

Иван Христов, Сергей Торбатов,
Биляна Иванова,
Стилиян Иванов, Лазар Нинов

СВЕТИЛИЩЕ НА ТРАКИЙСКИЯ КОННИК КРАЙ СОСТРА
THE SANCTUARY OF THE THRACIAN HORSEMAN BY SOSTRA

Ivan Hristov, Sergey Torbatov,
Bilyana Ivanova,
Stiliyan Ivanov, Lazar Ninov

Иван Христов, Сергей Торбатов,
Биляна Иванова, Стилиян Иванов, Лазар Нинов

СВЕТИЛИЩЕ НА ТРАКИЙСКИЯ КОННИК КРАЙ СОСТРА

THE SANCTUARY OF THE THRACIAN HORSEMAN BY SOSTRA

Ivan Hristov, Sergey Torbatov,
Bilyana Ivanova, Stiliyan Ivanov, Lazar Ninov

София Sofia
2013

**СВЕТИЛИЩЕ
НА ТРАКИЙСКИЯ КОННИК
КРАЙ СОСТРА**

**ИВАН ХРИСТОВ, СЕРГЕЙ ТОРБАТОВ, БИЛЯНА
ИВАНОВА, СТИЛИЯН ИВАНОВ, ЛАЗАР НИНОВ**

**THE SANCTUARY
OF THE THRACIAN HORSEMAN
BY SOSTRA**

**IVAN HRISTOV, SERGEY TORBATOV, BILYANA
IVANOVA, STILIYAN IVANOV, LAZAR NINOV**

Община Троян
Музей на народните художествени занаяти
и приложните изкуства

*Книгата се издава с финансовата подкрепа на
Община Троян и Балканфарма – Троян АД*

© Иван Христов, Сергей Торбатов, Биляна Иванова,
Стилиян Иванов, Лазар Нинов / Ivan Hristov, Sergey Torbatov,
Bilyana Ivanova, Stiliyan Ivanov, Lazar Ninov, 2013

© Издателство UNICART / Published by UNICART, 2013

ISBN 978-954-2953-23-4

Автори:

Иван Христов, Сергей Торбатов,
Биляна Иванова, Стилиян Иванов,
Лазар Нинов

Редактор:

Сергей Торбатов

Карти и чертежи:

Иван Христов, Сергей Торбатов,
Биляна Иванова, Тотю Ангелов,
Христо Мичев

Фотографи:

Иван Христов, Сергей Торбатов

Превод:

Милена Лилова, Здравка Славова,
Ралица Зеленкова

Предпечат:

Пламен Кастелов

Художник:

Анастасия Карталева

Authors:

Ivan Hristov, Sergey Torbatov,
Bilyana Ivanova, Stiliyan Ivanov,
Lazar Ninov

Editor:

Sergey Torbatov

Maps and plans:

Ivan Hristov, Sergey Torbatov,
Bilyana Ivanova, Totyu Angelov,
Hristo Michev

Photograph:

Ivan Hristov, Sergey Torbatov

Translated by:

Milena Lilova, Zdravka Slavova,
Ralitsa Zelenkova

Prepress:

Plamen Kastelov

Design:

Anastasia Kartaleva

**СВЕТИЛИЩЕ
НА ТРАКИЙСКИЯ КОННИК
КРАЙ СОСТРА**

**ИВАН ХРИСТОВ, СЕРГЕЙ ТОРБАТОВ, БИЛЯНА
ИВАНОВА, СТИЛИЯН ИВАНОВ, ЛАЗАР НИНОВ**

**THE SANCTUARY
OF THE THRACIAN HORSEMAN
BY SOSTRA**

**IVAN HRISTOV, SERGEY TORBATOV, BILYANA
IVANOVA, STILIYAN IVANOV, LAZAR NINOV**

2013

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор (<i>Иван Христов</i>)	7
I История на проучванията (<i>Иван Христов</i>)	11
II Разположение и културно-историческа среда (<i>Иван Христов</i>)	19
III Планировка (<i>Иван Христов</i>)	29
IV Стратиграфия и параметри на сондажите (<i>Иван Христов</i>)	45
V Вотивна пластика (<i>Биляна Иванова</i>)	67
VI Надписи (<i>Сергей Торбатов</i>)	119
VII Монети (<i>Сергей Торбатов</i>).....	141
VIII Керамичен комплекс (<i>Стилиян Иванов</i>)	189
IX Дребни находки (<i>Сергей Торбатов</i>)	201
X Животинските кости от светилището (<i>Лазар Нинов</i>)	229
Заклучение	245
Литература	251

CONTENTS

	Foreword (<i>Ivan Hristov</i>)	9
I	History of the research (<i>Ivan Hristov</i>)	11
II	Location and Cultural and Historical Environment (<i>Ivan Hristov</i>)	19
III	Planning (<i>Ivan Hristov</i>)	29
IV	Stratigraphy and parameters of the trenches (<i>Ivan Hristov</i>)	45
V	Votive statuary (<i>Bilyana Ivanova</i>)	67
VI	Inscriptions (<i>Sergey Torbatov</i>)	119
VII	Coins (<i>Sergey Torbatov</i>)	141
VIII	Pottery complex (<i>Stiliyan Ivanov</i>)	189
IX	Small finds (<i>Sergey Torbatov</i>)	201
X	Animal Bones from the Sanctuary (<i>Lazar Ninov</i>)	229
	Conclusions.....	245
	Literature	251

ПРЕДГОВОР FOREWORD

Иван Христов Ivan Christov

През месец август 2012 г., със средства на Националния исторически музей, бяха проведени археологически проучвания в м. Калугерското в землището на с. Лешница, Ловешко. Ръководител на разкопките беше доц. д-р Иван Христов, консултант доц. д-р Сергей Торбатов и заместник-ръководители Биляна Иванова и Стилиан Иванов. В проучванията взеха участие жители на селата Лешница и Ломец и студенти от Университета по библиотекознание и информационни технологии – София.

Проучванията бяха продължение на дългодишните археологически проучвания на крайпътния комплекс Состра, разположен на римския военен път, свързващ Ескус с Филипополис.

Шансът да се проучи цялостно обекта, да се определят неговата датировка и планировка и да се достигне до задоволителна научна интерпретация, предопределиха необходимостта от изчерпателна публикация на резултатите. Фактът, че светилището при Состра е сред

In August 2012, the National Museum of History funded archaeological explorations in Kalugerskoto locality, on the land of the village of Leshnitsa, in the region of Lovech. The archaeologists were led by Assoc. Prof. Ivan Christov with Assoc. Prof. Sergey Torbatov as consultant and Bilyana Ivanova and Stilian Ivanov as deputy team leaders. Villagers from Leshnitsa and Lomets as well as students from the University of Library Studies and Information Technologies, Sofia joined the work.

The digs came to continue the long years of archaeological explorations of the roadside Sostra complex, situated on the Roman cursus publicus from Oescus to Philippopolis.

The chance the site to be studied thoroughly, to establish its dating and planning and come to a satisfactory scientific interpretation predetermined the necessity for a comprehensive publication of the results. The fact that the shrine at Sostra is among just a few thoroughly studied religious places related to the veneration of one of the most popular Roman de-

малкото цялостно проучени култови места, свързани с почитането на едно от най-популярните божества в Римска Тракия – Тракийския конник, показва приносния елемент на следващите редове. Изследванията имат не само регионален характер. Те сполучливо се вписват в цялостната проблематика, имаща отношение към изследването на извънградските светилища от римската епоха на Балканите.

В структурно отношение книгата включва няколко глави, посветени на историята на проучвания, планировката и интерпретацията на даровете в светилището (монети, оброчни почки, накити, керамичен и костен материал). Към текста е приложен изобилен снимков материал и планове, представящи етапите на проучването.

Придобитите в хода на проучването движими културни ценности са предадени в Музея на народните художествени занаяти и приложни изкуства в гр. Троян, където се съхраняват и всички археологически находки от кастела Состра и неговата непосредствена околност, както и въобще от Троянския край. Книгата предоставя възможност за запознаване на широката общественост с част от богатството на музея в Троян.

ities, the Thracian Horseman, shows the original contribution of the lines below. The research is not of regional scope alone. It successfully fits in the whole range of problems regarding the exploration of out-of-town sanctuaries of the Roman days in the Balkans.

Structurally, the book includes several chapters on the history of the explorations, the planning and the interpretation of the offerings found in the sanctuary (coins, votive tablets, jewels, earthenware and osseous remains). The text is accompanied by abundant photos and plans of the stages of the explorations.

The movable cultural artefacts acquired in the course of the explorations were handed over to the Museum of Traditional Crafts and Applied Arts in the town of Trojan, where all the finds from Sostra castellum and its immediate vicinity as well as from the region of Trojan as a whole are kept. The book offers an opportunity for the general public to get familiarized with part of the riches of the museum in Trojan.

I

ИСТОРИЯ НА ПРОУЧВАНИЯТА HISTORY OF THE RESEARCH

Иван Христов Ivan Christov

Повод за провеждане на археологическите проучвания е откриването през годините на множество цели и фрагментирани оброчни плочки в м. Калугерското (обр. 1).

The reason for conducting the archaeological excavations was the discovery over the years of a number of intact or fragmented votive tablets in the Kalugerskoto locality (Image 1).

Обр. 1. Фрагменти от случайно открити оброчни плочки в м. Калугерското.
Image 1. Fragments of votive tablets uncovered accidentally in the Kalugerskoto area.

Същите са събрани и предадени за съхранение в Музея на народните художествени занаяти и приложни изкуства в гр. Троян. Наличието на многочислен мраморен оброчен материал, предполагащо съществуването на светилище на Тракийския конник, провокира провеждането през 2011 г. на геофизично проучване в м. Калугерското. Същото беше осъществено от гл. ас. д-р инж. Никола Тонков от НАИМ-БАН (Тонков, Христов 2012, 283).

Геофизичното проучване беше извършено с прилагането на геомагнитния метод, който е един от най-предпочитаните в световен мащаб при изследване на археологически обекти.

Геомагнитните измервания бяха извършени с флуксгейт-градиометър Grad 601-1 на фирмата Bartington, Англия. Проучена беше площ с размери 60 x 80 м. Геодезическата мрежа, съставена от квадрати 20 x 20 м, беше ориентирана по посоките на света. Измерванията бяха проведени по профилни линии с посока юг-север, през един метър, с измервателни точки по профилите през 0,25 м. Резултатите от измерванията са обработени с компютърната програма Archaeosurveyor на DW Consulting, Холандия (обр. 2).

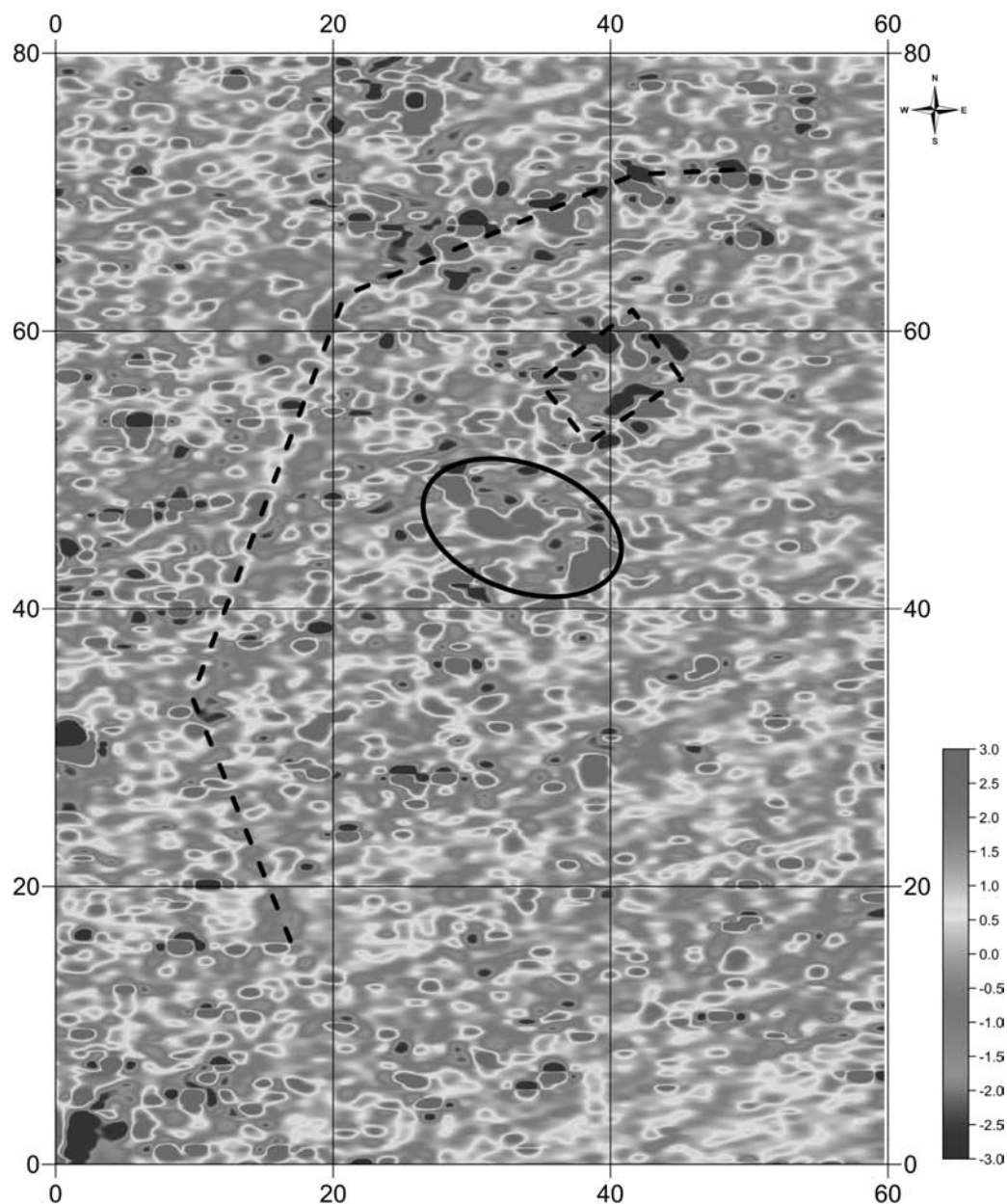
От представената карта на вертикалния градиент на магнитното поле се вижда, че то е изключително спокойно и слабо смутено, като липсват характерни положителни или отрицателни аномалии. Преобладаващата част от измерените стойности (99%) бяха в рамките на ± 3 nT, което говори за среда с много ниски

These have been gathered and handed over for keeping to the Museum of Traditional Crafts and Applied Arts in the town of Trojan. The availability of a large number of marble votive materials suggesting an existing sanctuary of the Thracian Horseman necessitated a geophysical survey to be conducted in the Kalugerskoto locality in 2011. The geophysical survey was carried out by Asst. Prof. Engineer Nikola Tonkov, PhD, National Institute of Archaeology with Museum, Bulgarian Academy of Sciences (Тонков, Христов 2012, 283).

The geophysical survey was conducted using geomagnetic method, which is among the preferred over the world for archaeological sites.

The survey was undertaken using a Bartington Grad 601-1 fluxgate gradiometer. The survey area measured 60 x 80 m with a 20 x 20 m grid oriented by the four cardinal points. The data were recorded at 0.25 m intervals along survey lines separated by 1 m with N/S profiles. Archaeosurveyor software of DW Consulting based in The Netherlands was used to process the geophysical data (Image 2).

The map herewith of the vertical gradient of the magnetic field shows that it is very smooth and slightly disturbed without positive or negative anomalies. Most of the readings (99 %) were within ± 3 nT, which is indicative of an environment of very weak magnetic properties. Against such a backdrop, an indistinct linear anomaly stands out, 70 m in length (cf. the dotted line in the figure), which starts from the south-westernmost unit of the area (coordinates $x = 17$ m,

Обр. 2. Резултати от геофизичното проучване.

Image 2. Results of the geophysical survey.

магнитни свойства. На този фон се отделя една слабо изразена линейна аномалия с дължина над 70 м (вж. пунктираната линия на фигурата), която започва от най-югозападния квадрат от площта (координати

$y = 16$ m) reaching the north-easternmost ($x = 51$ m, $y = 71.5$ m). It could be caused by a stone wall built of rock materials, the magnetic properties of which slightly differ from the host environment. In the north-eastern

х = 17 м, у = 16 м) и достига най-североизточния (х = 51 м, у = 71,5 м). Възможно е тя да е предизвикана от каменна стена, изградена от скални материали, които слабо се различават по магнитните си свойства от вместващата среда. В североизточната част на площта беше регистриран един участък с приблизително правоъгълна форма и размери около 8 x 5 м, характеризиращ се с редуване на положителни и отрицателни стойности с амплитуда от порядъка на 5-10 nT. Възможно е тези отклонения да са предизвикани от затрупани останки от стени на сграда, изградени също от материали с ниски магнитни свойства. Непосредствено югозападно от този участък се отделяха няколко безформени положителни аномалии със стойности от порядъка на 5-15 nT, които също можеха да са индикатор за съществуването на някакви антични структури в дълбочина. В останалата част от площта бяха регистрирани няколко малки и с нисък интензитет положителни аномалии, но те бяха толкова слаби, че не можеха директно да се свържат с наличие на археологически структури.

Предварителната интерпретация на получените резултати насочи, макар и твърде условно, към съществуването на оградна стена и централна постройка (храм?) – ситуация, характерна за класическата планировка на едно светилище от римската епоха в провинциите Тракия и Мизия. Позовавайки се на резултатите от геофизичното проучване, разкопките започнаха с възстановяване на вече използваната план-квадратната мрежа и залагане на два

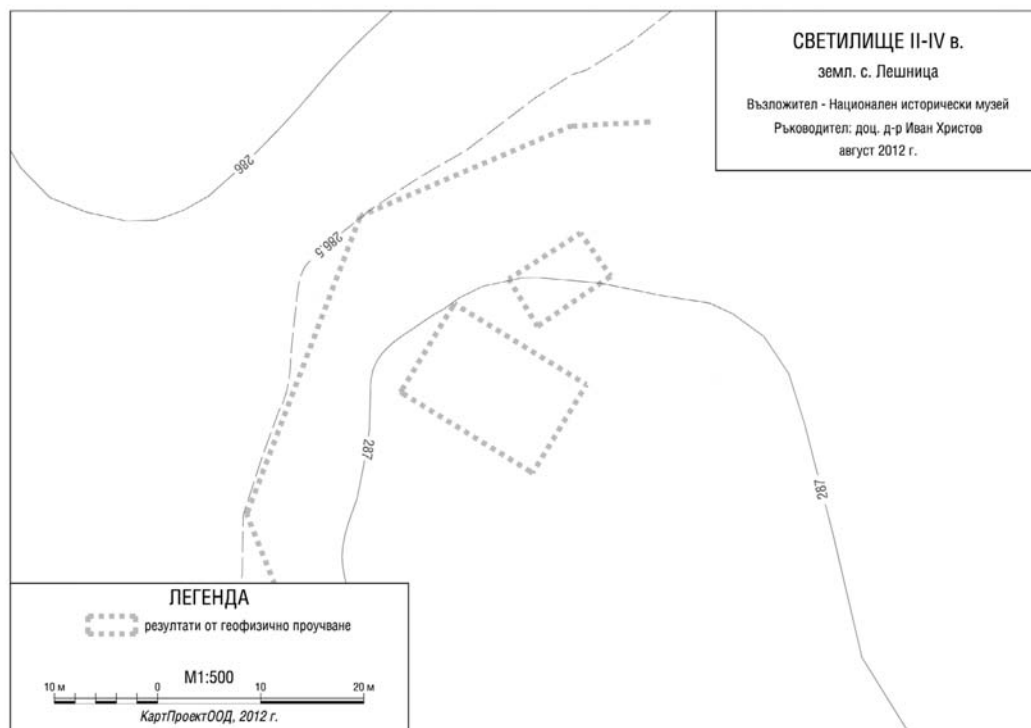
part of the area, an almost rectangular section was detected measuring about 8 x 5 m, characteristic of alternating positive and negative readings between 5-10 nT. These anomalies could be caused by buried ruins of walls, made also of materials of weak magnetic properties. Immediately to the southwest of this section, several shapeless anomalies between 5-15 nT were formed, which also could be indicative of any ancient structures in depth. In the rest of the survey area, several small and of low intensity anomalies were recorded, but these were so weak that could not be related to available archaeological structures.

The preliminary interpretation of the results suggested, though very conditionally, the availability of an enclosing wall of a central building (temple?), a situation typical of a classical planning of a sanctuary of the Roman period in the provinces of Moesia and Thrace. Using the results of the geophysical survey, the excavations started with the restoring of the already used graticule and the digging of two trenches (A and B) in the area of the supposed wall and rectangular building (temple) (Image 3).

Unfortunately, no availability of such structures was established. For this reason the filed exploration went on with digging 22 trenches, each of which with strictly fixed coordinates (Image 4). The methods of exploration were relevant to the underfunding of the expedition and the short time for work, which was limited by the forthcoming cultivation of the fields in the Kalugerskoto locality. The large number of the trenches was

сондажа (А и Б) в зоната на предполагаемите стена и провъзгълна постройка (храм) (обр. 3).

also predetermined by the necessity to specify the spatial parameters of the explored site in a short space of time

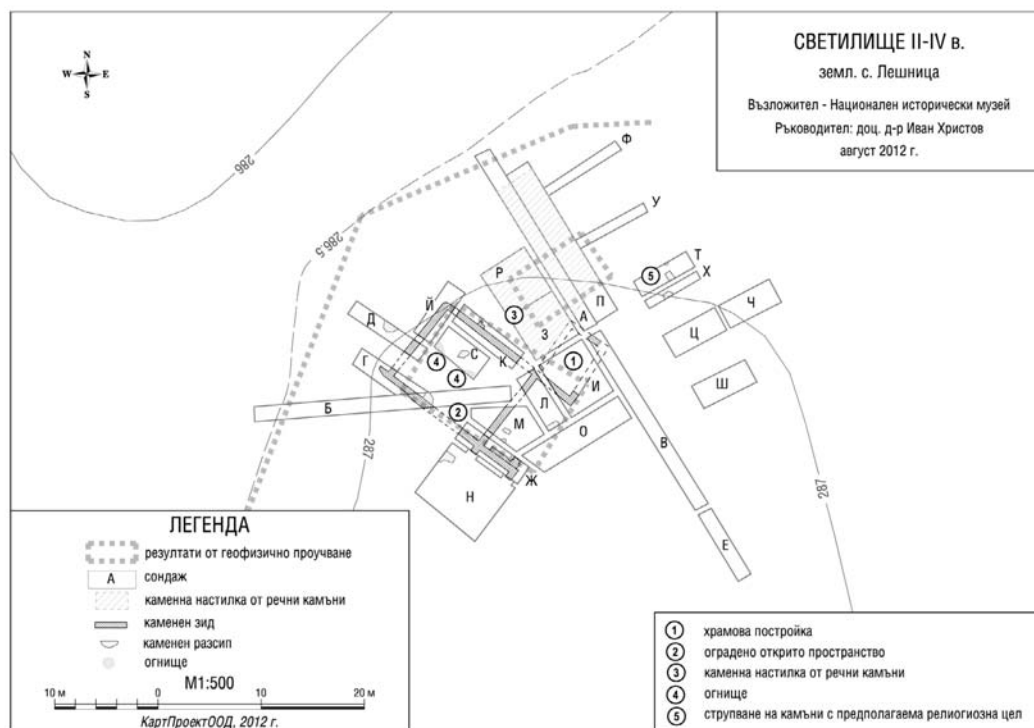

Обр. 3. Резултати от геофизичното проучване.
Image 3. Results of the geophysical survey.

За съжаление, наличието на подобни структури не се потвърди при разкопките. Поради това, теренното изследване продължи с последователно залагане на 22 сондажа, всеки от които със строго фиксирани на терена координати (обр. 4). Методиката на проучване беше съобразена с ограниченото финансиране на експедицията и с краткото налично време за работа, съобразено с предстоящата обработка на земеделския терен в м. Калугерското. Големият брой сондажи беше предопределен и от необходимостта в кратки срокове

and at the same time, to study thoroughly the interior of the sanctuary without making excavations in sections with sterile layers.

It ought to be reminded here that while presenting the results of the geophysical survey in 2011, N. Tonkov stressed that the vertical gradient of the magnetic field in the Kalugerskoto locality was very calm and slightly disturbed without typical positive or negative anomalies. These particularities were probably the reason for not discovering well-defined structures initially.

Обр. 4. План на обекта и разположение на сондажите
Image 4. Plan of the site and location of trenches.

да се уточнят пространствените параметри на проучвания обект и същевременно да се проучи цялостно вътрешността на светилището, без да се предприемат разкопки в участъци, характеризиращи се със стерилен пласт.

Тук трябва да се припомни, че при представянето на резултати от геофизичното проучване през 2011 г. Н. Тонков изрично отбелязва, че вертикалният градиент на магнитното поле в м. Калугерското е изключително спокоен и слабо смутен, като липсват характерни положителни или отрицателни аномалии. Тези особености вероятно са причината да не се открият първоначално ясно изявиени структури.

During the archaeological explorations intensive treasure-hunting intervention was witnessed and destruction of the superstructure of all the walls as a result of a long-lasting cultivation of the land with farming machinery. Against all the above-mentioned odds, the archaeological team had a good luck to discern the entire planning of the archaeological site, which was named precisely as the *Sanctuary of the Thracian God Horseman*.

При археологическото проучване беше регистрирана интензивна иманярска интервенция и повсеместно разрушаване на суперструкцията на зидовете вследствие на продължителната обработка на земята със селскостопански машини. Въпреки изброените негативни констатации, късметът на археологическия екип проработи, в резултат на което беше цялостно проследена планировката на археологическия обект, получил точното наименование „Светилище на Тракийския бог-конник”.

II

РАЗПОЛОЖЕНИЕ И КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКА СРЕДА LOCATION AND CULTURAL AND HISTORICAL ENVIRONMENT

Иван Христов Ivan Christov

Местността Калугерското попада в землището на с. Лешница, Ловешка област. Разположена е на 750 м северно от кастела Состра, на пътя Ескус – Филипополис. Представлява широка равнинна местност, дълга около 2 км и широка от 500 до 800 м, заключена между коритото на р. Осъм и западните склонове на масива Сулашкото (обр. 5).

Средната надморска височина на терена е 287 м.

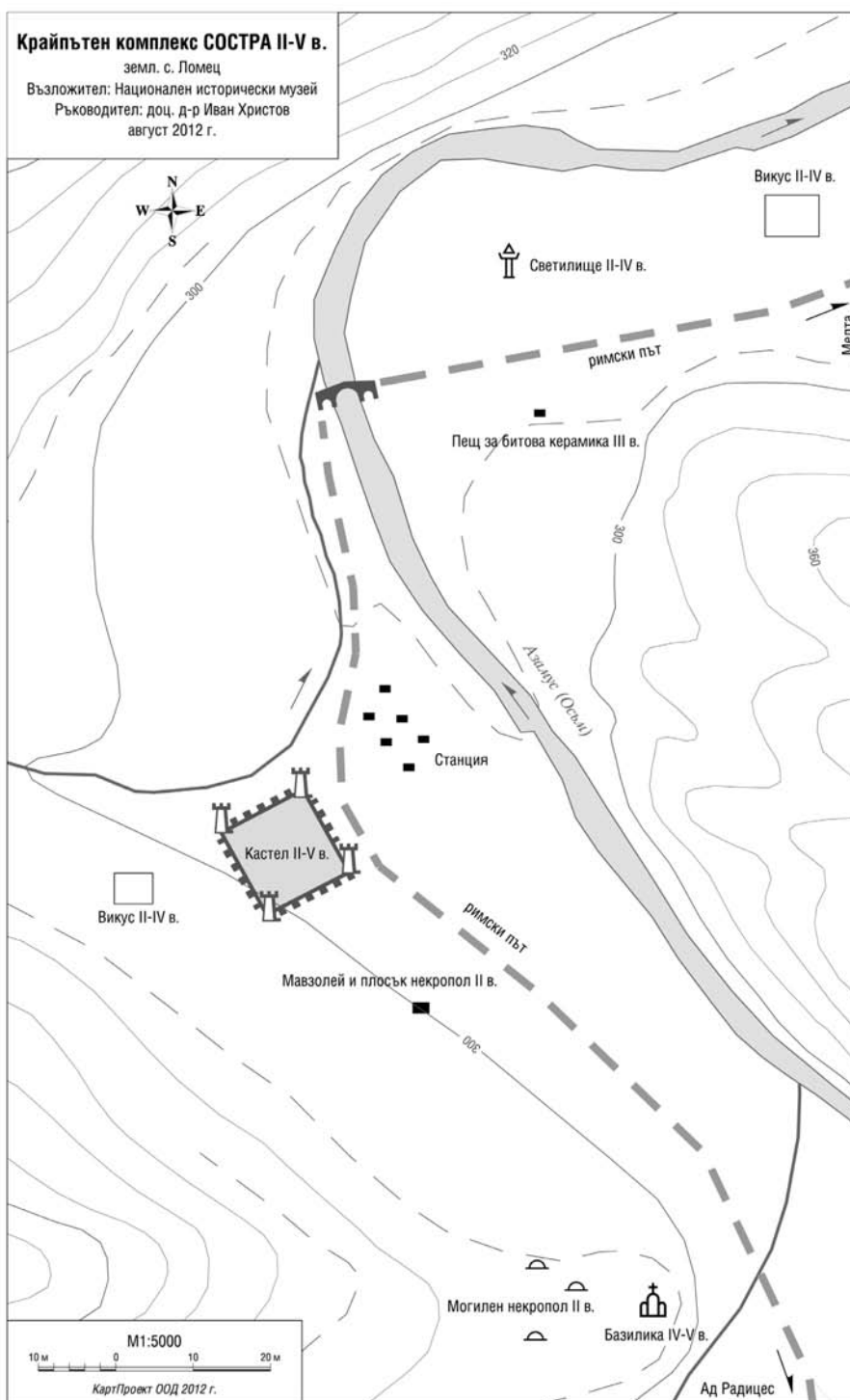
The Kalugerskoto locality falls within the land of the village of Leshnitsa, Lovech region. It is situated 750 m north of the Sostra castellum, on the road from Oescus to Philipopolis. It is a vast flat countryside, about 2 m in length by 500 to 800 m in width, enclosed between the Osam riverbed and the western slopes of the Sulashkoto massif (Image 5).

The terrain is at an average altitude of 287 m.

Обр. 5. Панорамна снимка на долината на р. Осъм и отделните обекти от крайпътния комплекс Состра. *Легенда:* А. Кастел; Б. Крайпътна станция; В. Мост; Г. Светилище.

Image 5. Panoramic picture of the valley of the Osam River and the sites of the Sostra roadside complex. *Key:* A. Castellum B. Roadside station C. Bridge D. Sanctuary

Обр. 6. Карта на археологически комплекс Состра.
Image 6. Map of Sostra archeological complex.

При теренни проучвания в посочената местност е локализирано голямо антично селище (*vicus*), попадащо в североизточната периферия на големия крайпътен комплекс Состра (обр. 6). Извършените наблюдения през късната есен на 2007 г. позволяват да се предположи, че основната група сгради от селището са разположени в дълга редица в близост до реката, както и в южната част на местността, която е била най-продължително огрявана от слънчевите лъчи (Христов 2003б, 56-57; Христов 2008, 17-18). Масовият археологически материал, открит на повърхността, датира селищната структура източно от реката в периода от началото на III до края на IV в. Селището безспорно е било свързано с кастела Состра. Едноименият укрепен лагер на помощни военни части се явява ядрото на селищна крайпътна агломерация, чието развитие може да се проследи на този етап на проучванията от средата на II до края на V в. (Христов 2006; Торбатов 2012, 133-134; Gusterekiev 2012, 354-356) (обр. 7). На площ приблизително 4 км², освен споменатото селище, тя включва също така и още няколко селища, разположени около кастела, мавзолей с плосък некропол, некропол от надгробни могили, ранно-християнска базилика и гробница.

При археологически проучвания в м. Калугерското са открити пещ за битова керамика от началото на III в. и фрагментирани оброчни плочки на Тракийския конник. Съществува информация за случайна находки от бронзови съдове и лампа, както и за колективна находка от бронзови мо-

During fieldwork in this locality, a large ancient village was localised (*vicus*), falling within the north-eastern periphery of the big roadside complex of Sostra (Image 6). The observations made in the late autumn of 2007 allow for assuming that the main group of the village buildings was set in a long line nearby the river, as well as in the southern part of the locality, which has been lit by the sun for the longest time (Христов 2003б, 56-57; Христов 2008, 17-18). The mass archaeological material found on the surface dates the settling structure to the east of the river to the period since the early third century to the late fourth century. The village was indisputably connected with the Sostra castellum. The fortified camp of auxiliary troops of the same name is the core of the settlement roadside agglomeration, the development of which at this stage of the explorations can be traced back to the mid-second well into the late fifth century. (Христов 2006; Торбатов 2012, 133-134; Gusterekiev 2012, 354-356) (Image 7). Spreading on an area of about 4 sq. km., apart from the abovementioned village, the agglomeration includes several more villages, set also around the castellum, a mausoleum with a flat necropolis, a necropolis of burial mounds, an early Christian basilica and a tomb.

During the digs in the Kalugerskoto locality, a kiln for earthen kitchenware of the early third century and fragments of votive tablets of the Thracian Horseman were unearthed. There is information about random finds of bronze vessels and a lamp as well as about a collective find of bronze coins

Обр. 7. Кастелът Состра – поглед от североизток.
Image 7. Castellum Sostra – a view from northeast.

нети от началото на III в.

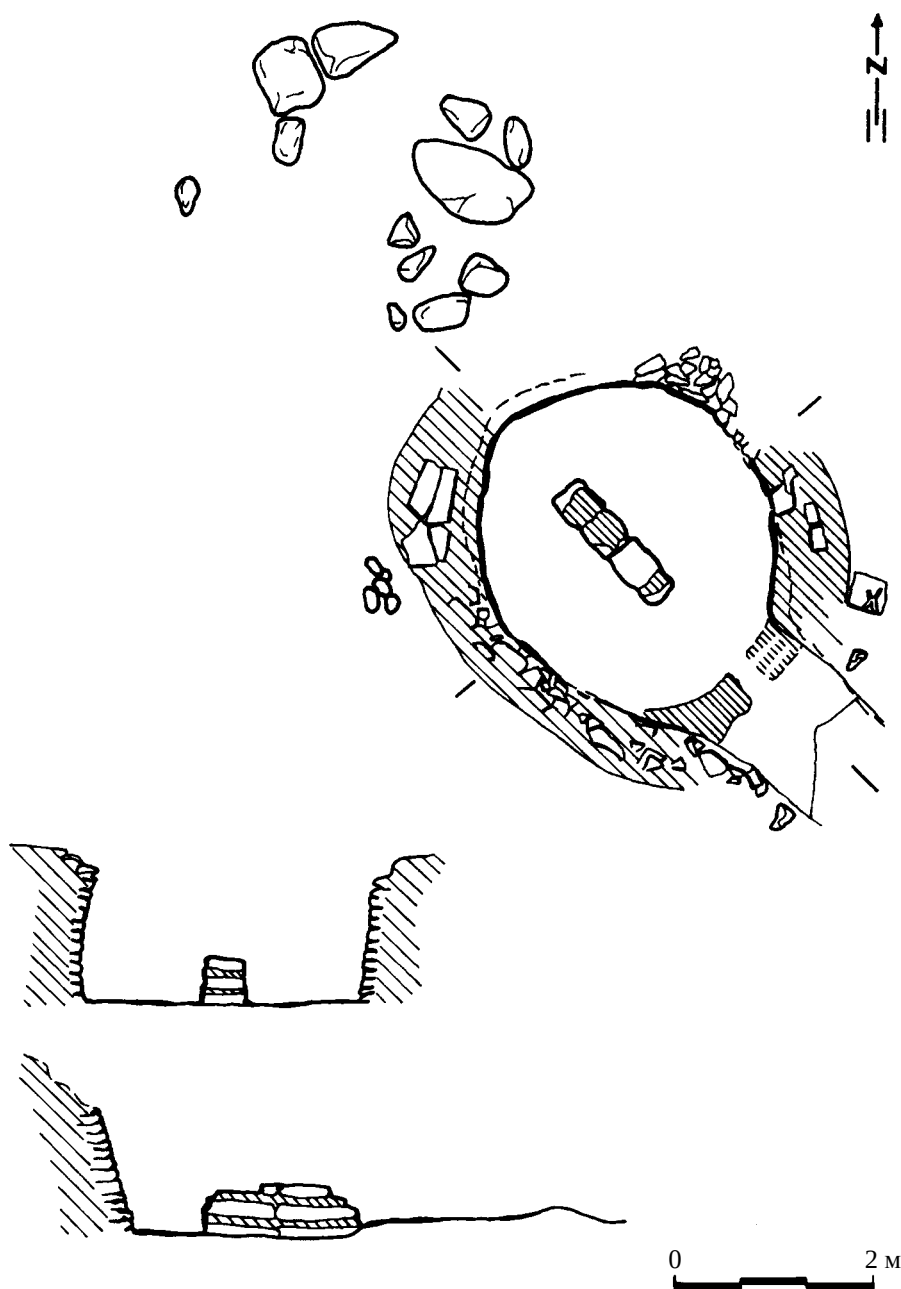
Спомената пещ е открита през 2002 г. в югоизточния край на местността, само на 100 м югозападно от новопроучения обект (Иванова 2003, 57-64; Христов 2003б, 56-57) (обр. 8). Тя е с елипсовидна форма, ориентирана в посока северозапад-югоизток, с обща дължина 2,30 м, ширина 1,55 м и запазена височина 0,78 м. Пещта може да се причисли към типа на полувкопаните, с кръгла или елипсовидна скара и един подпорен стълб. Спада към тип I-б по класификацията на Богдан Султов, базираща се на откритите керамични пещи в Бутово и Хотница (Sultov 1985, 39, T. X, 26). Това е един от най-разпространените типове пещи в керамичните центрове, проучени на територията на България.

of the early third century.

The kiln was discovered in 2002, in the southeast end of the locality, just 100 m southeast of the newly explored site (Иванова 2003, 57-64; Христов 2003б, 56-57) (Image 8). It is oval; aligned northwest-southeast, measuring 2.30 m in overall length by 1.55 m in width and 0.78 m in preserved height. The kiln could be classed as the half-sunken type, with a round or an oval grill and a prop. It belongs to the I-b type according to the classification of Bogdan Sultov, based on the kilns in Butovo and Hotnitsa (Sultov 1985, 39, T. X, 26). It was a very popular type of kilns in the pottery centres, explored within the territory of Bulgaria. These were functioning predominantly in the period since the late second until the

Функционират главно в периода от края на II до края на III в. Тази датировка се потвърждава и от откри-

late third century. The dating is also proved by the found silver denarius of Emperor Caracalla, minted in 201–

Обр. 8. План на римска пещ за керамика в м. Калугерското.

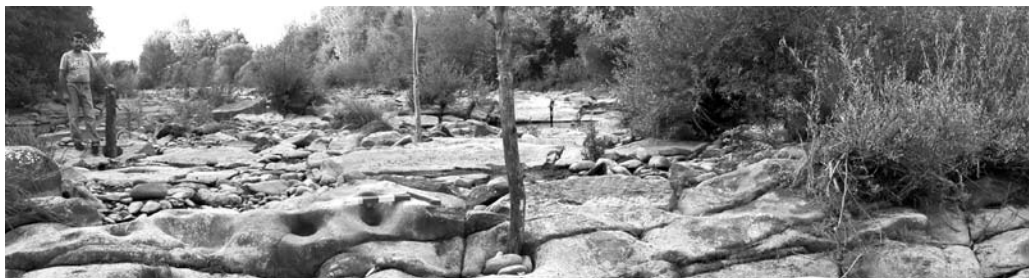
Image 8. Plan of the Roman kiln in the Kalugerskoto area.

тия сребърен денарий на император Каракала, отсечен в 201-210 г., преди самостоятелното му управление.

През лятото на 2012 г. в близко разположеното речно корито на р. Осъм са открити останките на система от скално-изсечени ями, служещи за основа на дървената конструкция на римски мост, свързващ кастела, едноименната крайпътната станция и новопроучения култов обект (Христов 2013). Трябва да се подчертае, че новооткрититото пътно съоръжение е рядко срещано за вътрешността на провинциите Долна Мизия и Тракия, а, от друга страна, обектът изяснява важни въпроси, свързани с пътната мрежа в планиския участък на пътя за Филиппополис. Въпросното съоръжение представлява система от скални-изсечени ями за дървени пилони, разположени в две редици и пресичащи река Осъм в участъка на широк брод (обр. 9-11). Разстоянието между двете редици ями е между 7 и 8 м и отговаря на широчината на римския път пред източната крепостна стена на укрепения лагер Состра. Описаните ями са ситуирани върху нисък скален праг в речното корито на р. Осъм, непосредствено южно преди водослива на р. Ладъна

210 during his joint reign.

In the summer of 2012, in the nearby Osam riverbed, vestiges of a system of rock-hewn pits were discovered, which served as foundations of the wooden Roman bridge abutments, connecting the castellum, the roadside station of the same name and the newly explored religious site (Христов 2013). It has to be stressed that the newly discovered roadside facility occurs rarely in the hinterland of the Lower Moesia and Thrace provinces, and on the other side, the site clarifies important issues related to the road network in the mountain section of the road to Philippopolis. The facility is a system of rock-hewn pits for wooden pylons in two lines, crossing the Osam River at a section of a wide ford (Images 9-11). The distance between the two lines of pits is between 7 and 8 m and corresponds to the width of the Roman road in front of the eastern fortification wall of the fortified camp Sostra. The described pits are situated on one of the low rock rapids of the Osam River, immediately to the south of the overfall of the Ladana (Lomeshka) River into the Osam River. The place has been chosen strategically both due to the

Обр. 9. Основи за дървена конструкция на римски мост в коритото на р. Осъм.

Image 9. Foundations for a wooden construction of a Roman bridge in the bed of the Osam River.

Обр. 10. Основи за дървена конструкция на римски мост в коритото на р. Осъм.

Image 10. Foundations for a wooden construction of a Roman bridge in the bed of the Osam River.

(Ломешка река) в Осъм. Мястото е избрано стратегически не само поради правия и сравнително спокоен от гледна точка на течение участък на реката, но и поради факта, че то се явява най-пряката връзка между кастела, близко разположената станция и голямата равнинна местност Калугерското, в която бяха проведени проучванията на светилището.

На практика, отчитайки по-късни корекции на речното корито на Осъм и теренни наблюдения върху трасето на пътя за съседната на Состра станция Мелта, считам, че това е най-логичното антично място за прминаване на реката. Впрочем, проведените археологически проуч-

straight and relatively calm in terms of the stream section of the river and to the fact that it is the direct connection between the castellum, the nearby station and the vast flat locality of Kalugerskoto, where the explorations of the sanctuary were conducted.

In fact, bearing in mind the later alterations of the Osam riverbed and fieldwork observations of the roadbed to the neighbouring station Melta, I think that it is the most logical point of crossing the river. Besides, the archaeological explorations of the castellum show that the tributary to the Osam, the Ladana River served as a natural moat at the north side of the fortress, while the roadbed, which has

Обр. 11. Основи за дървена конструкция на римски мост в коритото на р. Осъм.
Image 11. Foundations for a wooden construction of a Roman bridge in the bed of the Osam River.

вания на кастела показват, че прито-
 кът на р. Осъм – Ладъна, е играел и
 ролята на естествен ров от северната
 страна на укреплението, а трасето
 на пътя, което е разкопано частич-
 но пред източната стена, се насочва
 именно към северния край на махала
 Ломешки ханчета, която е съвремен-
 ния наследник от топографска глед-
 на точка на станцията Состра. (Хри-
 стов 2008, 10-12).

За съжаление, по-голямата част
 от трасето на пътя северно от р. Осъм
 в м. Калугерското е унищожена при
 риголване на земеделските земи в
 продължение на десетилетия. Част
 от пътя за Мелта може да бъде от-
 крит единствено по направелни на

been partially dug at the east wall,
 heads right for the north end of the
 Lomeshki Hancheta hamlet, which,
 topographically, is the contempo-
 rary successor to the Sostra station.
 (Христов 2008, 10-12).

Unfortunately, the best part of
 the roadbed to the north of the Osam
 River in the Kalugerskoto locality has
 perished in trenching the soil of farm-
 lands for decades. Part of the road to
 Melta could be detected only follow-
 ing the routing of a high-voltage pow-
 er transmission line, in a direct pro-
 jection onto the middle of the locality.

The bridge of the Osam River at
 least in its recorded part was wooden.
 There is no information of the ends

трасето на далекопровод за високо напрежение, в права проекция в средата на местността.

Мостът над река Осъм, поне в регистрираната му част, е бил дървен. Липсват сведения за началото и края, където може да се очакват и зидани основи на конструкцията.

Тук трябва да припомним, че югоизточно от новооткритото светилище е разположено средновековното укрепено селище в м. Малкото кале, попадащо в землището на с. Добродан, Троянско. То заема малка площ върху стръмен връх, ситуиран източно над р. Осъм. При археологически проучвания е открита средновековна крепостна стена с кула, средновековен некропол и открито селище от същата епоха, локализирано в южното подножие на върха (Балболова-Иванова 1988, 21-28). Според М. Балболова, крепостта е водила интензивен живот през периода XII-XIV в. На повърхността са намерени дребни находки и материали от по-ранни епохи (фрагменти от оброчна плочка, римски и късноантични монети), което доказва, че началото на живота в Малкото кале трябва да се търси по-рано. Една случайна находка в източното подножие на крепостта на тетрадрахма, сечена от о-в Тасос през II в. пр. Хр., потвърждава тези предположения (Христов 2007, 80).

of the bridge, where supposedly the retaining walls of the construction stood.

I should remind that to the south-east of the newly discovered sanctuary, a medieval fortified village is located in the Malkoto Kale locality, which falls within the land of the village of Dobrodan, Trojan region. It spreads on a small area atop of a steep mount to the east of the Osam River. During digs, a mediaeval fortification wall with a tower and a medieval necropolis were localised and a village of the same period at the southern foot of the mount was discovered (Балболова-Иванова 1988, 21-28). According to M. Balbolova, the fortress lived an intensive life in the period between the twelfth and the fourteenth century. Some small finds and materials of earlier ages were found on the surface (fragments of a votive tablet, Roman coins and coins of the Late Antiquity), which comes to prove that the beginning of life in the Malkoto Kale should be referred to an earlier age. A random find of a tetradrachm at the eastern foot of the fortress, minted in the second century BC on the Greek island of Thassos proves these assumptions (Христов 2007, 80).

III

ПЛАНИРОВКА PLANNING

Иван Христов Ivan Christov

Кои са категоричните признаци, по които можем да съдим, че проученият обект в м. Калугерското е светилище?

На първо място, това са откритите материални останки от извършвани ритуали: голямо количество цели и фрагментирани мраморни оброчни плочки, накити, монети, керамични фрагменти от съдове, животниски кости. Сигурен критерий се явяват проучените елементи от устройството и обособяването на територията – оградни зидове, централна постройка и култова площадка извън оградния зид. Еднотипните изображения на бога-конник върху оброчните плочки дават отговор и на кое божество е посветено светото място.

Локализираното култово място е разположено в равна местност, без видим в днешно време ритуален фокус. Той би могъл да е изпълняван в миналото от високо дърво, струпване на камъни, определено издигане на терена, от които днес, вследствие на антропогенна дейност, не е останало нищо характерно. Тук трябва да припомним, че идеята за стриктно

Which are the undisputable vestiges, which allow for judging that the examined site in the Kalugeskoto locality has been a sanctuary?

These are the discovered material remains of performed rituals: a large number of intact or fragmented marble votive tablets, fragments of earthenware and animal bones in the first instance. A certain criterion is the explored elements of the structure and the fencing off of the area: enclosing walls, a central building and a cultic ground outside the enclosing wall. The same type of representations of the God Horseman on the votive tablets gives also an answer to which deity the sacred place was dedicated.

The localised flat cultic place is located in a flat countryside without any visible now ritual focus. In the past, it could be a high tree, an agglomeration of stones, an evident elevation of the terrain, of which now as a result of anthropogenic activities, nothing characteristic has remained. It has to be reminded that a strict marking of the sacred place was not typical of Thracian cultic sites, located outside the cities

маркиране на сакралното пространство не е характерна черта на култовите тракийски обекти, разположени извън градските центрове в римските провинции на Балканите (Вълчев 2011). Построяването на светилището по-скоро е било съобразено с близко преминаващия античен път и поради тази си близост то е придобило характера на крайпътно свето място за сравнително дълъг хронологически период. Класификацията на някои светилища като крайпътни се отнася предимно до обекти, датирани в Тракия в предримската епоха (Christov 2001, 104-111). Те са разположени в близост до планински проходи или до важни кръстопътища в равнината. Като крайпътни могат да се характеризират и множество светилища от римската епоха:

- на Асклепий Ἀσκληπιός край Сливница, в близост до пътната станция Мелдия (Ботева 1985а, 23; Тачева 1999, 152);
- на Асклепий Κεῖλαδεῖνος до Перник, на пътя от Сердика за Пауталия (Герасимова-Томова 1972, 7-10; Любенова 1973, 37-41);
- на Зевс и Хера Καρίστορηνοί при Копиловци, в близост до Пауталия и до трасето на пътя за Сердика (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 13 № 104);
- на Зевс Ζβελсурд до Големо село, Дупнишко, в близост до предполагаем емпорион, разположен на пътя от Пауталия през Германия за Филипопол (Кацаров 1911, 188; Борисов 1992, 253-261; Геров 1961, 300-301);
- на Хера (и Зевс?) в м. Арбанас при Радомир (Любенова 1985, 26-37);

of the Roman provinces in the Balkans (Вълчев 2011). The sanctuary was rather built in view of the nearby ancient road and due to this proximity it had become a roadside sacred place for a relatively long chronological period. The classification of some of the sanctuaries as roadside refers mostly to sites, dated in Thrace to the Pre-Roman Age (Christov 2001, 104-111). These were located nearby mountain passes or important crossroads in the plain. A number of sanctuaries of the Roman days could also be classified as roadside:

- of Asclepius Ἀσκληπιός nearby Slivnitsa, in the vicinity of the Medlia road station (Ботева 1985, 23; Тачева 1999, 152);

- of Asclepius Κεῖλαδεῖνος nearby Pernik, on the road from Serdica to Pautalia (Герасимова-Томова 1972, 7-10; Любенова 1973, 37-41);

- of Zeus and Hera Καρίστορηνοί at Kopilovtsi, in the vicinity of Pautalia and by the road to Serdica (Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978, 13 No 104);

- of Zeus Ζβелсурд at Golemo Selo, the region of Dupnitsa, in the vicinity of a possible emporium, located on the road from Pautalia to Germania to Philippopolis (Кацаров 1911, 188; Борисов 1992, 253-261; Геров 1961, 300-301);

- of Hera (and Zeus?) in the locality of Arbanas at Radomir (Любенова 1985, 26-37);

- of Mithra in the Besapara road station (Sinitovo, Pazardjik region) (Добруски 1900, 36-37);

- of the Thracian Horseman at Malo Konare, the region of Plovdiv,

- на Митра в крайпътната станция Бесапара (Синитово, Пазарджишко) (Добруски 1900, 36-37);
- на Тракийския конник при Мало Конаре, Пловдивско, в близост до римския път, свързващ Сердика с Филипопол (Добруски 1895, 321);
- на Аполон Ζγουλαμηνος до Труд, Пловдивско, край трасето на пътя Ескус – Филипопол (Цончев 1963, 69);
- на Тракийския конник при пътна-та станция Циле (Черна гора, Чирпанско) (Дякович 1924, 167-168);
- на Тракийския конник при Крън, Старозагорско (Овчаров 1977, 193);
- светилищата в пътната станция Карасура при съвременните села Рупките и Свобода, Чирпанско (Дончева 1998а, 148);
- светилището в емпорион Туида (Сливен) (Ковачев 2000, 10);
- на Аполон Пизенски в тържището Пизос (Буюклиев, Шаранков 2004, 199-211);
- светилищата на Асклепий, Аполон, Юпитер Оптимус Максимус Долихен и Тракийския конник при укрепения лагер Кабиле (вж. събрано в: Вълчев 2011);
- на Аполон в Додопара (Голям манастир, Тополовградско), до пътната станция Orudiza ad Burgum (IGBulg. III/2, 1794-1796; Тъпкова-Заимова, Велков 1958, 30);
- на Тракийския конник до Свиленград, в близост до пътната станция Burdipta или Burdenis (Велков 1921, 211).

Общата площ на свещенното пространство (τέμενος), посветено на определено божество и отделено от т.нар. профанно пространство,

nearby the Roman road connecting Serdica and Philippopolis (Добруски 1895, 321);

- of Apollo Ζγουλαμηνος at Trud, the region of Plovdiv, by the roadbed from Oescus to Philippopolis (Цончев 1963, 69);

- of the Thracian Horseman by the road station Cillae (Cherna Gora, region of Chirpan) (Дякович 1924, 167-168);

- of the Thracian Horseman at Krun, Stara Zagora region (Овчаров 1977, 193);

- of the sanctuaries in the road station Carassura at the modern villages of Rupkite and Svoboda, Chirpan region (Дончева 1998а, 148);

- of the sanctuary in the emporium of Touida (Sliven) (Ковачев 2000, 10)

- of Apollo of Pizus in the emporium of Pizus (Буюклиев, Шаранков 2004, 199-211);

- of the sanctuaries of Asclepius, Apollo, Jupiter Optimus Maximus Dolichenus and of the Thracian Horseman at the fortified camp if Cabile (cf. in: Вълчев 2011);

- of Apollo of Dodopara (Goliam Manastir, Topolovgrad region), by the road station Orudiza ad Burgum (IGBulg. III/2, 1794-1796; Тъпкова-Заимова, Велков 1958, 30);

- of the Thracian Horseman at Svilengrad, in the vicinity of the road station Burdipta/Burdenis (Велков 1921, 211).

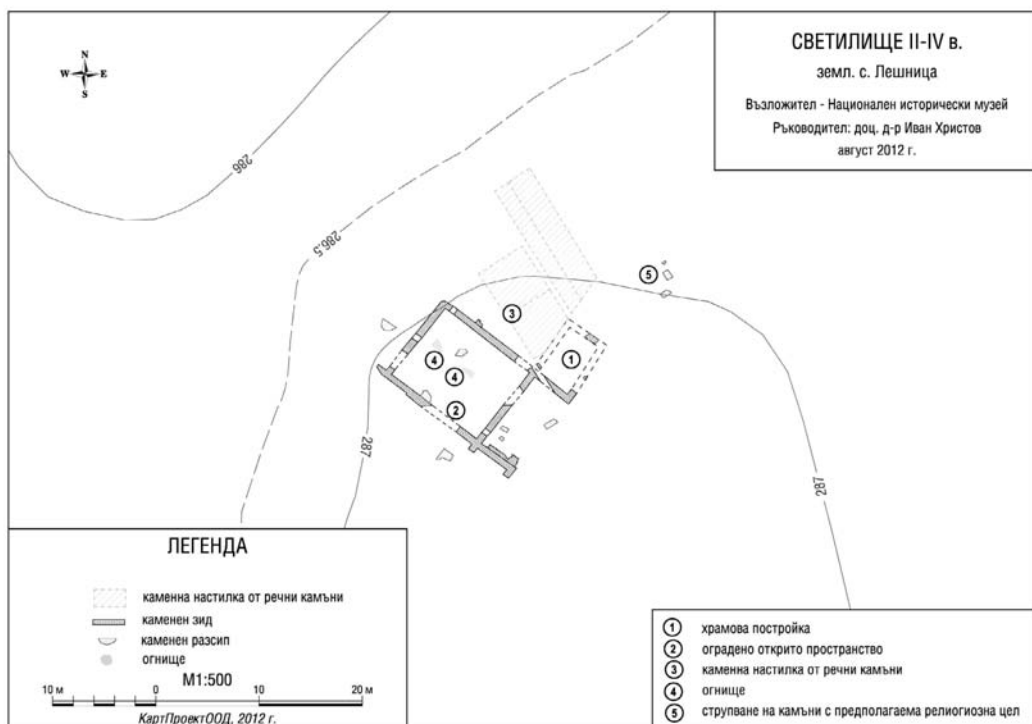
The entire area of the temenos (τέμενος), dedicated to a deity and separated from the so-called secular space, is 300 sq. m. It includes a building, partially destroyed by black diggers, which could be determined

е 300 м². То включва частично разрушена от иманяри постройка, която можем да определим като храм, оградено открито пространство със стена (περίβολος) и извъноградна площ, интерпретирана като място за депониране на дарове (обр. 12).

Предполагаемият храм е едно-

as a temple, an enclosed precinct with a wall (περίβολος) and an outside ground interpreted as a place for depositing offerings (Image 12).

The supposed temple is forming a single undivided space measuring 5 x 6 m, with no traces of architectural and plastic decoration (Image 13).

Обр. 12. План на светилището.

Image 12. Plan of the sanctuary.

делен, с размери 5 x 6 м, без следи от архитектурно-пластична украса (обр. 13). От него е запазен в субструкция югозападния и частично североизточния зид. Силни разрушения е понесла предната част на помещението, с предполагаем вход от североизток. По непотвърдени данни, именно в тази част на светилището са открити голямо количество цели

Of it, the southeast and partially the northeast walls are preserved in substruction. The front part of the chamber has suffered heavy damages with a supposed opening from the northeast. According to unconfirmed information, it was in this part of the chamber, where a large number of intact votive tablets were found, representing the Thracian Horseman. During the ar-

Обр. 13, 13а. Основи на храма на светилището.
Image 13, 13a. Foundations of the sanctuary temple.

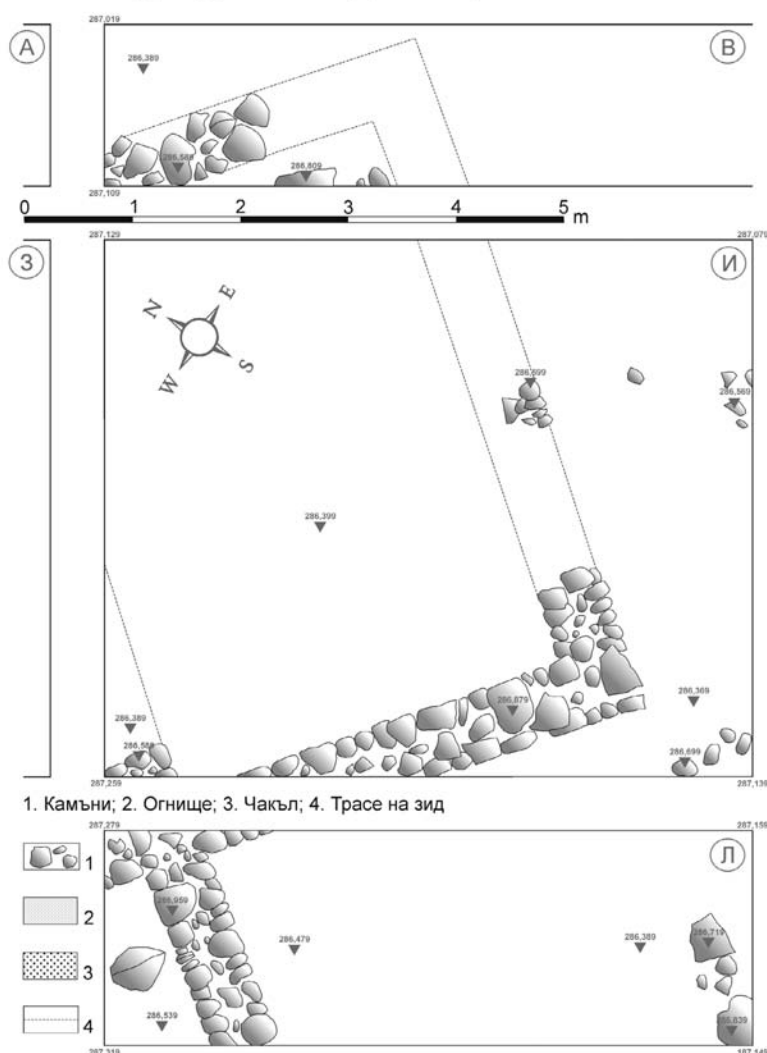
оброчни плочки, изобразяващи тракийския бог-конник. При археологическите проучвания не са открити следи от монолитен олтар или друг характерен за храмовите постройки елемент. Постройката е била покрита с характерната за епохата строителна керамика (*tegulae* и *imbrices*).

Дебелината на стените както на

archaeological excavations no traces of a monolithic altar or other element, typical of the temple buildings were discovered. The building was roofed with the typical of that age tiles (*tegulae* and *imbrices*).

The width of the walls both of the temple and the precinct is 0.60 m. The walls have been recorded in sub-

Структури в Сондажи В, И и Л

Обр. 136. Основи на храма на светилището.
Image 136b. Foundations of the sanctuary temple.

храма, така и на ограденото със зид открито пространство, е 0,60 м. Зидовете са документирани в най-добрия случай в субструкция, до трети ред. Градени са от средно големи речни камъни, споени на кал. На места са регистрирани контрафорси, служещи за укрепване на зидовете, с точни паралели в светилището на Херос Хефестос при Телериг в Добруджа (Торбатов 2005, 80-91).

Ограденото извънхрамово пространство е с размери 9 x 11 м (обр. 14-16). В посоченото пространство бяха разчистени останки от две огнища, които могат да бъдат интерпретирани като своеобразни олтари. За разлика от другите части на светилището, тук не бяха открити оброчни плочки или части от тях. Въпреки големите разрушения, вследствие на продължително отнемане на земни пластове от земеделски машини, можем да допуснем, че към така описания комплекс е било интегрирано и друго помещение или оградено пространство. Податки за наличието на подобна неидентифицирана, силно разрушена структура, са някои срупувания на камъни (част от градеж?) в северозападната и югозападната периферия на оградния зид.

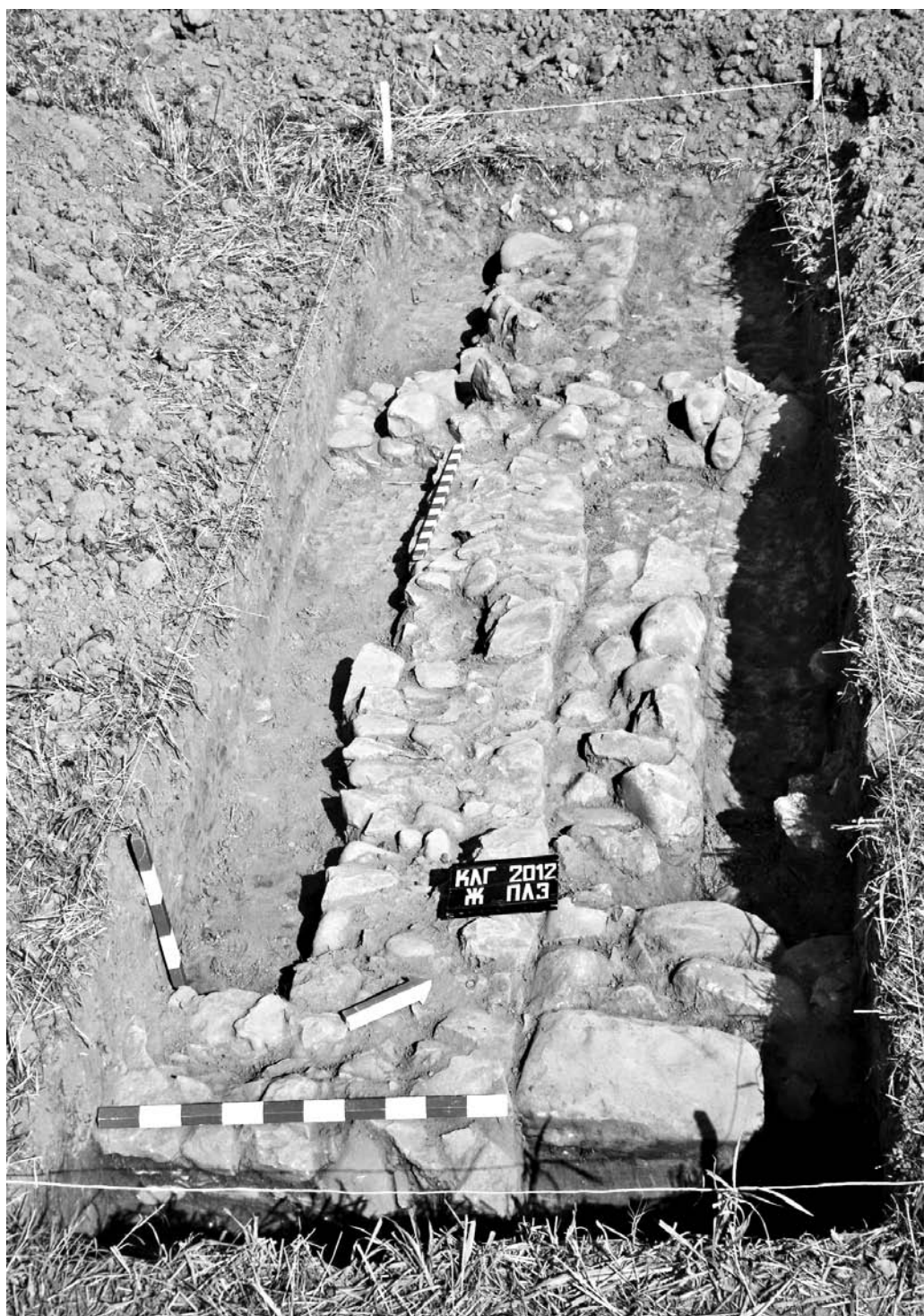
На североизток и изток от храмовата постройка и ограденото открито пространство беше разчистена обширна площ (около 200 м²), характеризираща се с плътно вбити в стерилния терен малки речни камъни, образуващи настилка под открито небе. Настилката в посока север е с ширина 15 м и завършва отчетливо в права линия. На юг тя завършва до стените на ограденото простран-

ство at best, up to the third row. These were built of big boulders bound together with mud. In some places buttresses are witnessed serving to support the walls with replicas in the sanctuary of Heros Hephaistos at Telerig in Dobrudja (Торбатов 2005, 80-91).

The precinct measures 9 x 11 m (Images 14-16). In this precinct the remnants of two fireplaces were cleared out that could be interpreted as altars of a kind. Unlike the other parts of the sanctuary, here no votive tablets or fragments of such were found. Despite the serious damages as a result of long-lasting taking away of soil strata by farming machines, presumably another chamber or a precinct was integrated into the described complex. Clues to the availability of such unidentified and seriously damaged structure are some piles of stones (part of a building?) in the northwest and the southwest periphery of the enclosing wall.

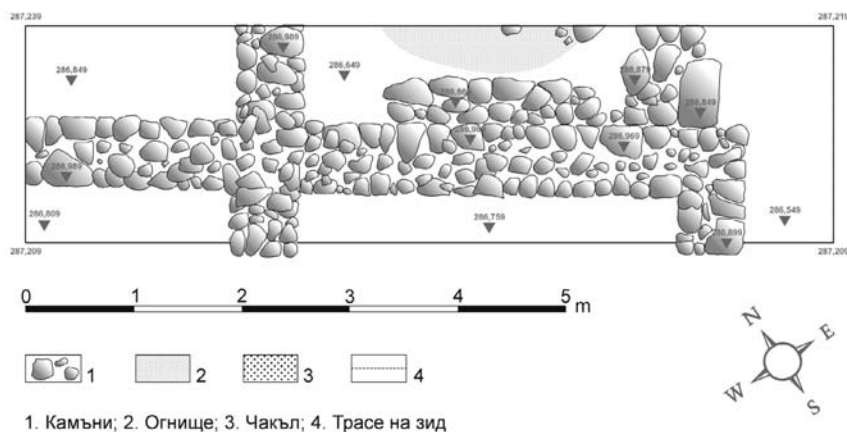
To the northeast and the east of the temple and the precinct, a vast area (about 200 sq. m.) was cleared out, featuring small pebbles driven densely into the sterile terrain forming a flooring under the open sky. The flooring is 15 m in width to the north and ends in a distinctly straight line. To the south, the covering ends at the walls of the precinct and the temple (Images 17-18).

On the stone flooring and in front of the temple to the east, a number of objects were found that could be related to the cultic activities performed in the sanctuary: metal holders of votive tablets, jewels, coins and many

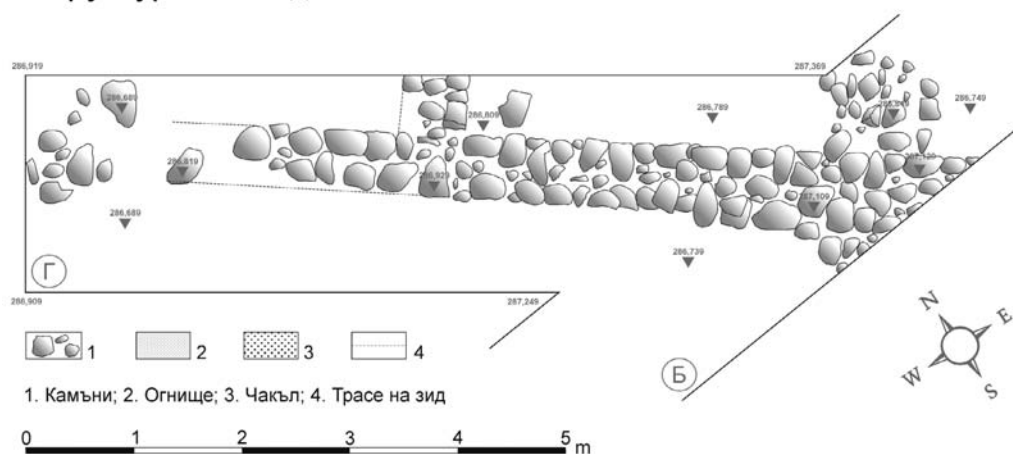

Обр. 14. Основи на ограден зид на светилището.
Image 14. Foundations of a fence wall of the sanctuary.

Структури в Сондаж Ж

Структури в Сондажи Б и Г

Обр. 14а-б. Основи на ограден зид на светилището.

Image 14a-b. Foundations of a fence wall of the sanctuary.

ство и храма (обр. 17-18).

Върху каменната настилка и пред храма в посока изток бяха открити множество предмети, които можем да свържем с извършваните култови дейности в светилището: железни носачи на оброчни плочки, накити, монети и множество фрагменти от оброчни плочки. На севе-

fragments of. To the northeast, the area spread over 20 m off the temple. The walking line to the core of the sanctuary was defined by these densely driven pebbles, where hobnails of the supposed worshipers were found.

The examined cultic site shows parallels with just three sanctuaries of the Thracian Horseman in modern

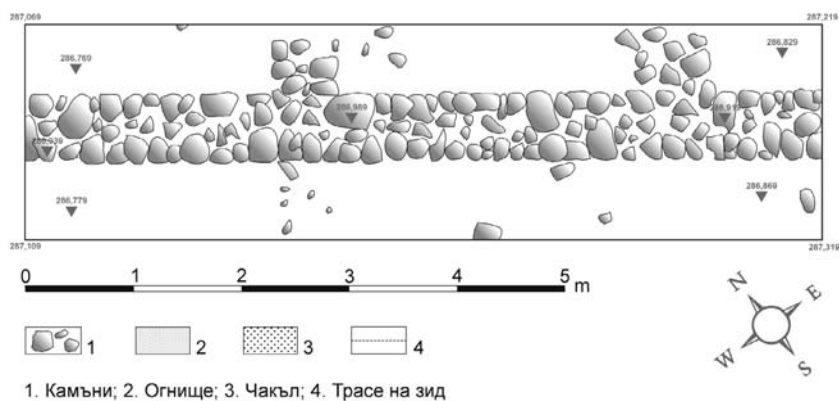
роизток пространството се е прос-
тирало на 20 м от храма. Ходовата
линия към ядрото на светилището
е определена именно от плътно вби-

Bulgarian lands. The lack of other
similarities is explainable by the fact
that of almost 60 sanctuaries related to
the cult of the mounted god, just a few

Обр. 15а, 15б. Основи на ограден зид на светилището.
Image 15a, 15b. Foundations of a fence wall of the sanctuary.

Структури в Сондаж К

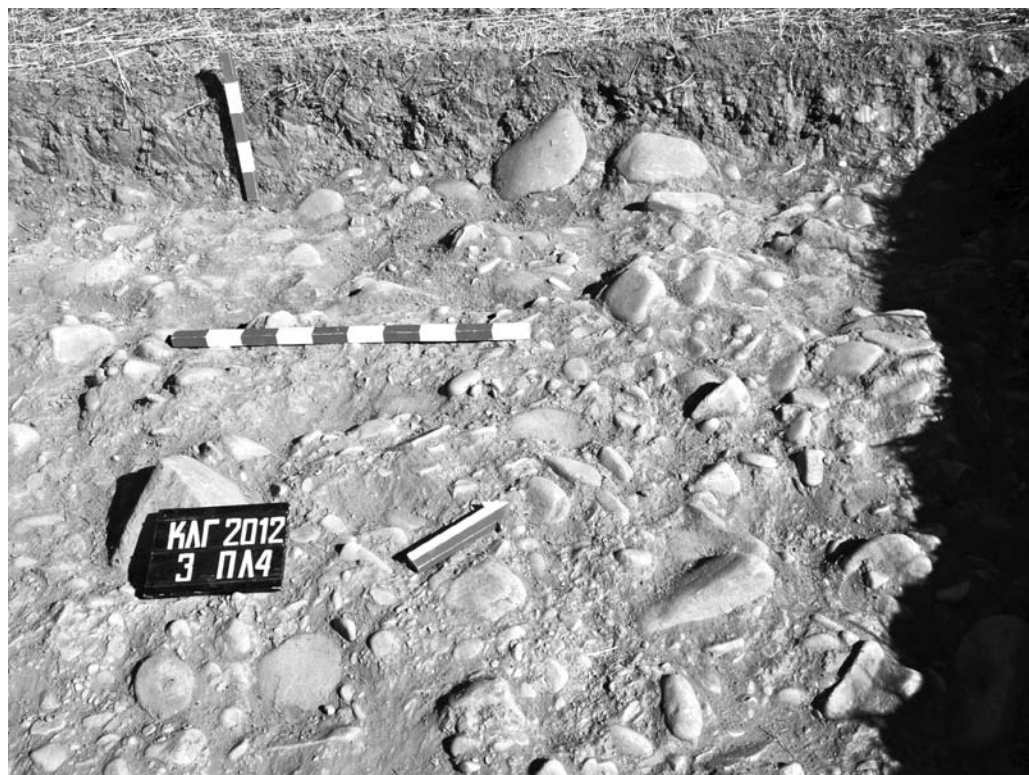
Обр. 16. Основи на ограден зид на светилището.
Image 16. Foundations of a fence wall of the sanctuary.

тите речни камъни, върху които бяха открити железни кабари от обувките на предполагаемите поклонници.

Проученият култов обект демонстрира паралели едва с три светили-

have been thoroughly explored.

The parallels with the sanctuary at Sostra castellum are based on its location in a plain by a river, within or in the vicinities of a big ancient settle-

Обр. 17. Детайл от каменна настилка северозападно от храмовата постройка.

Image 17. Details of the stone pavement northwest of the temple building.

ща на Тракийския конник в днешните български земи. Липсата на други сходства може да се обясни с факта, че от близо 60 светилища, свързани с култа към конния бог, цялостно проучени са едва няколко.

Паралелите на светилището до кастела Состра се базират на равнинно разположение близо до река, в границите или в близост до голямо антично селище, както и на някои елементи в организацията на култовото пространство.

ment, as well as on some elements in the structuring of the cultic space.

Examples from the sites nearby Veliko Tynovo, Strelcha and Balkan Mountain around Triavna (near Chernovrah, the region of Triavna) could be adduced.

The sanctuary of the Thracian Horseman nearby Tynovo is located in the southern outskirts of the city, in the Dalga Laka locality, where the Prisovsko Dere runs into the Yanttra River (Църов 1999, 78–87). It is

Обр. 18. Общ изглед на обекта в процеса на проучването.

Image 18. General view of the site during the excavations.

Примери могат да бъдат посочени с обекти до Велико Търново, Стрелча и в Тревненския Балкан (край Черновръх, Тревненско).

Светилището на Тракийския конник край Търново е разположено в южните покрайнини на града, в местността Дълга лъка, където Присовско дере се влива в Янтра (Църов 1999, 78-87). На практика това е равнинна местност, оградена от невисоки скалисти хълмове. В околността не са регистрирани следи от селище. Според проучвателя, най-близките локализиращи селища от римската епоха се намират на 3–5 км от светилището. Въпреки че цялостни археологически обекти не са провеждани, И. Църов е забелязал в профила на изкопа за съвременен мост над р. Янтра зид от речни камъни, споени

in fact a flat countryside surrounded by low rocky hills. No vestiges of a settlement have been recorded in the vicinity. According to the explorer, the nearest localised settlements of the Roman period are 3 to 5km from the sanctuary. Though thorough archaeological excavations have never been conducted, I. Tsarov has noticed in the profile of a pit dug for the construction of a modern bridge over the Yantra River, a wall of boulders bound together with clay. Next to it a stratum measuring 0.03–0.05 m in width fraught with coals was recorded. Presumably, the wall was part of a peribolos either of the sanctuary or of a central chamber.

In the case of the sanctuary of the Thracian Horseman at Strelcha, very much like the site at Sostra, there is

с глина. Край него е регистриран пласт с дебелина 0,03-0,05 м, наситен с въглени. Можем да се предположи, че зидът е част от периболоса на светилището или някое централно помещение.

В случая със светилището на Тракийския конник при Стрелча, по подобие на обекта до Состра, имаме култов обект в непосредствена близост до голямо римско селище (Цончев 1961, 44-46). Светилището е разположено в южната част на Стрелча, на левия бряг на р. Стрелчанска Луда Яна (Цончев 1963, 36-46). Според Д. Цончев, сградата на светилището е много разрушена и планът ѝ трудно може да бъде изяснен. Приблизителните ѝ размери (4 x 6 м) се доближават до тези на храмовата потройка в м. Калугерското.

От гледна точка на организацията на култово пространство и поднасяните дарове, проученият до кастела Состра обект намира близък паралел с цялостно проученото светилище на Тракийския конник при Черновръх, Тревненско. То се състои от две каменни площадки, оградени с ниски стени. Между камъните на площадките и в ями са депонирани различни дарове (Бараков 2006, 152-153; Бараков 2007, 40; Бараков, Иванов 2007, 293; Ivanov, Barakov 2006, 253-264). Това са накити, елементи на костюм, няколко бронзови апликации за колан, фибули, бронзови звънчета, фрагменти от керамични съдове от римската епоха, животински кости (Иванов 2007, 182-183; Иванов 2008, 110-113). Съдовете, по подобие на обекта в Троянско, са ритуално натрошени, а части от тях са

a cultic site in the immediate vicinity of a big Roman settlement (Цончев 1961, 44-46). The sanctuary is located in the southern part of Strelcha, on the left bank of the Strelchanska Luda Yana River (Цончев 1963, 36-46). According to D. Tsonchev, the building of the sanctuary is gravely damaged and its plan is hard to figure out. Its approximate size (4 x 6 m) is almost like that of the temple in the Kalugerskoto locality.

As for the structuring of the cultic space and the offerings, a close parallel could be drawn between the explored site at the Sostra castellum and the thoroughly examined sanctuary of the Thracian Horseman at Chernovrah in the region of Triavna. It consists of two stone grounds enclosed by low walls. Between the stones of the grounds and in pits various offerings have been deposited (Бараков 2006, 152-153; Бараков 2007, 40; Бараков, Иванов 2007, 293; Ivanov, Barakov 2006, 253-264). These are jewels, part of a costume, several bronze belt appliquéés, fibulae, bronze bells, sherds of earthenware of the Roman age, animal bones (Иванов 2007, 182-183; Иванов 2008, 110-113). The utensils very much like those on the site in the region of Trojan, are ritually smashed, with sherds of those deposited along with other objects between the stones of the grounds. The explorers of the sanctuary define three major periods in its functioning: 1. The Hellenistic Period (the fourth to the first century); 2. The Roman Period (the second to the third century); 3. The Late Roman Period (the late third to the mid-fourth century)

депонирани заедно с други предмети между камъните на площадките. Проучвателите на светилището разграничават три основни периода във функционирането му: I. Елинистическа епоха – IV-I в.; II. Римска епоха – II-III в.; III. Късноримска епоха – втората половина на III до средата на IV в. (Иванов, Бараков 2008, 484).

Светилището на Тракийския конник в м. Калугерското засега се явява единственото предхристиянско локализирано и проучено култово място в пределите на крайпътния комплекс Состра. От друга страна обаче, трябва да се отбележи, че култът към Тракийския конник не е единствения изповядван култ от войниците и цивилните жители на Состра. Епиграфски паметници от кастела и специфични паметници на военната архитектура (*principia/aedes principiorum*) говорят за почитането на императорския култ и на култа към бойните знамена (Христов 2003а, 31-39; Иванов, Христов 2009, 78-85; Alexandrov 2012, 273-275). Налице са и данни за намерени оброчни плочки и малка култова пластика както във вътрешността на укрепения лагер, така и извън крепостните стени (Христов 2006, 26-28). През последните 20 години в кастела са открити две цялостно запазени оброчни плочки с изображения на бога-конник, мраморна статуетка на Пан и мраморна статуетка на Митра. Откриването на последния култов предмет може да се обясни с почитането на бог Митра както от войниците в кастела, така и от търговци и занаятчии извън крепостните стени. За почитането на източни божества в

(Иванов, Бараков 2008, 484).

The sanctuary of the Thracian Horseman in the Kalugerskoto locality is for the time being the sole Pre-Christian localised and examined cultic place within the Sostra roadside complex. On the other hand, however, it is worthwhile noting that the cult of the Thracian Horseman was not the only cult spread among the soldiers and the citizens of Sostra. Epigraphic evidence from the castellum and specific military buildings (*principia/aedes principiorum*) are telling of the Roman imperial cult and the cult of military standards (Христов 2003а, 31-39; Иванов, Христов 2009, 78-85; Alexandrov 2012, 273-275). There is information of discovered votive tablets and small statuary both within the fortified camp and outside the walls of the fortress (Христов 2006, 26-28). Over the recent two decades, two entirely preserved votive tablets were found in the castellum with representations of the God Horseman and marble statuettes of Pan and of Mithra. The latter cultic object is explainable by the worshipping of Mithra both by the soldiers in the castellum and merchants and craftsmen outside the fortified walls. A lapis lazuli cameo of Isis, found in Tumulus No 2 of the mound necropolis in the vicus, located to the south of the castellum, also provides evidence of the worshipping of Eastern gods in the region of Sostra castellum (Китов 2003, 109).

A votive tablet with a representation of an eagle was also found by chance. This representation by the way also provides evidence of the

района на кастела Состра свидетелства и камея от лазурит с изображение на Изиди, открита в Могила № 2 от могиления некропол на викуса, разположен южно от кастела (Китов 2003, 109).

Също така случайно е открита и мраморна оброчна плочка с изображение на орел. Впрочем, това изображение е потвърждение за почитането на Юпитер Оптимус Максимус от войниците в кастела, като част от популярните държавни култове.

На популярност вероятно се е радвал и култа към Херакъл, за което свидетелства намерена цяла мраморна статуя на Херакъл и няколко големи фрагмента от пластично изображение на кривака на героя.

През 2011 г., при редовни разкопки в района на войнишките бараки западно от източната крепостна стена на кастела е открит фрагмент от мраморна оброчна плочка с изображение на женско божество, възседнало бик или лъв. Вероятно се касае за изображение на богинята Кибела. Всички изброени култови предмети са открити без ясен контекст и засега трудно биха могли да се свържат със структури, които можем да интерпретираме като светилища.

В заключение на тази част от изследването трябва да се обърне внимание на наименованието на местността, в която е разположено светилището. Твърде вероятно е топонима „Калугерското“ да е свързан с древна представа на местното българско население, че в тази част на долината на р. Осъм е съществувал стар манастир – респективно, древно свето място. Това възприятие веро-

worshiping of Jupiter Optimus Maximus by the soldiers in the castellum as part of the popular imperial cults.

In all probability the cult of Hercules also enjoyed popularity as an whole marble statue of Hercules and several big fragments of a sculpted representation of the club of the hero were found..

In 2011, during regular digs in the area of the soldier's barracks to the west of the eastern fortified wall of the castellum, a fragment of a marble votive tablet was found with a representation of a female deity, riding a bull or a lion. It is most probably the goddess Cybele. All the abovementioned cultic objects were discovered in an unclear context and for the time being it is hard to relate them to structures, which could be interpreted as sanctuaries.

Finally, in this part of the study attention has to be turned to the name of the locality, where the sanctuary is located. In all probability, the toponym Kalugerskoto (A Place of Monks in Bulgarian) could be related to an ancient notion of the local Bulgarians that there was an old monastery in this part of the Osam valley, respectively, an ancient sacred place. Such a belief could have been kindled by the fact that here of all places many votive tablets had been found while cultivating the fields with a representation of a god bearing a striking resemblance to the iconography of St George. Such a situation of keeping the memory of an old sacred place over the centuries could remind of the discovery of the early Christian church in the Gerguva Cheshma locality. The church marks

ятно е било подклаждано от факта, че именно тук са откривани при обработка на нивите множество оброчни плочки с изображение на божество, силно напомнящо иконографията на Свети Георги. Подобна ситуация на запазване спомена за старо свето място и пренасяне на свещената памет през вековете може да бъде припомнена с проучванията на раннохристиянската църква в м. Гергюва черква. Църквата маркира южната част на крайпътния комплекс Состра (Христов, Бинев 2003, 64-71). Топонимът подсказва реалното име на християнския храм, под чиито основи е регистриран по-ранен пласт от II-III в., свързан вероятно с по-старо светилище (Христов 2008, 17-18). От друга страна, в непосредствена близост до църквата Г. Китов проучва могилен некропол от римската епоха, както и единична гробница от късната античност, които отчетливо маркират култова територия с доказана приемственост през вековете (Китов 2003, 72-78).

the southern part of the Sostra roadside complex (Христов, Бинев 2003, 64-71). The toponym suggests the real name of the church, under the foundations of which an earlier layer of the second or third century was recorded, related probably to an earlier sanctuary (Христов 2008, 17-18). On the other hand, Kitov explored in the immediate vicinity of the church a mound necropolis of the Roman period, as well as a separate tomb of the Late Antiquity, which distinctly marks a cultic area with proven continuity over the centuries (Китов 2003, 72-78).

IV

СТРАТИГРАФИЯ И ПАРАМЕТРИ НА СОНДАЖИТЕ

STRATIGRAPHY AND PARAMETERS OF THE TRENCHES

Иван Христов Ivan Christov

Както беше споменато, разкопките на обекта са проведени чрез 24 сондажа със строго фиксирани на терена кординати. Нивата на постоянните репери за измерване бяха: Репер 1 – 287,139 м н.в.; Репер 2 – 287,056 м н.в. Дългите линейни сондажи бяха разделени на сектори от по 5 м, номерирани възходящо от вътрешността на обекта към периферията. Пластовете са отнемани в дълбочина средно по 0,20 м, като в дълбочина е прониквано най-често през два вида земна маса, състояща се от бедна на хумус орница и светлокафява пръст. Там, където в дъното на сондажите отсъстваше каменна настилка от малки речни камъни, е достигано до лъос.

При археологическото проучване е регистрирана основно на три места иманярска интервенция, както и разрушаване на суперструкцията на зидове вследствие на продължителното обработване на цялата

As already mentioned, the excavations of both sites were carried out in 24 trenches with strictly fixed coordinates on the terrain. The levels of the permanent benchmarks of measuring were: Benchmark 1: at an altitude of 287.139 m; Benchmark 2: at an altitude of 287.056 m. The long linear trenches were divided into sections of 5 m each, numbered in ascending order from inside to the periphery of the site. The layers were stripped into an average depth of 0.20 m, with in-depth penetration more often than not through two types of earth mass, consisting of fallow with low humus content and light brown soil. Where at the bottom of the trenches there was no flooring of small pebbles, loess was reached.

During the digs, interventions of treasure-hunters were recorded mainly in three places, as well as destruction of the superstructure of walls as a result of long-lasting cultivation of

местност със селскостопански машини. При тази ситуация, културният пласт в повечето сондажи беше изключително тънък, а достигането на стерил се осъществяваше на максимална дълбочина около 0,60 м. В този смисъл прави впечатление, че редица находки, датирани в различно време между II и IV в., се откриваха в хаотичен порядък в пластове, което затрудни прецизното датиране на отделните периоди на функциониране на обекта.

Сондаж А. Ориентиран е ЮИ – СЗ. Той е дълъг 20 м, при ширина 1,50 м. Първият пласт представлява рохкава орница, в която са открити скоби за оброчни плочки и един обезличен фрагмент от оброчна плочка. Във втория пласт, който се състои от светлокафява пръст, се откриха фрагменти от римска битова керамика. В сектор А/2 е открит и фрагмент от долния ляв ъгъл на плочка и дребни фрагменти от строителна керамика. При отнемането на третия пласт, в който преобладаваше светлокафява пръст, бяха открити две медни късноантични римски монети. Четвъртият пласт в долната си част свършваше с дребни речни камъни, което е показател за неговия стерилен характер. Непосредствено над речните камъни са окрити кабари от обувки, които маркират ходова линия към вътрешността на светилището. В пределите на сондажа, в участъка А/1, е регистриран иманарски изкоп. Една от характерните черти на сондаж А е, че речните камъните, които образуват своеобразна настилка, отчетливо спират в участъка А/4. В посока на участъка

the entire locality with farming machinery. In this situation, the cultural layer in most of the trenches was very thin, and sterile was reached at a maximum depth of about 0.60 m. Impressively in this context, a number of finds, dated in different periods to the second or fourth century, was found in a chaotic order of the layers, which rendered the precise dating of their functioning on the site difficult.

Trench A. It is aligned SE/NW, measuring 20 m in length by 1.5 m in width. The first layer was crumbly fallow, where clamps for votive tablets were found along with a defaced fragment of a votive tablet. The second layer of light brown soil featured sherds of Roman everyday earthenware. In section A/2, a fragment of the low left corner of a tablet and sherds of construction ceramics were discovered. Stripping the third layer of predominantly light brown soil, two copper late-Roman coins were found. The fourth layer in its lower part ended in small pebbles, which is indicative of its sterile nature. Immediately above the pebbles, hobnails were discovered marking a walking line towards the interior of the sanctuary. Within the trench, in section A/1, digging by treasure-hunters was recorded. One of the characteristics of trench A is that the pebbles, forming a flooring of a kind, distinctly end at section A/4. In the direction of section A/3, the pebbles are rising towards the second layer. The described situation could be related to the north-eastern end of the cultic site.

Trench B. It is aligned E/W, measuring 25 m in length by 1.5 m in

А/3 речните камъни се издигат под наклон към втория пласт. Описаната ситуация може се свърже със североизточен край на култовия обект.

Сондаж Б. Ориентиран е И – З. Има дължина 25 м и ширина 1,50 м. Както в повечето сондажи, първият пласт представлява обработваема орница. Следва привидно стерилен пласт от светлокафява пръст. Изключение се наблюдава в участък Б/2, където беше разкрита субструкция на ограден зид. Около зида е регистрирано керамично струпване. В западната част на Б/2 е запазен в един до два реда от субструкцията фрагмент от оградния зид. Той е широк 0,60 м и е ориентиран югоизток-северозапад. Пред него във вътрешността на обекта са намерени дребни фрагменти от битова керамика и малко парче от оброчна плочка.

Сондаж В. Той е продължение на югоизток на сондаж А, след прекъсване с ребро с ширина 0,50 м. Широк е 1,50 м и е дълъг 20 м. Номерирането на участъците от по 5 м в сондажа е от северозапад на югоизток. След отнемане на пласт с дебелина 0,20 см (орница), не са открити находки, освен няколко фрагмента битова керамика с червен цвят, произлизащи от северната половина на сондажа. От втория механичен пласт (0,20-0,40 м), характерен със светлокафява пръст, произхождат 6 монети. В пласта са открити няколко фрагмента от керамични съдове и керемиди с червен цвят, както и животински кости. В северната половина на сондажа се забелязва, че почвата е по-тъмна. В четвъртия механичен пласт е открита медна монета

width. As with most of the trenches, the first layer was arable fallow. Then came a seemingly sterile layer of light brown soil. An exception was witnessed in section B/2, where the substruction of an enclosing wall was unearthed. At the wall a pile of earthenware was recorded. In the west part of B/2 a fragment of the enclosing wall in one to two rows of the substruction was preserved. It measured 0.60 m in width and is aligned SE/NW. In front of it inside the site, small sherds of everyday earthenware and a small bit of a votive tablet were found.

Trench C. It is an extension to the southeast of Trench A, intervened by a 0.5 m-wide baulk. It measures 1.5 m in length by 20 m in width. The sections of 5 m each were numbered from northwest to southeast. After stripping a 0.2cm-wide layer (fallow), it did not produce any artefactual material apart from several sherds of everyday earthenware red in colour, coming from the north half of the trench. The second mechanical layer (0.20/0.40 m) of light brown soil gave 6 coins. In the layer, several sherds of earthenware and red roof-tiles as well as animal bones were discovered. The soil in the north half of the trench is notably darker. A copper coin of the fourth century and a big fragment of a votive tablet with an inscription were found in the fourth mechanical layer. Soil density varies. In sections B/1 to B/2 it is darker and crumbly, probably due to digging by treasure hunters. The trench features no facilities apart from several stones of vague provenance.

Trench D. The trench was dug

от IV в., както и голям фрагмент от оброчна плочка с надпис. Пръстта е с различна плътност. В участъци В/1 до В/2 тя е по-тъмна и рохкава, вероятно от иманярско вкопаване. В сондажа липсва съоръжение, с изключение на няколко камъка с неясен произход.

Сондаж Г. Целта на залагането на сондажа беше да се проследи на северозапад продължението на стена, ограждаща дворното пространство. Размерите са 2 x 3 м. След като беше проучена предвидената площ се установи, че стената вероятно извива и продължава в посока СИ. Стратиграфията в дълбочина е идентична с досега описаните сондажи. Преобладава орница и светлокафява пръст и лъос.

Сондаж Д. Той е успореден на сондаж Г, в посока североизток. Размерите му са 7,50 x 1,50 м. С неговото залагане се целеше да се проследи западния ограден зид на светилището. Първият пласт се състоеше от обработваема орница. Във втория пласт се откриха разпилени камъни. Пръстта е стерилна, светлокафява на цвят. В участък Д/1, на североизток, е открито продължение на оградния зид на светилището. Запазен е само първия ред от субструкцията. Зидът е с ширина 0,62 м. В тази зона зидът прави чупка под прав ъгъл.

Сондаж Е. Разположен е югоизточно от сондаж В и се явява негово продължение. В сондажа са регистрирани в дълбочина изключително стерилни пластове. При проверка на профилите с метелдетектор е открита сребърна монета на императрица Юлия Домна, пападнала случайно в

to trace the extension of a wall to the northwest, enclosing the courtyard. It measures 2 x 3 m. After the planned area was explored, it was established that the wall probably turns and continues N/E. The stratigraphy further down is identical with the trenches described above. Fallow and light brown soil and loess predominantly.

Trench E. It is aligned N/E, parallel to trench D, measuring 7.50 x 1.50 m. It sought to trace the western enclosing wall of the sanctuary. The first layer was arable fallow. The second layer featured scattered stones. The soil was sterile, light brown. In section D/1 to the northeast, an extension of the enclosing wall of the sanctuary was discovered. Only the first row of the substruction was extant. The wall is 0.62 m in width. In this area the wall curves at right angles.

Trench F. It is an extension of Trench C to the southeast. In depth mostly sterile layers were recorded. Checking the profiles, a silver coin of Empress Julia Domna was discovered with a metal detector, which happened to be in the explored section as a result of upthrow of the layers while cultivating the land with machinery.

Trench G. Measuring 2 x 5 m, the trench goes to the east of Trench C, with an intervening 2.60 m-wide baulk. This trench was meant to reduce the perimeters of the site and specify its boundaries. Here, at a depth of 0.20 m, an extension of the western enclosing wall was discovered continuing to the southeast. In the course of the explorations, Trench G was extended reaching 7.5 m in length. Here a substruction of a wall was discov-

проучвания участък вследствие на разместване на орницата при механизираното обработване на терена.

Сондаж Ж. Той е с размери 2 x 5 м. Сондажът се развива на изток от сондаж Б, с прекъсване с ребро, широко 2,60 м. Със залагането на този сондаж беше поставено началото на постепенно свиване периметъра на обекта и уточняване неговите граници. В сондаж Ж, на дълбочина 0,20 м, се откри продължение на западния ограден зид в посока югоизток. В процеса на проучванията сондаж Ж беше продължен и достигна максимална дължина 7,50 м. В него е открита субструкция на зид, запазена до един ред камъни от градежа. Открояват се зидове с дължина 0,35 м на изток – вероятно пиласри или продължение на постройка във вътрешността. От запад са документирани също вътрешни разклонения, успоредни на пиластъра. Разстоянието между въпросните зидове е 3,55 м.

Сондаж З. Разположен е на югозапад от сондаж А, след ребро от 0,50 м. Сондажът със сигурност попада извън ограденото пространство на светилището. Той е върху едва забележима издатина на терена. В първия пласт се забеляза, че в югоизточната част пръстта е по-тъмна и рохкава. Това вероятно се дължи на иманярско вкопаване. В пласта изобилстват керамичните фрагменти. Във втория пласт, на кота 286,869 м н.в., е открит фрагмент от оброчна плочка и парчета строителна керамика. Регистрирано е също така голямо струпване на камъни без порядък, сред които са намерени кутии от цигари – сигур-

ered, of which one row of stones was extant. Walls 0.35 m in length stood out to the east: probably pilasters or part of a building in the interior. To the west, inner extensions were also recorded parallel to the pilaster. The distance between these walls is 3.55 m.

Trench H. It is located in the southwest of Trench A after a 0.50 m baulk. The trench is undoubtedly outside the enclosed area of the sanctuary. It is on an almost invisible ledge of the terrain. The soil in the southeastern part of the first layer, is darker and crumbly, most probably due to treasure hunting. The layer is fraught with sherds of earthenware. In the second layer at an altitude of 286.869 m, a fragment of a votive tablet and bits of building ceramics were discovered. A big pile of stones in disorder and cigarette packs were recorded, a convincing proof of intervention by treasure hunters. Notwithstanding two copper coins of the fourth century were found. The average level of the trench reached was an altitude of 286.519 m. In the forth layer, a handle of a votive tablet and a fragment of one were found on a stone flooring of pebbles.

Trench I. Situated to the southeast of Trench H, after a 0.50 m-wide baulk, it measures 6 x 5 m. There was no artefactual material in the first layer of fallow and light brown soil. The soil is dark and its density varies. In the eastern corner of the trench, the level of treasure-hunting digging was noticeable, reaching to large stone blocks, probably part of the construction of a primitive altar. Stones scat-

но доказателство за имянарска интервенция. Въпреки нея, намерени са две медни монети от IV в. Достигнато средно ниво в сондажа е 286,519 м н.в. При четвъртия пласт, върху каменна настилка от речни камъни са открити държач на оброчна плочка и фрагмент от такава.

Сондаж И. Ситуиран е на югоизток от сондаж 3, след ребро от 0,50 м. Размерите му са 6 x 5 м. В първия и втория пласт, състоящи се от орница и светлокафява пръст, липсват находки. Третият пласт е с тъмен цвят и различна плътност. В източния ъгъл на сондажа се забелязва нивото на иманярско вкопаване, достигнало до големи каменни блокове – вероятно част от конструкцията на примитивен жертвеник. Срещат се и хаотично разхвърляни камъни. В третия пласт, който е над стерилния, са открити цяла желязна фибула и три монети от III-IV в., сред които се откроява фолис на Галерия Валерия. Монетата не е циркулирала и е с матричен гланц и може да датира сигурна епоха във функционирането на светилището.

Културният пласт продължава и в четвъртия механичен пласт. В него са открити връх на желязно копие, две медни късноантични монети и фрагментирана битова керамика от III-IV в. В централната част на сондажа се забелязва концентрация на животински кости. Срещат се хаотично разхвърляни камъни с различна големина. След тяхното демонтиране се оформи зид с широчина 0,61 м – остатък от югозападната и малка част от югоизточната стени на храма, с дължина съответно 3,50

tered in disorder also occurred. In the third layer, which was over the sterile one, a whole female fibula and three coins of the third or the fourth century were discovered, among which a follies of Galeria Valeria stands out. The coin has not been in circulation; it has matrix gloss and could date a precise age of the functioning of the sanctuary.

The cultural layer continues in the fourth mechanical layer. An iron spearhead, two copper coins of the Late Antiquity and sherds of everyday earthenware of the third or fourth century were found here. In the central part of the trench, concentration of animal bones was witnessed. Chaotically scattered stones of various sizes occur. After taken these apart, a 0.61 m-wide wall appeared, a remainder of the southwest and a small part of the southeast walls of the temple, 3.50 and 1.40 m in length, respectively. What we had here was a purposeful breaking through the walls of the temple.

Trench J. Located to the east of Trench D, intervened by a control baulk, it measures 2 x 6 m. The purpose was to trace the course of the north-western enclosing wall. The first layer featured a fragment of a tablet and a handle. It did not produce any artefactual material. An extension of the west wall was unveiled to the southeast, preserved in substruction of one row of stones. The layers in depth were identical with the already described in the above trenches.

Trench K. It is perpendicular to Trench J, measuring 7 x 2 m. It sought to trace the conventionally named en-

и 1,40 м. Налице е ситуация на целенасочено разбиване на храмовата постройка.

Сондаж Й. Разположен е на изток от сондаж Г, след прекъсване с контролно ребро. Размерите му са 2 x 6 м. Целта беше да се проследи трасето на северозападния ограждащ зид. В първия пласт бяха открити фрагмент от плочка и държач. Липсват находки. Разкрито е продължение на западния зид на югоизток, запазено в субструкция до един ред камъни. В дълбочина пластовете са идентични на вече описаните от предходните сондажи.

Сондаж К. Той е перпендикуларен на сондаж Й. Размерите му са 7 x 2 м. Целта беше да се проследи условно наречения ограден зид на светилището. В първия пласт беше открит железен пръстен-ключ. Проследено беше трасето на североизточния зид на югоизток. В дълбочина пластовете са идентични с вече описаните от предходните сондажи.

Сондаж Л. Размери му са 2 x 6 м. Той е успореден на сондаж И и е разположен на североизток от него, след прекъсване с ребро с широчина 0,50 м. За разлика от повечето сондажи, тук в първия пласт преобладаваше тъмнокафява пръст с отухлявания. Още във втория пласт в двата края на сондажа се появиха камъни, вероятно свързани с част от зидове. Открити са гвоздей, бронзова монета от III в. и медна монета от IV в. Третият пласт се състоеше от тъмнокафява пръст. В средата на сондажа на това ниво се попадна на следи от огнище. Пластовете завършват с пълтен лъос.

closing wall of the sanctuary. In the first layer, an iron ring-key was found. The course of the northeast wall was followed to the southeast. The layers in depth were identical with the already described in the above trenches.

Trench L. Measuring 2 x 6 m, it is parallel to Trench I and lies to the northeast, after a 0.5 m-wide baulk. Unlike most of the trenches, here there was predominantly dark brown soil with sherds of brick in the first layer. As early as the second layer in both ends of the trench, stones occurred related probably to parts of walls. Nails, a bronze coin of the third century and a copper coin of the fourth century were found. The third layer contained dark brown soil. At this level, traces of a fireplace were encountered in the middle of the trench. The layers ended in thick loess.

Trench M. It measures 3 x 5 m and is 0.50 m from Trenches G and K. The first mechanical layer did not produce any artefactual material. The second one was of light brown soil and contained sherds of earthenware. At an altitude of 286.589 m, three bronze coins of III denomination and a copper silver-plated antoninianus were discovered. The coins were found to the east of the temple. The third layer, where remains of the enclosing wall were found, was dark brown. In depth, loess was reached.

Trench N. It is to northwest of Trench G, measuring 6 x 7 m. The first layer contained the already known from the other trenches fallow. The second layer revealed 6 coins, nails and a bronze appliqué. One of the coins is the earliest found on the

Сондаж М. Размери му са 3 x 5 м. Отстои на 0,50 м от сондажи Ж и К. В първия механичен пласт липсват находки. Вторият пласт се състеше от светлокафява пръст. В него се откриха керамични фрагменти. На ниво 286,589 м н.в. бяха открити три бронзови провинциални монети от трети номинал и меден антониниан с посребряване. Монетите са намерени източно пред храма. Третият пласт, в който бяха регистрирани останки от оградния зид, се характеризира с тъмнокафяв цвят. В дълбочина беше достигнат лъос.

Сондаж Н. Разположен е на северо-запад от сондаж Ж. Размерите му са 6 x 7 м. Пръвият пласт се състоеше от позната вече от другите сондажи орница. Във втория пласт бяха открити 6 монети, гвоздеи, бронзова апликация. Едната от монетите е най-ранната от обекта – дупондий на Антонин Пий. Третият пласт в сондажа е стерилен. Липсва архитектура. При проучванията беше пресечено реброто между сондажи Ж и Н. Установено беше наличието на контрафорси с дължина 0,50 м на крайния западен зид. Работата в сондажа приключи с достигане на стерилен лъос.

Сондаж О. Разположен е югоизточно от сондажи И, Л и М. Дължината на сондажа е 11 м, при широчина 2,50 м. Не се забеляза съществена разлика в структурата на пластовете в дълбочина. В първия пласт липсват находки. Във втория пласт е открита фибула с посребряване и множество фрагменти от оброчни плочки. В третия пласт са намерени керамични фрагменти и две бронзови монети от

site, a dupondius of Antoninus Pius. The third layer in this trench was sterile. No architecture. During the explorations, the baulk between Trenches H and N was cut. 0.50 m-long buttresses were discerned of the end west wall. The work on the trench ended with reaching sterile loess.

Trench O. It is positioned to the east of Trenches I, L and M, measuring 11 m in length by 2.50 m in width. No significant difference was witnessed in the structure of the layers further down. Nothing of archaeological significance was encountered in the first layer. A silver-plated fibula and a number of fragments of votive tablets were found in the second layer. The third layer gave sherds of pottery and two bronze coins of the second and third century. The last layer consisted of loess.

Trench P. Measuring 17 m in length by 2.50 m by width it parallels Trench A. It was excavated to try to follow the eastward extension of the courtyard with flooring of small pebbles onto loess. There was no baulk between Trench A and the newly dug one. In section P/1, digging and interruption of the stone flooring was documented, most probably as a result of treasure-hunting intervention. Coins of the third century were discovered in the course of the explorations. The trench reached as deep as and altitude of 286.389 m.

Trench R. Measuring 5 x 5 m, it is located to the northeast of Trenches I and C. Mainly two layers were traced in depth: fallow and light brown soil. Small bits of votive tablets with one in high relief were discovered. The sec-

II-III в. Последният пласт е лъос.

Сондаж П. Дълъг е 17 м и широк 2,50 м. Успореден е на сондаж А. Целта на залагането му беше да се проследи продължението в посока изток на открития двор с настилка от дребни речни камъни върху лъос. Липсва ребро между сондаж А и новия сондаж. В участъка П/1 е документирано вкопаване и прекъсване на каменната настилка – вероятно вследствие на иманярска интервенция. При проучванията са открити монети от III в. Слизането в дълбочина при сондажа е до ниво 286,389 м н.в.

Сондаж Р. Размерите му са 5 x 5 м. Ситуиран е североизточно от сондажи И и В. В дълбочина се проследяват основно два пласта – орница и светлокафява пръст. Откриват се дребни фрагменти от оброчни плочки, между които и едни фрагмент с висок релеф. Във втория механичен пласт в сондажа, подобно на сондаж П, се достига настилка от дребни речни камъни.

Сондаж С. Той е с размери 2 x 5 м. В северозападния му ъгъл, на нивото на третия механичен пласт, беше разкрито огнище непосредствено над стерилния лъос. Дебелината на отухления пласт на огнището е 0,10-0,15 м. Не е открита архитектура. В сондажа е намерен бронзов ключ и монета от III в.

Сондаж Т. Дължината му на е 5,60 м, при широчина 0,90 м. Целта при залагането му беше да се установи развитието на каменната настилка на изток. В сондажа са открити множество находки – 5 медни монети и един нециркулирал аргентеус на Максимиан Херкулий, който

онд механичен слой като в Тrench P достигна до настилка на малки пълчици.

Trench S. It measures 2 x 5 m. In its north-west corner, a fireplace was discovered immediately over the sterile loess at the level of the third mechanical layer. The layer, containing brick rubble of the fireplace, was 0.10–0.15 m in width. No architecture was unearthed, a bronze key and a coin of the third century were found in the trench.

Trench T. It measures 5.60 m in length by 0.90 m in width. It sought to trace down the development of the stone flooring to the east. A number of finds were unearthed here: 5 copper coins and uncirculated argenteus of Maximianus Herculus, which marks a major period in the development of the site. Fragments of votive tablets were also discovered. No architecture. A pile of pottery was recorded in the second mechanical layer consisting of light brown soil. The cultural layer went down to the level of the fourth mechanical layer where sterile loess was reached.

Trench U. It measured 7 m in length by 0.90 m in width. A copper coin of the fourth century was found in the second mechanical layer. The stratigraphic sequence was like that in the previous trench.

Trench V. It measured 8.40 m in length by 0.90 m in width. It was positioned in the north-eastern corner of the development area. The stratigraphic sequence is almost the same as in the previous trenches. The excavations did not produce any artefactual material that could suggest date.

маркира един от основите периоди в развитието на обекта. Открити са и фрагменти от оброчни плочки. Липсва архитектура. Във втория механичен пласт, състоящ се от светлокафява пръст, беше регистрирано керамично струпване. Културният пласт продължаваше до нивото на четвъртия механичен пласт, където беше достигнат стерилен лъос.

Сондаж У. Дължината му е 7 м, а широчината 0,90 м. Във втория механичен пласт е открита медна монета от IV в. Напластяванията в дълбочина не се различават от предходния сондаж.

Сондаж Ф. Дължината му е 8,40 м, при широчина 0,90 м. Разположен е в крайния североизточен ъгъл на проучваната територия. Напластяванията в дълбочина не се различават съществено от предходните сондажи. При разкопките не са открити датиращи материали.

Сондаж Х. Той е успореден от североизток на сондаж Т. Размерите му са 1,50 x 6,50 м. В първия пласт са открити медни монети и бронзова обеца. Вторият пласт е от по-мека светлокафява пръст. В третия механичен пласт са открити държач на плочка, фрагмент от долен ляв ъгъл на плочка с два реда надпис и изцяло запазена желязна фибула. В дълбочина следва стерилен пласт от лъос.

Сондаж Ц. Успореден е от югоизток на сондаж Х. Размерите му са 2,50 x 5,50 м. В първия пласт са открити медна монета и фрагмент от оброчна плочка. Във втория и третия пласт са намерени пет монети от края на III и началото на IV в., фрагмент от статуарна група

Trench W. To the north-east it parallels Trench T, measuring 1.50 x 6.50 m. Copper coins and a bronze earring were found in the first layer. The second layer consisted of softer light brown soil. A handle of a tablet, a fragment of the low left corner of a tablet with an inscription in two lines and an intact iron fibula were found in the third mechanical layer. A sterile layer of loess came next.

Trench X. It was positioned parallel to Trench W. measuring 1.50 x 6.50 m. The first layer gave a copper coin and a fragment of a votive tablet. Five coins of the late third and the early fourth century, a fragment of a statuary group with a partially preserved Latin inscription in three lines were discovered in the second and third layers. In the lowest fourth layer going down to sterile at an altitude of 286.329 m, an iron knife and a coin of the second century were found.

Trench Y. Measuring 2.50 x 5.60 m, it is positioned to the east of Trench X. Located 16 m to the east in front of the temple, it sought to study thoroughly the eastern periphery of the sanctuary. The first mechanical layer was fallow and gave very low concentration of pottery. The second layer (light brown in colour) was seemingly sterile, but in the third layer at an altitude of 286.389 m, a bronze coin and a silver ring, a bronze pendant of a chain mail and fragments of votive tablets were found. The finds are indicative of the fact that the sacred area spread much further eastwards.

Trench Z. Located to the south-east of Trench X, its size is identi-

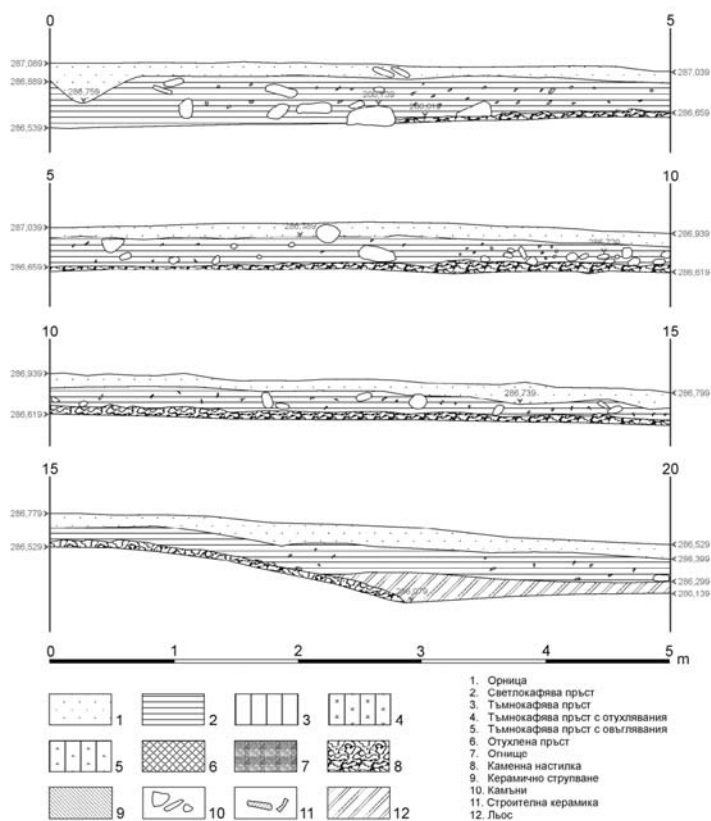
с частично запазен триредов латински надпис. В най-долния четвърти пласт, достигащ до стерил, на ниво 286,329 м н.в., са намерени железен нож и монета от II в.

Сондаж Ч. Разположен е източно от сондаж Ц и има размери 2,50 x 5,60 м. Ситуиран е на 16 м източно пред лицето на храмовата постройка, с цел масималното проучване на източната периферия на светилището. Първият механичен пласт представляваше орница и се отличаваше с изключителна ниска концентрация на керамика. Вторият пласт (светлокафява пръст) беше привидно стерилен, но при третия пласт, на ниво 286,389 м н.в., бяха открити бронзова монета и сребърна халка, бронзова висулка от ризница и фрагменти от оброчни плочки. Находките показват, че култовото пространство се е простирало доста на изток.

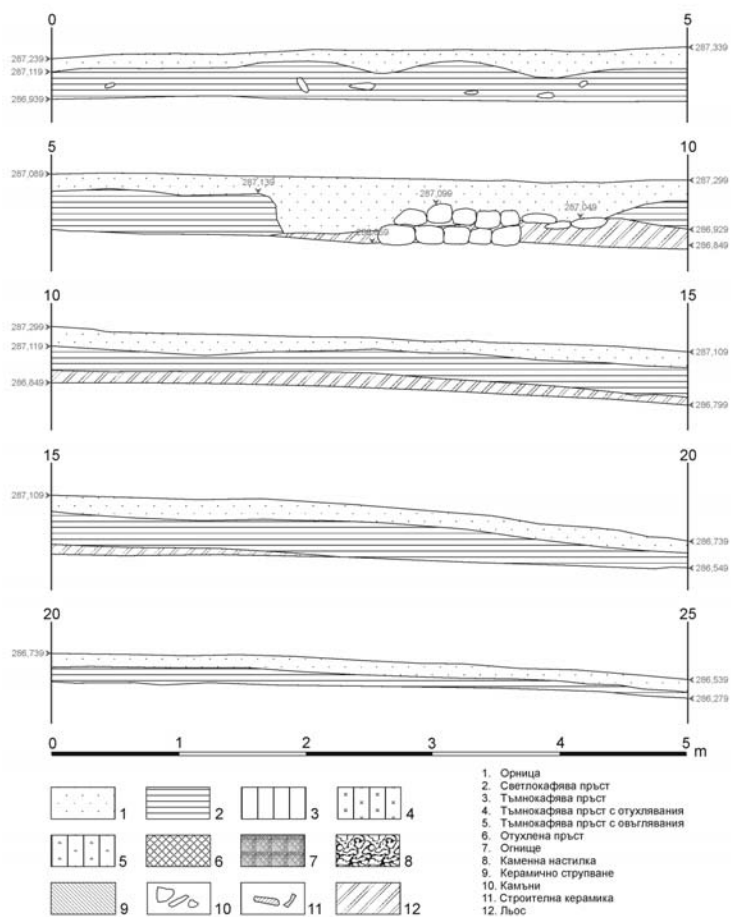
Сондаж Ш. Заложен е югоизточно от сондаж Ц. Размерите му са идентични с тези на предходния сондаж (5,60 x 2,50 м). В първия пласт липсваха находки. Във втория пласт са открити три медни монети от IV в. В третия пласт беше намерена само една бронзова монета. Сондажът показва края на култовото пространство на югоизток и неговите характеристики кореспондират с данните, получени при разкопаването на сондаж В (участъци В/3 и В/4). Пластовете са привидно стерилни и се характеризират с ниска концентрация на керамика.

cal with that of the previous Trench (5.60 x 2.50 m). The first layer did not produce any artefactual material. In the second one, three copper coins of the fourth century were found. The trench evidences the end of the cultic space to the southeast and its characteristics correspond to the data gathered during the excavations of Trench C (sections C/3 and C/4). The layers are seemingly sterile and have low concentration of ceramics.

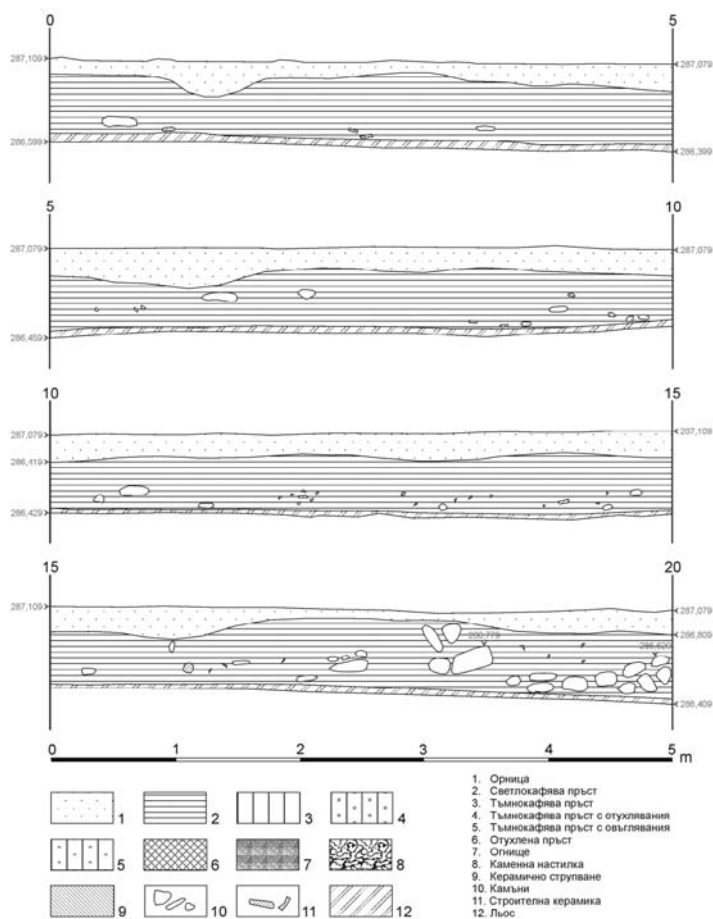
Сондаж А (югозападен профил)

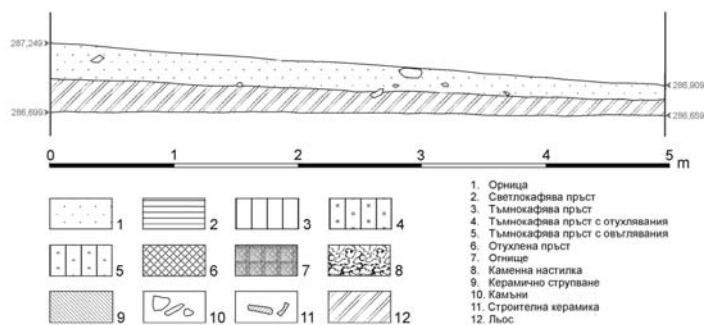
Сондаж Б (южен профил)

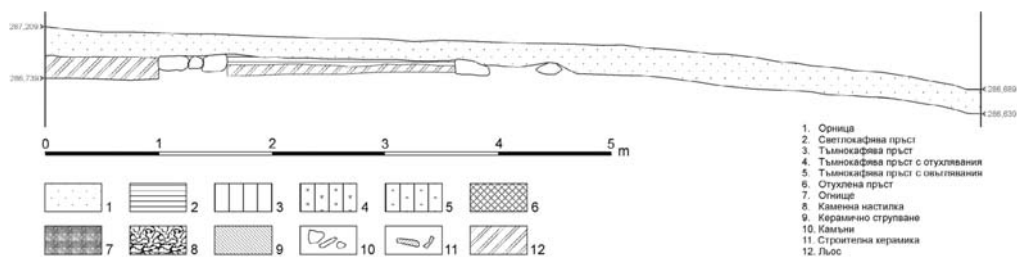
Сондаж В (югозападен профил)

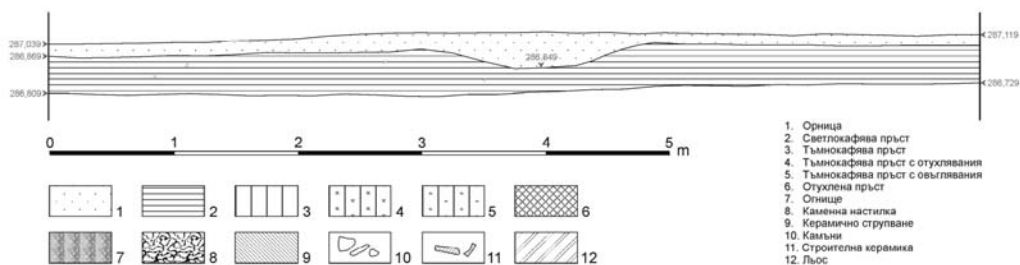
Сондаж Г (югозападен профил)

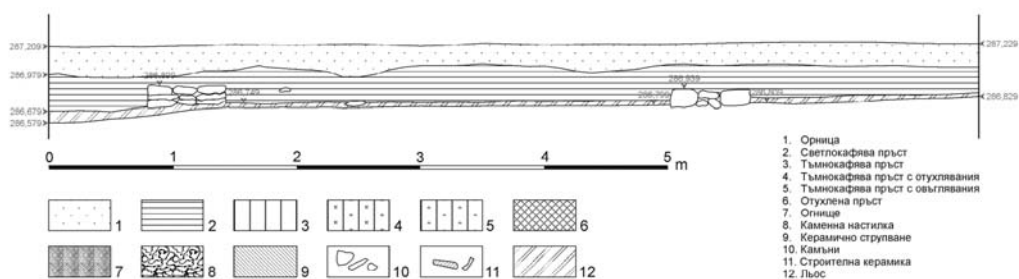
Сондаж Д (югозападен профил)

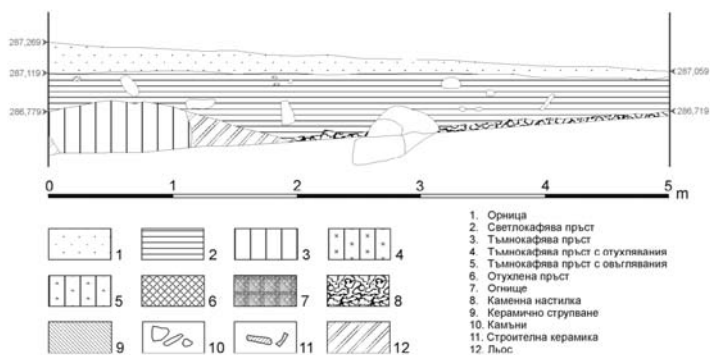
Сондаж Е (югозападен профил)

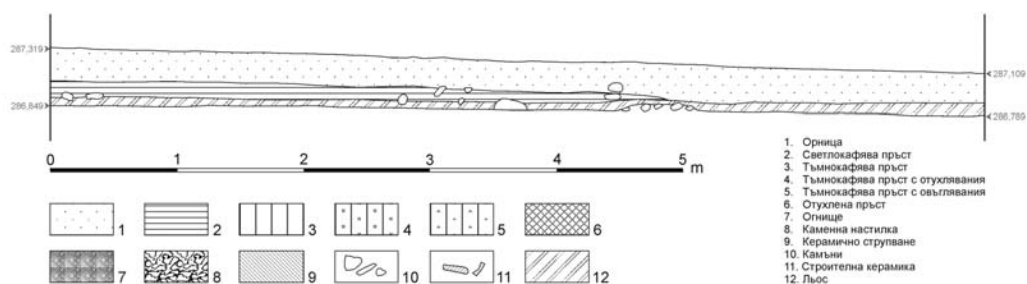
Сондаж Ж (югозападен профил)

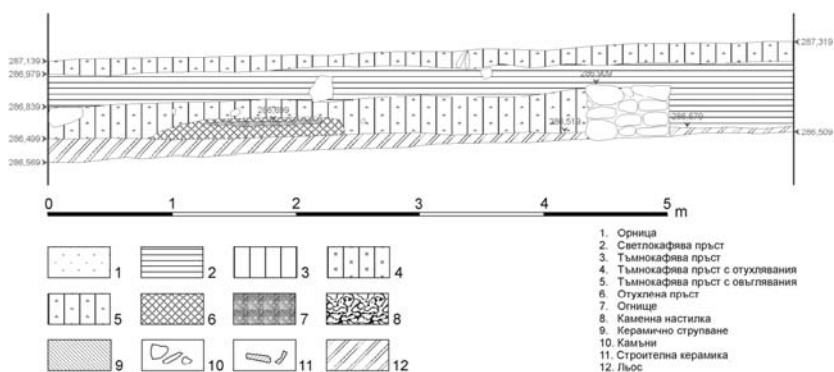
Сондаж 3 (югозападен профил)

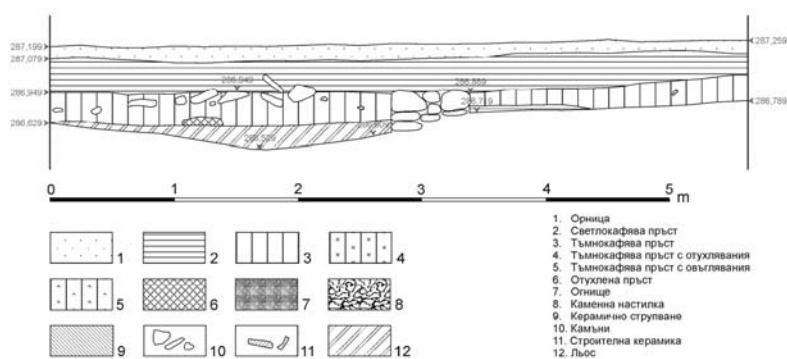
Сондаж К (югозападен профил)

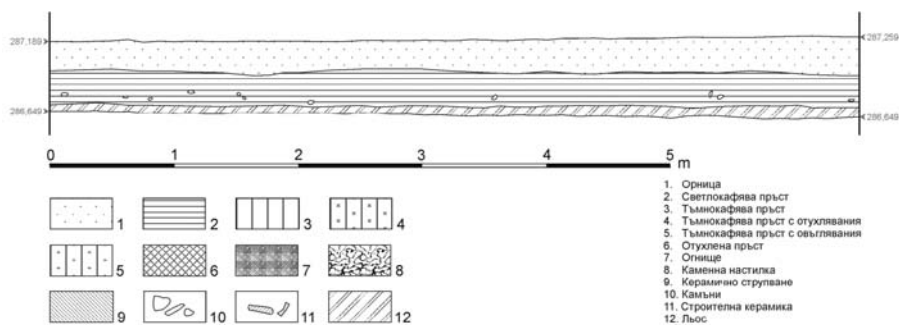
Сондаж Л (югозападен профил)

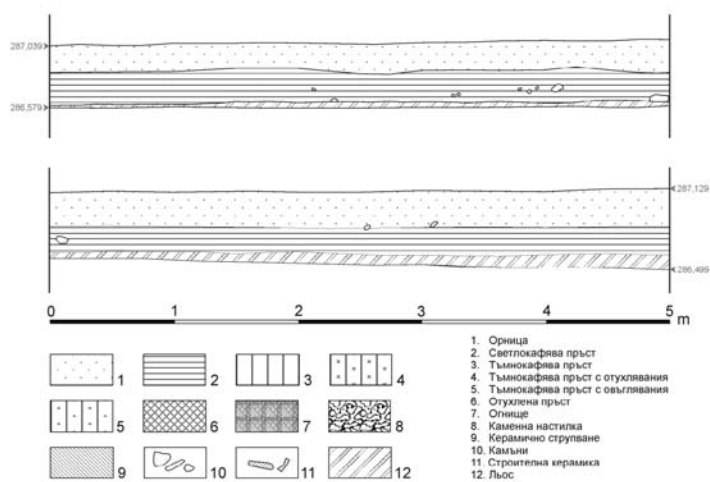
Сондаж М (югозападен профил)

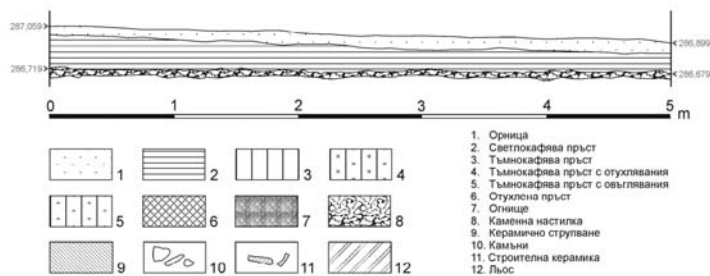
Сондаж Н (югоизточен профил)

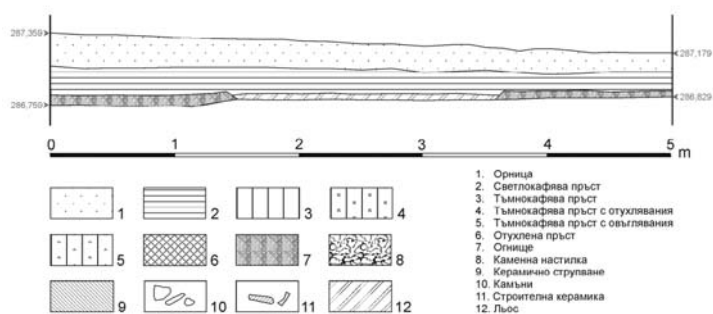
Сондаж О (югоизточен профил)

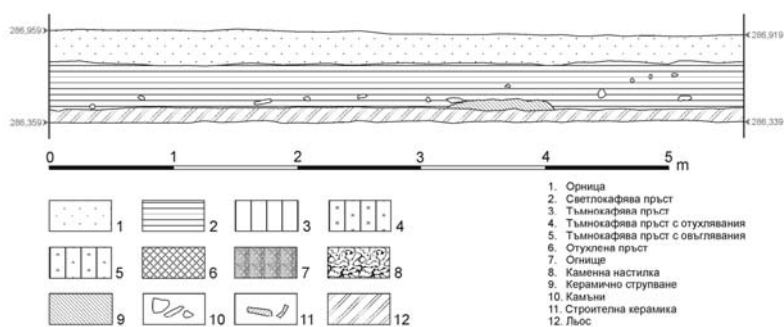
Сондаж Р (югозападен профил)

Сондаж С (югозападен профил)

Сондаж Т (югоизточен профил)

V

ВОТИВНА ПЛАСТИКА VOTIVE STATUARY

Биляна Иванова Bilyana Ivanova

Общият брой на паметниците от светилището край Состра, придобити при археологическите разкопки през 2012 г. и случайно намерени в предходните години, възлиза на 89 фрагмента от оброчни плочки (само 4 изцяло запазени екземпляра) и 5 фрагмента от статуарни групи (План 1). Ще бъдат включени и 5 votivни паметника от тази територия от частна колекция, информация за които ни беше предоставена само във вид на снимков материал¹. Други 5 релефа от същото място или най-общо от района на Состра, вече съобщени в научни публикации, ще бъдат описани и определени към съответна типологична група, с цел изграждане на по-цялостна картина относно вида на оброчния материал от региона.

Вотивната пластика от светилището се състои от паметници, пос-
¹ Снимките са любителски, нефокусирани и с лошо качество, което затруднява идентификацията на някои детайли.

The number of the artefacts from the sanctuary at Sostra, unearthed during the archaeological excavations of 2012 or found by chance over the previous years, totals 89 fragments of votive tablets (just 4 intact) and 5 fragments of statuary groups. Five votive artefacts from the same site will be also considered, information of which we were given only in photos¹. Other 5 reliefs from the same site or from the region of Sostra in generally, which have already been published will be described and classed among the relevant typological groups so as to build a fuller picture of the type of the votive material from that region.

The votive statuary from the sanctuary includes artefacts dedicated to the Thracian Horseman except for one containing part of an inscription dedicated to Apollo Heros. The fragment of the relief has no extant pic-
¹ The photos are amateurish, unfocused and of poor quality, which renders the identification of some of the details difficult.

ветени на Тракийския конник, с включение на един от тях, съдържащ част от надпис с посвещение на Аполон Херос. Фрагментът от релефа е без запазено изобразително поле. Други божества не са регистрирани, като не бихме могли да бъдем категорични относно нехарактерните фрагменти и тези, принадлежащи към статуарни групи.

Оброчните релефи са изработени от мрамор – едрозърнест или дребнозърнест, с бял или сиво-бял цвят, понякога с жълтеникав оттенък. Формата на вотивните плочки е четвъртита, в повечето случаи леко трапецовидна. Горната рамка е заоблена, понякога с обърнат навътре висок профилен ръб, полукръгла профилирана или дъговидна. Страничните рамки са тънки, а долната – широка. Макар и по-рядко е засвидетелствана квадратна или правоъгълна форма на плочките, с дъговидно извита горна рамка.

При 12 от паметниците върху горната, долната или двете рамки са изписани старогръцки и латински надписи или има следи от такива. Фактът, че голяма част от плочките са без надписи показва, че култът към Хероса е бил разпространен сред широките народни маси, които не са имали възможност да правят специални посвещения върху оброчните релефи (Табакова-Цанова 1980, 175). Наред с финансовия аспект, проблемът има и културно-исторически очертания, касаещи една религиозна практика, отразяваща традиционната тракийска представа за връзка между посветителя и почитания от него бог. Тази връзка явно

torial field. No other gods have been recorded. Which is uncertain when things come to the uncharacteristic fragments and those, belonging to statuary groups.

Votive reliefs are made of marble: coarse-grained or fine-grained, white or grayish-white in colour, yellow-tinged at times. The votive tablets are quadrangle, more often than not slightly trapezoidal. The upper rim is rounded, at times with a high caved inwardly high shaped edge, shaped in a semicircular or arched. The side rims are thin and the lower one is wide. Though rarely, square or rectangular tablets have been recorded with arched upper rims.

In 12 of the artefacts, there are inscriptions or traces of such in Latin and Greek on the upper, the lower and the side rims. The fact that most of the tablets feature no inscriptions shows that the cult of Heros was widely popular among the common people, who could not afford to make special dedications of the votive reliefs (Табакова-Цанова 1980, 175). Alongside the financial problem, there is a cultural and historical side to the problem, concerning a religious practice reflecting the traditional Thracian notion of the relationship between the dedicator and the god venerated by the former. This relationship did not obviously require a mandatory written dedication or any necessary mentioning of the one who makes the offering. The artefacts under consideration are a link in a process of communication, in the context of which the Thracians „communicated” with their gods (Ботева 2011а, 117).

не включва задължително изписано посвещение, нито изисква непременно споменаване на приносителя на оброчния дар. Разглежданите паметници са елемент от комуникационен процес, в контекста на който траките са „общували” със своите богове (Ботева 2011a, 117).

Изобразителното поле на оброчните плочки, всички употребени в качеството на дарове, обикновено е вдлъбнато в различна степен и съдържа представена в релеф фигурална композиция. Изображенията са моделирани пластично или схематично, в нисък (кат. № 6, 52), висок релеф (кат. № 25, 36, 42-44, 48, 52-53, 55-58, 60), в комбинация от нисък и висок релеф, с цел акцентирание върху конкретен елемент (кат. № 40) или почти триизмерно (кат. № 5/2, 12). При един от паметниците (кат. № 7) фигурата е очертана с дълбоки връзвания в изобразителното поле, като фонът вляво и вдясно от нея не е цялостно отнет впоследствие, а само този в лявото пространство под коня.

Задната повърхност на оброчните плочки е обработена грижливо, грубо или по изключение с насечки (кат. № 63), като в някои случаи са оформени скосени ръбове (кат. № 5/1, 9, 40, 64). Много често изображенията са били допълвани с рисуване на отделните елементи от сюжета, за което свидетелстват малкото запазени останки от боя по тяхната повърхност (Kazarow 1938, 4). Този похват вероятно е приложен при две оброчни плочки (кат. № 39, 41), където Конникът би трябвало да държи във вдигнатата си нагоре дяс-

The pictorial field of the tablets, all of them used as offerings, is usually more or less concave, containing a figural composition in relief. The representations are shaped either sculpturally or schematically, in low relief (Cat. No. 6, 52), in high relief (Cat. No. 25, 36, 42-44, 48, 52-53, 55-58, 60), in combinations of high and low relief so as to accentuate certain elements (Cat. No. 40) or almost three-dimensionally (Cat. No. 5/2, 12). In some of the cases (Cat. No. 7) the figure is outlined in deep incisions in the pictorial field with the background to the right and the left being not entirely removed later, but only that immediately to the left below the horse.

The backside of the votive tablets is either carefully or roughly worked up or, as an exception, with incisions (Cat. No. 63) and in some instances, bevelled rims have been made (Cat. No. 5/1, 9, 40, 64). In many cases, the representations were complemented with painted elements of the story, judging by the just a few traces of paint on the surface (Kazarow 1938, 4). This technique has been applied probably to two tablets (Cat. No. 39, 41), where the Horseman should hold in his raised right hand a short spear, which has not been represented in relief.

Evidence of how the votive tablets have been fixed are the wedges discovered in large numbers (handles of votive tablets), which are of quadrangular section with a perpendicularly curved and flattened ending. Concentration of such is witnessed in the places, where most of the votive material has been found, usually with

на ръка късо копие, което не е релефно представено.

Свидетелство за начина на закрепване на вотивните плочки се явяват намерените множество железни клинове (държачи за оброчни плочки), които са с характерно тяло с четириъгълно сечение и перпендикулярно извит и приплеснат край. Концентрация на такива се наблюдава на местата, където е намерена и по-голямата част от оброчния материал, обикновено лежащ с лицевата си страна към земята.

Наименованието „le Cavalier Thrace” е въведено като *terminus technicus* от френския археолог A. Dumont през 1876 г. (Dumont 1876, 70). По този начин той обозначава конния персонаж, изобразен върху вотивни плочки, открити няколко години по-рано на територията на Древна Тракия (Ботева 2008а, 213; Boteva 2011, 85).

Фрагментираното състояние на повечето от вотивните паметници, както и повтаряемостта на фигурални елементи, правят невъзможно отнасянето на голяма част от тях към конкретна типологична група. Формулираната за първи път от В. Хофилер през 1902 г. класификация, базирана на трите основни типа на представяне на Тракийския конник (Hoffler 1902, 194–195), е възприета от Г. Кацаров в корпусното му издание от 1938 г., където той въвежда означението на главните типове като А, В и С и обособява подтипове към някои от тях (Kazarow 1938, 5–6). В ранните си публикации М. Оперман приема това деление (Оперман 1970, 19–32; Оперман 1973, 1–14), но

its obverse lying on the ground.

The name „le Cavalier Thrace” was introduced as a *terminus technicus* by French archaeologist A. Dumont in 1876. (Dumont 1876, 70). He used the term to signify the riding character represented on votive tablets, found a couple of years earlier within the lands of Ancient Thrace (Ботева 2008а, 213; Boteva 2011, 85).

The fragmented condition of most of the votive artefacts, as well as the frequency of occurrence of figural elements renders it impossible to class the best part of those among a particular typological group. The classification formulated for the first time by V. Hoffler in 1902, based on the three major types of representation of the Thracian Horseman (Hoffler 1902, 194–195), was adopted by G. Kazarow in his corpus study of 1938, where he introduced the major types as A, B и C and divided some of them into subtypes (Kazarow 1938, 5–6). In his early works M. Oppermann adopted such a division (Оперман 1970, 19–32; Оперман 1973, 1–14), but in 2006 added categories to the major types and stylistic groups at a local, regional and interregional level (Oppermann 2006, 1–75). I. Georgieva also offers a detailed division of the types, based on the specifics of the iconographic elements (Georgieva 1965, 113–115). D. Boteva treats the representations of the Thracian Horseman as: 1. „Representations-images”, where the rider is all alone (without any human or animal figures), signified by his typical attributes and no action is represented; 2. „Representations-stories”, with other characters

през 2006 г. добавя категории към главните типове и стилови групи на локално, регионално и интеррегионално ниво (Oppermann 2006, 1-75). Детайлно обособяване на типовете предлага и И. Георгиева, която се базира на особеностите при иконографските елементи (Georgieva 1965, 113-115). Паметниците на Тракийския конник се разглеждат от Д. Ботева като: 1. „Изображения-образи“, при които Конникът е съвсем сам (без други човешки или животински фигури), означен с характерните му атрибути, и липсва представено действие; 2. „Изображения-разкази“, с други персонажи, предадени в действие (Ботева 2007, 5, 10; Boteva 2011, 96).

Вотивният материал от светилището край Состра е определен по типологичните групи А, В и С на Г. Кацаров. При по-добре запазените оброчни плочки са отразени и иконографските видове, в някои случаи с подвидове по класификацията на Д. Ботева (Ботева 2007, 5; Boteva 2011, 97). За определянето на женските фигури в изобразените сцени е използвана типологията на Т. Стоянов (Стоянов 1987, 18-30), която е предпочетена пред тази, предложена от М. Оперман (Oppermann 2006, 3).

Тип А.

Конник в спокоен ход

НАДЯСНО ИЛИ НЕПОДВИЖЕН

Към тази група със сигурност принадлежат три оброчни паметника, два от които изцяло запазени (кат. № 6 и 69).

Тракийският конник е предста-

rendered in action (Ботева 2007, 5, 10; Boteva 2011, 96).

The votive material from the sanctuary at Sostra has been defined according to the typological groups A, B, C of G. Kazarow. With the more or less well-preserved votive tablets, the iconographic types and in some cases, subtypes according to the classification of D. Boteva are also given (Ботева 2007, 5; Boteva 2011, 97). The typology of T. Stoianov (Стоянов 1987, 18-30) was used to define the female figures in the represented scenes, which has been chosen over the one offered by M. Oppermann (Oppermann 2006, 3).

TYPE A.

A RIDER WALKING TO THE RIGHT OR MOTIONLESS

Three votive artefacts belong to this group with certainty with two of them intact (Cat. No. 6 and 69).

The Thracian Horseman is represented either motionless (Cat. No. 6, 69) or walking to the right (Cat. No. 7). His body is rendered in profile (Cat. No. 6) or slightly half-turned to the right (Cat. No. 7, 69), with the head *en face*, shaped without anatomic details. The hair is massed in a semicircle. The representation is schematic in low relief. The Heros wears its conventional clothes: a short chiton and a chlamys (Cat. No. 6, 69) or just a short chiton. He wears boots (Cat. No. 69), at times pronouncedly high-heeled (Cat. No. 6). The rider holds the reins in his right hand (Cat. No. 7, 48). The horse is represented motionless (Cat. No. 6) or walking (Cat. No. 7) with straight forelegs

вен неподвижен (кат. № 6, 69) или в спокоен ход надясно (кат. № 7). Тялото му е предадено в профил (кат. № 6) или леко полуобърнато надясно (кат. № 7, 69), с глава *en face*, моделирана без анатомични подробности. Косата е оформена като обща маса в полукръг. Изображението е схематично и изпълнено в нисък релеф. Херосът е облечен с конвенционалното си облекло – къс хитон и хламида (кат. № 6, 69), или само с къс хитон. Обут е в ботуши (кат. № 69), понякога с подчеран висок ток (кат. № 6). Конникът държи с дясната си ръка поводите на коня (кат. № 7, 48). Конят е представен неподвижен (кат. № 6) или в спокоен ход (кат. № 7), с прави предни и леко изпънати задни крайници (кат. № 69). Гривата му е изобразена с кълбовидно оформен перчем (кат. № 6) или с рогче (кат. № 69).

От тази група паметници разполагаме с изцяло запазена композиция на *Херос в присъствието на две жени и аколит*, явяваща се подвид 3 на т. нар. изображения-разкази, вид II (*Херосът заедно с богове и/или смъртни*) по класификацията на Биляна Ботева (Ботева 2007, 15-16; Boteva 2011, 97). В дясната част на изобразителното поле пред конника са представени две женски фигури в ракурс, стъпили на земята (тип IV.1 по Т. Стоянов: Стоянов 1987, 21), и аколит, следващ Хероса, хванал конската опашка (кат. № 69). Композицията на една права женска фигура в профил пред конник е представена с единствен пример (кат. № 6), съответстващ на тип А, подтип е по Г. Казаров (Kazarow 1938, 6). Изо-

and slightly stretched hind legs (Cat. No. 69). The mane of the horse is with a ball-shaped forelock (Cat. No. 6) or with a small horn (Cat. No. 69).

Of this group of artefacts, there is an extant well-preserved composition of *Heros with two women and an acolyte*, which is subtype 3 of the so-called representations-stories, type II (*The Heros with gods and/or immortals*) according to the classification of Dilyana Boteva (Ботева 2007, 15-16; Boteva 2011, 97). In the right part of the pictorial field in front of the rider, two female figures are depicted foreshortened in front of the rider, stepping on the ground (type IV.1 according to T. Stoianov in: Стоянов 1987, 21), and an acolyte, following in the steps of the Heros, holding the horse-tail (Cat. no. 69). The composition of a standing female figure in profile in front of a rider occurs in a single artefact (Cat. no. 6), belonging to type A, subtype e according to G. Kazarow (Kazarow 1938, 6). The representation is schematic, just contours. The character is round-headed, with a conic body and clad in a chiton (type III.1 according to T. Stoianov in: Стоянов 1987, 20). The female figures of this type are always short, at or below the level of the forelock of the horse, which is the main difference from the representations of the previous two types (Стоянов 1987, 20-21).

The lack of an explanatory inscription about the female representations allows for various interpretations. The figure (or figures) might be treated as an orant, but might also be interpreted as a representation of a particular or anonymous goddess (Стоянов

бражението е схематично, само в контур. Персонажът е с кръгла глава и конично тяло и е облечен с дълъг хитон (тип III.1 по Т. Стоянов: Стоянов 1987, 20). Женските фигури от този тип са винаги ниски, на или под нивото на холката на коня, което е основното различие в сравнение с изображенията от предходните два типа (Стоянов 1987, 20-21).

Липсата на пояснителен надпис, касаещ женските изображения, открива възможност за различни интерпретации. Фигурата (или фигурите) може да се приеме за адорантка, но да се тълкува и като изображение на конкретна или анонимна богиня (Стоянов 1987, 18). Гаврил Кацаров причислява женските фигури към допълнителните образи, като им отрежда ролята на адорантки, които възхождат към гръцките първообрази, представящи хероизиран покойник като конник (Кацаров 1910, 113). Групите с адорантки са типични за гръцките посветителни релефи. Чрез късноелинистическите паметници на Карабазмос типът на адорантките е пренесен в автохтонна среда още през I в. пр. Хр. (Oppermann 2006, 299). Според М. Тачева-Хитова, Великата майка на боговете (Кибела) „е заместила като че ли анонимната неидентифицирана богиня, която често заема десния ъгъл на релефните оборочни плочки на Конника – това особено ясно се вижда в паметниците от Одесос и Томи, които са свързани с най-ранните му светилища” (Тачева-Хитова 1982, 233). Тези изображения могат и да не бъдат приети за богини, особено в случаите, когато са

1987, 18). Gabriel Kazarow classes the female figures as additional images, assigning them the role of orants that remount to the Greek prototypes representing a heroized deceased as a horseman (Кацаров 1910, 113). The groups of female orants are typical of the Greek dedicative reliefs. From the Late-Hellenic artefacts of Karabazmos the female orant type has been relocated into an autochthonous environment as early as the first century BC. (Oppermann 2006, 299). According to M. Tacheva-Hitova, Magna Mater (Cybele) „had most likely replaced an anonymous unidentified goddess, which would occupy the right corner of the votive tablets of the Horseman in relief, which is well seen in the artefacts from Odessos and Tomi related to his earliest sanctuaries” (Тачева-Хитова 1982, 233). These representations might not be seen as goddesses especially in the cases when they are presented as smaller figures and also when a front leg of a horse is stepping on the plinth, where they are positioned (Oppermann 2006, 303). Ivan Venedikov assumes that the female representations on some of the votive tablets should be interpreted as Thracian goddesses or as a kind of semi-divine female beings like the nymphs (Venedikov 1976, 17). Even in the instances when the female representation could be thought to be a goddess, precise identification is impossible due to the lack of typical attributes.

TYPE B.

A HUNTING RIDER

Most of the votive tablets found

представени като по-дребни фигури, както и когато върху пиедестала, на който те са позиционирани, е поставен преден конски крак (Oppermann 2006, 303). Иван Венедиков приема, че върху някои от оброчните плочки женските изображения трябва се интерпретират като тракийски богини или нещо като полубожества, подобни на нимфите (Venedikov 1976, 17). Дори и в случаите, когато женското изображение може да се приеме за богиня, не е възможна точна идентификация, поради отсъствието на характерни атрибути.

Тип В.

Конник по време на лов

Към тази група принадлежат повечето от откритите на територията на светилището оброчни плочки. Три от тях са изцяло запазени (кат. № 40, 41 и 70). От една липсва дясна третина (кат. № 39), а останалите са във фрагментирано състояние.

Херосът е представен като галопиращ конник надясно. Тялото му е предадено в профил (кат. № 70) или леко полуобърнато надясно (кат. № 39, 41, 73), с глава *en face* (кат. № 39, 70, 73-74, 77). В повечето случаи анатомичните подробности на лика липсват или са слабо загатнати очите, носа, устата (кат. № 74). Косата е представена като обща маса в полукръг (кат. № 39, 41, 70, 73, 77) или буйна, къдрава, оформена в прическа (кат. № 74). По изключение, един от паметниците изобразява Тракийски конник изцяло в профил, включително и лицето (кат. № 40).

Най-често Херосът е с вдигната

within the sanctuary belong to this group. Three of these are undamaged (Cat. no. 40, 41, 70). One misses a right third (Cat. no. 39) and the rest are fragmented.

The Heros is represented as a rider galloping to the right. His body is rendered in profile (Cat. no. 70) or slightly turned to the right (Cat. no. 39, 41, 73), with his head *en face* (Cat. no. 39, 70, 73-74, 77). In most of the cases there are no facial anatomic details or the eyes, the nose and the mouth are sketchy (Cat. no. 74). The hair is massed in a semicircle (Cat. no. 39, 41, 70, 73, 77) or unruly locks are taken into a hairdo (Cat. no. 74). As an exception, one of the tablets features the Thracian Horseman entirely in profile, including the face (Cat. no. 40).

The Heros more often than not raises his right hand, holding a short (Cat. no. № 39-40, 70, 72) or a long hunting spear (Cat. no. 25, 71, 73-74, 77). This plot could be classed as type I (*The Heros with his typical attributes and gestures*), subtype 1 (*Combating rider*) according to D. Boteva (Ботева 2007, 13; Boteva 2011, 97). In some instances the spear is not represented sculpturally (Cat. no. 39, 41). Two fragments of votive tablets feature the same gesture of the hand, but without an extant element of a spear (Cat. no. 16, 52).

The rider wears a chiton reaching usually down to his thigh. More frequent are the versions with a short chiton and a flying chlamy (Cat. no. 39-41, 70, 74, 77). The Heros wears pointed boots with heels (Cat. no. 39) or is left barefoot (Cat. no. 41, 74, 77).

дясна ръка, държаща късо (кат. № 39-40, 70, 72) или дълго ловно копие (кат. № 25, 71, 73-74, 77). Този сюжет може да бъде отнесен към вид I (*Херосът с характеризиращи го атрибути и жестове*), подвид 1 (*Воинстващ конник*) по Д. Ботева (Ботева 2007, 13; Boteva 2011, 97). В някои случаи копие то не е пластично изобразено (кат. № 39, 41). Два фрагмента от оброчни плочки представят същото положение на ръката, но с незапазен елемент копие (кат. № 16, 52).

Конникът е облечен с хитон, обикновено до бедрото. По-често срещаните изображения са във вариант с къс хитон и развяваща се хламида (кат. № 39-41, 70, 74, 77). Херосът е обут в островърхи ботуши с ток (кат. № 39) или е представен с боси стъпала (кат. № 41, 74, 77). В мнозинството от случаите е видим само десния крак на конника, като понякога схематично е загатнато лявото стъпало (кат. № 74, 77).

Конят е грижливо или схематично изобразяван в спокоен ход (кат. № 39), със силно изпънати назад задни крака и преден ляв крак по-високо от десния (кат. № 70, 74). В друг вариант предният десен конски крак е поставен на или над олтар или подиум (кат. № 40-41, 70), като задните са изпънати назад, което ги отнася към тип В, подтип *a* по Г. Казаров (Kazarow 1938, 6). При радикалните редукции предният ляв крак на коня вече не се изобразява (кат. № 40-41). М. Оперман прави разграничение между изображенията на олтар и тези на подиум в композиционните схеми (Oppermann 2006, 303).

In most of the cases only the right leg of the rider is visible and at times, the left foot is sketched schematically (Cat. no. 74, 77).

The horse is carefully or schematically represented as walking (Cat. no. 39), with very stretched hind legs and the left front leg higher than the right one (Cat. no. 70, 74). Another version features the front right leg stepping on or over an altar or a plinth (Cat. no. 40-41, 70), with the hind legs stretched backwards, which classes them as Type B, subtype *a* according to G. Kazarow (Kazarow 1938, 6). In more radical reductions, the front left leg is not represented anymore (Cat. no. 40-41). M. Oppermann makes a distinction between the representations on an altar and those on a plinth in the compositional schemes (Oppermann 2006, 303).

The mane is shaped in various sculptural forms (Cat. no. 74, 77), as a crest (Cat. no. 72), with a ball-shaped forelock (Cat. no. 40, 74) or a forelock of two pieces (Cat. no. 73). We have written data of colouring in brown-red over and in front of the horse head (Cat. no. 74) (Венедиков 1946, 230; Тотевски 1991, 20).

In some instances the reins of the horse are featured (Cat. no. 41, 73-74, 77) and only in one, a realistically represented saddle (Cat. no. 73).

A full version of the composition of a horseman with and altar, two female figures in long attire and an acolyte holding the horsetail is represented on two artefacts. The first one (Cat. no. 77) could be classed as type B, subtype *d* according to G. Kazarow (Kazarow 1938, 6). The female fig-

Гривата на коня е представяна с пластично оформяне (кат. № 74, 77), като гребен (кат. № 72), с кълбовиден (кат. № 40, 74) или двуделен перчем (кат. № 73). Разполагаме с писмени данни за оцветяване с кафяво-червена боя над и пред главата на коня (кат. № 74) (Венедиков 1946, 230; Тотевски 1991, 20).

В някои случаи е изобразена юздата на коня (кат. № 41, 73-74, 77) и само в един – реалистично представено седло (кат. № 73).

Композиционната сцена на конник с олтар, две женски фигури в дълги дрехи и аколит, държащ опашката на коня, е предадена в пълен вариант при два паметника. Първият (кат. № 77) може да бъде определен като тип В, подтип *d* по Г. Кацаров (Kazarow 1938, 6). Женските фигури са изобразени в ракурс, стъпили върху подиум (тип IV.2 по Т. Стоянов: Стоянов 1987, 21), достигайки височината на конската глава. Като паралел на този паметник М. Оперман посочва екземпляр от светилището при Бели Пласт в Източните Родопи (Oppermann 2006, 146, 340 Nr. 565). При втория паметник (кат. № 41) изображенията отново са в ракурс, стъпили върху подиум, но ръстово са по-ниски от холката на коня.

Под коня често е представено бягащо куче, задължителен спътник и помощник на всеки ловец (кат. № 70). Изображението на глиган, криещ се зад олтар, присъства върху един паметник (кат. № 77) и по класификацията на М. Оперман за животинските образи се отнася към тип IIb (Oppermann 2006, 4). Аналогичен пример намираме сред мате-

ures are represented foreshortened, stepping on a plinth (type IV.2 according to T. Stoianov in: Стоянов 1987, 21), reaching to the height of the horse head. M. Oppermann draws a parallel between this one and the artefact from the sanctuary at Beli Plast, the Eastern Rhodope Mountains (Oppermann 2006, 146, 340 Nr. 565). The second one (Cat. no. 41) again features the figures foreshortened and stepping on a plinth, but in size below the forelock of the horse.

Underneath the horse a running dog is often represented, an inseparable companion and assistant of each hunter (Cat. no. 70). A representation of a boar hiding behind an altar occurs on one of the artefacts (Cat. no. 77) and according to M. Oppermann's classification of animal images these are classed as type IIb (Oppermann 2006, 4). A similar example occurs at the sanctuary of Asclepius Limenos at Slivnitsa (Ботева 1985, 35, Image 5).

I'd take the liberty of classing a fragment with partially preserved representations of a boar's head to the right behind the hoof of a deer among this group (Cat. no. 22). I assume that a plot of type III (*The Heros as a hunter*), subtype 3 (*Deer hunting*) is featured according to the classification of D. Boteva (Ботева 2007, 17-18; Ботева 2011, 97).

Classing the other artefacts with representations of animals among a particular typological group is uncertain because these are badly fragmented.

Another element in the composition of the votive tablets is an urn for pouring liquids. Such a representation

риала от светилището на Асклепий Лименос край Сливница (Ботева 1985, 35, обр. 5).

Към тази главна група ще си позволя да отнеса и един фрагмент с частично запазени изображения на глиганска глава надясно зад копито на сърна (кат. № 22). Допускам, че е представен сюжета от вид III (*Херосът като ловец*), подвид 3 (*Лов на сърна*) по класификацията на Д. Ботева (Ботева 2007, 17-18; Boteva 2011, 97).

При другите паметници с изображения на животни отнасянето към определена типологична група е несигурно, поради силно фрагментираното им състояние.

Друг елемент в композицията на вотивните плочки е урната, от която се излива течност. Такова изображение присъства върху долната половина от изобразителното поле на една цялостно запазена оброчна плочка (кат. № 41). Обърнатата урна, от която тече вода, се среща върху множество релефи на нимфите и се явява символ на извор. Същото ще да е и при релефите на Тракийския конник (Oppermann 2006, 308), които не могат да се интерпретират като вид IV по Д. Ботева (*Жертвоприношенията на Хероса*) (Ботева 2007, 20; Ботева 2010, 277-289; Boteva 2011, 97).

Според Г. Кацаров, зад главата на коня върху паметника с кат. № 77 има пластично изображение на щит (Kazarow 1938, 112, Nr. 598), но на приложения снимков материал такъв не личи.

Тип С.

Конник, връщащ се от лов

occurs in the lower half of the pictorial field of an unbroken votive tablet (Cat. no. 41). An overturned urn with running water occurs on many reliefs of nymphs, epitomizing a spring. It is supposedly the same with the reliefs of the Thracian Horseman (Oppermann 2006, 308), which can't be interpreted as type IV according to D. Boteva (*Sacrificial offerings to the Heros*) (Ботева 2007, 20; Ботева 2010, 277-289; Boteva 2011, 97).

According to G. Kazarow, behind the horse head from artefact Cat. no. 77, there is a sculptural representation of a shield (Kazarow 1938, 112, Nr. 598), but no such thing is discernable on the enclosed photos.

TYPE C.

A RIDER COMING BACK FROM HUNTING

The type is documented by an intact tablet from a private collection (Cat. no. 68) and fragments of three artefacts.

The entirely preserved representation (Cat. no. 68) features the Thracian Horseman riding to the right, with half-turned body and his head *en face*, wearing conventional attire: a short chiton, a flying chlamy and pointed boots. The right front leg of the horse is raised and its hind legs are slightly stretched backwards. The mane, the reins, the eyes and the mouth are represented sculpturally. The rider holds a killed deer in his right hand. The representation corresponds to type C according to G. Kazarow (Kazarow 1938, 8-9) and type C1 according to M. Oppermann (Oppermann 2006,

Типът е засвидетелстван от една цяла плочка от частна колекция (кат. № 68) и фрагменти от други три паметника.

Цялостно запазеното изображение (кат. № 68) представя Тракийски конник в ход надясно, с полуобърнатото тяло, глава *en face*, облечен с конвенционално облекло – къс хитон и развяваща се хламида, обут в островърхи ботуши. Конят е с вдигнат преден десен крак и леко изпънати назад задни крака. Гривата, юздата, очите и устата са представени пластично. Конникът държи в дясната си ръка убита сърна. Изображението съответства на тип С по Г. Казаров (Kazarow 1938, 8-9) и тип C1 по М. Оперман (Oppermann 2006, 68). Дивечът е захапан от куче предадено в профил наляво, срещу което има друго, по-дребно куче.

Сходна сцена допускам и за един фрагмент с изображение на конник в ход надясно, който в протегнатата си назад и надолу ръка държи убито животно (кат. № 9).

Друг вариант в иконографията, характерен за тип С при изображаването на дивеч, е това на заек (Hoffiler 1902, 195), представен сред материала от светилището с малък фрагмент (кат. № 28), на който е изобразена спускаща се назад и надолу ръка, държаща заек.

Мотивът „лъв, захапал сърна“ фигурира сред силно фрагментирани паметници (кат. № 50), но като изображение-разказ може да бъде отнесено към вид V, подвид 1 по Д. Ботева (Ботева 2007, 21; Boteva 2011, 97). Според Ж. Съор, изображението на лъв върху релефите е или

68). A dog in profile to the left sinks its teeth into the game, while a smaller dog is facing it.

I assume that a similar scene is featured on a fragment representing a horseman riding to the right, who holds a killed animal in his hand with his arm stretched backwards and downward (Cat. no. 9).

Another iconographic version, typical of type C in representing game, is that of a rabbit (Hoffiler 1902, 195), presented among the materials from the sanctuary by a small fragment (Cat. no. 28), where a hand dropping down and backwards, holds a rabbit.

The motif of a lion biting a deer is featured by the badly fragmented artefacts (Cat. no. 50), but as a representation-story could be classed as type V, subtype 1 according to D. Boteva (Ботева 2007, 21; Boteva 2011, 97). According to G. Seure, a lion's representation in relief is either influenced by eastern representations or cults or is a replica of the famous statuary group *Alexander's Hunt*, attributed to Lysippus, reproduced in various versions (Seure 1912, 21). In the representations from the Thracian lands, as well as in the reliefs of the so-called Danubian riders, the lion is not game, but Heros' assistant (Kazarow 1938, 8).

UNCHARACTERISTIC FRAGMENTS

The uncharacteristic fragments are complimentary to the general information of variations in iconographic scenes, of the manner of the representations of the Thracian Horseman and of the other characters, giving

влияние на източни изображения и култове, или реплика на прочутата статуарна група „Лъвът на Александър Македонски“, приписвана на Лизип и репродуцирана в различни варианти (Seure 1912, 21). В изображенията от тракийските земи лъвът не е обект на лов, а помощник на Хероса, както и в релефите на т. нар. Дунавски конници (Kazagow 1938, 8).

НЕХАРАКТЕРНИ ФРАГМЕНТИ

Нехарактерните фрагменти допълват общата информация за вариантноста на иконографските сцени, стила на изобразяване на Тракийския конник и другите персонажи и дават сведения за посвещенията и посветителите на оброчния материал.

Отделни изображения представят Тракийския конник с глава *en face*, с моделировка на косата във вид на обща маса в полукръг (кат. № 1, 3, 55). Развяваща се хламида, характерна за паметниците от всички групи, е илюстрирана отново чрез дребни фрагменти (кат. № 16, 19, 24, 31, 38). Във вариант с хитон до коляното виждаме Хероса на два от фрагментите (кат. № 44, 75). Обикновено Конникът е обут в ботуши, но понякога е представен с пластично оформено стъпало (кат. № 35) или с ниски обувки, подчертани около глезена с врязан елемент (кат. № 75).

Конят е изобразяван грижливо или схематично, във висок или нисък релеф. При някои паметници конската глава е изключително реалистично и пластично оформена с анатомични подробности, особено

информация about the dedications and dedicators of the votive material.

Single representations feature the Thracian Horseman with his head *en face*, his hair massed and shaped in a semicircle (Cat. no. 1, 3, 55). A flying chlamy, typical of the artefacts of all groups, is once again rendered in small fragments (Cat. no. 16, 19, 24, 31, 38). Heros with his chiton reaching down to his knee is witnessed on two fragments (Cat. no. 44, 75). The Horseman would wear boots, but at times is represented with his foot shaped sculpturally (Cat. no. 35) or low shoes highlighted at the ankle by an incised element (Cat. no. 75).

The horse is represented carefully or sketchy in low or high relief. With some of the artefacts the head is quite realistically and sculpturally shaped with anatomic details, especially with a fragment of a statuary group (Cat. no. 30). Of it, the head of the horse with reins, eyes, mouth, nostrils, cheeks and ears is extant. A sketchy representation of part of the horse's neck and head with the right ear is witnessed in artefact Cat. no. 3. High relief, good and realistic workmanship is also evidenced by a fragment of a votive tablet with preserved rear of the horse with sculpturally represented horsetail (Cat. no. 42).

Small bits were also found, featuring schematically, without anatomic details, two upright female figures (Cat. no., 51, 61, 65-66). On some of the uncharacteristic fragments, an acolyte holding the horsetail occurs. The acolyte is represented in relatively high relief with his head *en face*, without anatomic details (Cat. no.

при един фрагмент от статуарна група (кат. № 30). От него е запазена главата на коня, с юзда, очи, уста, ноздри, зъби, бузи, уши. Схематично представяне на част от шията и главата с дясното ухо на коня се наблюдава при паметник с кат. № 3. Високият релеф, добрата и реалистична изработка се илюстрира и от неголям фрагмент от оброчна плочка със запазена задна част на коня, с пластично представена опашка (кат. № 42).

Открити са и дребни парчета, изобразяващи схематично, без анатомични подробности, две прави женски фигури (кат. № 4, 51, 61, 65-66). Върху някои от нехарактерните фрагменти присъства аколит, държащ опашката на коня. Представян е в сравнително висок релеф, с глава *en face*, без анатомични подробности (кат. № 63), в профил (кат. № 43), в профил с къса дреха (кат. № 64), със свита в лакътя дясна ръка (кат. № 10).

Изобразяването на дърво пред конника присъства обикновено в частично запазен вид: до дясната рамка (кат. № 27), листа на дърво (кат. № 34), корона на дърво над две женски фигури (кат. № 4), ствол (кат. № 49).

Представянето на олтар в долния десен ъгъл на паметниците е схематично (кат. № 2, 46) или само загатнато (кат. № 62). Изображението на дърво и олтар се смята за символ на свещено място (Oppermann 2006, 300). Според И. Венедиков, дървото в случая показва, че олтарът е бил поставен в свещена гора (Венедиков 1978, 125).

В долната част на изобразител-

63); in profile (Cat. no. 43); in profile wearing a short garment (Cat. no. 64); with the elbow of his right arm bent (Cat. no. 10).

Representations of a tree in front of the rider occurs usually partially preserved: by the right rim (Cat. no. 27); tree leaves (Cat. no. 34); the crown of a tree over two female figures (Cat. no. 4); a trunk (Cat. no. 49).

The representations of an altar in the lower right corner are either schematic (Cat. no. 2, 46) or just sketched (Cat. no. 62). A representation of a tree and an altar is believed to be emblematic of a sacred place (Oppermann 2006, 300). According to I. Venedikov, the tree in this case shows that the altar has been set in sacred woodland (Венедиков 1978, 125).

There are various animal figures in the lower part of the pictorial field: a dog running to the right (кат. № Cat. no. 32); the body of a dog (?) (Cat. no. 26); a hind leg of a running dog (Cat. no. 18); the rear of a dog (Cat. no. 37); a boar to the right (Cat. no. 47, 62); a boar's head (Cat. no. 22).

Artefact Cat. no. 75 is also classed among the group of uncharacteristic fragments, as the partially preserved representation of a dog sinking its teeth into a boar does not allow for precise typological classification. There is a possibility that among the missing elements there has been a killed rabbit, which would class the artefact as type C according to the classification of G. Kazarow. On the other hand, if assumed that it has been a whole iconographic scheme with missing additional elements, then the relief could be classed as type B

ното поле присъстват различни животински фигури: куче в бяг надясно (кат. № 32), тяло на куче (?) (кат. № 26), заден крак на куче в бяг (кат. № 18), задна част на куче (кат. № 37), глиган надясно (кат. № 47, 62), глава на глиган (кат. № 22).

Към групата на нехарактерните фрагменти е отнесен и кат. № 75, тъй като частично запазеното изображение на глиган, захапан от куче, не дава възможност за сигурно типологическо определяне. Съществува вероятност сред липсващите елементи да е присъствал убит заек, което би отнесло паметника към тип С по класификацията на Г. Кацаров. От друга страна, ако приемем, че това е цялостната иконографска схема и са отсъствали допълнителни елементи, релефът би могъл да се отнесе и към тип В по Г. Кацаров (Kazarow 1938, 6). Глиганът отляво, а кучето отдясно, както е в конкретния случай, е посочено като изключение за тип В, с аналог от Бежаново, Луковитско (Kazarow 1938, 7, 36, Nr. 114).

Обстоятелството, че глиганът е най-често ловуваното животно в релефите на Тракийския конник се дължи на широкото му разпространение на тази територия. Все пак, не трябва да се счита, че Ловуваният конник е просто жанрово изображение. Най-вероятно то е имало религиозно значение, защото глиганът олицетворява въздействащите върху хората зли сили, които Херосът преследва и унищожава (Kazarow 1938, 8). Допуска се, че в релефите от този тип посветителите са почитали Конника като защитник (Oppermann 2006, 305).

according to G. Kazarow (Kazarow 1938, 6). The boar in the left and the dog in the right sides, what we have in this case, is given as an exception to type В with an analogy from Bezhanovo, the region of Lukovit (Kazarow 1938, 7, 36, Nr. 114).

Boars are the most frequently hunted animals on the reliefs of the Thracian Horseman due to the fact that these were widespread in those lands. Still, the Hunting rider should not be deemed to be just a genre representation. In all probability, it had religious connotation, because boar was symbolic of the evil spirits, which the Heros chases and kills (Kazarow 1938, 8). Presumably, in reliefs of this type dedicators worshiped the Horseman as a protector (Oppermann 2006, 305).

* * *

The earliest representations of the Thracian Horseman date to the late Hellenism, originating from the West Pontic area. These represent the iconographic pattern of the reliefs of the heroized deceased from Greece and north-western Asia Minor (Oppermann 2006, 278).

The Thracian Horseman is a multifunctional protective god of explicitly local nature (Oppermann 2006, 276). According to M. Alexandrescu-Vianu, there was not one single Heros, but rather many heroes, mythical creatures or historical figures, heroized after their death, who have become protective gods to smaller or larger communities (Alexandrescu-Vianu 1980, 101–103). D. Boteva thinks that the Thracians have not deemed the Horseman to be a deity, but rather a Heros with various local

* * *

Най-ранните паметници на Тракийския конник датират от късния елинизъм и произхождат от Западнопонтиското крайбрежие. Представят иконографския модел на гръцките и северозападно-малозападни релефи на хероизирани покойници (Oppermann 2006, 278).

Тракийският конник е полифункционално защитно божество, с ясно изразен локален характер (Oppermann 2006, 276). Според М. Александреску-Виану, не е имало един-единствен Херос, а много херои, митични същества или исторически личности, хероизирани след смъртта, които са се превърнали в защитни божества за по-малки или по-големи общности (Alexandrescu-Vianu 1980, 101-103). Д. Ботева е на мнение, че траките явно не са възприемали Конника като бог, а като Херос с различни локални епитети (Ботева 2007, 29). Херосът се приема за медиатор между смъртни и безсмъртни. За други автори божествената му същност е във всякакво съмнение, дори е определян като върховен покровител (Гочева 2001, 450). Защитната му функция намира близки паралели в гръцките вярвания за героите.

Първообразът на основния тип А на Тракийския конник се извежда от гръцките надгробни релефи, представящи покойниците като конници. За много близки иконографски паралели се сочат изображения от IV в. пр. Хр. върху керамични плочки от Троя (Kazarow 1938, 6). Оброчните плочки от тази група, открити в светилището край Со-

epithets (Ботева 2007, 29). The Heros is believed to be a mediator between mortal and immortal. According to other authors, his divine nature is beyond all doubt, he is even defined as a supreme patron (Гочева 2001, 450). His protective function finds close parallels between Greek beliefs in heroes.

The prototype of type A of the Thracian Horseman is derived from Greek tombstone reliefs, representing the deceased as riders. The representations upon tiles from Troy of the fourth century BC are given as very close iconographic parallels (Kazarow 1938, 6). The votive tablets of this group, found in the sanctuary at Sostra, represent the Thracian Horseman either motionless or walking to the right, at times holding the reins. The lack of scenes depicting animals is noteworthy. Votive statuary representing horsemen of the B type occurs in the interior of Thrace in about the mid-second century. It is difficult to set the upper limit of dating of these reliefs, but the days of the Severan Dynasty or perhaps of the late Antonine dynasty are believed to be their heyday (Оперман 1973, 11). Unlike the representations of a galloping rider of the B type, the scenes of a walking to the right Heros have undergone much less changes.

Sculptural representations of hunting Heros of the B type also originate from Greek prototypes. Here the rider is represented galloping to the left, with a short or a long spear in his hand. Quite typical is the availability of animal images. The representation of the action is believed to have had symbolic meaning rather than seeking

стра, представят Тракийския конник неподвижен или в спокоен ход надясно, понякога държащ поводите на коня. За отбелязване е липсата на сцени с животински изображения. Вотивна пластика, представляваща конник от тип В, се появява във вътрешността на Тракия около средата на II в. Горната граница в датировката на тези релефи е трудно определима, но за епоха на разцвет се приема времето на Северите и може би на късните Антонини (Оперман 1973, 11). За разлика от изображенията на галопиращ конник от тип В, сцените на спокойно яздейщия надясно Херос търпят значително по-малки изменения.

Пластичните изображения на ловуващия Херос от тип В произхождат също от гръцки прототипи. Тук конникът е представен в галоп надясно, с късо или дълго копие в ръка. Много характерно е присъствието на животински образи. Смята се, че при изобразяването на действието не се е имала предвид една истинска ловна сцена, а нейното символично значение (Oppermann 2006, 306). Като спътник на Хероса в паметниците от светилището край Состра се явява кучето, което най-често е в бяг надясно и само в един случай е захапало глиган. Най-често изобразяваното ловно животно е глиган.

Аколитът е спътник на конника и неговата поява в изображенията между Дунава и Родопите датира от II в. (Oppermann 2006, 304). Често представяната иконографска схема на аколит с две женски фигури се разпространява от края на

to render a real hunting scene (Oppermann 2006, 306). A dog is Heros' companion as featured by the artefacts from the sanctuary at Sostra, which more often than not is running to the right and has sunk its teeth into a wild boar only in one instance. Boars are the most frequently represented hunted animals.

Acolytes accompany the rider and their appearance on the representations between the Danube and the Rhodope Mountains dates to the second century. (Oppermann 2006, 304). The frequently represented iconographic scene of an acolyte with two female figures has started spreading since the end-second or the early third century. (Oppermann 2006, 16).

The iconographic type of the rider carrying the body of the killed animal is believed to have been invented by local masters. Here again availability of animal representations has been recorded such as: a dog sinking its teeth into a deer facing another dog; a rabbit in the hand of the rider; a lion biting a deer. Recently, it has been generalized that lions occur in the iconographic scenes in the reliefs by the end of the second century (Oppermann 2006, 306), still according to other authors it is true only of the territory of Thrace, while in Moesia the plot spread as late as the early third century, occurring on rare occasions (Венедиков 1952, 202).

Among the votive material from the sanctuary at Sostra, the otherwise popular iconographic type representing the Thracian Horseman with a raised right hand in a *benedictio latina* gesture, interpreted also as a

II – началото на III в. (Oppermann 2006, 16).

За иконографския тип на конника, носещ убито животно, се приема, че е създаден от местни майстори. Отново е регистрирано присъствието на животински изображения като: куче, захапало сърна, срещу друго по-дребно куче; заек в ръката на конника; лъв, захапал сърна. Напоследък се обобщава, че лъвът се появява в иконографските сцени върху релефите към края на II в. (Oppermann 2006, 306), но според други автори това се отнася само за територията на Тракия, докато в Мизия сюжетът се разпространява едва от началото на III в. и се среща много по-рядко (Венедиков 1952, 202).

Сред оброчния материал от светилището край Состра не е регистриран иначе популярния иконографски тип, представящ Тракийския конник с вдигната нагоре дясна ръка в жест *benedictio latina*, интерпретиран още като „Сабазиев жест“ (Ботева 2008, 54-60). Не са представени и някои от т. нар. „екзотични типове“ (Seure 1912, 1-62), като например: трикефален конник (Ботева 2008в, 278-290); двубой с лъв (Boteva 2005, 209-222); лов на мечка (Ботева 2003, 91-99); коленичил бик, нападнат от лъв (Ботева 2011б, 141-162).

Счита се, масовото производство на вотивни релефи се отнася към края на II и първата половина на III в., като след готските нашествия в средата на III в. разпространението им рязко намалява (Oppermann 2006, 1, 51, 314). Според някои изследвачи, изработването на оброчни плочки продължава и през IV в. (Kazarow

‘Sabazios’ gesture’ was not found (Ботева 2008, 54-60). Some of the so-called ‘exotic type’ have not been represented either (Seure 1912, 1-62), such as a tricephalous rider (Ботева 2008в, 278-290); combat against a lion (Boteva 2005, 209-222); bear hunt (Ботева 2003, 91-99); a kneeling bull attacked by a lion (Ботева 2011б, 141-162).

The mass production of votive reliefs is dated to the late second and the first half of the third century, with their circulation dropping dramatically in the wake of the invasions by the Goths (Oppermann 2006, 1, 51, 314). According to some researchers, manufacturing of votive tablets continued in the fourth century. (Kazarow 1938, 11; Венедиков 1952, 211; Ботева 2008а, 214-220; Boteva 2011, 87-94), and individual finds have been dated even to the end-fourth/the early fifth century. (Vagalinski 1997, 46-50). As for the votive statuary from the sanctuary of the Thracian Horseman at Sostra, the latest one dated on grounds of epigraphic data could be referred to the third quarter of the third century at the latest.²

Part of the votive material from the sanctuary of the Thracian Horseman at Sostra contains inscriptions, which is a combination of verbal (dedicative inscriptions) and non-verbal (representations in relief) communication between the dedicator and the god (Ботева 2011а, 118). The names of the dedicatee and the addressee are given in the inscriptions with some functional epithets added to the name of the latter in some instances. The

² Cf. Chapter Inscriptions.

1938, 11; Венедиков 1952, 211; Ботева 2008а, 214-220; Boteva 2011, 87-94), а отделни екземпляри са датирани дори в края на IV/началото на V в. (Vagalinski 1997, 46-50). Що се отнася до вотивната пластика от светилището на Тракийския конник край Состра, най-късният датиран въз основа на епиграфски данни паметник може да бъде отнесен най-рано към третата четвърт на III в.²

Известна част от оброчния материал от светилището на Тракийския конник край Состра съдържа надписи, което представлява съчетание на вербална (посветителни надписи) и невербална (релефно изображение) комуникация между посветителя и божеството (Ботева 2011а, 118). В надписите са посочени имената на дедиканта и адресата на посвещението, към чието име понякога са добавени функционални епитети. Използваните посветителни формули дават известна представа за обстоятелствата за поставяне на оброка.

Трябва да се отчете и факта, че видът на релефа не е зависил само от поръчителя, но и от изработилия го майстор-каменоделец, а това определя адресанта като двукомпонентен фактор (Ботева 2008б, 12). Обикновено посветителният текст не е служил за пояснение на релефното изображение, а като послание до огласения адресат, вероятно с посредничеството на самия Конник, а има случаи и на обвързаност между изображението и вербалното посвещение (Ботева 2007, 32).

used dedicative formulae give some idea of the circumstances of making the offering.

It has to be taken into consideration that the kind of the relief depended both on the commissioner and the stonecutter, which defines the addresser as a bicomponent factor (Ботева 2008b, 12). The dedicative text would not serve as an explanation of the representation in relief, but as a message to the announced addressee, probably through the mediation of the Horseman himself and there are cases, where the representation and the verbal dedication are connected (Ботева 2007, 32).

CATALOGUE

1. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 7.05 cm, width: 7.16 cm, max. thickness: 3.0 cm.

Preserved central upper part with a semicircular profiled upper rim with two longitudinal flutings; concave pictorial field; the back is rather roughly finished.

Partially-preserved image of the Thracian Horseman; face in *en face*; schematically rendered eyes, nose, mouth; hair is massed in a semicircle.

Trench A/1; NW – 2.10 m, SE – 3.50 m, elevation 286.87 m

Field inv. No 4 (Image 1 1)

2. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 8.76 cm, width: 8.5 cm, thickness: 1.9 cm.

Preserved lower right corner; lower and side rim with width 1.6–1.7 cm; concave pictorial field; the back is rather roughly finished.

Partially preserved image of a horse leg; below it – an altar (?).

Trench A/1; NW – 1.60 m, SE – 3.60 m, elevation 287.05 m

Field inv. No 5 (Image 1 5)

² Вж. главата „Надписи“.

КАТАЛОГ

1. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 7,05 см, шир. 7,16 см, макс. деб. 3,0 см.

Запазена е централна горна част с полукръгла профилирана горна рамка с две надлъжни канелюри; вдлъбнато изобразително поле; недобре обработена задна повърхност.

Частично запазено изображение на Тракийски конник; глава *en face*; схематично представени очи, нос, уста; косата е изобразена като обща маса в полукръг.

Сондаж А/1; СЗ – 2,10 м, ЮИ – 3,50 м, кота 286,87 м

Пол. инв. № 4 (Обр. 1 1)

2. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,76 см, шир. 8,5 см, деб. 1,9 см.

Запазен е долен десен ъгъл; долна и странична рамка с широчина 1,6-1,7 см; вдлъбнато изобразително поле; недобре обработена задна повърхност.

Частично запазено изображение на конски крайник; под него – жертвеник (?).

Сондаж А/1; СЗ – 1,60 м, ЮИ – 3,60 м, кота 287,05 м

Пол. инв. № 5 (Обр. 1 5)

3. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,9 см, шир. 14,3 см, макс. деб. 3,2 см.

Запазена е централна горна част; дълговидна, скосена навън рамка с шир. 2,4 см, вдлъбнато изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Частично запазено изображение на Тракийски конник; глава *en face*; схематично представени очи, нос, уста (отчупени); косата е изобразена като обща маса в полукръг; запазена е част от шията и главата (с дясното ухо) на коня.

Сондаж А/1; СЗ – 0,60 м, ЮИ – 4,62 м, кота 286,67 м

Пол. инв. № 9 (Обр. 1 2)

4. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 16 см, шир. 7,4 см, деб. 2,8 см; грубо обработена задна повърхност.

3. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 8.9 cm, width: 14.3 cm, max. thickness: 3.2 cm.

Preserved central upper fragment; arched, outward bevelled rim with width 2.4 cm, concave pictorial field; the back is rough and uneven.

Partially-preserved image of the Thracian Horseman; head in *en face*; schematically rendered eyes, nose, mouth (broken off); hair is massed in a semicircle; fragment of the neck and the head (with the right ear) of the horse has been preserved.

Trench A/1; NW – 0.60 m, SE – 4.62 m, elevation 286.67 m

Field inv. No 9 (Image 1 2)

4. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 16 cm, width: 7.4 cm, thickness: 2.8 cm; the back is rough and uneven.

The right side of the tablet has been preserved; a tablet with a trapezoid shape; upper and side rim with width 1-1,1 cm; lower rim with width 2.5 cm; concave pictorial field.

Heavily eroded image of two upright female figures, represented schematically; above them – the crown of a tree; unclear image of the front of a horse head (?).

Trench A/2; NW – 3.00 m, SE – 2.60 m, elevation 286.67 m

Field inv. No 14 (Image 1 7)

5. Two fragments of votive plates:

5.1. Coarse-grained marble; heavily eroded surface; dimensions: height: 5.1 cm, width: 6.76 cm, thickness: 1.7 cm.

Preserved lower left corner; side and lower rim with width 1.2 cm; concave pictorial field; finely finished back with bevelled edges.

Undistinguishable fragments of a relief image.

5.2. Coarse-grained marble; dimensions: height: 4.56 cm, width: 2.16 cm, thickness: 1.2 cm.

Fragment of a tri-dimensional upper part of a horse leg.

Trench A/2; NW – 1.40 m, SE – 4.00 m, elevation 286.65 m

Запазена е дясната част; плочка с трапецовидна форма; горна и странична рамка с ширина 1-1,1 см; долна рамка с ширина 2,5 см; вдълбаното изобразително поле.

Силно ерозирано изображение на две прави женски фигури, представени схематично; над тях – корона на дърво; неясно изображение на предна част от конска глава (?).

Сондаж А/2; СЗ – 3,00 м, ЮИ – 2,60 м, кота 286,67 м

Пол. инв. № 14 (Обр. 1 7)

5. Два фрагмента от оброчни плочки:

5.1. Бял едрозърнест мрамор; силно ерозирана повърхност; размери: вис. 5,1 см, шир. 6,76 см, деб. 1,7 см.

Запазен е долен ляв ъгъл; странична и долна рамка с ширина 1,2 см; вдълбаното изобразително поле; добре обработена задна повърхност със скосени ръбове.

Неясни следи от релефно изображение.

5.2. Бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 4,56 см, шир. 2,16 см, деб. 1,2 см.

Запазен е фрагмент от триизмерно изображение на горна част от конски крак.

Сондаж А/2; СЗ – 1,40 м, ЮИ – 4,00 м, кота 286,65 м

Пол. инв. № 15 (Обр. 1 6)

6. Оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 15,28 см, шир. 14,28 см, деб. 2,2 см.

Плочка с неправилна трапецовидна форма, със заоблена горна част; странична и горна рамка с ширина 1,05-1,34 см; долна рамка с ширина 1,3-1,8 см; нисък релеф; грубо обработена задна повърхност.

Изображение на неподвижен конник надясно; глава *en face*, моделирана без анатомични подробности; облечен с къс хитон и хламида; обувки с висок ток; вдясно от конника – права женска фигура, схематизирано представена с кръгла глава и конично тяло и облечена с дълъг хитон; конят е изобразен неподвижен, с кълбовиден перчем на главата.

Намерена на повърхността на терена, между Сондажи А и Б

Пол. инв. № 29 (Обр. 2 1)

7. Фрагмент от оброчна плочка – бял

Field inv. No 15 (Image 1 6)

6. Votive table – white fine-grained marble; dimensions: height: 15.28 cm, width: 14.28 cm, thickness: 2.2 cm.

Tablet of irregular trapezoid shape, with rounded upper section; side and upper rim with width 1,05-1,34 cm; lower rim with width 1,3-1,8 cm; low relief; The back is rough and uneven.

Image of a static horseman facing to the right; head in *en face*, rendered without anatomical details; clad in a short chiton and a chlamys; shoes with high heels; to right of the horseman there is an upright female figure, schematically rendered with a round head and a conical body, clad in a long chiton; the horse is static, with a ball-like forelock on the head.

Recovered on surface of the field, between trenches A and B

Field inv. No 29 (Image 2 1)

7. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 17.2 cm, width: 13.7 cm, thickness: 3.2 cm; the back is rough and uneven.

Preserved left half with pictorial field; trapezoid form, with an arched upper part; upper rim with width 1.6 cm, on which fragments of a Greek inscription has been preserved: KYPIW; side rim c width 1.2 cm; lower rim c width 2.5 cm, on which fragment of a Greek inscription has been preserved: IOYA.

Relief image of a horseman in a relaxed march, turned to the right; the figure is outlined with deep incisions; the background has been removed later but only in the lefthand space below the horse (and not on the left and on the right of the figure); the horseman is half-turned to the right, with his head in *en face*, rendered without anatomical details; hair is massed in a semicircle; the horseman is clad in a chiton; his right hand is holding the leads of the horse; the horse is in relaxed march, with its right hind leg slightly placed back; the front of the horse is missing.

Trench B/1; NW – 1.86 m, SE – 0.28 m, elevation 286.479 m

Field inv. No 30 (Image 2 5)

8. Fragment of a votive tablet – white

дребнозърнест мрамор; размери: вис. 17,2 см, шир. 13,7 см, деб. 3,2 см; грубо обработена задна повърхност.

Запазена е лява половина с прилежащото изобразително поле; трапецовидна форма, с дъговидно извита горна част; горна рамка с шир. 1,6 см, върху която има част от гръцки надпис: KYPIW; странична рамка с шир. 1,2 см; долна рамка с шир. 2,5 см, върху която е запазена част от гръцки надпис: IOYA.

Релефно изображение на конник в спокоен ход надясно; фигурата е очертана с дълбоки връзвания; фонът е отнет впоследствие само в лявото пространство под коня (вляво и вдясно от фигурата не е отнет); конникът е представен полуобърнат надясно, с глава *en face*, моделирана без анатомични подробности; косата е изобразена като обща маса в полукръг; конникът е облечен в къс хитон; дясната му ръка държи поводите на коня; конят е в спокоен ход, с леко изнесен назад десен заден крак; предната част на коня липсва.

Сондаж В/1; СЗ – 1,86 м, ЮИ – 0,28 м, кота 286,479 м

Пол. инв. № 30 (Обр. 2 5)

8. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 6,35 см, шир. 4,83 см, деб. 1,81 см.

Запазена е част от дясната рамка с прилежащото вдлъбнато изобразително поле; дъговидно извита рамка с шир. 1,2 см; добре обработена задна повърхност.

Останки от релефно изображение на конска глава с кълбовиден перчем.

Сондаж 3; СЗ – 5,50 м, ЮИ – 3,27 м, кота 286,479 м

Пол. инв. № 38 (Обр. 3 3)

9. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: шир. 12,45 см, вис. 9,43 см, деб. 3,3 см; грубо обработена задна повърхност със скосени ръбове.

Запазена е част от изобразително поле с останки от релефно изображение; представен е конник в ход надясно, с протегната назад ръка, държаща убито животно.

Сондаж 3; СЗ – 5,90 м, ЮИ – 3,96 м, кота 286,869 м

fine-grained marble; dimensions: height: 6.35 cm, width: 4.83 cm, thickness: 1.81 cm.

Preserved fragment of the right side rim with its concave pictorial field; arched rim with width 1.2 cm; finely finished back.

Fragments of a relief image of a horse head with a ball-shaped forelock.

Trench 3; NW – 5.50 m, SE – 3.27 m, elevation 286.479 m

Field inv. No 38 (Image 3 3)

9. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: width: 12.45 cm, height: 9.43 cm, thickness: 3.3 cm; the back is rough and uneven, bevelled corners.

Preserved fragment of the pictorial field with fragments of a relief image; a horseman riding to the right, his hand is outstretched backwards, carrying a killed animal.

Trench 3; NW – 5.90 m, SE – 3.96 m, elevation 286.869 m

Field inv. No 39 (Image 3 2)

10. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 8.4 cm, width: 3.97 cm, thickness: 2.36 cm unfocused.

Preserved lower left corner; side rim c width 1.3 cm; lower rim with width 2.05 cm; concave pictorial field; the back is rough and uneven.

A relief image of an upright male figure of an acolyte, holding the horse's tail; his right arm (bent in the elbow), his right leg (slightly bent) and part of the left leg have been preserved.

Trench 3; NW – 7.47 m, SE – 2.10 m, elevation 286.959 m

Field inv. No 40 (Image 3 1)

11. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 7.6 cm, width: 4.6 cm, thickness: 1.82 cm.

Trapezoid shape; the upper right corner has been preserved; width of the upper rim – 1.3 cm; concave pictorial field, with no traces of an image; the back is rough and uneven.

Trench 3; NW – 3.80 m, SE – 3.00 m, elevation 286.869 m

Field inv. No 41 (Image 3 5)

Пол. инв. № 39 (Обр. 3 2)

10. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,4 см, шир. 3,97 см, деб. 2,36 см нефокусирани.

Запазен е долен ляв ъгъл; странична рамка с шир. 1,3см; долна рамка с шир. 2,05см; вдлъбнато изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Релефно изображение на права мъжка фигура надясно, представляваща аколит, държащ опашката на коня; запазени са дясната му ръка (свита в лакътя), десния крак (леко присвит) и част от левия крак.

Сондаж 3; СЗ – 7,47 м, ЮИ – 2,10 м, кота 286,959 м

Пол. инв. № 40 (Обр. 3 1)

11. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 7,6 см, шир. 4,6 см, деб. 1,82 см.

Трапецовидна форма; запазен е горен десен ъгъл; шир. на горната рамка – 1,3 см; вдлъбнато изобразително поле, без останки от изображение; грубо обработена задна повърхност.

Сондаж 3; СЗ – 3,80 м, ЮИ – 3,00 м, кота 286,869 м

Пол. инв. № 41 (Обр. 3 5)

12. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 9,2 см, макс. шир. 3,5 см, вис. на релефа 2,35 см.

Запазена е горната част от заден конски крак, изобразен в много висок релеф (почти триизмерно).

Сондаж 3; СЗ – 5,25 м, ЮИ – 4,30 м, кота 286,429 м

Пол. инв. № 42 (Обр. 1 3)

13. Фрагмент от оброчна плочка – сиво-бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 7,5 см, шир. 6,89 см, деб. 2,1 см.

Запазена е част от долната лява четвърт от изобразителното поле; добре обработена задна повърхност.

Релефно изображение на заден десен крак на кон.

Сондаж И; СЗ – 4,93 м, ЮИ – 2,48 м, кота 286,589 м

12. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 9.2 cm, max. width: 3.5 cm, height of the relief: 2.35 cm.

Preserved upper fragment of the hind leg of a horse, rendered in very high relief (almost three-dimensional).

Trench 3; NW – 5.25 m, SE – 4.30 m, elevation 286.429 m

Field inv. No 42 (Image 1 3)

13. Fragment of a votive tablet – grey-coarse-grained marble; dimensions: height: 7.5 cm, width: 6.89 cm, thickness: 2.1 cm.

Preserved fragment of the lower left one-quarter of the pictorial field; finely finished back.

Relief image of a hind right leg of a horse.

Trench И; NW – 4.93 m, SE – 2.48 m, elevation 286.589 m

Field inv. No 44 (Image 3 8)

14. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 9.43 cm, width: 6.45 cm, thickness: 2.37 cm.

Preserved fragment of the lower rim with its adjacent pictorial field; on the lower rim with width 2.6 cm – traces of an inscription (?); concave pictorial field with undistinguishable relief images; the back is rough and uneven.

Trench И; NW – 6.50 m, SE – 0.50 m, elevation 288.319 m

Field inv. No 45 (Image 3 9)

15. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 9.4 cm, width: 3.73 cm, thickness: 2.76 cm.

Preserved fragment of an arched rim with width: 2.45–2.67 cm; concave pictorial field; the back is rough and uneven.

Trench J; N – 2.50 m; S – 2.80 m; first mechanical layer

Field inv. No 46 (Image 3 6)

16. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 9.8 cm, width: 9.2 cm, thickness: 3.7 cm.

Preserved fragment of the pictorial field with a high relief image of a torso of the Thracian Horseman with a flowing chlamys, his

Пол. инв. № 44 (Обр. 3 8)

14. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 9,43 см, шир. 6,45 см, деб. 2,37 см.

Запазена е част от долната рамка с прилежащата част от изобразителното поле; върху долната рамка с шир. 2,6 см – следи от надпис (?); вдлъбнато изобразително поле с неясни релефни изображения; грубо обработена задна повърхност.

Сондаж И; СЗ – 6,50 м, ЮИ – 0,50 м, кота 288,319 м

Пол. инв. № 45 (Обр. 3 9)

15. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 9,4 см, шир. 3,73 см, деб. 2,76 см.

Запазен е фрагмент от дъговидно извита рамка с шир. 2,45-2,67 см; вдлъбнато изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Сондаж Й; С – 2,50 м; Ю – 2,80 м; първи механичен пласт

Пол. инв. № 46 (Обр. 3 6)

16. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 9,8 см, шир. 9,2 см, деб. 3,7 см.

Запазена е част от изобразителното поле с високо релефно изображение на торсо на Тракийски конник с развяваща се хламида и обърната назад и вдигната нагоре дясна ръка; грубо обработена задна повърхност.

Сондаж А/1, от изхвърлената пръст

Пол. инв. № 73 (Обр. 3 4)

17. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,4 см, шир. 11,3 см, деб. 9,7 см.

Запазен е фрагмент от поставката с трапецовидно сечение; неясно изображение; грубо обработена задна повърхност.

Сондаж А/1, от изхвърлената пръст

Пол. инв. № 74 (Обр. 4 3)

18. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: шир. 7,9 см, вис. 6,6 см, деб. 2,1 см; грубо обработена задна повърхност.

Запазена е долната лява част от рамка-

right arm is raised up and extended backwards; the back is rough and uneven.

Trench A/1, from the stripped soil

Field inv. No 73 (Image 3 4)

17. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: height: 8.4 cm, width: 11.3 cm, thickness: 9.7 cm.

Preserved fragment of the plinth with a trapezoid cross-section; undistinguishable image; the back is rough and uneven.

Trench A/1, from the stripped soil

Field inv. No 74 (Image 4 3)

18. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: width: 7.9 cm, height: 6.6 cm, thickness: 2.1 cm; the back is rough and uneven.

The lower left fragment of the rim has with part of the pictorial field been preserved; width of the rim: 3.1 cm.

The image is hard to interpret (the hind leg of a running dog ?).

Trench P/3, first mechanical layer

Field inv. No 83 (Image 4 6)

19. Fragment of a votive tablet (broken in 3 parts) – white fine-grained marble; dimensions: height: 6.2 cm, width: 3.7 cm, thickness: 1.26 cm.

Preserved upper left corner; side and upper rim with width 1.0 cm; concave pictorial field; the back is rough and uneven.

Fragments of an image of a flowing chlamys.

Trench R; NW – 3.90 m, SE – 3.40 m, elevation 286.789 m

Field inv. No 84 (Image 5 6)

20. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: width: 13.2 cm, height: 6.2 cm, thickness: 2.45 cm.

Preserved upper arched right part; rim with width 1.9-2.3 cm, with fragments of an inscription: PW; concave pictorial field; the back is rough and uneven.

Relief image of a horse head.

Trench P/2; NW – 1.20 m, SE – 4.80 m, elevation 286.689 m

Field inv. No 85 (Image 5 2)

21. Fragment of a votive tablet – white

та с прилежащата част от изобразителното поле; ширина на рамка 3,1 см.

Неясно изображение (задан крак на куче в бяг ?).

Сондаж П/3, първи механичен пласт
Пол. инв. № 83 (Обр. 4 6)

19. Фрагмент от оброчна плочка (счупен на 3 части) – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 6,2 см, шир. 3,7 см, деб. 1,26 см.

Запазен е горен ляв ъгъл; странична и горна рамка с шир. 1,0 см; вдлъбнато изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Останки от изображение на развяваща се хламида.

Сондаж С; С3 – 3,90 м, ЮИ – 3, 40 м, кота 286, 789 м

Пол. инв. № 84 (Обр. 5 6)

20. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: шир. 13,2 см, вис. 6,2 см, деб. 2,45 см.

Запазена е горна дъговидно извита дясна част; рамка с шир. 1,9-2,3 см, със следи от надпис: РW; вдлъбнато изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Релефно изображение на конска глава.

Сондаж П/2; С3 – 1,20 м, ЮИ – 4,80 м, кота 286, 689 м

Пол. инв. № 85 (Обр. 5 2)

21. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 6,15 см, шир. 5,2 см, деб. 1,53 см.

Запазен е горен ляв ъгъл (?); странична рамка с шир. 1,9 см; вдлъбнато изобразително поле без останки от изображение; грубо обработена задна повърхност.

Сондаж Р; С3 – 4,80 м, ЮИ – 6,40 м, кота 286, 739 м

Пол. инв. № 88 (Обр. 5 4)

22. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 7,25 см, шир. 5,95 см, деб. 1,55 см.

Запазена е долна средна част; долна рамка с шир. 2,05 см; вдлъбнато изобразително поле; гладко обработена задна повърхност.

Частично запазено релефно изображение

fine-grained marble; dimensions: height: 6.15 cm, width: 5.2 cm, thickness: 1.53 cm.

Preserved upper left corner (?); side rim with width 1.9 cm; concave pictorial field with no traces of an image; the back is rough and uneven.

Trench P; NW – 4.80 m, SE – 6.40 m, elevation 286.739 m

Field inv. No 88 (Image 5 4)

22. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 7.25 cm, width: 5.95 cm, thickness: 1.55 cm.

Preserved lower middle part; lower rim with width 2.05 cm; concave pictorial field; smoothly hewn back.

Partially preserved relief image of the head of a boar on the right; on the lower rim there is a hoof of a roe.

Trench P/2; NW – 5.00 m, SE – 0.20 m, elevation 286.689 m

Field inv. No 89 (Image 5 5)

23. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: length: 9.0 cm, width: 2.9 cm, thickness: 2.2 cm.

Preserved lower portion of a human leg.

Trench P/1; NW – 1.80 m, SE – 4.00 m, elevation 286.689 m

Field inv. No 90 (Image 1 4)

24. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 5.95 cm, width: 4.82 cm, thickness: 1.8 cm.

Preserved upper left part of the pictorial field; finely finished back.

Relief image of a flowing chlamys.

Trench Q; NW – 4.80 m, SE – 6.60 m, elevation 286.719 m

Field inv. No 91 (Image 3 7)

25. Fragments of votive tablet (11 in number) – coarse-grained marble.

On one of the fragments, with finely finished back (height: 9.3 cm, width: 7.7 cm, thickness: 3.56 cm), a discernible image in high relief (up to 0.8 cm) of a raised right arm of the Thracian Horseman, holding a long spear.

Trench Q; NW – 4.44 m, SE – 1.50 m, elevation 286.749 m

Field inv. No 92 (Image 4 1)

ние на глава на глиган надясно; върху долната рамка – копито на сърна.

Сондаж П/2; СЗ – 5,00 м, ЮИ – 0,20 м, кота 286, 689 м

Пол. инв. № 89 (Обр. 5 5)

23. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: дълж. 9,0 см, шир. 2,9 см, деб. 2,2 см.

Запазена е долна част от човешки крак.

Сондаж П/1; СЗ – 1,80 м, ЮИ – 4,00 м, кота 286, 689 м

Пол. инв. № 90 (Обр. 1 4)

24. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 5,95 см, шир. 4,82 см, деб. 1,8 см.

Запазена е горна лява част от изобразителното поле; добре обработена задна повърхност.

Релефно изображение на развяваща се хламида.

Сондаж Р; СЗ – 4,80 м, ЮИ – 6,60 м, кота 286, 719 м

Пол. инв. № 91 (Обр. 3 7)

25. Фрагменти от оброчни плочки (11 бр.) – бял едрозърнест мрамор.

Върху един от фрагментите, с добре обработена задна повърхност (вис. 9,3 см, шир. 7,7 см, деб. 3,56 см) личи изображение във висок релеф (до 0,8 см) на вдигната дясна ръка на Тракийския конник, държаща дълго копие.

Сондаж Р; СЗ – 4,44 м, ЮИ – 1,50 м, кота 286, 749 м

Пол. инв. № 92 (Обр. 4 1)

26. Фрагмент от оброчна плочка (счупен на 2 части) – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 6,0 см, шир. 5,4 см, деб. 2,1 см.

Запазена е част от долната рамка с прилежащото изобразително поле; шир. на рамката 3,4 см; вдлъбнатото изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Неясни останки от релефно изображение (тяло на куче ?).

Сондаж Р; СЗ – 2,65 м, ЮИ – 4,02 м, кота 286, 749 м

Пол. инв. № 93 (Обр. 4 2)

27. Фрагмент от оброчна плочка – бял

26. Fragment of a votive tablet (broken in two parts) – coarse-grained marble; dimensions: height: 6.0 cm, width: 5.4 cm, thickness: 2.1 cm.

Preserved fragment of the lower rim with its adjacent pictorial field; width of the rim 3.4 cm; concave pictorial field; the back is rough and uneven.

Unclear fragments of a relief image (the torso of a dog ?).

Trench Q; NW – 2.65 m, SE – 4.02 m, elevation 286.749 m

Field inv. No 93 (Image 4 2)

27. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 14.7 cm, width: 7.7 cm, thickness: 3.6 cm.

Preserved fragment of the right rim with its adjacent pictorial field; width of the rim: 3.7 cm; the back is rough and uneven.

Image of a tree trunk (?).

Trench Q, from the surface

Field inv. No 95 (Image 4 4)

28. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 8.5 cm, width: 6.2 cm, thickness: 1.8 cm.

Preserved fragment of the pictorial field; finely finished back.

Relief image of an arm extended backwards and downwards, holding a rabbit.

Trench P/1; NW – 3.60 m, SE – 2.00 m, elevation 286.389 m

Field inv. No 96 (Image 5 7)

29. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: height: 8.2 cm, width: 3.65 cm, thickness: 2.55 cm.

Cylindrical body slightly rounded at one end, with knobbed square ending; incised geometric lines.

Trench P/2; NW – 3, 90 m, SE – 1, 20 m, elevation 286, 629 m

Field inv. No 97 (Image 5 3)

30. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: width: 6.9 cm, height: 5.7 cm, thickness: 2.95 cm.

Preserved head of a horse, slightly turned to the right, with rein.

Realistic image with anatomical details; realistic sculptural representation of eyes,

едрозърнест мрамор; размери: вис. 14,7 см, шир. 7,7 см, деб. 3,6 см.

Запазена е част от дясната рамка с прилежащото изобразително поле; шир. на рамката 3,7 см; грубо обработена задна повърхност.

Изображение на ствол на дърво (?).

Сондаж Р, от повърхността

Пол. инв. № 95 (Обр. 4 4)

28. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 8,5 см, шир. 6,2 см, деб. 1,8 см.

Запазена е част от изобразителното поле; добре обработена задна повърхност.

Релефно изображение на протегната назад и надолу ръка, държаща заек.

Сондаж П/1; СЗ – 3,60 м, ЮИ – 2,00 м, кота 286, 389 м

Пол. инв. № 96 (Обр. 5 7)

29. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,2 см, шир. 3,65 см, деб. 2,55 см.

Цилиндрично тяло, леко заоблено в единия края, с оформен пъпковиден четвъртит завършек; врязани геометрични линии.

Сондаж П/2; СЗ – 3,90 м, ЮИ – 1,20 м, кота 286, 629 м

Пол. инв. № 97 (Обр. 5 3)

30. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: шир. 6,9 см, вис. 5,7 см, деб. 2,95 см.

Запазена е главата на коня, леко извита надясно, с юзда.

Реалистично изображение с предаване на анатомичните подробности; пластично представяне на очи, уста, ноздри, зъби, бузи, уши.

Сондаж П/1; СЗ – 4,10 м, ЮИ – 1,90 м, кота 286, 459 м

Пол. инв. № 98 (Обр. 2 2)

31. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 7,15 см, шир. 4,4 см, деб. 1,55 см.

Запазена е част от лявата рамка с прилежащото изобразително поле; шир. на рамката 1,7 см; вдлъбнатото изобразително поле с останки от релефно изображение;

mouth, nostrils, teeth, cheeks, ears.

Trench P/1; NW – 4.10 m, SE – 1.90 m, elevation 286.459 m

Field inv. No 98 (Image 2 2)

31. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 7.15 cm, width: 4.4 cm, thickness: 1.55 cm.

Preserved fragment of the left rim with its pictorial field; width of the rim: 1.7 cm; concave pictorial field with fragments of a relief image; the back is rough and uneven.

Relief image of a flowing chlamys (?).

Trench S; NW – 0, 30 m, SE – 5.00 m, elevation 286.469 m

Field inv. No 99 (Image 5 9)

32. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 9.15 cm, width: 8.65 cm, thickness: 2.44 cm.

Preserved lower left corner; narrow side and broad lower rim; on the lower rim – fragments of a two-line Greek inscription: ΑΥΡΘΕΙΡ.../ΟΕΥΧΗ...; the back is rough and uneven.

Partially-preserved image of the hind leg of a horse; below the horse – a dog running to the right.

Trench V; NE – 1.60 m, SW – 4.56 m, elevation 286.299 m

Field inv. No 117 (Image 2 6)

33. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: height: 5.0 cm, width: 9.65 cm, thickness: 5.42 cm.

Preserved fragment of the plinth with a fragment of a three-line Latin inscription: DEOERONIPIC.../ROMANVSDEOV.../VMPOSVIT; the plinth narrows in a wedge towards the left end.

Insignificant fragments of a statuary image above the plinth.

Trench W; SW – 2.10 m, NE – 4.70 m, elevation 286.389 m

Field inv. No 118 (Image 5 10)

34. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 7.11 cm, width: 7.88 cm, thickness: 2.45 cm.

Preserved fragment of an arched upper rim with its adjacent concave pictorial field; on the rim – fragments of a one-line Latin

грубо обработена задна повърхност.

Релефно изображение на развяваща се хламида (?).

Сондаж Т; СЗ – 0,30 м, ЮИ – 5,00 м, кота 286,469 м

Пол. инв. № 99 (Обр. 5 9)

32. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 9,15 см, шир. 8,65 см, деб. 2,44 см.

Запазен е долен ляв ъгъл; тънка странична и широка долна рамка; върху долната рамка – останки от двуредов гръцки надпис: ΑΥΡΘΕΙΡ.../ΟΣΕΥΧΗ...; грубо обработена задна повърхност.

Частично запазено изображение на заден десен крак на кон; под коня – куче в бял надясно.

Сондаж Х; СИ – 1,60 м, ЮЗ – 4,56 м, кота 286,299 м

Пол. инв. № 117 (Обр. 2 6)

33. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 5,0 см, шир. 9,65 см, деб. 5,42 см.

Запазена е част от поставката, върху която има останки от триредов латински надпис: DEOERONIP LIC.../ROMANVSDEOV.../VMPOSVIT; поставката се стеснява клиновидно в левия край.

Над поставката има незначителни останки от скулптурно изображение.

Сондаж Ц; ЮЗ – 2,10 м, СИ – 4,70 м, кота 286,389 м

Пол. инв. № 118 (Обр. 5 10)

34. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 7,11 см, шир. 7,88 см, деб. 2,45 см.

Запазена е част от дъговидно извитата горна рамка с прилежащото вдлъбнато изобразително поле; върху рамката – останки от едноредов латински надпис: ...ESV...; грубо обработена задна повърхност.

Останки от релефно изображение – листа от короната на дърво.

Сондаж Ц; СИ – 2,70 м, ЮЗ – 3,03 м, кота 286,459 м

Пол. инв. № 119 (Обр. 5 8)

35. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис.

inscription: ...ESV...; the back is rough and uneven.

Fragments of a relief image – leaves from the crown of a tree.

Trench W; NE – 2.70 m, SW – 3.03 m, elevation 286.459 m

Field inv. No 119 (Image 5 8)

35. Fragment of a votive tablet– white fine-grained marble; dimensions: height: 7.8 cm, width: 8.0 cm, thickness: 3.1 cm.

Preserved central lower part; on the lower rim – fragments of a one-line Greek inscription: ...HPON...; concave pictorial field; the back is rough and uneven.

Fragments of a relief image of a horse leg and a foot of the Thracian Horseman.

Trench W; SW – 3.40 m, NE – 2.30 m, elevation 286.489 m

Field inv. No 120 (Image 2 4)

36. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: length: 6.82 cm, thickness: 1.83 cm.

Image in high relief; the front part of a horse head has been preserved - with sculptural representation of nostrils, mouth, lips, cheek bones, and rein; finely finished back.

Trench X; SW – 4.00 m, NE – 2.55 m, elevation 286.409 m

Field inv. No 140 (Image 2 3)

37. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 8.26 cm, width: 7.45 cm, thickness: 2.23 cm.

Preserved lower left corner; concave pictorial field; side rim with width 1.0 cm; lower rim with width 3.21 cm; on the lower rim – fragments of a two-line Latin inscription: AEL.../EX V...; the back is rough and uneven.

Fragments of a relief image of a horse (hind leg) and a dog (hind part).

Trench X; SW–2.20 m, NE – 4.80 m, elevation 286.389 m

Field inv. No 141 (Image 5 1)

38. Fragment of a votive tablet– white fine-grained marble; dimensions: width: 7.38 cm, height: 4.55 cm, thickness: 4.06 cm.

Preserved fragment of an pictorial field; the back is rough and uneven.

7,8 см, шир. 8,0 см, деб. 3,1 см.

Запазена е средна долна част; върху долната рамка – останки от едноредов гръцки надпис: ...ΗΡΟΝ...; вдлъбнато изобразително поле; грубо обработена задна повърхност.

Останки от релефно изображение на конски крак и на стъпало на Тракийски конник.

Сондаж Ц; ЮЗ – 3,40 м, СИ – 2,30 м, кота 286,489 м

Пол. инв. № 120 (Обр. 2 4)

36. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: дълж. 6,82 см, деб. 1,83 см.

Изображение във висок релеф; запазена е предната част на конска глава с пластично оформени ноздри, уста, устни, скули и представена юзда; добре обработена задна повърхност.

Сондаж Ч; ЮЗ – 4,00 м, СИ – 2,55 м, кота 286,409 м

Пол. инв. № 140 (Обр. 2 3)

37. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 8,26 см, шир. 7,45 см, деб. 2,23 см.

Запазен е долен ляв ъгъл; вдлъбнато изобразително поле; странична рамка е с шир. 1,0 см; долна рамка с шир. 3,21 см; върху долната рамка – останки от двуредов латински надпис: AEL.../EX V...; грубо обработена задна повърхност.

Останки от релефно изображение на кон (задан крак) и куче (задна част).

Сондаж Ч; ЮЗ – 2,20 м, СИ – 4,80 м, кота 286,389 м

Пол. инв. № 141 (Обр. 5 1)

38. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: шир. 7,38 см, вис. 4,55 см, деб. 4,06 см.

Запазена е част от изобразителното поле; грубо обработена задна повърхност.

Релефно изображение на развяваща се хламида.

Сондаж Ч; ЮЗ – 3,53 м, СИ – 3,43 м, кота 286,399 м

Пол. инв. № 142 (Обр. 4 5)

39. Фрагмент от оброчна плочка –

Relief image of a flowing chlamys.

Trench X; SW – 3.53 m, NE – 3.43 m, elevation 286.399 m

Field inv. No 142 (Image 4 5)

39. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: width: 9.7 cm, height: 10.8 cm, thickness: 2.0 cm.

Trapezoid shape with slightly rounded upper rim; broad lower rim (1.8 cm) and narrow side and upper rims (0.7/0.9 cm); about 1/3 of the right periphery is missing; the back is rough and uneven.

The Thracian Horseman riding rightwards, half-turned to the right; face in *en face* (slightly broken off); hair is massed in a semicircle; clad in a short chiton and a flowing chlamys; his right arm is raised and is holding a spear (probably an element that was additionally added?); pointed boots with heels; the horse is depicted as static (the front is missing).

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 30 (Image 7 1)

40. Votive table – white fine-grained marble; dimensions: height: 12.6 cm, width: 11.4 cm at the base, 10.4 cm at the upper rim; broad lower rim (2.1 cm) and narrow side and upper rim (0.9/1.4 cm); thickness: 1.9 cm.

Slightly trapezoid form; bevelled sides; on the lower rim – fragments of an epigraphic inscription; the back is rough and uneven.

The Thracian Horseman facing right, schematically represented in profile, in low relief, with no anatomical details; clad in a short chiton and a chlamys, the front part of which, covering his breasts, is rendered in high relief; his right arm is raised and is holding a short spear; the front leg of the horse is slightly bent and is resting on an altar; its hind legs are stretched backwards; the horse has a ball-shaped forelock.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 31 (Image 6 1)

41. Votive table – coarse-grained marble; dimensions: height: 21.0 cm, width: 17.0 cm, thickness: 2.9 cm.

бял дребнозърнест мрамор; размери: шир. 9,7 см, вис. 10,8 см, деб. 2,0 см.

Трапецовидна форма с леко заоблена горна рамка; широка долна рамка (1,8 см) и тесни странични и горна рамка (0,7/0,9 см); около $\frac{1}{3}$ от дясната периферия липсва; грубо обработена задна повърхност.

Тракийски конник в ход надясно, полуобърнат надясно; лице *en face* (леко отчупено); косата е представена като обща маса в полукръг; облечен с къс хитон и развяваща се хламида; вдигната дясна ръка с копие (вероятно допълнително нарисуван елемент?); обут с островърхи ботуши с ток; конят е изобразен неподвижен (предната му част липсва).

МНХЗПИ – АКП № 30 (Обр. 7 1)

40. Оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 12,6 см, шир. 11,4 см при основата, 10,4 см при горната рамка; широка долна рамка (2,1 см) и тесни странични и горна рамка (0,9/1,4 см); деб. 1,9 см.

Леко трапецовидна форма; скосени страни; върху долната рамка – следи от анепиграфски надпис; грубо обработена задна повърхност.

Тракийски конник надясно, схематично представен в профил, в нисък релеф, без анатомични подробности; облечен с къс хитон и хламида, от която във висок релеф е изобразена предната част, покриваща гърдите; дясната вдигната ръка държи късо копие; предният крак на коня е леко свит и стъпва върху олтар; задните крайници на коня са изпънати назад; конят е с кълбовиден перчем.

МНХЗПИ – АКП № 31 (Обр. 6 1)

41. Оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 21,0 см, шир. 17,0 см, деб. 2,9 см.

Леко трапецовидна форма, със заоблен горен край; широка долна (3,0 см), тесни странични (1,3 см) и разширяваща се горна рамка (1,6-2,4 см); липсва малка част от лявата горна периферия.

Тракийски конник в ход надясно, полуобърнат надясно, с лице *en face*; косата е представена като обща маса в полукръг; облечен в къс хитон, с развяваща се хламида; дясната ръка е вдигната нагоре (може

Slightly trapezoid form with rounded upper end; broad lower (3.0 cm), narrow side (1.3 cm) and widening upper rim (1.6-2.4 cm); a small portion of the left upper periphery is missing.

The Thracian Horseman riding right, half-turned to the right, with his face in *en face*; hair is massed in a semicircle; clad in a short chiton, with flowing chlamys; his right arm is raised up (probably holding a short spear, which was depicted additionally); bare-footed; sculptural representation of the rein and the leads of the horse; the upper leg of the horse is resting on a plinth; the hind legs of the horse are slightly stretched backwards; above the podium two female figures are schematically represented; below the horseman – an urn with flowing water; on the lower rim – one-line Greek inscription: ...ΑΠΤΥΙCΕΥΧΗΝ.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 32 (Image 6 4)

42. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: width: 13.8 cm, height: 11.4 cm, thickness: 3.3 cm.

The left middle part has been preserved; roughly-hewn back.

Partially preserved image in high relief of the rear part of a horse torso, with tail.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 33 (Image 7 6)

43. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: width: 10.1 cm, height: 9.1 cm, thickness: 3.4 cm.

The left middle part has been preserved; the back is rough and uneven.

The hind part of a horse torso and an arm of an acolyte, holding a horse tail, with a fragment of the body, are rendered in high relief.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 34 (Image 6 2)

44. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: width: 8 cm, height: 11.3 cm, thickness: 4.0 cm.

Roughly hewn back.

Sculptural image in high relief of the

би държи късо копие, рисувано като допълнителен елемент); боси стъпала; пластично оформени юзда с поводи на коня; предният крак на коня стъпва върху подиум; задните конски крайници са леко изпънати назад; над подиума са представени схематично две женски фигури; под конника – урна с изливаща се вода; върху долната рамка – едноредов гръцки надпис: ...ΑΠΤΥΙΣΕΥΧΗΝ.

МНХЗПИ – АКП № 32 (Обр. 6 4)

42. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: шир. 13,8 см, вис. 11,4 см, деб. 3,3 см.

Запазена е лявата средна част; грубо обработена задна повърхност.

Частично запазено изображение във висок релеф на задна част от тялото на кон, с опашка.

МНХЗПИ – АКП № 33 (Обр. 7 6)

43. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: шир. 10,1 см, вис. 9,1 см, деб. 3,4 см.

Запазена е лявата средна част; грубо обработена задна повърхност.

Представени са във висок релеф задната част от тялото на кон и ръка с част от тялото на аколит, държащ конската опашка.

МНХЗПИ – АКП № 34 (Обр. 6 2)

44. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: шир. 8 см, вис. 11,3 см, деб. 4,0 см.

Грубо обработена задна повърхност.

Пластично изображение във висок релеф на торсо от човешка фигура *en face*; дреха с драперия (хитон ?).

МНХЗПИ – АКП № 35 (Обр. 6 3)

45. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 9,5 см, шир. 6,4 см, деб. 0,9-2,3 см.

Заоблена рамка с висок профилиран ръб, обърнат навътре; грубо обработена задна повърхност.

МНХЗПИ – АКП № 36 (Обр. 7 3)

46. Фрагмент от оброчна плочка – дребнозърнест мрамор с жълтеникав оттенък; размери: вис. 8,8 см, шир. 8,6 см,

torso of a human figure in *en face*; attire with folds (chiton ?).

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 35 (Image 6 3)

45. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 9.5 cm, width: 6.4 cm, thickness: 0.9–2.3 cm.

Rounded rim with a high profiled inverted edge; the back is rough and uneven.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 36 (Image 7 3)

46. Fragment of a votive tablet – fine-grained marble with yellowish hues; dimensions: height: 8.8 cm, width: 8.6 cm, thickness: 2.3 cm.

Preserved lower right corner; side rim c width: 1.8 cm; lower rim c width: 3.4 cm; on the lower rim – fragments of a Latin inscription: ...L · CISP EX...; the back is rough and uneven.

Schematically represented altar.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 37 (Image 10 8)

47. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 13.6 cm, width: 27.0 cm, thickness: 5.5 cm.

Preserved lower right part; lower rim width: 3.4 cm; the back is rough and uneven.

Image of a boar facing right.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – ARCHAEOLOGY: STONE STATUARY № 38 (Image 7 7)

48. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: 13.3 x 13.4 cm, thickness: 4.7 cm.

The central part has been preserved; the back is rough and uneven.

Image of the Thracian Horseman in profile; the face is missing; partially-preserved right arm of the horseman, which holding the leads of the horse; the horseman is clad in a chiton, with sculptural representation of folds; image in high relief.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 1 (Image 7 5)

деб. 2,3 см.

Запазен е долен десен ъгъл; странична рамка с шир. 1,8 см; долна рамка с шир. 3,4 см; върху долната рамка – останки от латински надпис: ...L · CISP EX...; грубо обработена задна повърхност.

Схематично представен олтар.
МНХЗПИ – АКП № 37 (Обр. 10 8)

47. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 13,6 см, шир. 27,0 см, деб. 5,5 см.

Запазена е долна дясна част; долна рамка с шир. 3,4 см; грубо обработена задна повърхност.

Изображение на глиган надясно.
МНХЗПИ – АКП № 38 (Обр. 7 7)

48. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: 13,3 x 13,4 см, деб. 4,7 см.

Запазена е централната част; грубо обработена задна повърхност.

Изображение на Тракийски конник в профил; лицето липсва; частично запазената дясна ръка на конника държи поводите на коня; конникът е облечен с хитон, с пластично оформени дипли; изображение-то е във висок релеф.

МНХЗПИ – С.Ф. № 1 (Обр. 7 5)

49. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 18,0 см, шир. 9,5 см, деб. 3,0 см.

Запазен е долен десен ъгъл с широка долна (4,5 см) и тясна странична рамка (2 см); грубо обработена задна повърхност.

Схематично е представено дърво, непосредствено до рамката; малка запазена част от релефно изображение на диплите на дълъг хитон на женска фигура (?).

МНХЗПИ – С.Ф. № 2 (Обр. 9 7)

50. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: шир. 6,8 см, вис. 10,2 см, деб. 2,0 см.

Запазена е долна средна част с прилежащата рамка с шир. 2,2 см; грубо обработена задна повърхност.

Схематично представени изображения на лъв, захапал сърна.

МНХЗПИ – С.Ф. № 3 (Обр. 6 5)

49. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 18.0 cm, width: 9.5 cm, thickness: 3.0 cm.

Preserved lower right corner with broad lower (4.5 cm) and narrow side rims (2 cm); the back is rough and uneven.

The tree immediately next to the rim is schematically rendered; preserved small fragment of a relief image of folds of a long chiton on a female figure (?).

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 2 (Image 9 7)

50. Fragment of a votive tablet– white fine-grained marble; dimensions: width: 6.8 cm, height: 10.2 cm, thickness: 2.0 cm.

Preserved lower middle part with rim with width: 2.2 cm; the back is rough and uneven.

Schematically rendered images of a lion, latched onto a doe.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 3 (Image 6 5)

51. Fragment of a votive tablet– white fine-grained marble; dimensions: height: 8.0 cm, width: 6.7 cm, thickness: 2.1 cm.

Preserved small fragment of the right periphery with no rim; the back is rough and uneven.

Schematic image of two upright female figures.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 4 (Image 9 5)

52. Fragment of a votive tablet– white fine-grained marble; dimensions: height: 5.6 cm, width: 6.3 cm, thickness: 2.5 cm.

A small fragment of the pictorial field has been preserved; the back is finely finished.

Rendered in high relief are a raised right arm, holding a spear, and a fragment of the chlamys.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 5 (Image 7 2)

53. Fragment of a votive tablet – white

51. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,0 см, шир. 6,7 см, деб. 2,1 см.

Запазена е малка част от дясната периферия, без рамка; грубо обработена задна повърхност.

Схематично изображение на две прави женски фигури.

МНХЗПИ – С.Ф. № 4 (Обр. 9 5)

52. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 5,6 см, шир. 6,3 см, деб. 2,5 см.

Запазена е малка част от изобразителното поле; добре обработена задна повърхност.

Представена е във висок релеф вдигната дясна ръка, държаща копие, и част от хламидата.

МНХЗПИ – С.Ф. № 5 (Обр. 7 2)

53. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: 15,5 x 7,3 см, деб. 4,6 см.

Запазена е лява долна част; добре обработена задна повърхност.

Изображение във висок релеф на задна част от кон.

МНХЗПИ – С.Ф. № 6 (Обр. 10 7)

54. Фрагменти от различни оброчни плочки (14 бр.) – бял дребнозърнест и едрозърнест мрамор.

Нехарактерни части от изображения.

МНХЗПИ – С.Ф. № 7 (Обр. 8 1)

55. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 4,9 см, шир. 5,6 см, деб. 2,5 см.

Запазено изображение във висок релеф на глава на Тракийски конник *en face*; косата е представена като обща маса в полукръг.

МНХЗПИ – С.Ф. № 8 (Обр. 10 2)

56. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 5,5 см, шир. 2,2 см, деб. 1,7 см.

Запазена е част от крак, представена във висок релеф.

МНХЗПИ – С.Ф. № 9 (Обр. 10 1)

fine-grained marble; dimensions: 15.5 x 7.3 cm, thickness: 4.6 cm.

The left lower part has been preserved; the back is finely finished.

Image in high relief of the rear part of a horse.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 6 (Image 10 7)

54. Fragments of various votive plates (14 in number) – white fine-grained and coarse-grained marble.

Untypical parts of images.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 7 (Image 8 1)

55. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 4.9 cm, width: 5.6 cm, thickness: 2.5 cm.

Preserved image in high relief of a head of the Thracian Horseman in *en face*; hair is massed in a semicircle.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 8 (Image 10 2)

56. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 5.5 cm, width: 2.2 cm, thickness: 1.7 cm.

Preserved part of a leg in high relief.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 9 (Image 10 1)

57. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 3.9 cm, width: 2.6 cm, thickness: 1.8 cm.

Preserved part of a leg in high relief.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 10 (Image 9 4)

58. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: 3.9 x 3.4 cm, thickness: 2.2 cm.

A small fragment of an unclear image in high relief had been preserved.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 11 (Image 10 5)

57. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 3,9 см, шир. 2,6 см, деб. 1,8 см.

Запазена е част от крак, представена във висок релеф.

МНХЗПИ – С.Ф. № 10 (Обр. 9 4)

58. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: 3,9 x 3,4 см, деб. 2,2 см.

Запазена е малка част от неясно изображение във висок релеф.

МНХЗПИ – С.Ф. № 11 (Обр. 10 5)

59. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 5,8 см, шир. 4 см, деб. 1,9 см.

Запазена е част от изображение на конски крак.

МНХЗПИ – С.Ф. № 12 (Обр. 10 6)

60. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 2,8 см, шир. 2,5 см, деб. 1,2 см.

Запазена е част от фигурално изображение във висок релеф.

МНХЗПИ – С.Ф. № 13 (Обр. 9 3)

61. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 9 см, шир. 7,2 см, деб. 2,8 см.

Запазена е малка част от дясната периферия; рамка с шир. 2 см; грубо обработена задна повърхност.

Частично запазено изображение на две схематично представени женски фигури (от едната – само част от лицето).

МНХЗПИ – С.Ф. № 14 (Обр. 10 3)

62. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 12,5 см, шир. 12,5 см, деб. 2,2 см.

Запазен е долен десен ъгъл, с широка долна (4,2 см) и тясна (1,1 см) дясна рамка; грубо обработена задна повърхност.

Представен е крак на кон, стъпил върху олтар; под тялото на коня – релефно изображение на глиган.

МНХЗПИ – С.Ф. № 15 (Обр. 8 3)

63. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 8,3 см,

Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 5.8 cm, width: 4 cm, thickness: 1.9 cm.

Preserved part of an image of a horse leg.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 12 (Image 10 6)

60. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 2.8 cm, width: 2.5 cm, thickness: 1.2 cm.

Preserved part of a figural image in high relief.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 13 (Image 9 3)

61. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 9 cm, width: 7.2 cm, thickness: 2.8 cm.

A small part of the right periphery has been preserved; a rim with width: 2 cm; the back is rough and uneven.

Partially preserved image of two schematically rendered female figures (from one of which only a part of the face has been preserved).

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 14 (Image 10 3)

62. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 12.5 cm, width: 12.5 cm, thickness: 2.2 cm.

Preserved lower right corner, with broad lower (4.2 cm) and narrow (1.1 cm) right rim; the back is rough and uneven.

Image of a horse leg, resting on an altar; there is a relief image of a boar under the body of the horse.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 15 (Image 8 3)

63. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 8.3 cm, width: 6.9 cm, thickness: 1.9 cm.

Preserved middle left fragment, with no side rim; the back is with notched.

Fragment of an image of the Thracian Horseman with flowing chlamys and an acolyte.

шир. 6,9 см, деб. 1,9 см.

Запазена е средна лява част, без странична рамка; задната повърхност е обработена с насечки.

Част от изображения на Тракийски конник с развяваща се хламида и на аколит.
МНХЗПИ – С.Ф. № 16 (Обр. 9 1)

64. Фрагмент от оброчна плочка – бял едрозърнест мрамор; размери: вис. 12,1 см, шир. 8,15 см, деб. 2,65 см.

Запазена е долна лява част, със странична с шир. 1,25 см и долна рамка с шир. 1,45 см; скосени страни; грубо обработена задна повърхност.

Права фигура в профил надясно на аколит (главата липсва) с протегнатата напред дясна ръка, облечен с къса дреха; изображение на заден крак на кон (опашката липсва).

МНХЗПИ – С.Ф. № 17 (Обр. 8 2)

65. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; вис. 10,75 см, шир. 13,1 см.

Запазена е дясна средна част, със странична рамка с шир. 1,75/1,95 см; недобре обработена задна повърхност.

Вдигнат десен преден крак на кон с подчертано копито; зад конския крак – две прави женски фигури *en face*, облечени с дълги хитони.

МНХЗПИ – С.Ф. № 18 (Обр. 9 2)

66. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 6,95 см, шир. 7,25 см, деб. 2,15 см.

Запазена е средна дясна част с рамка с шир. 1,65 см; недобре обработена задна повърхност.

Схематично изображение на две женски фигури *en face*.

МНХЗПИ – С.Ф. № 19 (Обр. 9 6)

67. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 5,15 см, шир. 2,86 см, деб. 2,55 см.

Запазена е част от пластично моделиран човешки крак (прасец).

МНХЗПИ – С.Ф. № 20 (Обр. 10 4)

68. Оброчна плочка – четвъртита (поч-

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 16 (Image 9 1)

64. Fragment of a votive tablet – coarse-grained marble; dimensions: height: 12.1 cm, width: 8.15 cm, thickness: 2.65 cm.

Preserved lower left fragment, with a side rim with width 1.25 cm and lower rim with width 1.45 cm; bevelled sides; The back is rough and uneven.

Upright figure of an acolyte in a right profile (the head is missing), his right arm extended forward, clad in a short garment; image of the hind leg of a horse (the tail is missing).

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 17 (Image 8 2)

65. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; height: 10.75 cm, width: 13.1 cm.

Preserved right middle part, with side rim with width: 1.75/1.95 cm; with rather poorly finished back.

The front right leg of a horse is raised in the air, the hoof is accented; behind the horse leg – two upright female figures in *en face*, dressed in long chitons.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 18 (Image 9 2)

66. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 6.95 cm, width: 7.25 cm, thickness: 2.5 cm.

Preserved middle right part of a rim with width 1.65 cm; rather poorly finished back.

Schematic image of two female figures in *en face*.

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 19 (Image 9 6)

67. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: height: 5.15 cm, width: 2.86 cm, thickness: 2.55 cm.

Preserved fragment with a sculptural representation of a human leg (calf).

Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Sostra Depository № 20 (Image 10 4)

68. Votive table – quadrangular (almost

ти квадратна) форма, с дъговидно извита горна рамка; висок релеф.

Тракийски конник в ход надясно, представен в профил; лице *en face*; косата е представена като обща маса в полукръг; облечен с къс хитон и развяваща се хламида; обут в островърхи ботуши; в свитата в лакътя дясна ръка държи убита сърна, захапана от куче, изобразено в профил наляво; срещуположено на кучето – изображение на друго по-дребно куче; конят е с вдигнат преден десен крак и изнесени леко назад задни крайници; конската глава е представена с анатомични подробности, а гривата – като гребен.

Частна колекция (Обр. 11 3)

69. Оброчна плочка – правоъгълна форма, с дъговидно извита горна рамка.

Тракийски конник надясно, неподвижен, полуобърнат надясно; лице *en face*; косата е представена като обща маса; облечен с къс хитон и хламида; обут в ботуши; с дясната си ръка държи поводите на коня; пред конника – две женски фигури в ракурс, по-ниски от коня, облечени с дълги препасани хитони; зад конника – аколит, държащ опашката на коня; конят е неподвижен, с леко изнесени назад крайници; конската глава е представена с перчем като рогче.

Частна колекция (Обр. 11 1)

70. Оброчна плочка – трапецовидна форма, с дъговидно извита горна рамка; широка долна и тесни странични рамки.

Тракийски конник в бяг надясно, в профил; лице *en face*; косата е представена като обща маса; облечен с къс хитон и развяваща се хламида; вдигната дясна ръка, може би държаща късо копие; задните крака на коня са силно изпънати назад, а при предните левия е поставен по-високо от десния; предният десен крак на коня е над олтар (?); под конника – бягащо животно (куче?).

Частна колекция (Обр. 11 4)

71. Фрагмент от оброчна плочка – трапецовидна форма, с леко заоблена горна рамка.

Запазена е горна дясна част, с рамките

square) shape, with an arched upper rim; high relief.

The Thracian Horseman riding right, rendered in profile; face in *en face*; hair is massed in a semicircle; dressed with short chiton and waving chlamys; wearing pointed boots; his right arm is bended in the elbow and holds a killed doe, with a dog, rendered in left profile, latched onto it; opposite of the dog there is an image of another, smaller dog; the right front leg of the horse is in the air, the hind legs are placed slightly backwards; the head of the horse is represented with anatomical details, the mane is rendered with parallel lines.

Private collection (Image 11 3)

69. Votive table – quadrangular shape, with an arched upper rim.

The Thracian Horseman riding right, half-turned rightwards; face in *en face*; hair is massed in a semicircle; clad in a short chiton and chlamys; in boots; his right hand is holding the leads of the horse; in front of the horseman there are two female figures in perspective, shorter than the horse, dressed in long belted chitons; behind the horseman – acolyte, holding the tail of the horse; the horse is static, its front and hind legs are slightly stretched backwards; the head of the horse is with a forelock in the form of a small horn.

Private collection (Image 11 1)

70. Votive table – trapezoid shape, with an arched upper rim; broad lower and narrow side rims.

The Thracian Horseman galloping rightwards, in profile; face in *en face*; hair is massed in a semicircle; clad in a short chiton with a flowing chlamys; his right hand is raised, perhaps holding a short spear; the hind legs of the horse are stretched far backwards, the left front leg is a little higher than the right; the front right leg of the horse is above an altar (?); under the horseman – a running animal (a dog?).

Private collection (Image 11 4)

71. Fragment of a votive tablet – trapezoid form, with lightly rounded upper rim.

Preserved upper right part, with the rims and its pictorial field;

и прилежащото изобразително поле;

Изображение на Тракийски конник в ход надясно; лице *en face*; косата е представена като обща маса в полукръг; вдигната дясна ръка с дълго копие (?); запазена е конската глава с юздите на коня.

Частна колекция (Обр. 11 2)

72. Фрагмент от оброчна плочка.

Запазена е част от изобразителното поле, с изображение на Тракийски конник надясно; лице *en face*; косата е представена като обща маса в полукръг; частично запазени дипли на хламида в областта на гърдите; вдигната дясна ръка с (късо?) копие; запазена конска глава с оформен гребен.

Частна колекция (Обр. 11 5)

73. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: шир. 19 см, деб. 1,5 см.

Запазена е горна половина, с прилежащо изобразително поле; дъговидно извита горна рамка, плавно преминаваща в странична.

Тракийски конник в ход надясно, полуобърнат надясно; лице *en face*, без анатомични подробности; косата е представена като обща маса в полукръг; облечен с хитон и развяваща се хламида, закопчана на дясното рамо; обут в къси ботуши; вдигната дясна ръка държи дълго копие; изобразено е седло и юзда; конят е с пластично оформени ухо и грива с двуделен перчем.

Намерена във вътрешността на кастела Софра.

Публикации: Христов 2003в, 55.

Обр. 12 2

74. Фрагмент от оброчна плочка – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 10,2 см, шир. 12,4 см, деб. 2,3 см.

Леко трапецовидна форма, с дъговидно извита горна рамка и странични рамки с шир. 0,6-1 см; долната част от изобразителното поле с рамката липсват.

Тракийски конник в ход надясно; тяло в профил надясно; лице *en face*; без анатомични подробности; косата – буйна, къдрава, оформена в прическа; загатнати са очите, носа, устата; облечен с къс хитон и

Image of the Thracian Horseman riding right; face in *en face*; hair is massed in a semicircle; raised right arm with a long spear (?); the head of the horse and the rein have been preserved.

Private collection (Image 11 2)

72. Fragment of a votive tablet.

Preserved fragment of the pictorial field, with an image of the Thracian Horseman riding right; face in *en face*; hair is massed in a semicircle; partially preserved folds of the chlamys in the area of the breasts; raised right arm with a (short?) spear; preserved horse head with shaped ridge.

Private collection (Image 11 5)

73. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: width: 19 cm, thickness: 1.5 cm.

Preserved upper fragment with its pictorial field; arched upper rim, smoothly linked to the side one.

The Thracian Horseman is riding rightwards, half-turned to the right; face in *en face*, with no anatomical details; hair is massed in a semicircle; clad in a chiton and a flowing chlamys, buttoned on his right shoulder; in short boots; his right arm is raised and holds a long spear; the saddle and the rein are represented; the horse has sculpted ear and mane with a forelock, parted in two.

Recovered from inside the Sostra catsellum.

Published in: Христов 2003в, 55.

Image 12 2

74. Fragment of a votive tablet – white fine-grained marble; dimensions: height: 10.2 cm, width: 12.4 cm, thickness: 2.3 cm.

Slightly trapezoid form, with an arched upper rim and side rims with width: 0.6-1 cm; the lower part of the pictorial field with the rim are missing.

The Thracian Horseman riding right; torso in profile; face *en face*; with anatomical details; hair – unruly, curly, styled; the eyes, the nose, the mouth are notched; clad in a short chiton and a flowing chlamys; bare-footed; schematically rendered left foot; his right arm is raised and hold a long spear; sculptural representation of the horse, with a well-shaped

развяваща се хламида; боси стъпала; схематично е представено лявото стъпало; вдигнатата дясна ръка с дълго копие; пластично изображение на коня, с оформени грива с перчем, ухо и юзда с поводи; задните крака на коня са силно изпънати назад, а при предните левия е поставен по-високо от десния; грубо обработена задна повърхност, със следи от изсичане с остър инструмент.

Намерена на около 100-120 м северо-източно от кастела Состра, в частен двор в махала Ломешки ханчета.

Публикации: Венедиков 1946, 230; Тотевски 1991, 19-20; Христов 2003в, 54-55.

Обр. 12 1

75. Фрагмент от статуарна група – бял дребнозърнест мрамор; размери: дълж. 24,0 см, вис. 15,0 см, деб. 4,0 см.

Запазена е малка част от двулицево изображение на Тракийски конник, облечен с хитон до коляното, с пластично оформени дипли; стъпалото е подчертано с връзване около глезена; от изображението на коня е запазен леко присвит преден десен крак; почти изцяло запазено изображение на глиган, чийто преден десен крак е захапан от куче.

Намерен в м. Калугерското.

Публикации: Христов 2003б, 56.

Обр. 12 3

76. Фрагмент от статуарна група (?) – бял дребнозърнест мрамор; размери: вис. 14,0 см, шир. 15,0 см, деб. 5,5 см.

Запазена е долна дясна част, с останки от триредов гръцки надпис: ...ΛΛWNI EPWNO/...MIΛWNOC/...THPION.

Намерен в м. Калугерското.

Публикации: Христов 2003а, 39.

Обр. 12 4

77. Оброчна плочка – мрамор; четириъгълна форма, с дъговидно извита горна рамка; широка долна и тесни странични рамки; горният ляв ъгъл отчупен; размери: вис. 15,5 см, шир. 19,5 см, деб. 2,0 см.

Тракийски конник в ход надясно, полуобърнат на дясно; лице *en face*, без анатомични подробности; косата е представена като обща маса в полукръг; облечен с къс

mane with a forelock, ear and rein with leads; the hind legs of the horse are stretched far backwards, while the front left leg is placed higher than the right one; The back is rough and uneven, with traces of notches of a sharp instrument.

Uncovered at about 100-120 m northeast from the Sostra castellum, in a private yard in the Lomeshki Hancheta hamlet.

Published in: Венедиков 1946, 230; Тотевски 1991, 19-20; Христов 2003в, 54-55.

Image 12 1

75. Fragment of a statuary group – white fine-grained marble; dimensions: length: 24.0 cm, height: 15.0 cm, thickness: 4.0 cm.

Preserved small fragment of a two-face image of the Thracian Horseman, clad in a knee-length chiton, with sculptural representation of folds; the foot is accented with an incision around the ankle; a slightly bent front right leg has been preserved from the image of the horse; almost completely preserved image of a boar, the front right leg of which is held by a dog.

Uncovered in the Kalugerskoto area.

Published in: Христов 2003б, 56.

Image 12 3

76. Fragment of a statuary group (?) – white fine-grained marble; dimensions: height: 14.0 cm, width: 15.0 cm, thickness: 5.5 cm.

The lower right part has been preserved, with fragments of a three-line Greek inscription: ...ΛΛWNI EPWNO/...MIΛWNOC/...THPION.

Uncovered in the Kalugerskoto area.

Published in: Христов 2003а, 39.

Image 12 4

77. Votive table – marble; quadrangular form, with an arched upper rim; broad lower and narrow side rims; the upper left corner is broken off; dimensions: height: 15.5 cm, width: 19.5 cm, thickness: 2.0 cm.

The Thracian Horseman riding right, half-turned rightwards; face in *en face*, with no anatomical details; hair is massed in a semicircle; dressed in a short chiton and flowing chlamys; bare-footed; schematical-

хитон и развяваща се хламида; боси стъпала; схематично е изобразено лявото стъпало; вдигната дясна ръка с дълго копие; конят е представен реалистично, с грива, юзда и поводи; предният крак на коня е поставен върху четириъгълен подиум, на който са стъпили две женски фигури в ракурс; зад конника – аколит, държащ опашката на коня (горната част на тялото му липсва); под конника – куче наядено преследва глиган, който се поддава иззад олтар.

Намерен в м. Теке (= Калугерското).

Публикации: Kazarow 1938, 112, Nr. 598, Abb. 297; Oppermann 2006, 340, Nr. 566, Taf. 49 566.

Обр. 12 5

ly rendered left foot; the right arm is raised, holding a long spear; the horse is represented realistically, with mane, rein and leads; the front leg of the horse rests on a quadrangular plinth, on which there are two female figures in perspective; behind the horseman – acolyte, holding the tail of the horse (the upper part of its body is missing); below the horseman – a dog chasing a boar, showing behind an altar.

Uncovered in the Teke area (= Kaluger-skoto area).

Published in: Kazarow 1938, 112, Nr. 598, Abb. 297; Oppermann 2006, 340, Nr. 566, Taf. 49 566.

Image 12 5

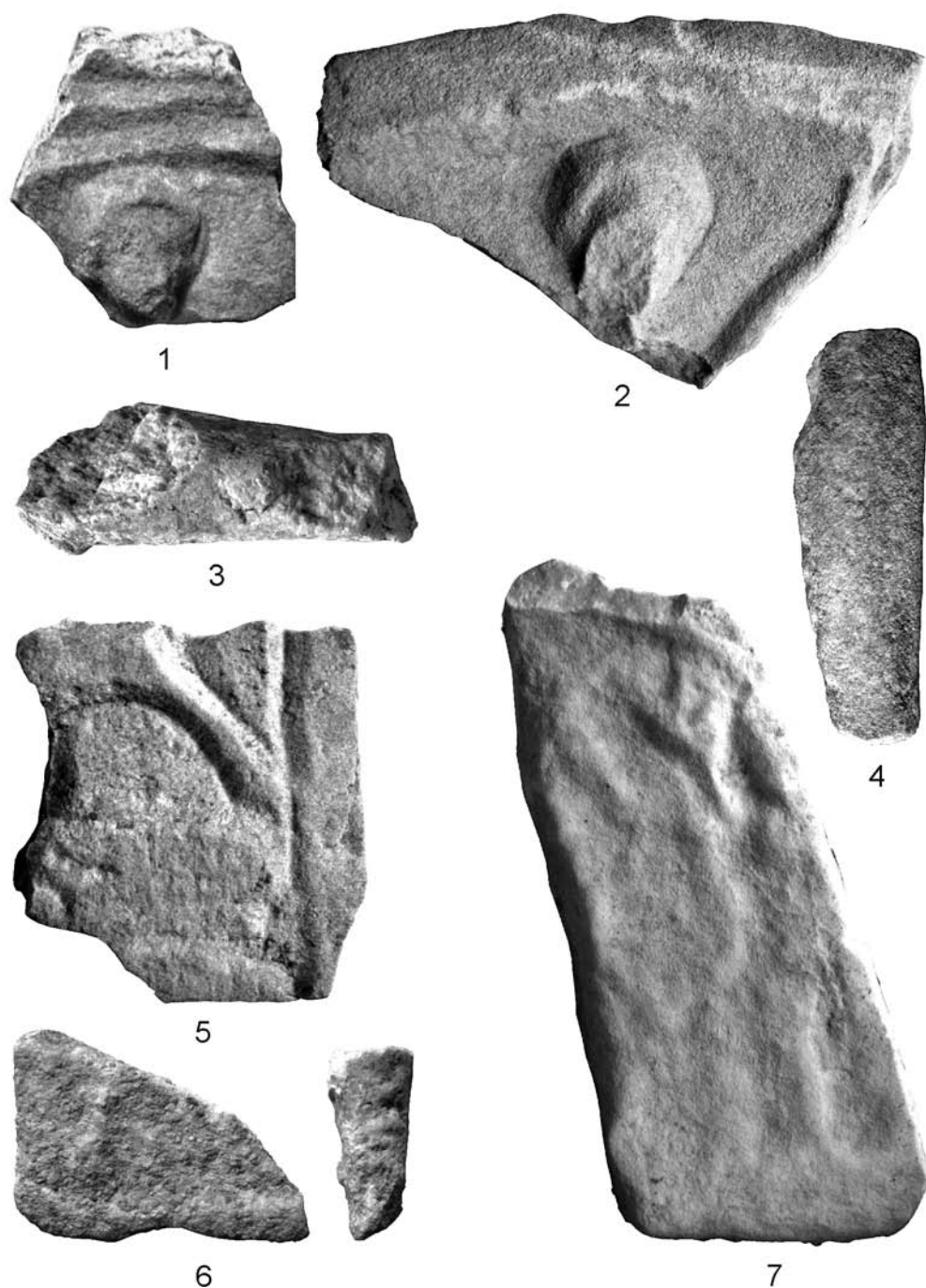

План 1. Пространствено разположение на находките.

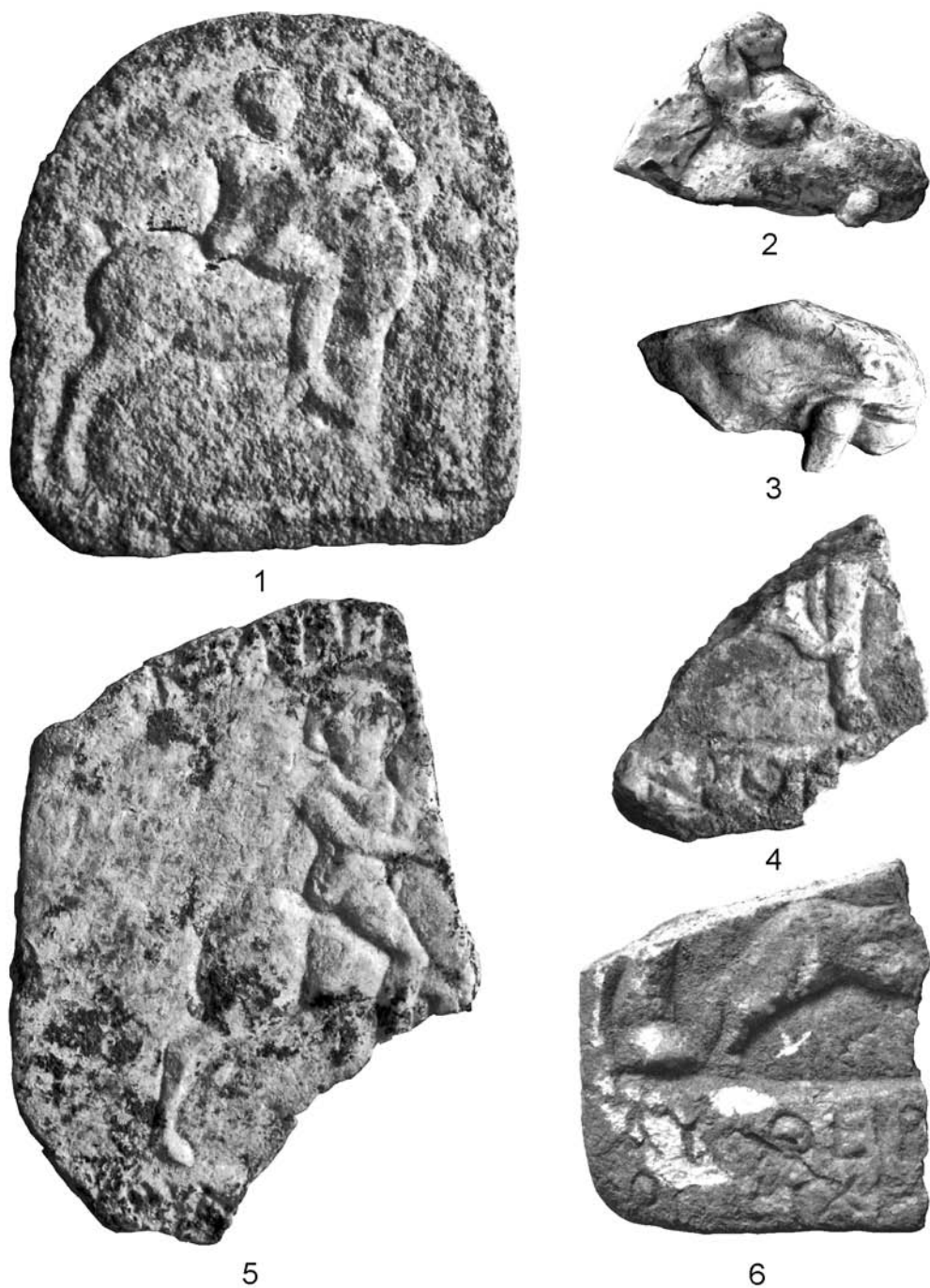
Легенда: 1. Паметник на вотивната пластика.

Plan 1. Spatial distribution of the finds.

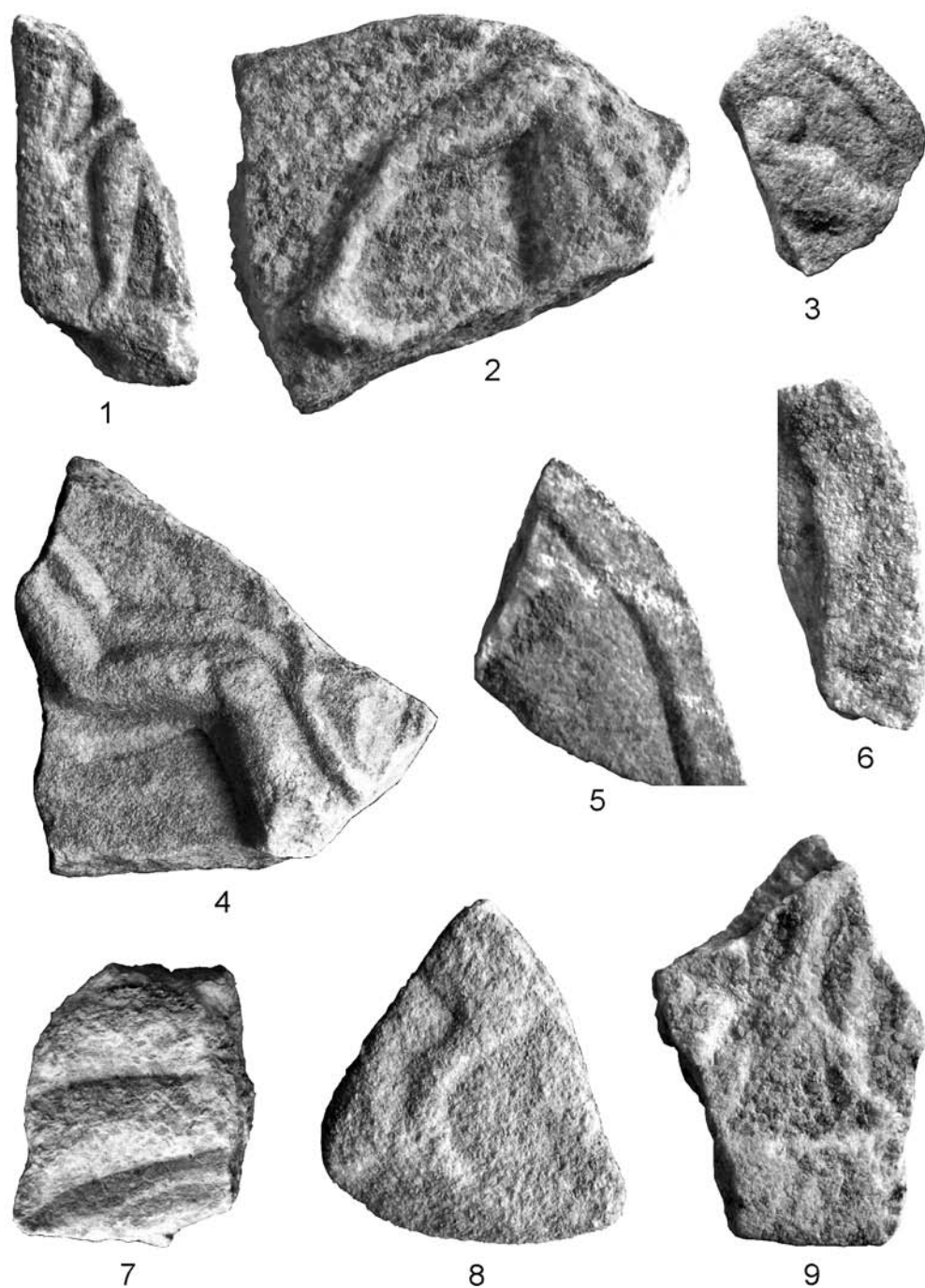
Key: 1. Votive statuary monuments.

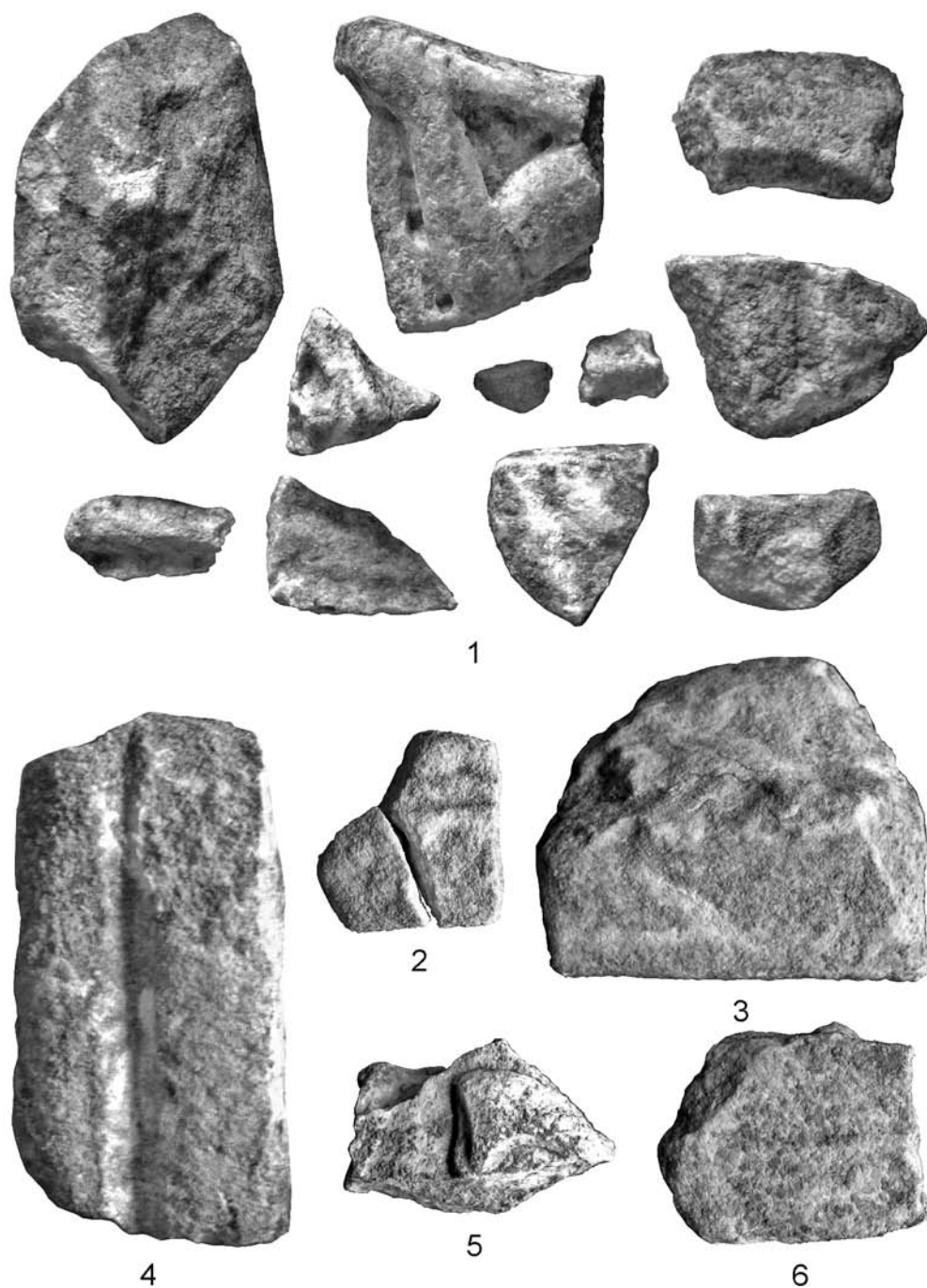
Обр. 1. Вотивна пластика, намерена при теренните проучвания през 2012 г.
Image 1. Votive statuary, uncovered during the field research in 2012.

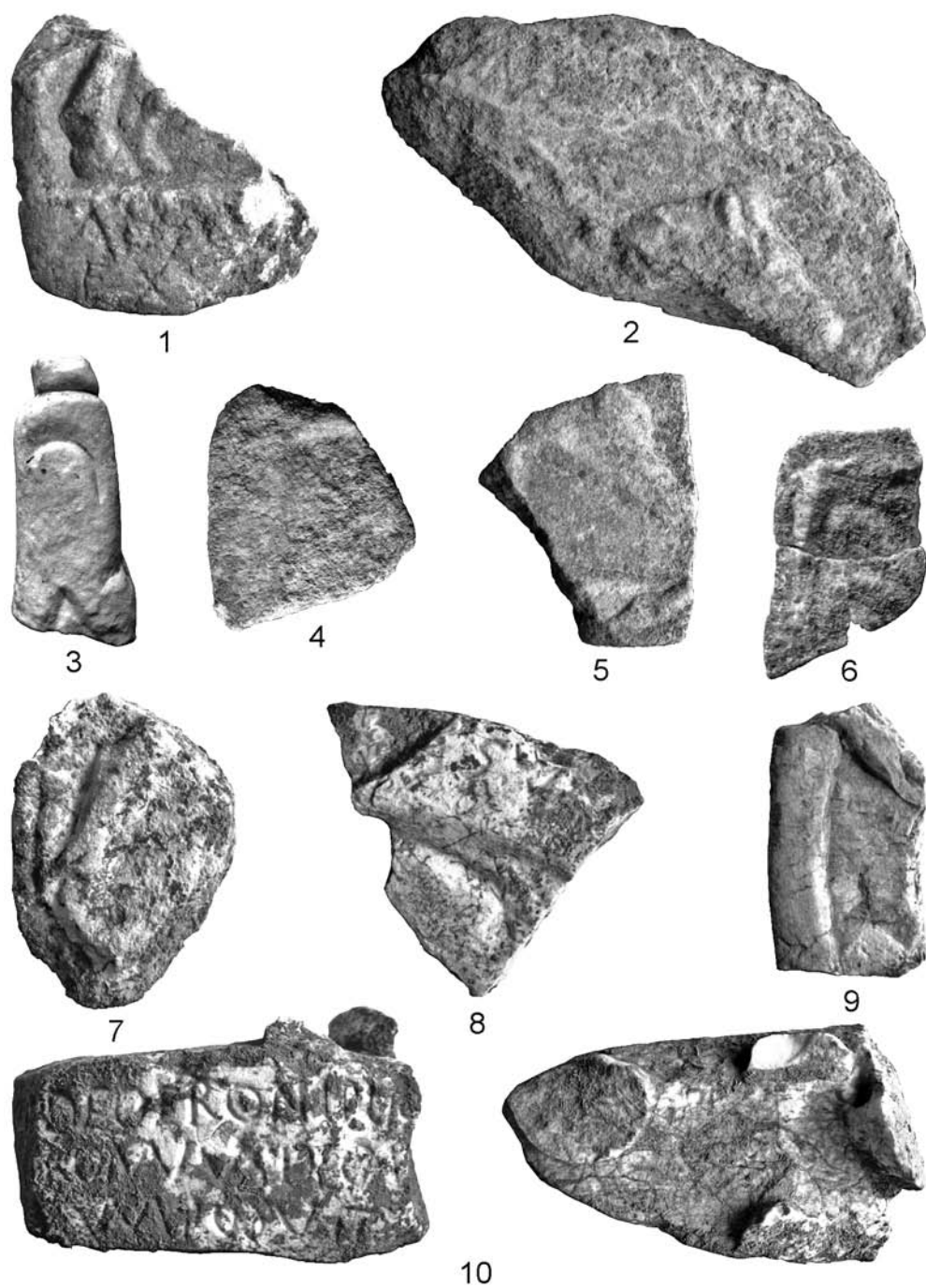
Обр. 2. Вотивна пластика, намерена при теренните проучвания през 2012 г.
Image 2. Votive statuary, uncovered during the field research in 2012.

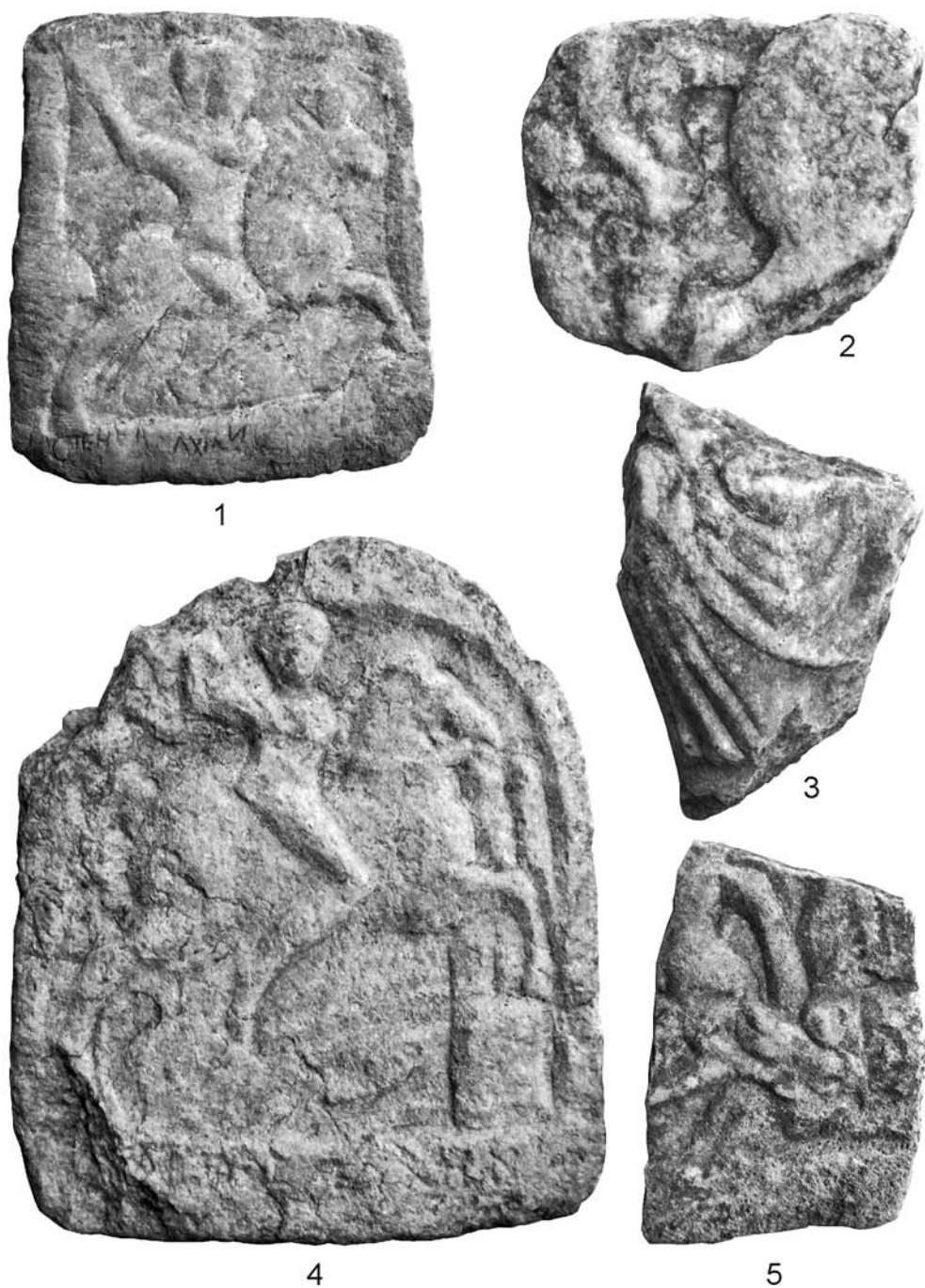
Обр. 3. Вотивна пластика, намерена при теренните проучвания през 2012 г.
Image 3. Votive statuary, uncovered during the field research in 2012.

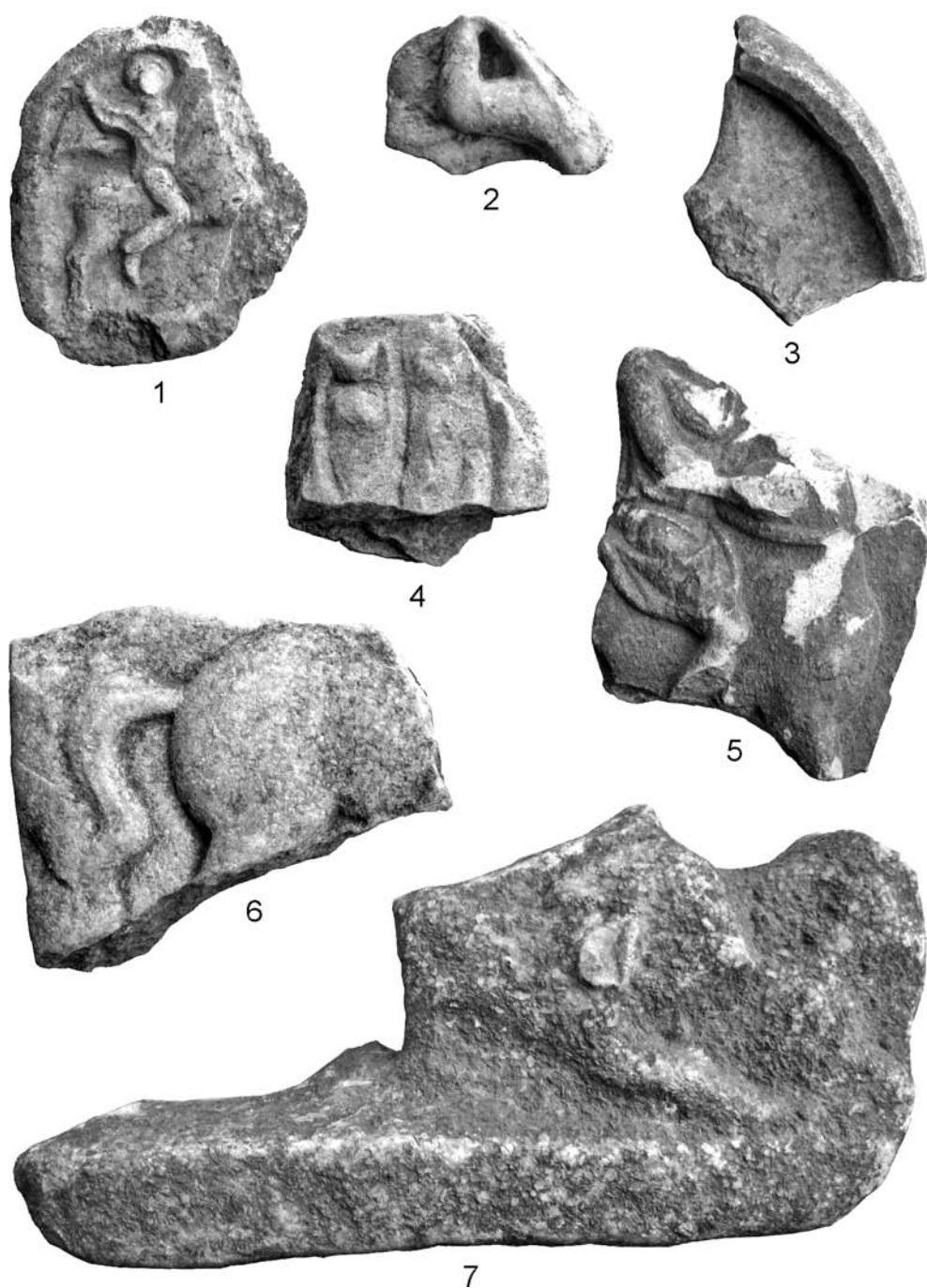
Обр. 4. Вотивна пластика, намерена при теренните проучвания през 2012 г.
Image 4. Votive statuary, uncovered during the field research in 2012.

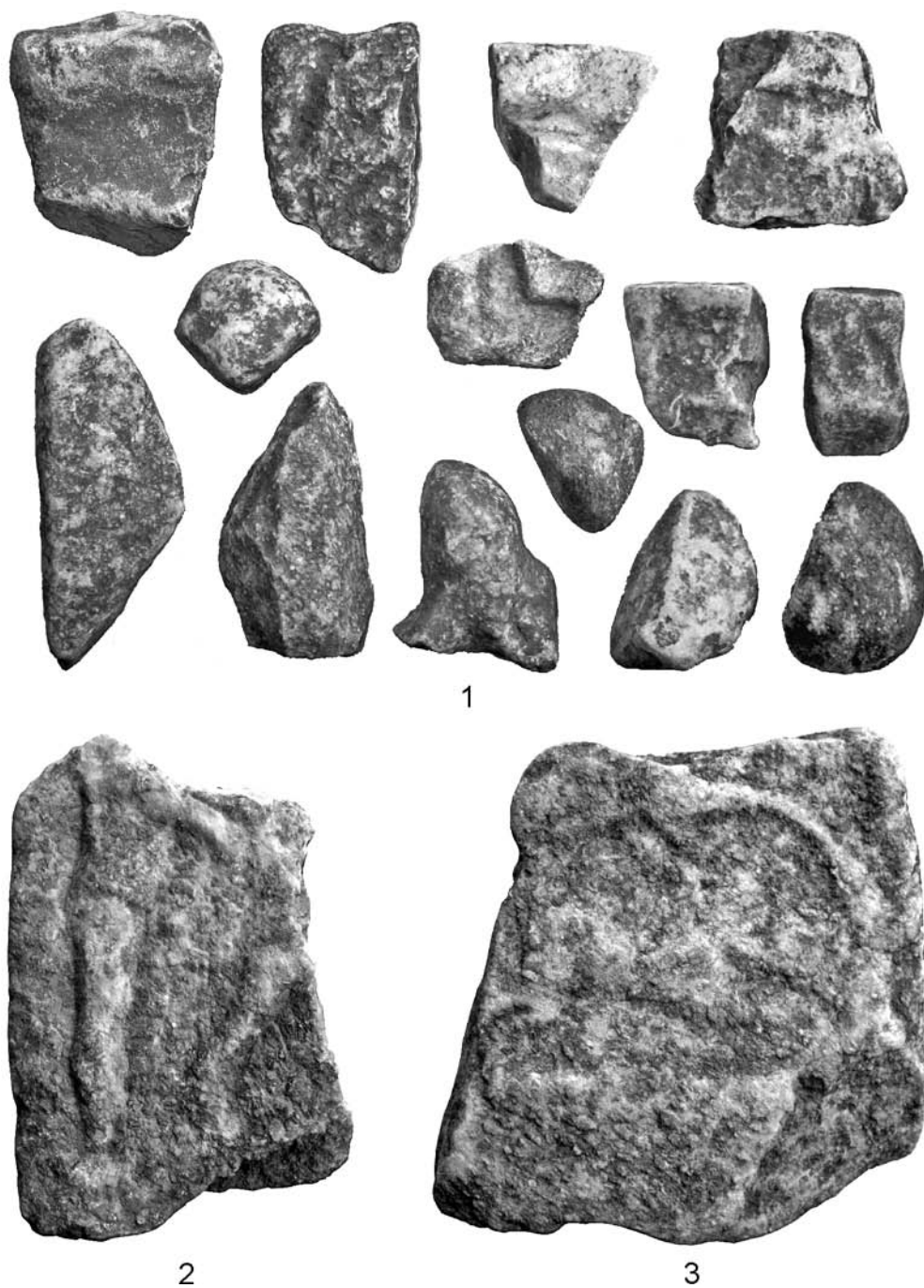
Обр. 5. Вотивна пластика, намерена при теренните проучвания през 2012 г.
Image 5. Votive statuary, uncovered during the field research in 2012.

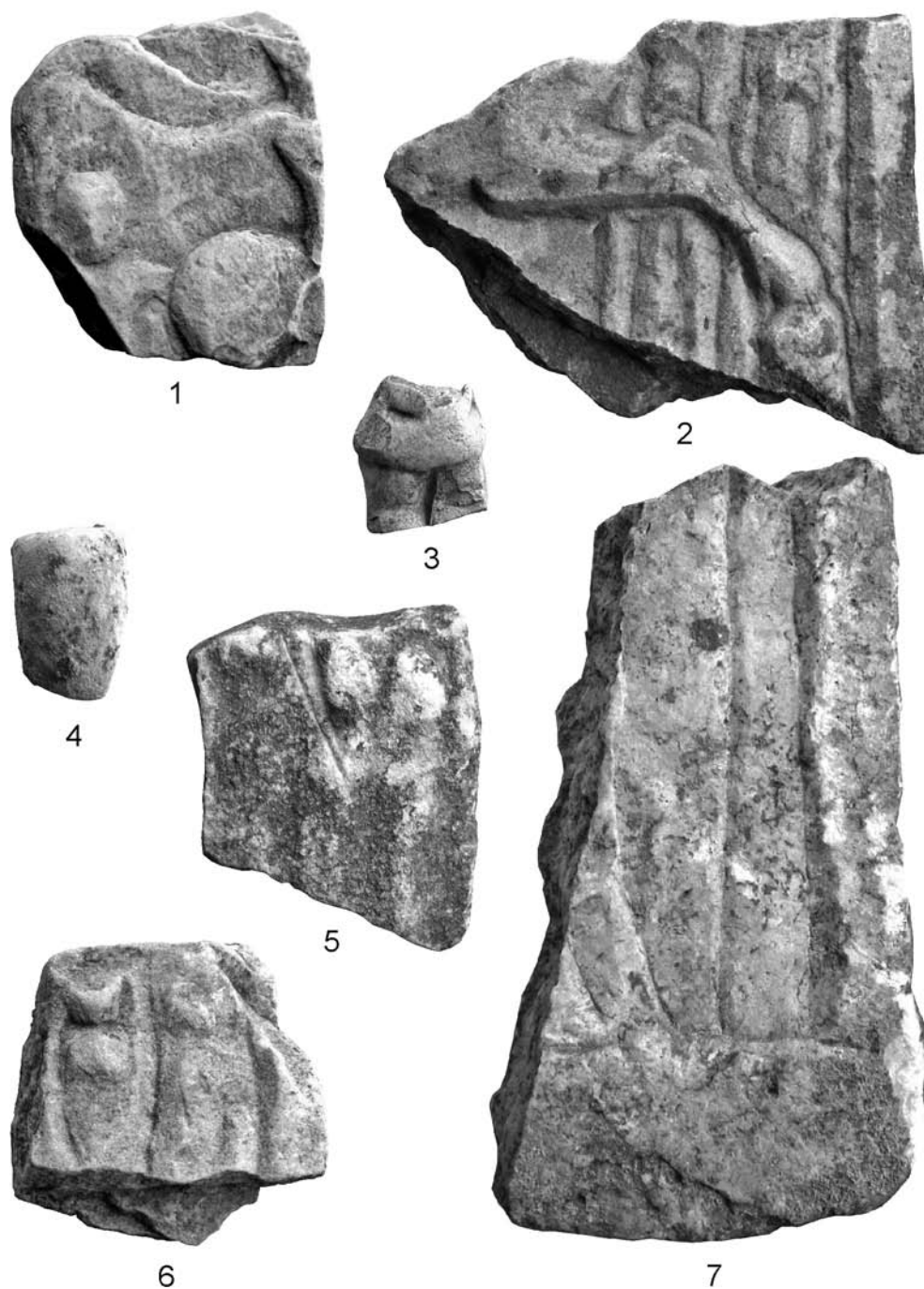
Обр. 6. Вотивна пластика, намерена преди теренните проучвания през 2012 г.
Image 6. Votive statuary, uncovered before the field research in 2012.

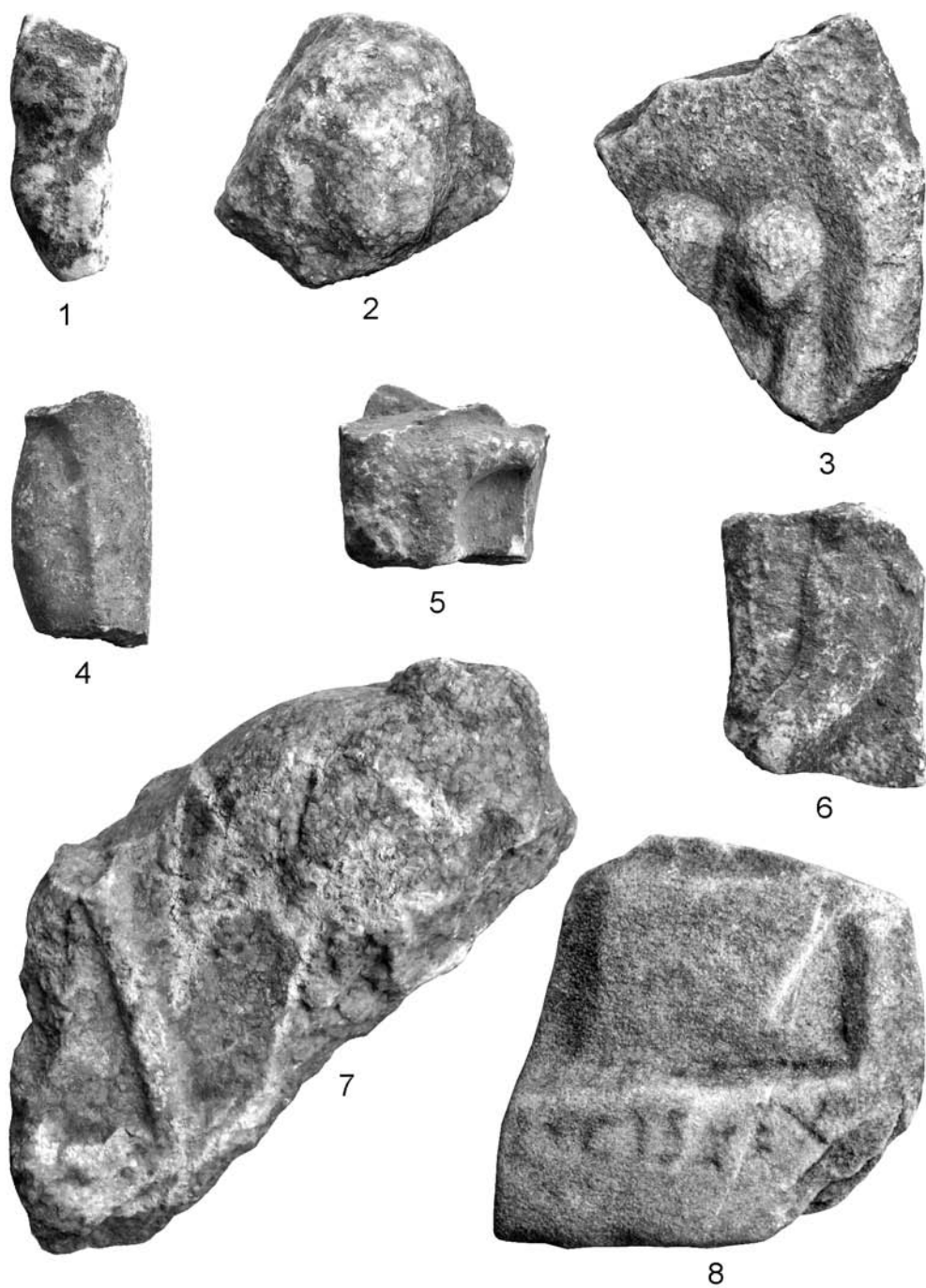
Обр. 7. Вотивна пластика, намерена преди теренните проучвания през 2012 г.
Image 7. Votive statuary, uncovered before the field research in 2012.

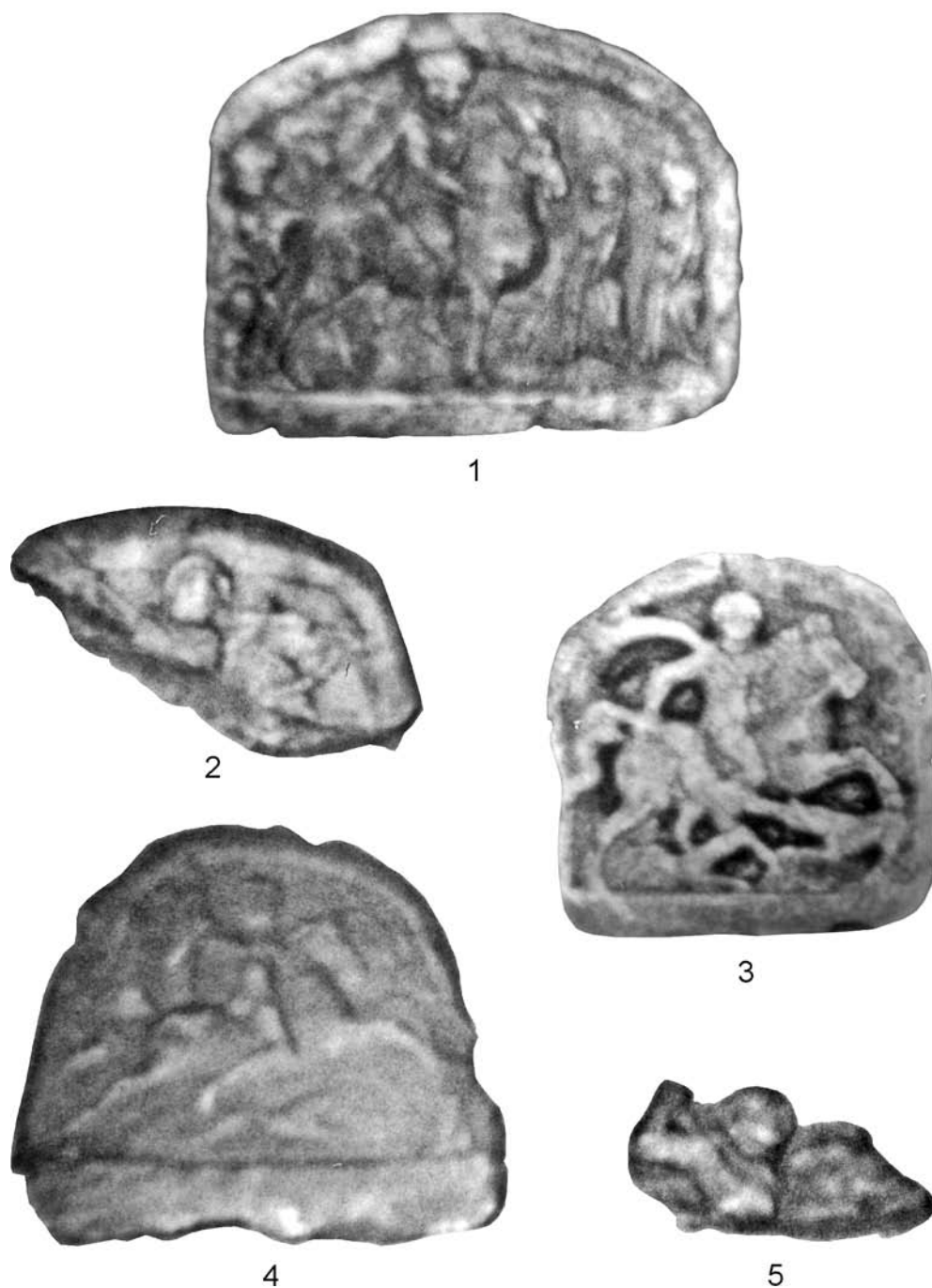
Обр. 8. Вотивна пластика, намерена преди теренните проучвания през 2012 г.
Image 8. Votive statuary, uncovered before the field research in 2012.

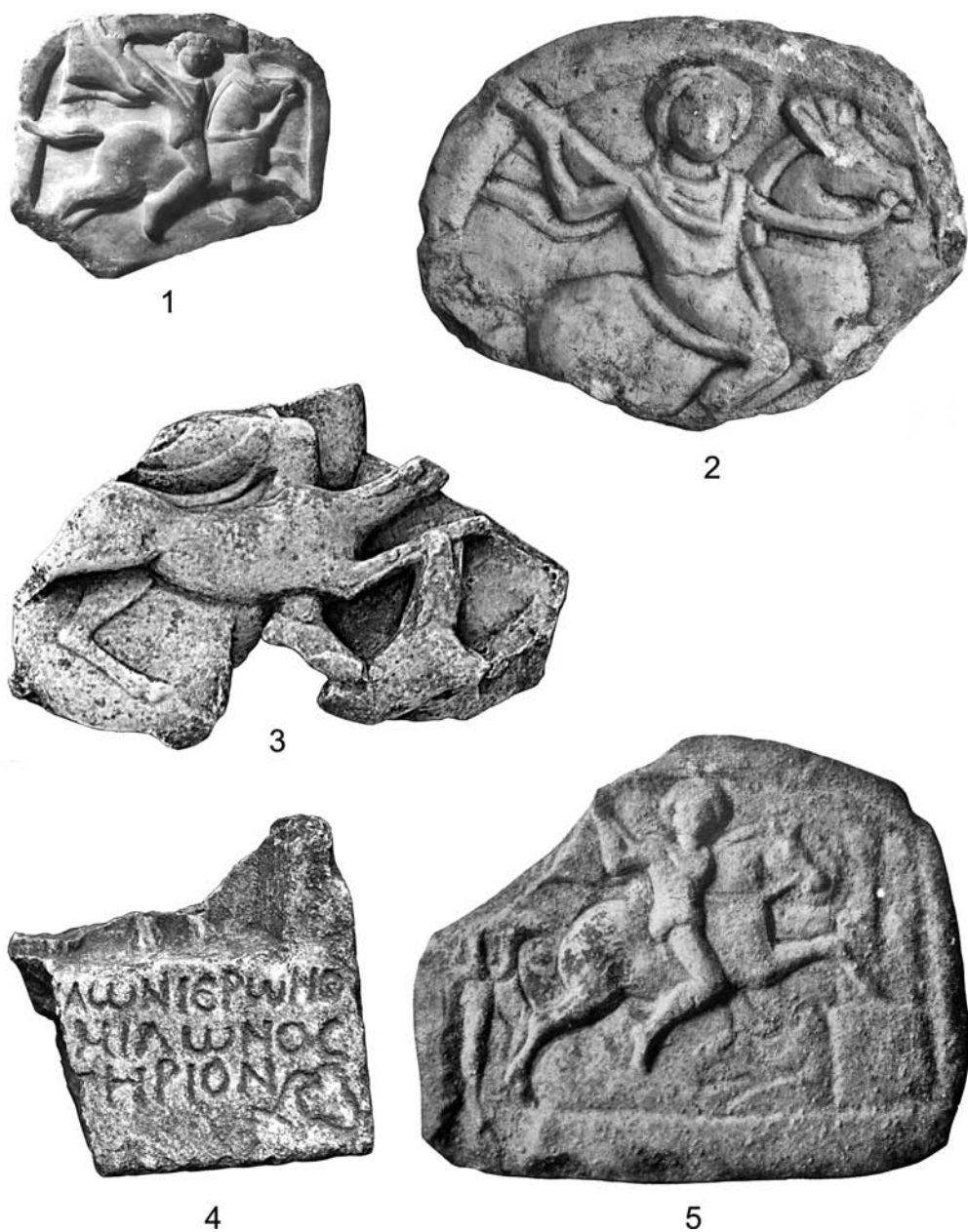
Обр. 9. Вотивна пластика, намерена преди теренните проучвания през 2012 г.
Image 9. Votive statuary, uncovered before the field research in 2012.

Обр. 10. Вотивна пластика, намерена преди теренните проучвания през 2012 г.
Image 10. Votive statuary, uncovered before the field research in 2012.

Обр. 11. Вотивна пластика от частна колекция.
Image 11. Image from a private collection.

Обр. 12. Публикувана вотивна пластика.
Image 12. Published votive statuary.

VI

НАДПИСИ INSCRIPTIONS

Сергей Торбатов Sergey Torbatov

Съществено значение за доизясняване аспектите на почитания в светилището край Состра култ имат писмените послания, запазени върху част от вотивната пластика.

Макар и номинално отнасящи се към категорията на епиграфския материал, от два от паметниците не може да бъде извлечена никаква полезна информация. В първия случай става дума за фрагмент от оброчна плочка със силно ерозираща повърхност, върху долната рамка на която едва личат неподдаващи се на разчитане следи от надпис (кат. № 14¹). Вторият пример касае една изцяло запазена оброчна плочка, намерена преди години при случайни обстоятелства на територията на обекта и предадена впоследствие в МНХЗПИ – Троян (кат. № 40). Върху долната рамка на паметника са изписани с тънък остър предмет множество букви, сред които добре се разпознават гръцките (?) С, П, Е, Н, Λ, Χ,

¹ Всички позовавания в настоящия раздел се основават на каталога, приложен към главата с автор Биляна Иванова, в която е разгледана вотивната пластика от обекта.

Of significant importance for clarifying the aspects of the cult, practiced in the sanctuary near Sostra, are the written records, which have been preserved on part of the votive statuary.

No useful information can be derived from two of the monuments, although nominally they fall into the category of epigraphic material. The first one is a fragment of a votive tablet with heavily eroded surface, on the lower frame of which traces of an inscription are barely discernible and are undecipherable (catalogue No. 14¹). The second one is a fully preserved votive tablet, recovered accidentally years ago on the territory of the site and later submitted to Museum of Traditional Crafts and Applied Arts – Troyan (catalogue number 40). On the lower frame of the monument a number of letters are chiselled with a thin sharp object, among which one can easily recognize the Greek (?) С, П, Е, Н, Λ, Χ, Μ, as well as the Cyrillic И (!). Some of the letters have

¹ All references in the present section are from the catalogue to the chapter by Bilyana Ivanova, dedicated to the votive statuary.

М, но и кирилско И (!), някои от тях репродуцирани повече от един път. Буквите обаче не са разположени в оформени редове, а са безразборно разхвърляни по цялата рамка. Дори когато са изписани една до друга, те не съставляват смислено звукосъчетание, което да може да се свържи лексикално с някой познат език. Интерпретацията на представената ситуация е неясна. Не трябва да се изключва възможността това да е поредна писмена регистрация на тракийския език (Георгиев 1977, 105-158), но по-вероятно е да имаме работа с имитация на надпис, оставена от посветител-илитерат.

Върху общо 10 от достигналите до нас оброчни паметници от светилището са запазени останки от гръцки и латински надписи. Следващите редове са посветени на тяхното обстойно представяне и коментар.

Гръцки надписи

1. Частично запазен двуредов надпис, разположен върху горната и долната рамка на плочка (кат. № 7; обр. 1 5). Края на текста на двата реда липсва. Височина на буквите: 0,8-1,3 см върху горната рамка, 0,7-0,9 см върху долната рамка.

ΚΥΡΙΩ...
ΙΟΥΛ...

Κυρίω [“Ἡρώ?”]
Ἰούλ(ιος) [...]

Буквите са изписани твърде небрежно, с различна височина, ориентация и разстояния между тях.

been reproduced more than once. The letters, however, are not arranged in lines and are randomly scattered along the entire frame. Even when arranged next to each other, they do not produce a meaningful combination that can be lexically associated with any known language. The interpretation of the case is unclear. Although the possibility that this might be another written registration of the Thracian language should not be excluded (Георгиев 1977, 105-158), it seems more likely that that is an imitation of an inscription, left by an illiterate dedicator.

10 of the extant votive monuments from the sanctuary have remains of Greek and Latin inscriptions. The following lines are aimed at their thorough presentation and commentary.

GREEK INSCRIPTIONS

1. Partially preserved two-line inscription on the upper and lower frame of a tablet (catalogue No.7; image 1 5). The end of the text in both lines is missing. Height of letters: 0,8-1,3 cm on the upper frame, 0,7-0,9 cm on the lower frame.

ΚΥΡΙΩ...
ΙΟΥΛ...

Κυρίω [“Ἡρώ?”]
Ἰούλ(ιος) [...]

The letters are rather carelessly incised and are of uneven height, orientation and spacing. The rhomboid „omicron” and the angular type

Ромбовидният „омикрон“, както и ъгловатата „омега“, се появяват в гръцките епиграфски паметници от Долна Мизия и Тракия към края на II в. и се считат за достоверен индикатор за датировка в епохата на Северите или най-общо в първата половина на III в. (Оперман 1970, 26; Conrad 2004, 32; Oppermann 2006, 27, 48). Буквата „омега“ е с пречупени навън крайни вертикални хасти, което е сравнително рядко явление в палеографията.

След запазения функционален епитет $\kappa\upsilon\rho\iota\omicron\varsigma^2$ в началото на надписа върху горната рамка несъмнено е следвало самото име на божеството, комуто е отправено посвещението. Ако се приеме, че надписът е бил точно центриран спрямо двата края, то той ще да е съдържал още 3-4 букви, в зависимост от тяхната ширина, на което се основава и предложението допълване – “ $\text{H}\rho\omega$. Върху долната рамка на паметника е стояло името на приносителя на дара, от което е запазено само началото – $\text{I}\omicron\upsilon\lambda(\iota\omicron\varsigma)$. Фактът, че в качеството на *praenomen* се явява стандартен римски *nomen gentilicium*, е сигурно указание за сравнително късна романизация (Бешевлиев 1965, 26).

2. Запазен край от надпис върху горната рамка на плочка (кат. № 20; обр. 1 3). Височина на буквите: 0,7-1,0 см.

2 Епитетът $\kappa\upsilon\rho\iota\omicron\varsigma$ най-често се свързва с Асклепий, но се среща и в много посвещения на Тракийския конник. Специално следва да се отбележи, че в около $\frac{1}{2}$ от случаите, когато той е отнесен към Аполон, последният е представен върху релефите с образа на Хероса (Tačeva-Hitova 1978, 53-54).

of „omega“ appear in the Greek epigraphic monuments from Lower Moesia and Thrace around the end of the 2nd century and are considered a solid indicator for dating it in the period of the Severan Dynasty or roughly in the first half of the 3rd century. (Оперман 1970, 26; Conrad 2004, 32; Oppermann 2006, 27, 48). The letter „omega“ has curved outwards end vertical hastas - a comparatively isolated phenomenon in palaeography.

The surviving functional epithet $\kappa\upsilon\rho\iota\omicron\varsigma^2$ in the beginning of the upper frame inscription was undoubtedly followed by the name of the deity, to which the dedication was bestowed. If we assume that the inscription was symmetrically centred from both ends, then it must have contained 3 or 4 more letters, depending on their width, on which the suggested reconstruction is based – “ $\text{H}\rho\omega$. On the lower frame of the monument the name of the dedicator of the gift had been written from which only the beginning was preserved – $\text{I}\omicron\upsilon\lambda(\iota\omicron\varsigma)$. The fact that a standard Roman *nomen gentilicium* has been used as a *praenomen* is a solid indicator for a comparatively late Romanisation (Бешевлиев 1965, 26).

2. Preserved ending of an inscription on the upper frame of a tablet (catalogue No.20; image 1 3). Height of letters: 0,7-1,0 cm.

2 The epithet $\kappa\upsilon\rho\iota\omicron\varsigma$ is most frequently associated with Asclepius but it also attested in many dedications to the Thracian Horseman. It should therefore be noted that in about $\frac{1}{2}$ of the cases, when it refers to Apollo, the latter is represented on the reliefs with the image of Heros (Tačeva-Hitova 1978, 53-54).

...PW

[ʹH]ρϖ

По-голямата част от вертикалната хаста на буквата „rho” липсва. Дясната хаста на ъгловатата „omega” е пречупена навътре.

Допълването на адресата на посвещението не представлява никакъв проблем – “Hρϖ. Като се има предвид, че така възстановеният текст се е разполагал точно в средата на горната рамка на паметника, твърде малко вероятно е името на божеството да е било предхождано от функционален епитет или от име на синкретизиран с него персонаж от гръко-римския пантеон.

3. Частично запазен двуредов надпис върху лявата третина от долната рамка на плочка (кат. № 32; обр. 1 4). Края на текста на двата реда липсва. Височина на буквите: 1,35 см.

ΑΥΡΘΕΙΡ...
ΟΕΥΧΗ...

Αὐρ(ήλιος) Θεῖρ[...]
ος εὐχή[v].

Към палеографските особености на надписа следва да се отбележат пречупената надолу хоризонтална хаста на „алфа”, лунарната „сигма” и късата вертикална черта в края само на долната хоризонтална хаста на ъгловатите „ей”. Изписването на Α не може само по себе си да служи като датировъчен критерий, тъй като в такъв вид то е познато в епиграфската практика от управление-

...PW

[ʹH]ρϖ

The bigger portion of the vertical hasta of the letter „rho” is missing. The right hasta of the angular „omega” is curved inwards.

The reconstruction of the addressee of the dedication is not a problem – “Hρϖ. Having in mind that the disposition of the reconstructed text was exactly in the middle of the upper frame, it is highly unlikely that the name of the deity was preceded by a functional epithet or by the name of a representative from the Greco-Roman pantheon, syncretised with him.

3. Partially preserved two-line inscription on the left one-third of the lower frame of a tablet (catalogue No.32; image 1 4). The end of the text of the two lines is missing. Height of letters: 1,35 cm.

ΑΥΡΘΕΙΡ...
ΟΕΥΧΗ...

Αὐρ(ήλιος) Θεῖρ[...]
ος εὐχή[v].

Among the palaeographic characteristics of the inscription we should note on the curved downwards horizontal *hasta* of „alpha”, the lunate „sigma” and the short vertical bar present only in the lower horizontal hasta of the angular „ei”. The letterform of Α by itself is not sufficient as dating criterion since in this form it has been known in the epigraphic practices from Trajan’s rule until the 6th century

то на Траян до VI в. (Mrozewicz 2010, 78-79), но комбинацията на лунарни и ъгловати букви е характерно най-вече за времето на Северите (Conrad 2004, 32).

Структурата и съдържанието на запазения текст дават основание да се допусне, че върху горната рамка на паметника също е имало надпис, в който е бил посочен адресата на посвещението.

Надписът върху долната рамка започва с предадено в номинатив име на посветител, което съчетава римския *gentilicium* Αὐρήλιος (в гръцка транскрипция), употребен в случая като *praenomen*, и *nomen* или *cognomen*, от който е запазено само началото – Θειρ[...]. Нито античната писмена традиция, нито известният епиграфски материал, предлагат примери за имена, започващи или съдържащи подобна съставка. Вероятно тук става дума за непознат досега тракийски антропоним. Сходно съчетание от букви, но с τ, вместо θ, се открива във фригийското лично име Βοτείρας (Tomaschek 1893, 16; Detschew 1957, 76) и във вариантни форми на два топонима от тракийската етническа територия – Τειρισίας (от Τίριζς, селище на нос Калиакра) и Τειρίστατις (от Τίρίστατις, място в Тракийския Херсонес) (Detschew 1957, 496, 508).

Както е добре известно, макар да се среща и по-рано, името *Aurelius* придобива особено голяма популярност в провинциална среда след издаването на *Constitutio Antoniniana* в 212 г. (Бешевлиев 1965, 27; Герасимова-Томова 1980, 81), като новите римски граждани обикновено запаз-

(Mrozewicz 2010, 78-79) but the combination of lunate and angular letters is typical mostly for the period of the Severan Dynasty (Conrad 2004, 32).

The structure and the contents of the extant text give grounds to assume that an inscription also existed on the upper frame of the monument, in which the addressee of the dedication was documented.

The inscription on the lower frame begins with the name of the dedicator, given in nominative, which combines the Roman *gentilicium* Αὐρήλιος (transcribed in Greek), used here as a *praenomen*, and a *nomen* or a *cognomen*, from which only the beginning has been preserved – Θειρ[...]. Neither the antique written tradition nor any of the familiar epigraphic material provides examples of names, beginning with or containing a similar component. Perhaps we have a hitherto unattested Thracian anthroponym. A similar combination of letters but with τ instead of θ, is attested in the Phrygian proper name Βοτείρας (Tomaschek 1893, 16; Detschew 1957, 76) and in the variants of two toponyms from the ethnic Thracian territory – Τειρισίας (from Τίριζις, a settlement near cape Kaliakra) and Τειρίστατις (from Τίρίστατις, a location in the Thracian Chersonese) (Detschew 1957, 496, 508).

As is well-known although the name *Aurelius* was common earlier, it became largely popular in Roman provinces after *Constitutio Antoniniana* was issued in 212 (Бешевлиев 1965, 27; Герасимова-Томова 1980, 81). The new Roman citizens, however, would usually retain their for-

ват старите си имена в качеството на *cognomen*. Сред множеството *Aurelii* в латинските и гръцки надписи от Тракия и Мизия има немалко такива, които открито афишират своя тракийски произход чрез регистрираните именни формули (IGBulg. I, p. 420-421; IGBulg. II, p. 226; IGBulg. III/1, p. 269; IGBulg. III/2, p. 238-239; IGBulg. IV, p. 303; IGBulg. V, p. 433; ILBulg., p. 215).

Дължината на първия ред от надписа не може да се определи. От запазените над него фигурални изображения може да се заключи, че около $\frac{2}{3}$ от надписното поле липсват, но не е ясно дали то е било използвано от каменоделеца в цялата му широчина. Буквите $\omicron\varsigma$ в началото на втория ред от надписа очевидно следва да се отъждествят с окончание на лично име, по-голямата част от което е била изписана на горния ред. Съвсем невероятно е сричката да принадлежи към допълнителна именна съставка (*cognomen* или *agnomen*) на вече известния $\text{Αὐρήλιος Θείρ[...]}$, тъй като наличното място е било предостатъчно за нейното пълно репродуциране и нищо не е налагало извършването на пренос. При това положение, най-правдоподобното обяснение е, че в надписа е фигурирал поне още един посветител.

4. Частично запазен надпис върху долната рамка на плочка (кат. № 35; обр. 1 2). Височина на буквите: 1,5 cm.

...HPON...

[...] Ὡρον[τι...]

mer names as *cognomen*. Among the numerous *Aurelii* in Latin and Greek inscriptions from Thrace and Moesia, there is a large number of such, who would officially demonstrate their Thracian origin through the registered name formulas (IGBulg. I, p. 420-421; IGBulg. II, p. 226; IGBulg. III/1, p. 269; IGBulg. III/2, p. 238-239; IGBulg. IV, p. 303; IGBulg. V, p. 433; ILBulg., p. 215).

The length of the first line of the inscription cannot be determined. From the extant figural images above it, it can be concluded that about $\frac{2}{3}$ of the text field are missing, but it is unclear whether its entire width has been used by the stone-cutter. The letters $\omicron\varsigma$ in the beginning of the second line of the inscription should therefore be interpreted as an ending of a proper name, the bigger part of which has been inscribed on the first line. It is highly improbable that the syllable might form part of an additional name component (*cognomen* or *agnomen*) of the already attested $\text{Αὐρήλιος Θείρ[...]}$, since the available space was more than enough to accommodate its full reproduction and carrying the text onto another line was not necessary. In that case the most plausible explanation is that at least one more dedicator must have been recorded in the inscription.

4. Partially preserved inscription on the lower frame of a tablet (catalogue No.35; image 1 2). Height of letters: 1,5 cm.

...HPON...

[...] Ὡρον[τι...]

Хоризонталната и дясната вертикална части на първата от буквите са в по-голямата си част напълно унищожени от дълбоко вторично връзване, но идентификацията ѝ с „ета“ не подлежи на съмнение. Долната половина от дясната вертикална част на „ню“ липсва.

Състоянието на паметника силно затруднява реконструкцията на текста. Все пак, представената върху изобразителното поле шаблонна иконографска схема е достатъчно сигурно основание да се приеме, че запазените 4 букви са били разположени приблизително в средата на долната рамка на плочката. Височината на надписното поле не може да се определи, тъй като долната периферия на паметника е отчупена. Силното приближение на запазените букви към горния ръб на рамката може да се тълкува като указание за евентуалното съществуване и на втори ред от надписа. Дори да е било така, изписаният върху него текст със сигурност не е излизал извън границите на лявата третина на надписното поле.

Съчетанието от запазените букви демонстрира видимо сходство с рядко срещаната вариантна форма на името на Тракийския конник – “Нρων, която се счита за равнопоставена на несравнимо по-популярната “Нρως (Oppermann 2006, 277, Anm. 2270), а според някои дори представлява исконния тракийски оригинал, неповлиян от гръцки езикови заемки³ (Vlahov 1986, 123). Вярно е, че

³ Индоевропейската основа, от която се извежда името, дава основание за неговата възстановка във вида Χηρων/Hērōn, в смисъл на „Създател”/„Основател”, а това се

The horizontal and the right vertical hastas of the first letters are almost completely destroyed by a deep secondary incision, however, its identification with “eta” is beyond doubt. The lower half of the right vertical hasta of “nu” is absent.

The condition of the monument seriously complicates the reconstruction of the text. Nevertheless, the standard iconographic canon represented on the image field gives fairly good grounds to assume that the disposition of the surviving 4 letters was approximately in the centre of the lower frame of the tablet. The height of the text field cannot be determined since the lower periphery of the monument is broken off. The tight arrangement of the surviving letters to the upper rim of the frame can be interpreted as an indication for a possibly existing second line of the inscription. However, even if a second line existed, the text inscribed in it certainly did not run outside the borders of left-hand one-third of the text field.

The combination of the preserved letters demonstrates obvious similarity with the rare variant form of the name of the Thracian Horseman – “Нρων, which is considered equal to the immeasurably more popular “Нρως (Oppermann 2006, 277, Anm. 2270), and according to some scholars even represents the indigenous Thracian original, uninfluenced by Greek borrowings³ (Vlahov 1986, 123). It is true that hitherto no dedicatory inscriptions

³ The Indo-European base, from which the name is derived, gives ground for its reconstruction as Χηρων/Hērōn, meaning “Creator”/“Founder”, which is interpreted as a solid evidence it refers to a supreme Thracian god (Vlahov 1986, 123-124).

досега не е известен нито един посветителен надпис, в който името на божеството да е изписано с ω вместо с ω , но това не може да се приеме като сериозен аргумент против предложената интерпретация, поне поради две причини. На първо място, орфографските грешки съвсем не са рядкост в античните епиграфски паметници и появата на нови прецеденти е напълно реална. На второ място, тук изглежда въобще не трябва да се говори за възможна грешка, а по-скоро за стриктно спазване на граматическите правила. В малкото посвещения на Тракийския конник, в които той изрично е назван Ἡρωῶν , са използвани четири различни дативни окончания – $-\alpha$ (CCET V, 37, 92), $-\iota$ (IGBulg. III/2, 1599), $-\epsilon\iota$ (IGBulg. V, 5525) и $-\eta\varsigma$ (Църов 1999, 85-85, № 3). И в четирите случая обаче става дума за очевидни отклонения от морфологическите регулации за Трето склонение, според които би следвало да се очаква промяна на ω в $\omicron$ и окончание $-\tau\iota$ (Goodwin 1900, 45).

От изложеното до тук е видно, че запазеното от коментирания надпис позволява една напълно издържана в граматическо отношение реконструкция на името на божеството, комуто е бил поставен оброка, в дативната форма Ἡρωῶντι . Обозначаването върху долна рамка на оброчна плочка единствено на адресата на посвещението е напълно непознато явление в култовата практика. Поради това и тук следва да се предпо-

have been attested in which the name of the deity is given with $\omicron$ instead of ω , however this cannot be perceived as a serious argument against the suggested interpretations because of two reasons. First, orthographic errors are not uncommon in antique epigraphic monuments and new precedents are fully possible. Second, it seems more likely that here we are dealing not with a hypothetical error but rather with a strict observance of grammar rules. In the few instances of dedications to the Thracian Horseman, in which he is explicitly mentioned as Ἡρωῶν , four different dative endings have been used – $-\alpha$ (CCET V, 37, 92), $-\iota$ (IGBulg. III/2, 1599), $-\epsilon\iota$ (IGBulg. V, 5525), and $-\eta\varsigma$ (Църов 1999, 85-85, No. 3). All the four cases, however, exhibit obvious deviations from morphologic rules of the Third Declension, according to which a change of ω into $\omicron$ and the ending $-\tau\iota$ should be expected (Goodwin 1900, 45).

From the information above it is obvious that the surviving portion of the inscription in question permits a grammatically sustained reconstruction of the honoured deity's name in dative, Ἡρωῶντι . The recording of the dedication addressee on the lower frame of the votive tablet only is a hitherto isolated phenomenon in cult practices. It is therefore once again plausible to assume that the names of the dedicator must have been recorded on its left, while on its right (at the beginning of possibly existing second line) – one of the standard votive formulas for the Roman period must have been given.

тълкува като сигурно свидетелство, че става дума за върховен тракийски бог (Vlahov 1986, 123-124).

лага, че вляво от него ще да са били изписани имената на посветителя, а вдясно (и в началото на евентуално съществувалия втори ред) – някоя от стандартните за римската епоха посветителни формули.

5. Частично запазен едноредов надпис върху долната рамка на плочка (кат. № 41; обр 1 6). Височина на буквите: 1-1,1 см.

[...?]ΑΠΤΥΙCEΥΧΗΝ

[...?]α(vel A)πτυις εὐχήν.

Буквите са изписани много небрежно и са подредени във вълнообразна линия. Сред тях се срещат „алфа“ с пречупена хоризонтална хаста и ъгловати „сигма“ и „ей“, което насочва към датировка в началото на III в. (Oppermann 2006, 14-15). Идентификацията на петата запазена буква като „йота“ не е съвсем сигурна.

Повърхностният слой в левия край на долната рамка на паметника, изпълняваща ролята на надписно поле, е отцепен. Не е ясно дали това е увредило и надписа, който е разположен по-близо до горния ръб и в сегашното си състояние е много добре центриран спрямо лявата и дясната страни на плочката.

Пред изписаната в края на текста шаблонна формула за извършено оброчно действие несъмнено е стояло името на посветителя, от което са запазени 6 букви. Както вече беше посочено, състоянието на паметника не дава възможност за еднозначен отговор на въпроса дали това е изцяло, или само частично запазено име.

5. Partly preserved one-line inscription on the lower frame of a tablet (catalogue No. 41; image 1 6). Height of letters: 1-1,1 cm.

[...?]ΑΠΤΥΙCEΥΧΗΝ

[...?]α(vel A)πτυις εὐχήν.

The letters are inscribed extremely carelessly and in an undulating line. There are instances of „alpha“ with a curved horizontal hasta and angular „sigma“ and „ei“, which points to its dating in the beginning of the 3rd century. (Oppermann 2006, 14-15). The identification of the fifth preserved letter as „jota“ is not absolutely certain.

The surface layer at the left corner of the lower frame of the monument, used as a text field, is broken off. It is unclear if this has also damaged the inscription, which is located very closely to the upper rim and in its present condition is very well centred to left and right sides of the tablet.

In front of the standard votive formula, recorded at the end of the text, undoubtedly the name of the dedicator was documented, from which 6 letters have survived. As it was already noted, the monument's condition does not allow to unequivocally determine whether it is a fully or only partially preserved name. Nevertheless, it can hardly fit in the Greco-Roman lexis and should most probably be referred to the Thracian onomastic tradition. Although in it no solid parallels have hitherto been attested, there are enough grounds for such a hypothesis. For example, the ending -ις, typical of the Late Thracian language (Георгиев

Така или иначе, то трудно се съгласува с гръко-римската лексика и по всяка вероятност следва да бъде отнесено към тракийската ономастична традиция. Макар и в нея досега да не са засвидетелствани сигурни паралели, налице са немалко податки за подобно предположение. Така например, окончанието -ις, характерно за къснотракийския език (Георгиев 1977, 175), се среща в множество лични имена от трите идентифицирани категории – едноосновни, двuosновни и съкратени двuosновни (Дуриданов 1976, 58-66; Георгиев 1977, 40-46). Освен това, в латински надпис от Рим фигурира антропоним със сходно звучене – *Aptasa* (CIL VI, 28848^a), който се тълкува като тракийски (Detschew 1957, 20). Може да се спомене още и популярната съставка 'Επτα-, присъстваща в различни вариации в конструкцията на множество лични имена с несъвременен тракийски произход (Tomaschek 1893, 8-9; Detschew 1957, 167-170).

6. Частично запазен триредов надпис върху поставка на статуарна група⁴ (кат. № 76; обр. 1 1). Началото на текста на трите реда липсва. Височина на буквите: 1,5-1,8 см.

...ΔΛΩΝΙΕΡΩΝΟ
...ΜΙΛΩΝΟC
...ΤΗΡΙΟΝ

[... 'Από]λλωνι Ὡρωνο (sic)
[...] Μίλωνος
[... εὐχαρισ]τήριον.

⁴ Надписът е публикуван (Христов 2003а, 39), но с някои неточности и без надлежен коментар.

1977, 175), is found in many proper names of the three attested categories – single-component, two-component and abbreviated two-component ones (Дуриданов 1976, 58-66; Георгиев 1977, 40-46). What is more, a similar anthroponym has been attested in a Latin inscription from Rome – *Aptasa* (CIL VI, 28848^a), which is interpreted as Thracian (Detschew 1957, 20). We can also mention the popular component 'Επτα-, found in different variants in many proper names of unquestionable Thracian origin (Tomaschek 1893, 8-9; Detschew 1957, 167-170).

6. Partially preserved three-line inscription on the plinth of a statuary group⁴ (catalogue No.76; image 1 1). The beginning of the text of the three lines is missing. Height of letters: 1, 5-1, 8 cm.

...ΔΛΩΝΙΕΡΩΝΟ
...ΜΙΛΩΝΟC
...ΤΗΡΙΟΝ

[... 'Από]λλωνι Ὡρωνο (sic)
[...] Μίλωνος
[... εὐχαρισ]τήριον.

In the beginning of the first line a small lower part of a left-slanting has-ta has been preserved, which is most probably part of another „lambda”. At the end of the last line there is an ivy leaf, known from many epigraphic monuments of the Roman and the Late Roman period (Петровић 1975, 107; Mrozewicz 2010, 69, 72-73). It was

⁴ The inscription was published (Христов 2003а, 39) but with some discrepancies and without a due commentary.

В началото на първия ред е запазена малка долна част от наклонена наляво хаста, която трябва да се отнесе към още една „лямбда“. В края на последния ред е изобразен бръшлянов лист, познат от много епиграфски паметници от римската и късноримската епохи (Петровић 1975, 107; Mrozewicz 2010, 69, 72-73), където обикновено се употребява като разделител на думи, но понякога се поставя в края на всеки от редовете на надписите или дори само в края на целия текст. Буквата „мю“ е изписана в курсив, а „ей“, „омега“ и „сигма“ са кръгли, което допуска и по-ранна датировка, още във втората половина или последната четвърт на II в., но не изключва възможността за отнасяне и най-общо към III в. (Герасимова-Томова 1980, 51-69, №№ 12, 16, 23, 57, 60, 94).

Това е единственото известно посвещение от светилището край Состра, отправено към божество, различно от Тракийския конник. Названият в него Аполон е сред най-често синкретизираните с Хероса представители на гръко-римския пантеон (Goceva 1976, 221-224; Oppermann 2006, 284-287), но посвещенията в негова чест върху паметници с изображение на Хероса се появяват едва от края на II в. (Oppermann 2006, 284). След името на бога в надписа следва думата *EPWNO*, която се тълкува като негов епитет, с неясно засега значение (Христов 2003а, 39).

В изключително богатия Аполонев репертоар от епитети действително не се открива нищо подобно (Goceva 1977, 207-223), но е извест-

used mainly to separate words but was sometimes placed at the end of each line and occasionally only at the end of the entire text of the inscriptions. The letter „mu“ is written in cursive, while „ei“, „omega“ and „sigma“ are round, which allows for an even earlier dating, even as early as the second half or the last quarter of the 2nd century, but does not exclude the possibility of dating it roughly to the third century. (Герасимова-Томова 1980, 51-69, №№ 12, 16, 23, 57, 60, 94).

Hitherto this is the only dedication from the sanctuary near Sostra, bestowed to a deity, other than the Thracian Horseman. Apollo, to whom the dedication is addresses, is one of the representatives of the Greco-Roman pantheon that has been most often syncretised with Heros (Goceva 1976, 221-224; Oppermann 2006, 284-287), however, dedications in his honour on monuments with Heros' images begin to appear as late as at the end of the 2nd century (Oppermann 2006, 284). The name of the god is followed by the word *EPWNO*, which is interpreted as his epithet, the meaning of which is still unclear (Христов 2003а, 39).

In the extremely rich repertoire of epithets of Apollo there are indeed no similar instances (Goceva 1977, 207-223), however, another dedication to the syncretised Heros Apollo has been attested – “Ἡρωι [’Απόλλ]ωνι (CCET II/1, 335 = IGBulg. V, 5372). It is highly possible that the inscription under scrutiny constitutes a second example of such a case, but with the two name components interchanged. The reconstructed form “Ερωνο, however, is hard to interpret. While the

но едно посвещение на синкретизирания персонаж Херос Аполон – Ἡρώς [Ἀπόλλ]ωνι (ССЕТ II/1, 335 = IGBulg. V, 5372). Твърде е вероятно коментираният надпис да представлява втори пример от таково естество, но с разменено място на двата именни компонента. Пресъздадената форма Ἡρώς обаче трудно се поддава на обяснение. Докато употребеното окончание -ο изглежда е обикновена граматическа грешка, вместо правилното -ω, следва да се отбележи, че в познатите досега гръкоезични надписи името на Тракийския конник винаги се изписва с Η. Освен това, номинативната форма на предаденото име би гласяла Ἡρώς, което също се явява *hapax legomenon*. Все пак, като се имат предвид съвсем немалочислените посвещения на Тракийския конник, в които той е отбелязан като *Ero*⁵, напълно допустимо е да се приеме, че в случая имаме работа с латинско езиково влияние.

В края на втория ред от надписа е изцяло запазено едно от имената на посветителя – Μίλωνος, без да е ясно дали в случая става дума за *nomen* или *cognomen*. Етническата принадлежност на това име се определя различно – според някои то е само римско (Герасимова-Томова 1980, 81), но повечето изследвачи съвсем основателно го свързват както с римската, така и с гръцката традиция (Smith 1870, 1086-1087; IGBulg. V, p. 451, 453). Под формата Μίλων, употребена в качеството на *cognomen*, името е засвидетелствано

ending -ο may seem like an ordinary grammar error, written instead of the correct -ω, it should be noted that in the hitherto known Greek-language inscriptions, the name of the Thracian Horseman is always rendered with Η. What is more, the nominative form of the name would have been Ἡρώς, which is also a *hapax legomenon*. However, taking into account the numerous dedications to the Thracian Horseman, in which he is documented as *Ero*⁵, it is fully reasonable to assume that in this case we have an instance of a Latin linguistic influence.

At the end of the second line of the inscription one of the names of the dedicator has been fully preserved – Μίλωνος. Yet, it is unclear whether this is a *nomen* or a *cognomen*. The ethnic of the name is interpreted ambiguously – some scholars identify it as purely Roman (Герасимова-Томова 1980, 81), but the majority of the researchers justly relate it both to the Roman and the Greek traditions (Smith 1870, 1086-1087; IGBulg. V, p. 451, 453). Under the form Μίλων, used as a *cognomen*, the name is attested in Bulgarian lands in only four votive inscriptions, dedicated at the sanctuary near Pernik in the 3rd century by one and the same person (Герасимова-Томова 1980, 52-61, №№. 13, 14, 26, 39; IGBulg. V, 5806-5809). It is believed that the dedicator, who bears the classic *tria nomina* – *Publius Calpurnius Milo* (in Greek transcription), was a well-to-do Greek-speaking Roman citizens, who has recently settled in Thrace (Boteva 2007, 80).

The inscription ends with a stand-

⁵ Вж. за това в коментара към следващия надпис.

⁵ See the commentary on the next inscription.

в българските земи само в четири посветителни надписа, поставени през III в. в светилището край Перник от едно и също лице (Герасимова-Томова 1980, 52-61, №№ 13, 14, 26, 39; IGBulg. V, 5806-5809). Счита се, че посветителят, който е собственик на класически *tria nomina* – *Publius Calpurnius Milo* (предадени в гръцка транскрипция), е бил състоятелен гръкоезичен римски гражданин, отскоро появил се в Тракия (Boteva 2007, 80).

Надписът завършва със стандартна посветителна формула.

Латински надписи

7. Частично запазен триредов надпис върху поставка на статуарна група (кат. № 33; обр. 1 9). Краят на текста от първите два реда липсва. Височина на буквите: 0,9 см.

DEOERONIP LIC...
ROMANVSDEOV...
VMPOSVIT

Deo Eroni P(ublius) Lic[in(ius)]
Romanus Deo v[ot]-
um posuit.

Буквата L е с наклонена надолу хоризонтална хаста. Така са изписани и повечето от хоризонталните хаста на E. И в двата случая S е значително по-висока от съседните букви и краищата ѝ са силно извити към вътрешната страна. На две места в надписа се наблюдават лигатури: на р. 2 – M, A и N; и р. 3 – V и M. Лигатурите са рядкост в надписите от I-II в., но употребата им бележи

ard votive formula.

LATIN INSCRIPTIONS

7. Partially preserved three-line inscription on the plinth of a statuary group (catalogue No.33; image 1 9). The end of the text of the first two lines is missing. Height of letters: 0,9 cm.

DEOERONIP LIC...
ROMANVSDEOV...
VMPOSVIT

Deo Eroni P(ublius) Lic[in(ius)]
Romanus Deo v[ot]-
um posuit.

The letter L has a slanting horizontal hasta. Most of the horizontal hastas of E are done in the same manner. In both of its instances S is significantly taller than the letters that flank it and its ends are sharply curved inwards. Ligatures occur twice in the text: on line 2 – M, A, and N; and line 3 – V and M. Although ligatures were rare in the inscriptions of the 1st–2nd century, they became extremely common at the end of the 2nd century and especially in the first three decades of the 3rd century. (Петровић 1975, 104-105). While in Upper Moesia their use gradually declined towards the middle of the 3rd century (Петровић 1975, 105), in Lower Moesia they remained wide-spread well into the 3rd and 4th century. (Mroze-wicz 2010, 59). The representation of L with a slanting horizontal hasta is considered to be influenced by the cursive writing and although it is sporadically found in inscriptions from the late 2nd century, the form was established in the

рязък бум в края на II и особено през първите три десетилетия на III в. (Петровић 1975, 104-105). Докато популярността им в Горна Мизия спада към средата на III в. (Петровић 1975, 105), в Долна Мизия те продължават да са широко разпространени и през III-IV в. (Mrozewicz 2010, 59). Изписването на L с наклонена надолу хоризонтална хаста се счита за повлияно от курсивното писмо и спорадично се среща в надписи от края на II в., но се налага в лапидарната епиграфска практика през от III в. насетне (Mrozewicz 2010, 82, 97). Палеографските особености на S също са характерни за паметници с по-късна датировка, в III-IV в. (Петровић 1975, 119).

От анализа на текста става ясно, че надписът се е разполагал в най-лявата част от лицевата страна на поставката. Изгубени са само по две букви в края на първия и втория ред, но тяхната възстановка е съвсем сигурна.

Паметникът е поставен на Тракийския конник, който е означен тук с името *Ero* и с функционалния епитет *deus*. Формата *Ero* е равнозначна на *Hero* и се среща в редица латиноезични посветителни надписи от тракийската етническа територия (Лесковец: Kazarow 1938, 111 Nr. 592; Люблен – CCET II/2, 567; Недоклан – CCET II/2, 594; Кривня: CCET II/2, 600; Паскалевец: CCET II/2, 669; Тропеум Траяни: CCET IV, 196-197). Не са малко примерите за употреба и на епитета *deus* (Сингидунум: CCET V, 2; Монтана: Велков, Александров 1994, 41-42 № 97; Луковит: ILBulg. 190; Марцианопол: CCET II/1, 194;

epigraphic lapidary practices from the 3rd century onwards (Mrozewicz 2010, 82, 97). The palaeographic characteristics of the letter S are also typical of monuments of later dating, in the 3rd-4th cc. (Петровић 1975, 119).

The analysis of the text indicates that the inscription was accommodated in the leftmost part of the plinth front. Only two letters both from the first and the second line are missing but their reconstruction is fully reliable.

The monument is dedicated to the Thracian Horseman, who is represented here with the name *Ero* and the functional epithet *deus*. The *Ero* form is equivalent of *Hero* and is common in a number of Latin-language votive inscriptions from Thracian ethnic territory (Leskovets: Kazarow 1938, 111 Nr. 592; Lyublen – CCET II/2, 567; Nedoklan – CCET II/2, 594; Krivnya: CCET II/2, 600; Paskalevets: CCET II/2, 669; Tropaeum Traiani: CCET IV, 196-197). The instances of use of the epithet *deus* are numerous as well (Singidunum: CCET V, 2; Montana: Велков, Александров 1994, 41-42 No. 97; Lukovit: ILBulg. 190; Marcianopolis: CCET II/1, 194; North Dobrudzha: CCET IV, 206). The latter is an exact equivalent of the Greek θεός, which became largely popular in the second half of the 2nd and in the 3rd century in present-day Bulgarian lands; as for its association with the Thracian Horseman in particular, it is noted that in the majority of the cases it indicates syncretic relations with the cult to Apollo (Гочева 2001, 449-450).

The dedicator of the monument is introduced by *tria nomina*, which are given in nominative case immediately

Северна Добруджа: ССЕТ IV, 206). Същият се явява точен еквивалент на гръцкия θεός, който придобива през втората половина на II и III в. изключителна популярност в днешните български земи, а конкретно за връзката му с Тракийския конник се отбелязва, че в повечето случаи тя указва синкретични връзки с култа на Аполон (Гочева 2001, 449-450).

Посветителят на паметника е отбелязан в надписа с *tria nomina*, които са изписани в именителен падеж непосредствено след адресата на посвещението. И трите имена са римски, но това едва ли е основание техният носител да бъде определен като етнически римлянин. Напротив, като се има предвид, че датировката на паметника в никакъв случай не предхожда първата третина на III в., а засвидетелстваното съчетание от имена *Publius Licinius* е напълно непознато в надписите от българските земи от I-II в., но точно възпроизвежда преномена и гентилициума на императорите Валериан и Галиен, тук с голяма доза увереност може да се говори за пример на късна романизация на местен жител, отнасяща се чак към третата четвърт на III в. Когноменът *Romanus* и женският му еквивалент *Romana* са познати от надписи от Долна Мизия, датирани в третата четвърт на II в. (ILBulg. 92 = Conrad 2004, 244-245, Nr. 445), точно в 218 г. (ISM V, 247), в периода 222-235 г. (ISM V, 219), както и най-общо в края на II/първата половина на III в. (ISM V, 222, 271). В конкретния случай той може да се тълкува като индиректно указание за новороманизиран провинциал,

after the name of the dedication addressee. All of the three names are Roman but this does not serve as ground to identify their owner to as an ethnic Roman. On the contrary, taking into account that the dating of the monument by no means precedes the first third of the 3rd century, and the fact the recorded combination of names *Publius Licinius* is absolutely unattested in inscriptions from Bulgarian lands of the 1st-2nd century but fully reproduces the praenomen and the gentilicium of the Emperors Valerian and Gallienus, it is highly conceivable to conclude that we have an example of a late Romanization of a local, which should be referred to as late as the third quarter of the 3rd century. The cognomen *Romanus* and its female equivalent *Romana* are known from inscriptions from Lower Moesia, dated in the third quarter of the 2nd century (ILBulg. 92 = Conrad 2004, 244-245, Nr. 445), exactly in 218 (ISM V, 247), in the period 222-235 (ISM V, 219), as well as most generally in the late 2nd/first half of the 3rd century (ISM V, 222, 271). In this concrete case it may be interpreted as an indirect indication of a newly-Romanised peregrinus, willing to terminally break with his ethnic roots.

8. Partially preserved one-line inscription on the upper frame of a tablet (catalogue No.34; image 1 7). The beginning of the text is missing. Height of letters: 1,25 cm.

...ESV

[...] es (sic) v(oto)
...?

възнамеряващ решително да скъса с родовите си корени.

8. Частично запазен едноредов надпис върху горната рамка на плочка (кат. № 34; обр. 1 7). Началото на текста липсва. Височина на буквите: 1,25 см.

...ESV

[...] es (sic) v(oto)
...?

Реконструкцията на надписа е несигурна. Не е ясно, също така, дали той не е продължавал и върху долната рамка.

Последната запазена буква – V, почти сигурно следва да се свърже със съществителното *votum*. Преходните две букви *ES* не могат да се отъждествят с окончание на името на адресата на посвещението (Тракийския конник или някое друго божество), което нормално се изписва върху горната рамка на оброчните плочки, но в дативна форма. Теоретически е възможно окончанието да принадлежи на представено в номинатив име на посветител, следващо в текста това на божеството. При това положение, развързката на текста би придобила следния вид: [...] *es v(otum) (posuit)*. Огромното мнозинство от оброчните плочки обаче очертават горната рамка като специфично сакрално пространство, отредено на божеството, примерите за профанизирането на което са изключително редки (ISM V, 133). Възможно е още, а това изглежда и най-вероятно, буквата *S* просто да е по-

The reconstruction of the inscription is hypothetical. It is also unclear whether it continued onto the lower frame.

The last of the preserved letters – V, should most likely be related with the noun *votum*. The preceding two letters *ES* cannot be interpreted as an ending of the name of the addressee (the Thracian Horseman or any other deity) which as a rule is usually placed on the upper frame of the votive tablets but in dative. Theoretically, a possibility exists that the ending might be a part of the nominative form of the name of the dedicator, following that of the deity in the text. If so, the end of the text will be as follows: [...] *es v(otum) (posuit)*. In vast majority of votive tablets, however, the upper frame functions as a specific sacral space, assigned to the deity, and instances of its profanization are extremely rare (ISM V, 133). There is also a possibility, and it seems the most likely, that the letter *S* is simply a misspelled *X*, examples of which are not uncommon in the epigraphic monuments⁶. In that case, the standard Latin votive formula *ex voto* would be easily recognizable.

9. Partially preserved two-line inscription on the lower frame of a tablet (catalogue No.37; image 1 10). The end of the text of the two lines is missing. Height of letters: 1,15 cm.

AEL...

EX V...

⁶ An example is the votive inscription, dedicated to Pirmirula, from Bohovitsa (ILBulg. 259), in which, however, *S* has been replaced with *X*.

грешно изписана вместо X, примери за което не липсват в епиграфските паметници⁶. В такъв случай, в текста ясно би се разпознала стандартната латинска посветителна форма *ex voto*.

9. Частично запазен двуредов надпис върху долната рамка на плочка (кат. № 37; обр. 1 10). Краят на текста на двата реда липсва. Височина на буквите: 1,15 см.

AEL...
EX V...

Ael(ius) [...]
ex v[oto posuit].

Буквата L е с наклонена надолу хоризонтална хаста. Така са изписани и долните две хоризонтални части на едната от буквите E. A е с пречупена надолу хоризонтална хаста.

Запазеният текст започва с римския *gentilicium Aelius*, употребен като *praenomen* на посветителя. Това, както и палеографските особености, дават основание за датировка на надписа в III в. На втория ред е стояла посветителната формула *ex voto posuit*, най-вероятно съкратена по някакъв начин.

10. Частично запазен двуредов надпис върху долната рамка на плочка (кат. № 46; обр. 1 8). Началото на текста на първия ред и целият текст на втория ред липсват. Височина на буквите: 0,96-1,5 см.

⁶ Например в един посветителен надпис на Пирмерула от Боховица (ILBulg. 259), в който обаче S е заменена с X.

Ael(ius) [...]
ex v[oto posuit].

The letter L has a slanting horizontal hasta. The two lower horizontal hastas of one of the letters E are written in the same manner. "A" has a curved horizontal hasta.

The extant text begins with the Roman *gentilicium Aelius*, as *praenomen* of the dedicator. This, together with the palaeographic characteristics, gives grounds for dating the inscription in the 3rd century. The second line consisted of the votive formula *ex voto posuit*, most probably in an abbreviated form.

10. Partially preserved two-line inscription on the lower frame of a tablet (catalogue No.46; image 1 8). The beginning of the text of the first line and the entire text of the second line are missing. Height of letters: 0,96-1,5 cm.

...L · CISP EX
...

[...mi]l(es) (cohortis I) Cis(i)
p(adensium) ex
[voto posuit].

The letters L and E are with a slanting horizontal hasta. S is taller than its flanking letters. A dot, centred to the line height, is used as a separation mark.

The end of the extant text attests that the inscription continued onto a second line, in which the votive formula *ex voto posuit*, possibly in an abridged form, was given.

...L · CISP EX

...

[...mi]l(es) (cohortis I) Cis(i)-
p(adensium) ex
[voto posuit].

Буквите L и E са с наклонени надолу хоризонтални хасти. S е по-висока от съседните букви. В качеството на разделителен знак между думи еднократно е употребена центрирана спрямо височината на реда точка.

Краят на запазения текст свидетелства, че надписът е продължавал на още един ред, където е била дописана посветителната формула *ex voto posuit*, може би в съкратен вид.

Разделителният знак показва, че първите 4 букви принадлежат на две различни думи. Според предложената възстановка, посветителят на надписа се отъждествява с войник от *cohors I Cisipadensium* – римска помощна част от категорията *cohortes quingenariae*, чието пребиваване в кастела Состра е засвидетелствано в 235 и 241 г., посредством два официални надписа, поставени в чест съответно на императорите Максимин Тракс (CIL III, 14429) и Гордиан III (CIL III, 14430)⁷. Засега не е ясно

⁷ Споменатата във втория от посочените надписи военна част е предположително отъждествена в първичната публикация с *cohors I Hispanorum* (Добруски 1901, 762-763, № 58), откъдето това преминава в том III на *Corpus inscriptionum Latinarum* и спорадично се репродуцира в научната литература до най-ново време (ILBulg. 262; Spaul 2000, 109; Иванов, Христов 2009, 79). Още в 1906 г. обаче Б. Филов аргументирано предложи липсващата първа буква от съкратено изписаното в надписа име

The separation mark indicates that the first four letters form parts of two different words. According to the proposed reconstruction, the dedicator of the inscription identifies himself as soldier from *cohors I Cisipadensium* – a Roman auxiliary unit from the *cohortes quingenariae* category, whose residence in the Sostra castellum is attested in 235 and 241, by two official inscriptions, made in honour of Emperor Maximinus Thrax (CIL III, 14429) and Emperor Gordian III (CIL III, 14430)⁷. So far it is unclear when exactly the cohort was relocated in the area but its residence in Sostra unquestionably falls in the period between 198 and 254-255, from when the last record of its predecessor, *cohors II Mattiacorum*, and the first record of *cohors II reducum*, which took over the military base garrison service from it, are attested. (Matei-Popescu 2010, 205-206, 222-224, 228; Торбатов 2012, 142-143).

This is the period to which the dat-

⁷ The military unit, mentioned in the second of the inscriptions is hypothetically identified as *cohors I Hispanorum* in the primary publication (Добруски 1901, 762-763, № 58), from where it was reproduced in volume III of *Corpus inscriptionum Latinarum* and has been sporadically replicated in the scientific literature until now (ILBulg. 262; Spaul 2000, 109; Иванов, Христов 2009, 79). As early as 1906, however, B. Filov argumentedly suggested reproducing the missing first letter of the abbreviated name of the cohort in the inscription as C instead of H, and identifying the cohort as *I Cis(i)padensium* (Филов 1906, 71-72). That is also the prevailing opinion in specialized studies, dedicated to auxiliary military units in the Roman Empire, and in Lower Moesia in particular (Wagner 1938, 121; Aricescu 1977, 101; Beneš 1978, 25-26; Matei-Popescu 2001-2002, 202-203; Matei-Popescu 2010, 205-206).

кога точно кохортата е предислоцирана на това място, но престоят ѝ в Состра със сигурност се вмести в периода между 198 и 254-255 г., откогато датират последното известие за нейния предходник *cohors II Mattiacorum* и първото за *cohors II reducum*, приела от нея гарнизонната служба във военния лагер (Matei-Popescu 2010, 205-206, 222-224, 228; Торбатов 2012, 142-143).

Към това време най-общо следва да се отнесе и датировката на коментирания надпис.

ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА

Божества и техните епитети.

Името на божеството, комуто е посветен съответния паметник, е запазено само в 4 от надписите. В три от тях адресат е Тракийския конник, чието име е предадено в различни варианти – Ἡρώς (№ 2), Ἡρών (№ 4), *Ero* (№ 7). В един от случаите (№ 6) е споменат синкретизирания персонаж Аполон Херос, непознат в епиграфската традиция. Втората част от неговото име е изписана в незасвидетелстваната досега форма Ἡρών.

В два от надписите се явяват популярни функционални епитети, широко разпространени в днешните български земи през римската епоха

на кохортата да се възстанови като С, а не Н, а самата тя да се отъждестви с *I Cis(i)radensium* (Филов 1906, 71-72). Това е и преобладаващото мнение в специализираните изследвания, посветени на помощните войски в Римската империя, и конкретно в Долна Мизия (Wagner 1938, 121; Aricescu 1977, 101; Beneš 1978, 25-26; Matei-Popescu 2001-2002, 202-203; Matei-Popescu 2010, 205-206).

ing of the inscription should be roughly identified.

GENERAL CHARACTERISTICS

Deities and their epithets.

The names of the deity, to which the monuments are dedicated, have been preserved in only four of the inscriptions. In three of them, the addressee is the Thracian Horseman, whose name is rendered in different variants – Ἡρώς (No. 2), Ἡρών (No. 4), *Ero* (No. 7). In one of the cases (No. 6) the syncretised personage Apollo Heros is mentioned, which is an isolated case in the epigraphic tradition. The second part of his name is rendered in a hitherto unattested form – Ἡρών.

Two of the inscriptions contain popular functional epithets, largely distributed in present-day Bulgarian lands during the Roman Period and associated with different deities in inscriptions – κύριος (No. 1) and *deus* (No. 7). In the examples from the sanctuary near Sostra the association of the epithet *deus* with the Thracian Horseman is beyond question, while that with κύριος – highly probable.

Dedicators. Names of dedicators are present in 6 of the inscriptions. In two of them only the Roman *gentilicium*, used as *praenomen* has been preserved – Ἰούλιος (No. 1) and *Ael(ius)* (No. 9). In another inscription (No. 3), the Roman *gentilicium* Αὐρηλῖος, used in the same manner, is combined with a name, probably of a Thracian origin, only the beginning of which has survived – Θειρ[...]. Most probably of Thracian origin is also the name [...]απτύις/Απτύις from No. 5,

и свързвани в надписите с различни божества – κύριος (№ 1) и *deus* (№ 7). В примерите от светилището край Состра връзката на епитета *deus* с Тракийския конник е несъмнена, а тази на κύριος – много вероятна.

Посветители. Имена на посветители присъстват в 6 от надписите. В два от тях е запазен само римски *gentilicium*, употребен в качеството на *praenomen* – Ἰούλιος (№ 1) и *Ael(ius)* (№ 9). В друг надпис (№ 3), римският *gentilicium* Αὐρ(ήλιος), употребен по същия начин, е съчетан с вероятно тракийско по произход име, от което е запазено само началото – Θείρ[...]. Тракийско ще да е и името [...]απτύς/Απτύς от № 5, за което не е ясно дали е достигнало до нас в цялостния си вид, или само отчасти. И в четирите случая посветителите с голяма вероятност могат да се отъждествят с автохтонни жители в различна степен на романизация. Като такъв се определя и носителят на три римски имена *P(ublius) Lic[in(ius)] Romanus* от № 7. Етническата принадлежност на посветителя от № 6, чийто *nomen* или *cognomen* гласи Μίλωνος, е неясна, но и тук не е изключено да става дума за елинизирани или в процес на елинизация тракиец (Бешевлиев 1965, 38-39).

Само един от надписите предоставя сведения за социалния статус и занятието на посветителя – № 10, в който същият се обозначава като войник от стационарираната в Состра *cohors I Cispadensium*.

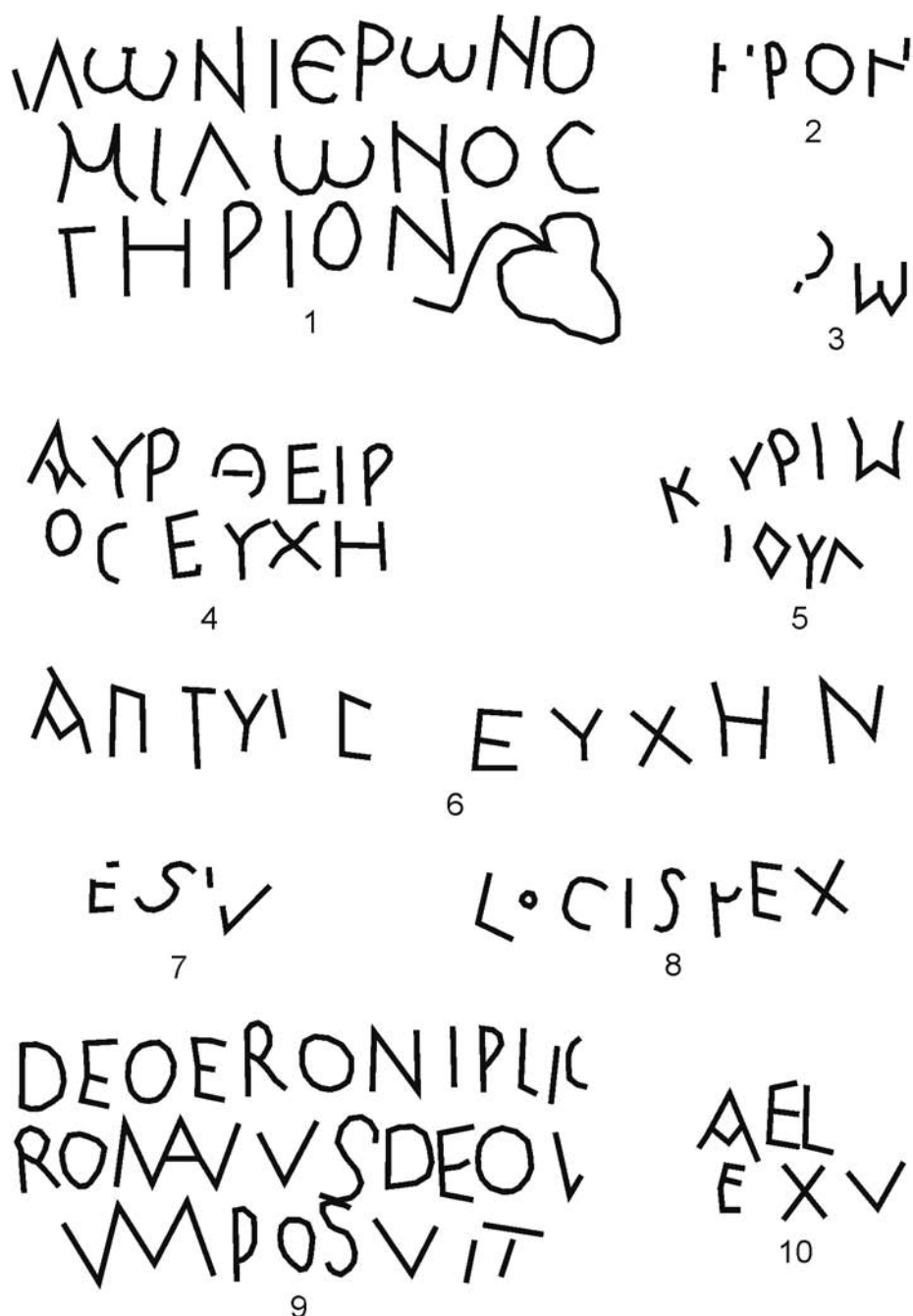
Посветителни формули. Засвидетелствани са общо 5 посветителни формули, всички те добре познати

for which it is unclear whether it is fully or only partially preserved. In all four cases, the dedicators can be identified with great certainty as autochthonous inhabitants in various stages of Romanization. As such is also identified the owner of three roman names *P(ublius) Lic[in(ius)] Romanus* from No. 7. The ethnicity of the dedicator of No. 6, whose *nomen* or *cognomen* is Μίλωνος, is unclear, but there are grounds to assume that this is yet another case of a Hellenized Thracian or a Thracian in a process of Hellenization (Бешевлиев 1965, 38-39).

Only one of the inscriptions provides information on the social status and occupation of the dedicator – No. 10 in which the latter is documented as soldier from *cohors I Cispadensium*, stationed in Sostra.

Votive formulas. A total of 5 votive formulas have been attested, all of which are well-known from Greek and Latin-language epigraphic monuments. The Greek are εὐχὴν (No. 3 and No. 5) and εὐχαριστήριον (No. 6), while the Latin include *votum posuit* (No. 7), *ex voto* (No. 8) and *ex voto posuit* (No. 9 and No. 10).

Dating. Only two of the inscriptions contain textological arguments for precise dating, according to which one is dated in first half of the 3rd century (No. 10), while the other one – in the third quarter of the 3rd century (No. 7). The suggested dating of the rest is based primarily on palaeographic criteria. The majority of the inscriptions are roughly dated to the first half of the 3rd century, and a few to the beginning of the century (No. 5) or to the time of the Severan Dynasty

Обр. 1. Старогръцки и латински надписи.
Image 1. Old Greek and Latin inscriptions.

от гръкоезичните и латиноезични епиграфски паметници. Към гръцките се отнасят εὐχήν (№ 3 и 5) и εὐχαρίστηριον (№ 6), а латинските включват *votum posuit* (№ 7), *ex voto* (№ 8) и *ex voto posuit* (№ 9 и 10).

Датировка. Само в два от надписите се съдържат текстологични аргументи за прецизация на датировката, според които единият е отнесен към първата половина на III в. (№ 10), а другият – към третата четвърт на III в. (№ 7). Предложената датировка за останалите се основава изключително на палеографски критерии. Мнозинството от надписите са отнесени най-общо към първата половина на III в., с нюанси в началото на века (№ 5) или към епохата на Северите (№ 1 и 3). Единствено за № 6 се допуска и по-ранна датировка – във втората половина или последната четвърт на II в., без обаче да се изключва и възможността за отнасяне най-общо към III в.

(No. 1 и 3). Only No. 6 leaves room for an earlier dating – to second half or the last quarter of the 2nd century, without excluding the possibility of dating it roughly in the 3rd century.

VII

МОНЕТИ COINS

Сергей Торбатов Sergey Torbatov

В хода на проучването бяха намерени общо 66 римски и късно-римски монети. Всички те следва да се разглеждат като дарствени приношения. Повечето от монетите са силно износени, което свидетелства за продължителното им участие в паричното обращение преди момента на тяхното депониране. Немалка част от екземплярите са допълнително увредени от корозионни процеси, предизвикани от почвено-атмосферните условия и стимулирани от интензивната употреба на химически торове през последните десетилетия. Всичко това неизбежно оказва влияние върху точността при идентификацията на нумизматичния материал. Макар относителната хронологическа атрибуция и номинална същност да е съвсем задоволително установима дори при силно износените и увредени екземпляри, изличените аверсни и реверсни надписи не позволяват тяхното каталожно определяне. Някои монети от тази група са отнесени към конкретно владетелско монетосечение единствено въз основа на частично за-

In the course of the investigations a total of 66 Roman and Late Roman coins were found. They should all be treated as votive offerings. Most of the coins are severely worn, which is evidence that they had been long in circulation prior to the moment of their deposition. A no small part of the specimens are further damaged by corrosion due to soil-atmospheric conditions and the intensive use of fertilizers in the past decades. All this inevitably bears upon the precision of identification of the numismatic material. Although the relative chronological attribution and nominal value are quite satisfactorily establishable even in the severely worn and damaged specimens, the obliterated obverse and reverse legends prevent their catalogue identification. Some coins in this group are assigned to a particular ruler's coinage solely on the grounds of partially preserved typical portrait images on the obverse side. Others, having a discernable conventional image on the reverse side, are placed in standard catalogue types, which however were often emitted in the

пазените характерни портретни изображения върху лицевата страна. Други, с различимо конвенционално изображение върху opakoto, са причислени към стандартни каталожни типове, които обаче често са били емитирани от името на повече от един владетел.

Монетният материал от светилището ще бъде представен и анализиран в две хронологически рубрики. В първата от тях, обозначена „Римски монети“, е включена продукцията на централните имперски монетарници и на няколко провинциални градски управи от епохата на Принципата, а във втората, „Късноримски монети“ – емисиите от епохата на Домината.

РИМСКИ МОНЕТИ

Монетосеченето от епохата на Принципата е представено с 28 екземпляра, неравномерно разпределени във времето от втората четвърт на II в. до последната четвърт на III в. Най-ранната датирана монета (кат. № 1) е отсечена в 139 г., но, съдейки по износеността на нейната повърхност, тя едва ли е била депонирана преди средата на II в. Последен в хронологически план е един отлично запазен екземпляр, принадлежащ към емисия, отсечена с името на обожествения император Кар наскоро след неговата смърт в 283 г. (кат. № 10).

Десет от монетите (кат. № 1-10) се явяват изделия на държавни монетарници, първенстващо положение сред които заема Рим (8 бр.), докато продукцията на тези в Ме-

name of more than one ruler.

The coin material from the sanctuary is presented and analysed in two chronological sections. The first one, entitled Roman Coins, includes the produce of the central imperial mints and of several provincial city administrations of the period of the Principate, and the second one, Late Roman Coins, covers the emissions of the Dominate period.

ROMAN COINS

Coinage of the Principate period is represented by 28 specimens, unevenly distributed in time between the second quarter of the 2nd century and the last quarter of the 3rd century. The earliest dated coin (Cat. No 1) was struck in 139 AD, but judging by the wear of its surface it was hardly deposited before the mid-2nd century. The latest is an excellently preserved specimen pertaining to an emission issued in the name of the deified emperor Carus shortly after his death in 283 AD (Cat. No 10).

Ten of the coins (Cat. No 1-10) are the product of state mints, primarily of Rome (8 pieces) while the produce of mints in Mediolanum and Serdica is registered by one piece each. Each of the coins is minted in compliance with the current weight, metric and technological standards of the time and is a good illustration of the contemporary economic and political situation in the Roman Empire. Four denominations typical of the Roman monetary system in the 2nd-3rd century are represented: *as*, *dupondius*, *denarius* and *antoninianus*.

диоланум и Сердика е символично регистрирана с по един екземпляр. Всяка от монетите е отсечена съгласно актуалните за времето тегловни, метрични и технологични стандарти и добре илюстрира съвременното състояние на Римската империя в икономическо и политическо отношение. Представени са 4 номинала, характерни за римската монетна система през II-III в. – *as*, *dupondius*, *denarius* и *antoninianus*.

Към централното медно и бронзово монетосечене от II в. се отнасят 2 аса и 1 дупондий, отсечени в Рим през управлението на Антонин Пий, съответно в 139 (кат. № 1), след 141 (с името на покойната Фаустина Стара; кат. № 3) и в 148-149 г. (кат. № 2).

Четирите намерени в хода на проучванията денария, макар всички номинално да принадлежат към сребърното монетосечене, съществено се различават по своите металграфски показатели. От сребро с високо качество е изработен само този на Юлия Домна, отсечен в Рим в периода 196-211 г. (кат. № 4). Двата денария на Север Александър, също емитирани в Рим, съответно в 222-228 и 228-231 г. (кат. № 5-6), са вече със значително занижено сребърно съдържание. Особено интересен е четвъртият екземпляр, точно възпроизвеждащ двойката печати и тегловните и метрични характеристики на емисия денарии, отсечена в Рим в 235-236 г. от името на Максимин I (кат. № 7). В случая обаче става дума за класическо фуре – с изцяло бронзово ядро и само с повърхностно сребърно покритие¹. Не е ясно,

To the central copper and bronze coinage of the 2nd century belong 2 asses and 1 dupondius, minted in Rome during the reign of Antoninus Pius, in 139 AD (Cat. No 1), after 141 AD (bearing the name of the late Faustina Senior, Cat. No 3) and in 148-149 AD (Cat. No 2), respectively.

The four denarii found in the course of the investigations, although all nominally pertaining to the silver coinage, substantially differ in their metallographic indices. Only the one of Julia Domna, minted in Rome in the period 196-211 AD (Cat. No 4) is made of high-grade silver. The two denarii of Severus Alexander, also issued in Rome, in 222-228 and 228-231 AD, respectively (Cat. No 5-6), are of considerably lower silver content. Particularly interesting is the fourth specimen, reproducing exactly the couple of seals and the weight and metric characteristics of a denarius emission issued in Rome in 235-236 AD in the name of Maximinus I (Cat. No 7). However, it is a classic furee – with entirely bronze core and just a superficial silver plating¹. It is not clear whether this should be interpreted as evidence of large-scale financial machination by the state or it is just the product of some local counterfeiter.

The three antoniniani of the second half of the 3rd century illustrate the degradation and subsequent attempts at revival of this initially conceived as silver denomination put into circu-

¹ Сребърното покритие е запазено само

дали това следва да се тълкува като свидетелство за извършена крупна държавна финансова машинация, или просто имаме работа с изделие на някой местен фалшификатор.

Трите антониниана от втората половина на III в. нагледно илюстрират деградацията и последвалите опити за реанимация на този първоначално замислен като сребърен номинал, въведен в употреба с цел да замени компроментирания вследствие на влошеното му качество денарий. Монетата на Галиен (кат. № 8), отсечена в монетарницата на Медиоланум в годините на неговото самостоятелно управление (260-268 г.), е фактически изработена от билон. Визуално тя все още наподобява по-ранните емисии от този номинал на същия владетел, отличаващи се със значително по-високо сребърно съдържание, и се различава от по-късните, употребата на сребро в които е сведена почти изцяло за повърхностно покритие на ядрото. Другите два екземпляра представят реформирания от Аврелиан *antoninianus* (наричан от някои съвременни автори *aurelianus*: вж. Corbier 2008, 332), който е с увеличени размери и тегло, подобро качество на изработката, гарантирано сребърно съдържание от 5%, плътно сребърно повърхностно покритие и означена с латински цифри или гръцки букви стойност върху реверса (в конкретния случай: KA). Едната от монетите е отсечена с името и образа на Аврелиан в Сердика през 274-275 г. (кат. № 9), а

отчасти. Сега повърхността на монетата е плътно оксидирана, вероятно в резултат на вторично термично въздействие.

lation with the aim to replace the denarius compromised in consequence of its deteriorated quality. The coin of Gallienus (Cat. No 8), issued in the mint of Mediolanum in the years of his sole rule (260-268 AD), is actually made from billon. Visually it still resembles earlier emissions of this denomination of the same ruler, characterized by significantly higher silver content, and differs from the later emissions where the use of silver was reduced almost exclusively to superficial plating of the core. The other two specimens represent the *antoninianus* reformed by Aurelian (called by some modern authors *aurelianus*: cf. Corbier 2008, 332), which has larger size and weight, improved quality of manufacturing, guaranteed silver content of 5%, thick silver plating, and value denoted in Latin numerals or Greek letters on the reverse (in this particular case: KA). One of the coins is minted with the name and image of Aurelian in Serdica in 274-275 AD (Cat. No 9), and the other is a posthumous issue of Carus (Cat. No 10), struck by his descendants in the Rome mint in 283 AD.

The second group of coins of the Principate, comprising 18 specimens, includes produce of various city administrations in the provinces of Moesia Inferior, Thrace and Vitinia and Pontus. Owing to the complete obliteration of the inscriptions on the reverse side, the mint where 5 of the coins were produced can not be established (Cat. No 24-28).

As value denotation was comparatively rarely applied and only by a limited number of city administra-

другата е от постумна емисия на Кар (кат. № 10), произведена в монетарницата на Рим по разпореждане на неговите наследници в 283 г.

Втората група монети от епохата на Принципата, обхващаща 18 екземпляра, включва продукция на различни градски управи в провинциите Долна Мизия, Тракия и Витиния и Понт. Поради напълно изличените надписи върху реверса, местоотсичането на 5 от монетите не може да се определи (кат. № 24-28).

Тъй като означаването на стойността е прилагано сравнително рядко и от ограничен брой градски управи, идентификацията на номиналната принадлежност на изделията от този вид често представлява трудност. Това се дължи преди всичко на значителните вариации в стандартите, възприети и прилагани от отделните провинциални монетарници през различни периоди на тяхната активност. Въпреки наличието на обобщаващи изследвания относно системата на градското монетосечене в Долна Мизия и Тракия, в които се извеждат хронологически обособени тегловно-метрични критерии за разграничаване на номиналите (Jurukova 1981, 24-25; Юркуова 1987, 88-93; Schönert-Geiss 1990, 3-105), последното продължава да е в редица случаи несигурно, особено при екземпляри с гранични стойностни параметри. Дефиницията на номиналите в настоящата работа се основава отчасти на идентификацията, предложена от авторите на използваните корпусни издания. Когато такава липсва, или монетите не подлежат на каталожно определяне,

identifying the denomination of this kind of products is often a challenge. This is due above all to the considerable variations in the standards adopted and applied by the individual provincial mints over the different periods of their activity. Despite the existence of summary studies on the system of city coinage in Moesia Inferior and Thrace where chronologically differentiated weight-metric criteria are derived for distinction of denominations (Jurukova 1981, 24-25; Юркуова 1987, 88-93; Schönert-Geiss 1990, 3-105), the latter still remains uncertain in a number of cases, especially in specimens of boundary value parameters. Definition of denominations in the present work is based in part on the identification proposed by the authors of the corpus publications used. Where there are no such publications or the coins defy catalogue identification, the criteria reasoned in the above mentioned study by E. Schönert-Geiss have been followed.

The most massive presence among the researched material, 4 specimens (Cat. No 11-14), is of the workshop in Nicopolis ad Istrum. Three of the coins are struck in the name of various rulers of the end-2nd/first half of the 3rd century, while the fourth coin pertains to the so called "pseudo-autonomous coinage" whose time of issue so far has not been specified within the 2nd-3rd c. In terms of value the specimen bearing the image of Septimius Severus (Cat. No 12) should probably be classified as I denomination, and those of Diadumenianus and Gordian III (Cat.

са следвани критериите, аргументирани в цитираното по-горе изследване на Е. Шьонерт-Гайс.

Най-масирано сред изследвания материал, с 4 екземпляра (кат. № 11-14), е представено ателието на Никополис ад Иструм. Три от монетите са отсечени от името на различни владетели от края на II/първата половина на III в., а четвъртата принадлежи към т. нар. „псевдоавтономно монетосечене“, времето на чието емитиране засега не е прецизирано в границите на II-III в. В стойностно отношение, екземплярът с лика на Септимий Север (кат. № 12) следва сигурно да се отнесе към I, а тези на Диадумениан и Гордиан III (кат. № 13-14) – към IV номинал.

Псевдоавтономната монета на Никополис ад Иструм се нуждае от по-обстоятелствен коментар. Типът не е бил познат по време на съставянето на класическите корпусни издания и поради това не фигурира в тях, но и двата използвани печата са регистрирани като съставни елементи на други два монетни типа от същата категория: лицев печат – Pick 1898, Nr. 1218 = Мушмов 1912, № 871; реверсен печат – Pick 1898, Nr. 1217 = Мушмов 1912, № 870. „Откриването“ на типа е двукратно оповестено през 90-те години на XX в., в две близки по време публикации², но техните автори се разминават в интерпретацията на лицевия печат. Така например, според М. Цочев и М. Димов, определената от Б. Пик и Н. Мушмов като „юношеска глава“,

² Изказвам благодарност на колегата Игор Лазаренко (Археологически музей – Варна), който ми обърна внимание върху тези публикации.

No 13-14) as IV denomination.

The pseudo-autonomous coin of Nicopolis ad Istrum needs a more detailed commentary. This type was not known when the classic corpus publications were compiled, therefore it is not mentioned there, but both seals used are registered as constituent elements of two other coin types of the same category: obverse seal – Pick 1898, Nr. 1218 = Мушмов 1912, № 871; reverse seal – Pick 1898, Nr. 1217 = Мушмов 1912, № 870. The “discovery” of the type was published twice during the 1990s in two publications² close in time, but their authors differ in their interpretations of the obverse seal. Thus, for example, according to M. Tsochev and M. Dimov, what B. Pick and N. Mushmov described as “adolescent head, right” (Pick 1898, Nr. 1218; Мушмов 1912, № 871), “rather resembling Nike” (Pick 1898, 332), is “head of young Dionysus, wreathed with ivy” (Цочев, Димов 1996, 211), whereas R. Kozhuharov identifies the image with Apollo (Кожухаров 1998, 86). Close analysis of the iconographic repertory of the Nicopolis mint, however, gives grounds for an entirely different interpretation of the image in question. “Adolescent head, right” is an exact copy both as a projection and stylistics of a part of the depiction of the personification of the Haemus Mountain³, which occurs on a whole series

² I express my gratitude to colleague Igor Lazarenko (Varna Museum of Archaeology) who brought these publications to my attention.

³ This was established by colleague Bilyana Ivanova (NIAM-BAS) whom I thank cordially for giving me the opportunity to develop fur-

надясно” (Pick 1898, Nr. 1218; Мушмов 1912, № 871), „твърде наподобяваща Нике” (Pick 1898, 332), се явява „младежка глава на Дионис с бръшлянов венец” (Цочев, Димов 1996, 211), докато Р. Кожухаров отъждествява образа с Аполон (Кожухаров 1998, 86). Внимателният анализ на иконографския репертоар на никополската монетарница обаче дава основание за съвсем различно тълкуване на въпросното изображение. „Юношеската глава, надясно” съвършено точно копира като проекция и в стилистическо отношение част от изображението на персонификацията на планината Хемус³, което се среща върху цяла поредица емисии, отсечени в Никополис ад Иструм в годините на управлението на Септимий Север, Макрин, Диадумениан и Елагабал (Мушмов 1912, № 1023, 1295-1297, 1369-1370, 1471, Табл. XI/32-35). При това положение, лицевият образ върху коментираната монета следва достатъчно сигурно да се отъждестви с Хемус – второстепенно местно божество, което се е явявало епонимно за града през ранния период от неговото съществуване и ще да се е радвало на известна почит в градския пантеон и през следващите десетилетия⁴. Нещо повече, изброените по-горе емисии с персонификацията на Хе-

of emissions struck in Nicopolis ad Istrum during the reigns of Septimius Severus, Macrinus, Diadumenianus and Elagabalus (Мушмов 1912, № 1023, 1295-1297, 1369-1370, 1471, Табл. XI/32-35). Hence, the obverse image on the coin under discussion can be fairly certainly identified with Haemus – a minor local deity who was the eponym of the city in its early period and must have enjoyed some veneration in the city pantheon in the following decades⁴. What is more, the above mentioned issues with the image of Haemus point to the last decade of the 2nd century and the first two decades of the 3rd century as the most probable time period also for the appearance of the pseudo-autonomous coinage with obverse type identical to the described.

In more recent publications it is assumed that Nicopolis ad Istrum minted coins of 3 denominations, the smallest being equated with 1 denomination in the provincial coinage, worth 1 assarius (ἀσάριον = as) (Schönert-Geiss 1990, 8, 44 Tabelle XIX). For this reason the new types in pseudo-autonomous city coinage introduced into scientific circulation in the last decades are also assigned to it (Цочев, Димов 1996, 211). The weight-metric characteristics of the described specimens – diameter 11-16 mm, weight 1.2-2.1 g (Цочев, Димов 1996, 212), however, dif-

ther her idea.

3 Констатацията е направена от колегата Биляна Иванова (НАИМ-БАН), на която сърдечно благодаря за предоставената ми възможност да доразвия нейната идея.

4 Според З. Гочева (Гочева 1984, 91), тази, а и другите персонификации върху монетите на Никополис ад Иструм, са „повече като символ, отколкото религиозни” и „нямат значение за изясняване на религията му (т.е. на града)”, което е трудно защитима теза.

4 According to Z. Gocheva (Гочева 1984, 91), this and the other personifications on the coins of Nicopolis ad Istrum are “rather like a symbol than religious” and “don’t contribute to clarifying its religion (i.e. of the city)”, which is a hardly defensible proposition.

мус очертават последното десетилетие на II в. и първите две десетилетия на III в. като най-вероятния времеви отрязък за появата и на псевдоавтономното монетосечене с идентичен на описания аверсен тип.

В по-новите публикации се приема, че Никополис ад Иструм е сякъл монети от 3 номинала, най-дребният от които се приравнява на I номинал в провинциалното монетосечене, със стойност от 1 асарий (*ἀσάριον* = *as*) (Schönert-Geiss 1990, 8, 44 Tabelle XIX). Поради тази причина, към него са отнесени и въведените в научно обращение през последните десетилетия нови типове в псевдоавтономното градско монетосечене (Цочев, Димов 1996, 211). Тегловнометричните характеристики на описаните екземпляри – диаметър 11-16 мм, тегло 1,2-2,1 г (Цочев, Димов 1996, 212), обаче чувствително се различават от тези на същинския I номинал, чийто диаметър варира от 15 до 21 мм, а теглото – между 2,23 и 4,58 г, като само при ограничен брой монети от времето на Септимий Север пада до 1,55 г (Schönert-Geiss 1990, 44 Tabelle XIX). Макап в края на XIX в. да са били известни само 2 (!) екземпляра от псевдоавтономното монетосечене на Никополис ад Иструм, още тогава Б. Пик съвсем справедливо ги разграничава от стандартните градски номинали (I, II и IV) и отбелязва, че в тях вероятно следва да се разпознае римския *semis*, поради което означава номиналната им принадлежност с $\frac{1}{2}$ (Pick 1898, 333). Сега, при наличието вече на достатъчно богат емпиричен материал, не ни остава нищо друго, ос-

fer substantially from those of I denomination proper, whose diameter varies in the range of 15 to 21 mm, and weight between 2.23 and 4.58 g, and only in a limited number of coins from the time of Septimius Severus falls down to 1.55 g (Schönert-Geiss 1990, 44 Tabelle XIX). Even though at the end of the 19th century only 2 (!) specimens of the pseudo-autonomous coinage of Nicopolis ad Istrum were known, B. Pick justifiably distinguished them from the standard city denominations (I, II and IV) and noted that probably they should be identified with the Roman *semis*, therefore he designated their denomination by $\frac{1}{2}$ (Pick 1898, 333). Today, with plenty of empirical material available, we can only admire once again the erudition and insight of the German scientist and correct the prevailing weight scheme of the city coinage of Nicopolis ad Istrum, introducing in it one more denomination, worth $\frac{1}{2}$ assarius.

Second in quantity among the provincial bronze from the sanctuary is the produce of the Marcianopolis mint. It is represented by 3 specimens, all of IV denomination. The coin of Macrinus (Cat. No 15) is not in B. Pick's corpus but a very similar specimen, though with a different variant of the obverse legend, is included in the catalogue of I. Varbanov (Върбанов 2002/I, № 872). Based on this parallel it can be concluded that in the obliterated beginning of the reverse legend stood the name of the governor of Moesia Inferior P. Fu... Pontianus, who was in office in 217-218 AD (Fitz 1966, 50). The two

вен за пореден път да се преклоним пред ерудицията и прозорливостта на немския учен и да коригираме добилата меродавност тегловна схема на градското монетосечене на Никополис ад Иструм, въвеждайки в нея още един номинал, със стойност от $\frac{1}{2}$ асария.

На второ място по количество сред провинциалния бронз от светилището се нарежда продукцията на монетарницата на Марцианопол. Тя е представена с 3 екземпляра, всичките от IV номинал. Монетата на Макрин (кат. № 15) не фигурира в корпуса на Б. Пик, но твърде сходен екземпляр, макар и с друг вариант на надписа върху аверса, е включен в каталога на И. Върбанов (Върбанов 2002/I, № 872). Въз основа на посочения паралел може да се заключи, че в изличеното начало на реверсия надпис е стояло името на долномизийския провинциален наместник P. Fu... Pontianus, заемал този пост в 217-218 г. (Fitz 1966, 50). Двете монети на Север Александър (кат. № 16-17) са от познати типове. Напълно запазените имена на провинциалните управители Um. Tereventinus и Tib. Iulius Festus върху техните реверси позволяват времето на тяхното отсичане да се прецизира съответно в 226-227 и 227-228/9 г. (Fitz 1966, 51).

Хадрианопол е представен с 2 изделия от IV номинал на своята монетарница. Монетата на Септимий Север (кат. № 18) е включена като тип в корпуса на Й. Юркова, но с друг реверсен печат (Юркова 1987, № 186). Пълно съответствие на нашия екземпляр се открива в

coins of Severus Alexander (Cat. No 16-17) are of known types. The completely preserved names of the provincial governors Um. Tereventinus and Tib. Iulius Festus on their reverses allow their minting to be dated precisely to 226-227 and 227-228/9 AD, respectively (Fitz 1966, 51).

Hadrianopolis is represented by 2 products of IV denomination of its mint. The coin of Septimius Severus (Cat. No 18) is included as type in the corpus of J. Jurukova but with another reverse seal (Юркова 1987, № 186). Full correspondence to our specimen is found in the catalogue of I. Varbanov (Върбанов 2002/III, № 1739). Another coin, of Gordian III (Cat. No 19), is of a known type.

Four more city administrations – Serdica, Philippopolis, Deultum and Nicaea – are represented among the coin material by one specimen each.

The emission to which belongs the coin of Serdica of I denomination, struck in the name of Lucius Verus (Cat. No 20), was not known to N. Mushmov when he compiled his corpus on Serdica coinage (Мушмов 1926, 54-56 № 15-28), but is registered in the new corpus publication of N. Hristova and G. Zhekov (Христова, Жеков 2007, 26 № 12.8.30.3-4).

The Philippopolis coin of Antoninus Pius, also of I denomination (Cat. No 21), is of a long known type.

The weight and size of the coin of Gordian III minted in Nicaea (Cat. No 23) indicate it belongs to II rather than to I denomination.

The latest researches on Deultum coinage reject the earlier view

каталога на И. Върбанов (Върбанов 2002/III, № 1739). Другата монета – на Гордиан III (кат. № 19), е от познат тип.

Още 4 градски управи – Сердика, Филипопол, Деултум и Никея, са представени сред монетния материал с по един екземпляр.

Емисията, към която принадлежи монетата на Сердика от I номинал, отсечена с името на Луций Вер (кат. № 20), не е била позната на Н. Мушмов при съставянето на неговия корпус на сердикийското монетосечене (Мушмов 1926, 54-56 № 15-28), но е регистрирана в новото корпусно издание на Н. Христова и Г. Жеков (Христова, Жеков 2007, 26 № 12.8.30.3-4).

Филипополската монета на Антонин Пий, също от I номинал (кат. № 21), е от отдавна известен тип.

Теглото и размера на отсечения в Никея екземпляр на Гордиан III (кат. № 23) предполагат неговата принадлежност по-скоро към II, отколкото към I номинал.

Последните изследвания върху монетосеченето на Деултум отхвърлят старата постановка, определяща продукцията на градската монетарница като отнасяща се към I и III номинал, и аргументирано представят тезата, че тя следва да се отъждестви с II и IV номинал (Драганов 2006, 175-181). Монетата на Деултум от светилището (кат. № 22) е отсечена с образа на Север Александър и принадлежи към познат тип от големия номинал в градското монетосечене. Че той действително е бил считан за IV, а не за III, както се приемаше доскоро, убедително свидетелства

that the produce of the city mint pertained to I and III denominations, and present well-founded thesis that it should be identified with II and IV denominations (Драганов 2006, 175-181). The coin of Deultum from the sanctuary (Cat. No 22) is struck with the image of Severus Alexander and belongs to a known type of the large denomination in the city coinage. Convincing proof of the fact that it was really considered as IV and not III as it was accepted until recently, is the clearly discernable letter Δ, discretely intertwined lower left in the image of goddess Hygeia. In fact, an identical small Δ, inscribed below (left or right) in the images is present in many reverse seals of Deultum of the large denomination (Драганов 2006, Rev. 163, 450, 451, 468, 494, 521, 530, 532, 538, etc.), but this has not been given due attention by previous researchers.

The place of minting of the remaining 5 provincial bronze coins, found in the context of the sanctuary, can not be identified but the legend on one of them (Cat. No 24) and the typical bust image, preserved to various degrees on the obverse of the other three (Cat. No 25-27), leave no doubt that these were struck in the name of Septimius Severus. Regarding their value, one of the coins belongs to IV (Cat. No 24), three to I (Cat. No 25-27), and the last coin to II denomination (Cat. No 28).

LATE ROMAN COINS

The coins from the Dominate period total 38 in number and belong

съвсем ясно различимата буква Δ, дискретно вплетена долу вляво в изображението на богинята Хигия. Всъщност, идентична малка Δ, вписана долу (вляво или вдясно) в изображенията присъства върху множество реверсни печати на Деултум от големия номинал (Драганов 2006, Rev. 163, 450, 451, 468, 494, 521, 530, 532, 538 и т.н.), но на това несправедливо не е обърнато внимание от досегашните изследвачи.

Местоотсичането на останалите 5 провинциални бронзови монети, намерени в контекста на светилището, не може да се определи, но надписът върху една от тях (кат. № 24) и твърде характерното бюстово изображение, запазено в различна степен върху лицевата страна на други три (кат. № 25-27), не оставят съмнение, че същите са били отсечени от името на Септимий Север. По отношение на стойността, една от монетите принадлежи към IV (кат. № 24), 3 – към I (кат. № 25-27), а последната – към II номинал (кат. № 28).

КЪСНОРИМСКИ МОНЕТИ

Монетите от епохата на Домината са общо 38 на брой и се отнасят към различни номинали, присъщи на късноримското монетосечене. В хронологически аспект, тяхното емитиране се вписва в периода от 294 до 408 г.

Безспорно най-атрактивната монетна находка от светилището е един отлично запазен аргентеус на Максимиан (кат. № 29), отсечен в Тицидум около 294 г. и депониран вероятно не много дълго след

to different denominations characteristic of the Late Roman coinage. Chronologically they were issued within the period between 294 and 408 AD.

By far the most attractive coin find from the sanctuary is an excellently preserved argenteus of Maximian (Cat. No 29), struck in Ticinum ca. 294 AD and probably deposited shortly afterward, judging by the slight traces of its participation in money circulation.

Much more interesting from a scientific point of view, however, is the specimen listed in the catalogue under No 34. According to the reverse image, it belongs to the popular type *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR*, which for the first time in Roman coinage features the symbol of Christianity (Stevenson, Smith, Madden 1889, 873). The coin was minted in Treveri (Trier) in the name of Constantine I. So far everything seems quite standard, but the intrigue stems from the fact that the coin is not a bronze core of token silver content and superficial silver plating but is made wholly from silver, even though of quite low grade.

Such denomination is not included in the volumes of the classical corpus publication "The Roman Imperial Coinage" where the coinage under Emperor Constantine I is presented and commented. P. Bruun associates the type *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR* only with bronze coinage and dates its introduction to 318-319 AD, the time when in Trier an emission was struck with a couple of seals practically identical to

това, ако се съди по слабите следи от неговото участие в паричното обращение.

Много по-интересен от научна гледна точка е обаче екземплярът, включен в каталога под № 34. Според реверсното изображение, той се отнася към популярния тип *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR*, на който за пръв път в римското монетосечене се появява символа на християнството (Stevenson, Smith, Madden 1889, 873). Монетата е отсечена в Тревери (Трир), с името на Константин I. Дотук всичко изглежда съвсем стандартно, но интригата възниква от факта, че монетата не представлява бронзово ядро със символично съдържание на сребро и повърхностно сребърно покритие, а е изцяло изработена от сребро, макар и от доста ниска проба.

Подобен номинал не е включен в томовете на класическото корпусно издание „The Roman Imperial Coinage”, в които е представено и коментирано монетосеченето от управлението на император Константин I. П. Брун свързва типа *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR* само с бронзовото монетосечене и отнася неговото въвеждане към 318-319 г., към което време датира и отсичането в Трир на емисия с практически идентична на нашия екземпляр двойка печати (RIC VII, 13, 181 no. 208A).

Понастоящем е сигурно установено, че в периода 307-310 г. прекъсва сеченето на чисто сребро във вид на *argentei* и техни фракции във всички римски монетарници (RIC VI, 100), за да се възобнови отново едва в

those of our specimen (RIC VII, 13, 181 no. 208A).

At present it has been established with certainty that in the period 307-310 AD the minting of pure silver in the form of *argentei* and their fractions seized in all Roman mints (RIC VI, 100), to be renewed only in 324 AD, now in the form of the newly introduced by Constantine I denominations *siliqua* and *miliarensis* and their multiplications (RIC VII, 4). In the chapter about the activity of the Trier mint in the period from 309 to May 313 AD, however, the Silver section includes 4 coin types whose denomination has not been identified but the material from which they were made has been explicitly characterized as “base silver” (RIC VI, 224 nos. 825-828). Archaeometric analyses of coins of these types, carried out in the decade following the publication of volume VI of the corpus of Roman imperial coinage, have established that their silver content is about 25% on average, and the alloy identified as billon (Cope 1973, 221-228; Barrandon, Callu, Brenot 1977, 173-186). What is particularly important in this case is that alongside the types *SOLI INVICTO COMITI* and *IOVI CONSERVATORI AVG*, coins identical to our specimen of the type *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR* were analysed and they were found to have the same metallographic characteristics as the above said. The numismatic commentary attached to the second archaeometric analysis cited, provides well-grounded dating of the Trier billon emission of Constantine I of the type *VICTO-*

324 г., но вече под формата на ново-въведените от Константин I номинали *siliqua* и *miliarensis* и техни мултипликации (RIC VII, 4). В рубриката за дейността на монетарницата в Трир в периода от 309 до към месец май 313 г. обаче, в раздела „Сребро“ са включени 4 монетни типа, чиято номинална принадлежност не е определена, но материала, от който са изработени, изрично е характеризирани като „base silver“ (RIC VI, 224 nos. 825-828). Археометричните анализи на монети от тези типове, извършени през следващото десетилетие след излизането от печат на том VI от корпуса на римското императорско монетосечение, установиха, че съдържанието на сребро в тях е средно около 25 %, а сплавта е определена като билон (Cope 1973, 221-228; Barrandon, Callu, Brenot 1977, 173-186). Особено важно в случая е, че, наред с типовете *SOLI INVICTO COMITI* и *IOVI CONSERVATORI AVG*, на анализ са били подложени и идентични на нашия екземпляр монети от типа *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR*, за които е установена напълно сходна на посочената по-горе металографска характеристика. В приложения към второто цитирано археометрично изследване нумизматичен коментар убедително е аргументирана датировка на Трирската билонова емисия на Константин I от типа *VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR* и с означение на монетарницата *PTR* в 313 г. (Barrandon, Callu, Brenot 1977, 177-180).

Внезапно появилото се, кратко-временно и в ограничен обем еми-

RIAE LAETAE PRINC PERP/VOT PR and designation of the mint *PTR* in 313 AD (Barrandon, Callu, Brenot 1977, 177-180).

The suddenly appearing, short-lived and limited emission of Constantine I in 313 AD in his capital city of Trier of several billon series is seen by some researchers as incidental “festive coinage” related to the apparent reintegration of the empire after the defeat of Maxentius (Barrandon, Callu, Brenot 1977, 179-182; Clark 2007), but others believe it was an attempt by the emperor to introduce a new coin denomination, called upon to replace the former argentei and their fractions that were no longer produced for economic reasons (RIC VI, 100 – but with the wrong old dating 318-320 AD; King 1987, 15). As regards the definition of the denomination, modern authors unanimously associate it with the argenteus (Cope 1973, 227; King 1987, 7), but often with additional clarification: for some it is *pseudo-argenteus* (Barrandon, Callu, Brenot 1977, 182), for others – *billon argenteus* (Sear 1988, no. 3762A, 3792A, 3853; Van Meter 2000, 283 no. 5, 285 no. 9, 290 no. 17).

A separate group among the Late Roman coins from the sanctuary is formed by four specimens from the end of the first decade and beginning of the second decade of the 4th century (Cat. No 30-33). Although they all belong to the same denomination – the *follis* introduced by Diocletian in 295-296 AD and maintained till 324 AD – their weight-metric parameters differ considerably, marking the

тиране от Константин I през 313 г. в неговата столица Трир на няколко билонови серии се разглежда от някои изследвачи като инцидентно „празнично монетосечене” във връзка с привидната реинтеграция на империята след отстраняването на Максенций (Barrandon, Callu, Brenot 1977, 179-182; Clark 2007), но според други това е бил опит от страна на императора да въведе нов монетен номинал, призван да замени спрените от производство по икономически причини някогашни аргентеи и техните фракции (RIC VI, 100 – но с погрешната стара датировка в 318-320 г.; King 1987, 15). Що се отнася до дефиницията на номинала, съвременните автори единодушно го свързват с аргентеуса (Cope 1973, 227; King 1987, 7), но често с известни пояснения: за някои това е *pseudo-argenteus* (Barrandon, Callu, Brenot 1977, 182), а за други – *billon argenteus* (Sear 1988, no. 3762A, 3792A, 3853; Van Meter 2000, 283 no. 5, 285 no. 9, 290 no. 17).

Обособена група сред късно-римските монети от светилището представляват четири екземпляра от края на първото и началото на второто десетилетие на IV в. (кат. № 30-33). Макар всички те да се отнасят към един и същ номинал – към въведения от Диоклетиан в 295-296 г. и поддържан до 324 г. *folles*, техните тегловно-метрични параметри чувствително се различават, добре очертавайки стабилно установилата се тенденция към неговата постепенна девалвация. Така например, двата фолиса на Лициний I и Константин I, отсечени в Сисция

steady trend of its gradual devaluation. For example, the two folli of Licinius I and Constantine I, struck in Siscia in the beginning of 313 AD (Cat. No 32-33), are nearly twice lighter in weight than the Heracleian one of Licinius I of 308-309 AD (Cat. No 31) and two and a half times lighter than the one of Galeria Valeria of 311 AD (Cat. No 30).

The remaining 32 coins from the investigated complex pertain to the Late Roman bronze coinage of the post 324 AD period. Only one of them (Cat. No 49) is of the larger II denomination (*Æ* 2, designated also *centenionalis* or *maiorina*), and all the rest are of the smallest III and IV denominations (*Æ* 3 and *Æ* 4). Two of the coins (Cat. No 35-36) bear traces of superficial silver plating.

The last years of the reign of Constantine I are represented by 3 coins, the earliest of which being of the type *PROVIDENTIAE AVGG* (Cat. No 35), and the other two of the type *GLORIA EXERCITVS* (variant 2) (Cat. No 36-37). The same ruler is featured on another specimen from a posthumous issue in his honour struck in an unidentified mint in the period 337-341 AD (Cat. No 38).

From the reign of Constantine I date also two other coins put into circulation in the name of two of his sons in their capacity as Caesars. One is of Constantius II of the type *PROVIDENTIAE CAESS* (Cat. No 42), and the other, which is of the type *GLORIA EXERCITVS* (variant 3) (Cat. No 41), despite the completely obliterated obverse legend, is surely of Constans as only his bust on some of the emis-

в началото на 313 г. (кат. № 32-33), са почти два пъти по-леки от хераклеяския на Лициний I от 308-309 г. (кат. № 31) и два и половина пъти по-леки от този на Галерия Валерия от 311 г. (кат. № 30).

Останалите 32 монети от изследвания комплекс принадлежат към късноримското бронзово монетосечене от периода след 324 г. Само една от тях (кат. № 49) е от по-едрия II номинал (*Æ* 2, означаван още *centenionalis* или *maiorina*), а всички останали са от най-дребните III и IV номинал (*Æ* 3 и *Æ* 4). Върху две от монетите (кат. № 35-36) има следи от повърхностно сребърно покритие.

Последните години от управлението на Константин I са представени с 3 монети, най-ранната от които е от типа *PROVIDENTIAE AVGG* (кат. № 35), а другите две – от типа *GLORIA EXERCITVS* (вариант 2) (кат. № 36-37). Със същия владетел е свързан и един екземпляр от постумна емисия в негова чест на неидентифицирана монетарница, отсечена в периода 337-341 г. (кат. № 38).

Към времето на управление на Константин I се отнасят още две монети, пуснати в обращение от името на двама от неговите синове в качеството им на цезари. Едната е на Констанций II от типа *PROVIDENTIAE CAESS* (кат. № 42), а другата, която е от типа *GLORIA EXERCITVS* (вариант 3) (кат. № 41), въпреки напълно изличения аверсен надпис, със сигурност е на Констанс, тъй като само неговия бюст върху някои от емисиите на този тип е изобразяван наляво.

От същия тип са още две моне-

sions of this type is depicted to left.

Two more coins with obliterated obverse legends belong to the same type (Cat. No 39-40). It is impossible to identify the rulers portrayed on the coins but doubtlessly they all belonged to the family of Constantine I. The dating should be broadened to 335-341 AD, which corresponds to the time range of reproduction of the coin type.

With uncertain identification for the same reason are 4 specimens of the type *VOT/XX/MVLT/XXX* (Cat. No 43-46), issued by all eastern mints of the empire in the period 341-346 AD both for Constantius II and Constans.

Sure coinage of Constantius II includes 6 specimens pertaining to three different types – *VOT/XX/MVLT/XXX* (Cat. No 47), *FEL TEMP REPARATIO* (variant *Falling horseman*, 3) (Cat. No 48-49) and *FEL TEMP REPARATIO* (variant *Falling horseman*, 4) (Cat. No 50-52).

A poorly preserved coin of the type *SPES REIPVBLICE* (Cat. No 53), struck in the period 355-361 AD, could be equally well of Constantius II or of Julian II whom he made a Caesar.

Two specimens of the type *SECVRITAS REIPVBLICAE* (Cat. No 54-55) for sure belong to Valens coinage. Another 3 coins of the same type as well as one of the type *GLORIA ROMANORVM* (8) (Cat. No 56-59), could also belong there but might just as well be of his co-rulers Valentinian I and Gratian.

The widespread type *SALVS REIPVBLICAE* (2), issued from 383

ти с изличени надписи на лицевата страна (кат. № 39-40). Идентификацията на изобразените върху тях владетели е невъзможна, но принадлежността им към семейството на Константин I е несъмнена. Датировката следва да се постави в пошироки граници – 335-341 г., което съответства на хронологическия диапазон на репродуциране на монетния тип.

С несигурна идентификация, поради същата причина, са и 4 екземпляра от типа *VOT/XX/MVLT/XXX* (кат. № 43-46), който е бил емитиран във всички източни монетарници на империята през периода 341-346 г. както за Констанций II, така и за Констанс.

Сигурното монетосечене на Констанций II включва 6 екземпляра, отнасящи се към три различни типа – *VOT/XX/MVLT/XXX* (кат. № 47), *FEL TEMP REPARATIO* (вариант *Falling horseman*, 3) (кат. № 48-49) и *FEL TEMP REPARATIO* (вариант *Falling horseman*, 4) (кат. № 50-52).

Една зле запазена монета от типа *SPES REIPUBLICAE* (кат. № 53), сечен в периода 355-361 г., би могъл да бъде както на Констанций II, така и на привлечения от него в управлението като цезар Юлиан II.

Към монетосеченето на Валенс със сигурност се отнасят 2 екземпляра от типа *SECVRITAS REIPUBLICAE* (кат. № 54-55). Други 3 монети от същия тип, както и една от типа *GLORIA ROMANORVM* (8) (кат. № 56-59), биха могли също да принадлежат към него, но с не толкова основание и към това на неговите съвладетели Валентиниан I и

to 395 AD, is attested in two specimens. On one the name of Theodosius I is discerned (Cat. No 61), but the other (Cat. No 60) could be of anyone of the then college of rulers, including besides him Valentinian II, Arcadius and Honorius.

Of uncertain personal attribution are also two coins of the smallest denomination belonging to the types *CONCORDIA AVGG* (Cat. No 62) and *GLORIA ROMANORVM* (21) (Cat. No 63). The dating of the two types to the period 400-402 AD narrows the possible candidates to Arcadius, Honorius and Theodosius II.

The only coin related for sure to Honorius is of the type *VIRTVS EXERCITI* (2) (Cat. No 64). Taking into account that this type was issued from 395 to 408 AD, it is possible that this is the latest numismatic monument from the sanctuary.

The last two Late Roman coins (Cat. No 65-66) are completely worn and unidentifiable. Broadly they can be dated to the 4th century.

INTERPRETATION

The number of coin finds from the sanctuary amounts to 66, the possibility of missing any material is negligible owing to the systematic use of metal detector. Quantitatively this is comparable to the indices of a number of other sites of the same category, investigated or simply excavated during the first half of the 20th century (Glava Panega – 45 pcs: Добруски 1907, 29-32; Lozen – 35 pcs: Кацаров 1925, 167-168; Ruchey – 31 pcs: Герасимов 1939,

Грациан.

Широко разпространения тип *SALVS REIPVBLICAE* (2), емитиран от 383 до 395 г., е засвидетелстван в два екземпляра. Върху единия от тях се разчита името на Теодосий I (кат. № 61), но другият (кат. № 60) би могъл да е на всеки от управляващата по това време владетелска колегия, включваща още Валентиниан II, Аркадий и Хонорий.

С несигурна персонална атрибуция са и две монети от най-дребния номинал, принадлежащи към типовете *CONCORDIA AVGG* (кат. № 62) и *GLORIA ROMANORVM* (21) (кат. № 63). Датировката на двата типа в периода 400-402 г. ограничава кръга на възможните кандидати до Аркадий, Хонорий и Теодосий II.

Единствената сигурно свързана с Хонорий монета е от типа *VIRTVS EXERCITI* (2) (кат. № 64). Като се има предвид, че този тип е емитиран от 395 до 408 г., възможно е това да е най-късния нумизматичен паметник от светилището.

Последните две късноримски монети (кат. № 65-66) са напълно износени и не подлежат на определяне. Датировката им може да се отнесе най-общо към IV в.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Броят на монетните находки от светилището възлиза на 66, като вероятността за загуба на материал е съвсем минимална, поради системното използване на металдетектор. В количествен аспект това е съпоставимо с показателите за редица други обекти от същата категория, проуче-

325-327; Varvara – 62 pcs: Цончев 1940-1941, 75; Batkun – 20 pcs: Tsontchev 1941, 72-73; Lilyache – 33 pcs: Венедиков 1952, 210), but it should be taken into account that no special technical devices were used at the time. A similar picture has been registered in the sanctuary at Babyak, where exploration is still ongoing (70 pcs: Филипова, Прокопов 2008, 165-178). The not quite professionally excavated in 1911-1912 heathen religious complex near Kopilovtsi, however, yielded 351 coins (Кацаров 1914, 88-89), whereas their actual quantity must have been much larger.

The number of coin finds from cult sites of the Roman period explored in more recent times has multiplied. For instance, during the excavations of the sanctuary of Asclepius Limenos near Slivnitsa in 1982-1983 were found 599 coins and prior to that – another 48 coins (Колев 1985, 93-185). The numismatic material from the sanctuary of Asclepius Keiladenos near Pernik is not published yet, but in the conclusion of the main publication about the site “approx. 4.5 kg of Roman bronze coins” are mentioned (Любенова 1980в, 140 бел. 5), which is more than 1000 pieces. In the excavations of the imposing cult complex near Telerig dedicated to Heros Hephaistos Dabatopeios, conducted in 1993 and 1996 (Торбатов 2001, 141-147; Торбатов 2005, 80-91), 735 pieces were recovered. Another about a hundred coins come from the same site, collected from the surface before the start of excavations and presently kept at the Dobrich Regional Museum of His-

ни или просто разкопани през първата половина на XX в. (Глава Панега – 45 бр.: Добруски 1907, 29-32; Лозен – 35 бр.: Кацаров 1925, 167-168; Ручей – 31 бр.: Герасимов 1939, 325-327; Варвара – 62 бр.: Цончев 1940-1941, 75; Баткун – 20 бр.: Tsontchev 1941, 72-73; Лиляче – 33 бр.: Венедиков 1952, 210), но трябва да се има предвид, че тогава не са били използвани специални технически средства. Сходна картина е регистрирана и в светилището при Бабяк, чието изследване все още продължава (70 бр.: Филипова, Прокопов 2008, 165-178). От не съвсем професионално разкопания през 1911-1912 г. езически религиозен комплекс край Копиловци обаче произхождат 351 монети (Кацаров 1914, 88-89), а реалното им количество ще да е било значително по-голямо.

Броят на монетните находки от проучените в по-ново време култови обекти от римската епоха се увеличава „в пъти”. Така например, в хода на разкопките на светилището на Асклепий Лименос край Сливница през 1982-1983 г. са намерени 599, а преди това – още 48 монети (Колев 1985, 93-185). Нумизматичният материал от светилището на Асклепий Кейладенос до Перник все още не е публикуван, но в заключението към основната публикация за обекта се споменава за „ок. 4,5 кг бронзови римски монети” (Любенова 1980в, 140 бел. 5), което предполага повече от 1000 екземпляра. При разкопките на посветения на Херос Хефестос Дабатопейос внушителен култов комплекс край Телериг, проведени през 1993 и 1996 г. (Торбатов 2001,

tory. An impressive quantity of coins were also discovered in the large hearthen cult centre in Mezdra (Торбатов 2009, 45-47). Only during the campaigns from 2005 to 2012 there were 365 pieces found, with the number of finds in previous explorations carried out between 1974 and 1990 not being even approximately known.

The dramatic quantitative differences outlined by the above data can not and must not be attributed solely to the better technical equipment of modern archaeology. The amount and qualitative characteristics of the votive coin deposits are a direct function of the number and social composition of visitors. The latter, in turn, is determined by a whole set of factors which baffle gradation – essence and hierarchical rank, popularity, location and topographic features of the cult site, the nature of the professed cult, periodicity of use, etc.

The sanctuary of the Thracian Horseman near Sostra clearly has a roadside character, being located just a few dozen metres away from the route of one of the major trans-Balkan communication lines throughout the period of Roman domination – the road from Oescus to Philippopolis. The intensive traffic on this artery of primary strategic and economic importance for the Lower Danube provinces of the Roman Empire presupposes a very great number of visitors to the sanctuary, despite its modest size and unimpressive architecture. The archaeological discoveries however are very surprising on the background of the expected situation and in comparison with other cult sites

141-147; Торбатов 2005, 80-91), са придобити 735 екземпляра. От същото място произхождат още стотина монети, събрани от повърхността преди началото на разкопките и съхранявани понастоящем в РИМ – Добрич. Впечатляващо е количеството на монетните находки и от големия езически култов център в Мездра (Торбатов 2009, 45-47). Само в хода на кампаниите от 2005 до 2012 г. там са намерени 365 екземпляра, без да е дори приблизително известен броя на откритото по време на продължилите от 1974 до 1990 г. предишни проучвания.

Драстичните количествени разлики, очертани от приведените погоре данни, не може и не трябва да се обясняват само с по-добрата техническа осигуреност на съвременната археология. Размерът и качествената характеристика на паричните вотивни депозити са пряка функция на броя и социалния състав на посетителите. Последното пък се предопределя от цяла съвкупност фактори, които трудно се поддават на градуация – същност и йерархически ранг, популярност, местоположение и топографски специфики на култовото място, естеството на изповядвания култ, периодичност на използване и т.н.

Светилището на Тракийския конник край Состра е с ясно изразен крайпътен характер, намирайки се само на няколко десетки метра от трасето на една от най-важните транбалкански комуникационни линии през цялата епоха на римското владичество – пътя от Ескус за Филипопол. Интензивното дви-

of similar location (e.g., Kopilovtsi, Pernik, Mezdra). The explanation is quite simple – as it was later established, the easily discernable remains when the terrain was ploughed up in Kalugerskoto locality have been systematically and purposefully dug and looted by treasure-hunters for over 10 years prior to 2011. As a result of that in the excavations *de facto* only what they had “missed” was collected. Yet, even in this extremely unfavourable situation, the quantity and type variety of the recovered numismatic material give grounds to consider it a reliable enough representative sample of the original composition of the circulating medium in the sanctuary (Table 1), and this is a reasonable prerequisite for relevant conclusions and generalizations.

As already stated above, the dating and degree of wear of the earliest specimens point to the middle of the 2nd century as the most likely time the sanctuary came into existence. It could hardly be a coincidence that at the same time, viz. in the mid-2nd century, if not exactly in 152 AD (Торбатов 2012, 140-141), just about 750 m south of this spot, on the other bank of the Osam river the Sostra military camp was built which set the beginning of a settlement agglomeration of considerable size that replaced the common road station of the same name.

The coin material from the sanctuary indicates normal functioning up to around the middle of the 3rd century. As regards the composition of the currency during this period, the bronze issues of the city administra-

жение по тази артерия от първостепенно стратегическо и икономическо значение за долнодунавските провинции на Римската империя предполага изключително голям брой посетители на светилището, въпреки неговите скромни размери и съвсем невпечатляващ архитектурен облик. Археологическите констатации са обаче направо изнедадващи на фона на очакваната ситуация и в сравнение с други сходни по местоположение култови обекти (напр. Копиловци, Перник, Мездра). Обяснението е съвсем просто – както впоследствие беше установено, добре различимите след изораване на терена останки в м. Калугерското са били подложени в продължение на повече от 10 години преди 2011 г. на системно и целенасочено разкопаване и ограбване от иманяри, в резултат на което при извършването на разкопките *de facto* беше събрано само „пропуснатото“ от тях. Все пак, дори и при тази крайно неблагоприятна ситуация, количеството и видовото разнообразие на придобития нумизматичен материал дават основание той да се счита за достатъчно достоверна репрезентативна извадка от оригиналния състав на монетната среда в светилището (Таблица 1), а това се явява резонна предпоставка за съответни изводи и обобщения.

Както вече беше отбелязано в изложението по-горе, датировката и степента на износеност на най-ранните екземпляри очертават средата на II в. като най-вероятното време за възникване на светилището. Едва ли е просто съвпадение, че по същото време, именно в средата на II в., ако

tions make up a significant share of it. Most numerous are those of Nicopolis ad Istrum, followed by Marcianopolis, which is pointed out as a characteristic feature of the circulation flow in the region (Гущераклиев 2003, 28). The relatively large presence of coin produce of Thracian workshops is easily explained by the location of the sanctuary by the side of the shortest and intensively used in the 2nd-3rd c. road link between Moesia Inferior and Thrace.

The clearly marked hiatus in the circulating medium, stretching from the end of the reign of Gordian III till the reign of Gallienus, coincides with the massive invasions by the Goths in the mid-3rd century (Varbanov 2012, 289-309), which affected this region too, perhaps even temporarily rendering the Sostra military camp functionally worthless (Христов 2006а, 88; Христов 2011, 69-70). The sanctuary evidently shared the fate of the nearby castellum.

Judging by the coin material, before long, in the time of Gallienus at the latest, the cult site was restored and functioned again. From that time on the coin series continues without any drastic interruptions until the beginning of the 5th century.

Then the question arises, till when were the heathen ritual practices regularly performed and when was the sanctuary finally abandoned?

As is well known, the Edict of Milan by Constantine I of 313 AD guaranteed equality to all religions in the Roman empire. The diocese of Thrace, however, was at the time ruled by the heathen Licinius I and

Таблица 1.
Table 1.

	Æ	Æ (provincial coinage)	AR
Antoninus Pius	2	1 (Philippopolis)	
Faustina Senior	1		
Lucius Verus		1 (Serdica)	
Septimius Severus		1 (Nicopolis ad Istrum) 1 (Hadrianopolis) 4 (?)	
Julia Domna			1
Macrinus		1 (Marcianopolis)	
Diadumenian (Caesar)		1 (Nicopolis ad Istrum)	
Severus Alexander		2 (Marcianopolis) 1 (Deultum)	2
Maximinus I			1
Gordian III		1 (Nicopolis ad Istrum) 1 (Hadrianopolis) 1 (Nicaea)	
2 nd -3 rd c. (pseudoautonomous coinage)		1 (Nicopolis ad Istrum)	
2 nd -3 rd c. (unidentified)		1 (?)	
Gallienus			1
Aurelian	1		
Carus	1		
Maximianus			1
Galeria Valeria	1		
Licinius I	2		
Constantine I	7		1
Constans (Caesar)	1		
Constantius II (Caesar)	1		
Constantius II / Constans (Augusti)	4		
Constantius II (Augustus)	6		
Constantius II (Augustus) / Julian II (Caesar)	1		
Valens	2		
Valentinian I / Valens / Gratian	4		
Valentinian II / Theodosius I / Arcadius / Honorius	1		
Theodosius I	1		
Arcadius / Honorius / Theodosius II	2		
Honorius	1		
4 th c. (unidentified)	2		
ON THE WHOLE: 66	41	18	7

не и точно в 152 г. (Торбатов 2012, 140-141), само на около 750 м южно от тук, на другия бряг на р. Осъм, е изграден военния лагер Состра, поставил началото на развитието на една значителна по размери селищна агломерация, заменила обикновената пътна станция със същото име, която съществувала дотогава на това място.

Монетният материал от светилището очертава нормално функциониране до към средата на III в. Що се отнася до състава на паричната среда през този период, осезаемо място в нея заемат бронзовите емисии на градските управи. Най-многочислени са тези на Никополис ад Иструм, следвани от Марцианопол, което се изтъква като характерна черта на циркулационния поток в района (Гущераклиев 2003, 28). Сравнително голямото присъствие на монетна продукция на тракийски ателиета лесно се обяснява с местоположението на светилището край най-пряката и интензивно използвана през II-III в. пътна връзка между Долна Мизия и Тракия.

Ясно очертаващият се хиатус в монетната среда, обхващащ времето от края на управлението на Гордиан III до това на Галиен, съвпада с масираните готски нашествия от средата на III в. (Varbanov 2012, 289-309), които чувствително засягат и този район, довеждайки може би дори и до временно излизане от функционална годност на военния лагер Состра (Христов 2006а, 88; Христов 2011, 69-70). Светилището очевидно споделя съдбата на близко разположения кастел.

remained the last bastion of paganism until he was removed from power in end 324 AD. Free dissemination of Christianity in these lands, let alone tolerance to encroachment of militant adepts of the new religion upon the monuments of the heathen cult were naturally out of the question before the beginning of the second quarter of the 4th century. This is the time when the sanctuary near Telerig was deliberately destroyed and methodically torn down (Торбатов 2001, 146; Торбатов 2005, 84). An identical situation is recorded in Mezdra where at the very end of the first or the beginning of the second quarter of the 4th century on the empty and levelled site where the sanctuary had stood an entirely new fortified settlement was built (Торбатов, Иванова 2012, 275). A third example is the sanctuary of Heros/Apollo in Ruse, where the latest coins date from 292/293 AD (Върбанов, Драгоев 2007, 261; Върбанов 2011, 160, 178, 184), and during the reign of Constantine I the principia of the Late Roman castellum Sexaginta Prista were built on it (Върбанов, Драгоев 2010, 321).

The majority of the heathen sanctuaries from the Roman period in the territory of Bulgaria explored until now have yielded coins, often in a continuous series, till the second half of the 4th and at some places till the beginning of the 5th century – Glava Panega (Добруски 1907, 32), Kopilovtsi (Кацаров 1914, 89), Lozen (Кацаров 1925, 168), Varvara (Цончев 1940-1941, 75), Batkun (Tsontchev 1941, 72-73), Dyulevo (Ботушарова 1948, 72), Gaganitsa (Морфова 1957, 307),

Ако се съди по монетния материал, не дълго след това, най-късно във времето на Галиен, култовият обект е възстановен и отново е в действие. От тук насетне монетната серия продължава без драстични прекъсвания чак до началото на V в.

При това положение основателно възниква въпроса, докога продължава регулярното изпълнение на езически обредни практики и кога светилището е окончателно оставено?

Както е добре известно, Миланският едикт на Константин I и Лициний от 313 г. гарантира равнопоставяне на всички религии в Римската империя. Диоцезът Тракия обаче се намира по това време под управлението на езичника Лициний I и остава негов последен бастион до елиминирането му от властта в края на 324 г. За свободно разпространение на християнството по тези земи, а още повече – за толериране на посетателства на войнстващите адепти на новата религия върху паметниците на езическия култ, съвсем естествено не може да става и дума преди началото на втората четвърт на IV в. Именно тогава е предназначено унищожено и методично разградено светилището край Телериг (Торбатов 2001, 146; Торбатов 2005, 84). Напълно идентична ситуация е регистрирана и в Мездра, където към края на първата или в началото на втората четвърт на IV в. върху опразнения и нивелиран терен на бившето светилище е изградено едно съвършено ново укрепено селище (Торбатов, Иванова 2012, 275). Трети пример се явява светилището

Viden (Табакова-Цанова 1961, 218), Pernik (Любенова 1980в, 139), Slivnitsa (Колев 1985, 93-185), Telerig (Торбатов 2001, 147; Торбатов 2005, 85), Skalsko and Chernovrah (Бараков 2009, 62, 68). These archaeological realities are usually interpreted as evidence for their uninterrupted functioning not only till the ultimate triumph of Christianity at state level, but a long time afterward, even after the official ban of heathen rituals (Ботева 1985, 29-30; Ботева 2008, 216-219; Boteva 2011, 93-94). The resilience of pagan traditions among the city elites and a wide circle of the local rural population in the Thracian lands during the Late Roman period is an undoubted fact, but does the produced evidence – almost exclusively of numismatic nature! – really support the thesis of such prolonged functioning in “pure form” of the heathen cult places, too?

Although it is claimed that Late Roman materials from the sanctuaries “were found in normally deposited cultural layers,” which “proves they were deposited in functioning sanctuaries” (Dintchev 1998, 66; Динчев 2002, 138), no instance is known to me where this is duly attested by precise description or graphical representation of the stratigraphic picture. On the contrary, in the case of Telerig it was established with certainty that these materials lie in a “post-sanctuary” layer and are related to veneration of the ruins of the destroyed sanctuary (Торбатов 2005, 85). This, of course, should not be axiomatized but it is very likely that the case with more than one of the commented

на Херос/Аполон в Русе, най-късните монети от което датират от 292/293 г. (Върбанов, Драгоев 2007, 261; Върбанов 2011, 160, 178, 184), а в годините на управлението на Константин I върху него са изградени принципите на късноримския кастел Сексагинта Приста (Върбанов, Драгоев 2010, 321).

От мнозинството от проучените досега езически светилища от римската епоха на територията на България произхождат монети, при това често в непрекъсваща серия, до втората половина на IV, а на места и до началото на V в. – Глава Панега (Добруски 1907, 32), Копиловци (Кацаров 1914, 89), Лозен (Кацаров 1925, 168), Варвара (Цончев 1940-1941, 75), Баткун (Tsontchev 1941, 72-73), Дюлево (Ботушарова 1948, 72), Граница (Морфова 1957, 307), Виден (Табакова-Цанова 1961, 218), Перник (Любенова 1980в, 139), Сливница (Колев 1985, 93-185), Телериг (Торбатов 2001, 147; Торбатов 2005, 85), Скалско и Черновръх (Бараков 2009, 62, 68). Тези археологически реалности обикновено се тълкуват като свидетелство за тяхното непрекъснато функциониране не само до пълното тържество на християнството на държавно ниво, но и доста дълго след това, дори и след официалната забрана на езическите ритуали (Ботева 1985а, 29-30; Ботева 2008а, 216-219; Boteva 2011, 93-94). Устойчивостта на езическите традиции сред градския елит и широк кръг от местното селско население в тракийските земи през късноримския период е несъмнен факт, но дали приведените доказателства – почти изключи-

cult sites is similar. Actually, similar thoughts in connection with the presence of the latest materials have been stated earlier (Любенова 1980в, 138-139).

Neither the stratigraphic position nor the spatial location of the coin finds (Fig. 1) can provide a single answer to the question till when the normal cult activity in the sanctuary at Sostra went on and when the secret worship by zealous heathens of its remains started. Here it should be recalled that in 346⁵ AD Constantius II issued an edict closing all pagan temples in the Roman Empire (Cod. Theod. XVI, 10, 2-4 – ed. Mommsen-Meyer), and the brief “breath of air” for the non-Christians during the reign of Julian II did not reverse the course of history. In view of all this and the too “exposed” location of the heathen sanctuary by the side of a major imperial road, it is highly improbable that it survived the end of the sixth / the first third of the seventh decade of the 4th century. Here is another very significant fact: in the second half of the 4th century, maybe exactly around the same time, again by the route of the road Oescus-Philippopolis and again some 750 m away from the Sostra castellum, only this time southeast of it, an early Christian one-nave church was built, which functioned till the Huns invasions in the first half of the 5th century (Христов 2006б, 71-74).

⁵ The law is dated in *Codex Iustinianus* to 354 AD (Cod. Iust. I, 11, 1 – ed. Krueger).

телно от нумизматическо естество! – действително подкрепят тезата за толкова продължителното функциониране в „чист вид” и на езическите култови места?

Макар да се твърди, че късно-римските материали от светилищата „са открити в нормално отложени културни пластове”, което „доказва, че те са били оставени при действащи светилища” (Dintchev 1998, 66; Динчев 2002, 138), не ми е познато нито един пример, който надлежно да удостоверява това, чрез точно описание или нагледно представяне на стратиграфската картина. Напротив, в случая с Телериг е съвсем сигурно установено, че тези материали лежат в „пост-святилищен” пласт и са свързани с почитането на руините на унищоженото светилище (Торбатов 2005, 85). Това, разбира се, не следва да се аксиоматизира, но е много вероятно подобна да е ситуацията с още не един и два от коментираните култови обекти. Всъщност, подобни мисли във връзка с присъствието на най-късните материали са изказвани и по-рано (Любенова 1980в, 138-139).

Нито стратиграфската позиция, нито пространственото разположение на монетните находки (обр. 1), не могат да дадат еднозначен отговор на въпроса докога продължава нормалната култова дейност в светилището край Состра и откога започва тайното поклонничество на ревностните езичници пред неговите останки. Тук е мястото да си припомним, че в 346⁵ г. Констанций II обявява с едикт затварянето на

⁵ В *Codex Iustinianus* законът е датиран в 354 г. (Cod. Iust. I, 11, 1 – ed. Krueger).

всички езически храмове в Римската империя (Cod. Theod. XVI, 10,4 – ed. Mommsen-Meyer), а кратката „гълтка въздух“ за инакомислещите по време на управлението на Юлиан II така и не успява да върне назад хода на историята. Като се има предвид всичко това, а и твърде „експонираното“ местоположение на езическото светилище край главен имперски път, малко вероятно е то да надживява края на шестото/първата трети-на на седмото десетилетие на IV в. И още един твърде многозначителен факт: през втората половина на IV в., и то може би точно по това време, отново край трасето на пътя Ескус – Филипопол и пак на около 750 м от кастела Состра, но този път югоизточно от него, е изградена раннохристиянска еднокорабна църква, която функционира до хунските нашествия през първата половина на V в. (Христов 2006б, 71-74).

КАТАЛОГ

I. РИМСКИ МОНЕТИ

I.1. ЦЕНТРАЛНО МОНЕТОСЕЧЕНЕ

Антонин Пий (138-161 г.)

1. Л. ANTONINVS – AVG PIVS PP
Оп. TR P[OT – COS II]

S | C

—
PAX

Æ as; ↓; 26/28 мм; 9,57 г

Рим, 139 г.

RIC III, 103 no. 569a

Сондаж О; И – 2,80 м, 3 – 8,30 м,
кота 286,439 м

Пол. инв. № 87 (Обр. 2 1)

CATALOGUE

I. ROMAN COINS

I.1. CENTRAL COINAGE

Antoninus Pius (138-161 AD)

1. Ob: ANTONINVS – AVG PIVS PP
Rev: TR P[OT – COS II]

S | C

—
PAX

Æ as; ↓; 26/28 mm; 9.57 g

Rome, 139 AD

RIC III, 103 NO. 569A

Trench K; E – 2.80 m, W – 8.30 m,
elev. 286.439 m

Field Inv. No. 87 (Fig. 2 1)

2. Л. ANTONINVS AVG – PIVS PP TR P XII

Оп. COS – IIII

S | C

Æ *dupondius*; ⚭; 25,6/26,4 мм; 13,65 г

Рим, 148-149 г.

RIC III, 133 no. 858

Сондаж Н; СЗ – 5,16 м, ЮИ – 3, 15 м, кота 286,719 м

Пол. инв. № 81 (Обр. 2 2)

Фаустина Стара

(постумна емисия, след 141 г.)

3. Л. DIVA – FAVSTINA

Оп. Изличен надпис (Етернитас седнала наляво, държи феникс върху глобус и скипър)

Æ *as*; ⚭; 23,5/25 мм; 9,16 г

Рим, след 141 г.

RIC III, 166 no. 1156

Сондаж И; ЮЗ – 5,71 м, СИ – 1,91 м, кота 286,329 м

Пол. инв. № 127 (Обр. 2 3)

Юлия Домна (193-211 г.)

4. Л. IVLIA – AVGUSTA

Оп. CERERI – FRVGIF

AR *denarius*; ⚭; 18,1/19,7 мм; 3,38 г

Рим, 196-211 г.

RIC IV/1, 166 no. 546

Сондаж Е; СЗ – 4,20 м, ЮИ – 3,30 м, кота 287,819 м

Пол. инв. № 51 (Обр. 2 4)

Север Александър (222-235 г.)

5. Л. [IMP C M] AVR SEV [AL]EXAND [AVG]

Оп. VICT[OR – I –]A [AVG]

AR *denarius*; ⚭; 16,5/18,2 мм; 2,27 г

Рим, 222-228 г.

RIC IV/2, 84 no. 180

Сондаж И; ЮЗ – 3,64 м, СИ – 2,71 м, кота 286,449 м

Пол. инв. № 123 (Обр. 2 5)

6. Л. IMP SEV ALE – XAND AVG

Оп. PERPETVITATI AVG

AR *denarius*; ⚭; 18,1/19,4 мм; 2,60 г

Рим, 228-231 г.

RIC IV/2, 86 no. 208

2. Ob: ANTONINVS AVG – PIVS PP TR P XII

Rev: COS – IIII

S | C

Æ *dupondius*; ⚭; 25,6/26,4 мм; 13,65 г

Rome, 148-149 AD

RIC III, 133 no. 858

Trench N; NW – 5.16 m, SE – 3.15 m, elev. 286.719 m

Field Inv. No. 81 (Fig. 2 2)

Faustina Senior

(posthumous issue, after 141 AD)

3. Ob: DIVA – FAVSTINA

Rev: Obliterated legend (Aeternitas seated left, holding phoenix on globe and sceptre)

Æ *as*; ⚭; 23,5/25 мм; 9,16 г

Rome, after 141 AD

RIC III, 166 no. 1156

Trench W; SW – 5.71 m, NE – 1.91 m, elev. 286.329 m

Field Inv. No. 127 (Fig. 2 3)

Julia Domna (193-211 AD)

4. Ob: IVLIA – AVGUSTA

Rev: CERERI – FRVGIF

AR *denarius*; ⚭; 18,1/19,7 мм; 3,38 г

Rome, 196-211 AD

RIC IV/1, 166 no. 546

Trench F; NW – 4.20 m, SE – 3.30 m, elev. 287.819 m

Field Inv. No. 51 (Fig. 2 4)

Severus Alexander (222-235 AD)

5. Ob: [IMP C M] AVR SEV [AL]EXAND [AVG]

Rev: VICT[OR – I –]A [AVG]

AR *denarius*; ⚭; 16,5/18,2 мм; 2,27 г

Rome, 222-228 AD

RIC IV/2, 84 no. 180

Trench W; SW – 3.64 m, NE – 2.71 m, elev. 286.449 m

Field Inv. No. 123 (Fig. 2 5)

6. Ob: IMP SEV ALE – XAND AVG

Rev: PERPETVITATI AVG

AR *denarius*; ⚭; 18,1/19,4 мм; 2,60 г

Rome, 228-231 AD

RIC IV/2, 86 no. 208

Сондаж В/3; СЗ – 4,50 м, ЮИ – 0,54 м,
кота 286,68 м
Пол. инв. № 21 (Обр. 2 6)

Максими́н I (235-238 г.)

7. Л. IMP MAXIMINVS PIVS AVG
Оп. SALVS AVGVSTI
Æ *denarius* (фуре); ↓; 18,8/20,3 мм; 3,32 г
Рим (?), 235-236 г.
RIC IV/2, 141 no. 14
Сондаж В/4; СЗ – 4,68 м, ЮИ – 0,46 м,
кота 286,72 м
Пол. инв. № 22 (Обр. 2 7)

Галиен (253-268 г.)

8. Л. GA[LLIE]NVS AVG
Оп. PAX A[VG]
AR *antoninianus*; ↑; 18,5/20,5 мм; 3,28 г
Медиоланум, 260-268 г.
RIC V/1, 174 no. 499
Сондаж П/1; СЗ – 4,00 м, ЮИ – 1,80 м,
кота 286,489 м
Пол. инв. № 109 (Обр. 2 8)

Аврелиан (270-275 г.)

9. Л. AVRELIANVS AVG
Оп. RESTITVT OR – BIS

✱

КАΔ

Æ *antoninianus*; ↓; 21,4/22,3 мм; 3,38 г
Сердика, 274-275 г. (период III)
RIC V/1, 298 no. 290
Сондаж М; СЗ – 6,63 м, ЮИ – 3,01 м,
кота 286,679 м
Пол. инв. № 66 (Обр. 2 9)

Кар (постумна емисия, 283 г.)

10. Л. DIVO CARO
Оп. CONSECRATIO

КАА

Æ *antoninianus*; ↑; 22/22 мм, 4,36 г
Рим, 283 г.
RIC V/2, 140 no. 47
Сондаж П/1; СЗ – 4,20 м, ЮИ – 1,00 м,
кота 286,459 м
Пол. инв. № 102 (Обр. 2 10)

Trench C/3; NW – 4.50 m, SE – 0.54 m,
elev. 286.68 m
Field Inv. No. 21 (Fig. 2 6)

Maximinus I (235-238 AD)

7. Ob: IMP MAXIMINVS PIVS AVG
Rev: SALVS AVGVSTI
Æ *denarius* (fouree); ↓; 18.8/20.3 mm; 3.32 g
Rome (?), 235-236 AD
RIC IV/2, 141 no. 14
Trench C/4; NW – 4.68 m, SE – 0.46 m,
elev. 286.72 m
Field Inv. No. 22 (Fig. 2 7)

Gallienus (253-268 AD)

8. Ob: GA[LLIE]NVS AVG
Rev: PAX A[VG]
AR *antoninianus*; ↑; 18.5/20.5 mm; 3.28 g
Mediolanum, 260-268 AD
RIC V/1, 174 no. 499
Trench P/1; NW – 4.00 m, SE – 1.80 m, elev.
286.489 m
Field Inv. No. 109 (Fig. 2 8)

Aurelian (270-275 AD)

9. Ob: AVRELIANVS AVG
Rev: RESTITVT OR – BIS

✱

КАΔ

Æ *antoninianus*; ↓; 21.4/22.3 mm; 3.38 g
Serdica, 274-275 AD (period III)
RIC V/1, 298 no. 290
Trench M; NW – 6.63 m, SE – 3.01 m,
elev. 286.679 m
Field Inv. No. 66 (Fig. 2 9)

Carus (posthumous issue, 283 AD)

10. Ob: DIVO CARO
Rev: CONSECRATIO

КАА

Æ *antoninianus*; ↑; 22/22 mm, 4.36 g
Rome, 283 AD
RIC V/2, 140 no. 47
Trench P/1; NW – 4.20 m, SE – 1.00 m,
elev. 286.459 m
Field Inv. No. 102 (Fig. 2 10)

I.2. ПРОВИНЦИАЛНО МОНЕТОСЕЧЕНЕ

I.2.1. НИКОПОЛИС АД ИСТРУМ Псевдоавтономно монетосечене

11. Л. ⵓ[NEIKO] – ΠΟ[ΛΕΙΤΩ – N] (юношеска глава надясно)
Оп. ⵓΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟ[N] (грозд)
Æ CA (½ *assarion*: ½ номинал); ↑;
13,5/14,5 мм; 1,68 г
Христова, Жеков 2009, 17 № 8.0.8.2
Сондаж П/1; СЗ – 3,80 м, ЮИ – 1,20 м,
кота 286,369 м
Пол. инв. № 112 (Обр. 3 2)

Септимий Север (193-211 г.)

12. Л. ⵓ...CE – ... (бюст на Септимий Север с лавров венец, надясно)
Оп. ⵓ...ΠΡΟΣ ΙС (права женска фигура наляво, дясна ръка протегната напред и държи неясен предмет, лява ръка облегната на дълъг жезъл)
Æ A (1 *assarion*: I номинал); ↗; 17/17,6 мм; 2,74 г
Сондаж Т; СЗ – 4,40 м, ЮИ – 1,20 м,
кота 286,579 м
Пол. инв. № 106 (Обр. 3 3)

Диадумениан, цезар (217-218 г.)

13. Л. ⵓМ ОΠΕΛ ΔΙΑΔΟΥ – MENIANOC K (гологлав бюст с наметало и броня надясно)
Оп. ⵓVII CTA ΛΟΝΓΙΝΟΥ ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΡΟΣ Ι
→ CTPON (Артемидида с лък в лявата ръка в ход надясно)
Æ Δ (4 *assarion*: IV номинал); ↗; 26/27,6 мм; 11,70 г
217 г. (Fitz 1966, 50: *M. Statius Longinus*, A.D. 215-217)
Pick 1898, Nr. 1842 (с други варианти на надписите); Върбанов 2002/I, № 2944
Сондаж Т; СЗ – 3,10 м, ЮИ – 2,30 м,
кота 286,369 м
Пол. инв. № 107 (Обр. 3 1)

Гордиан III (238-244 г.)

14. Л. Изличен надпис (бюст на Гордиан III с лавров венец, наметало и броня, надясно)

I.2. PROVINCIAL COINAGE

I.2.1. NICOPOLIS AD ISTRUM Pseudo-autonomous Coinage

11. Ob: ⵓ[NEIKO] – ΠΟ[ΛΕΙΤΩ – N] (Adolescent head right)
Rev: ⵓΠΡΟΣ ΙΣΤΡΟ[N] (grape cluster)
Æ CA (½ *assarion*: ½ denomination); ↑;
13.5/14.5 mm; 1.68 g
Христова, Жеков 2009, 17 № 8.0.8.2
Trench P/1; NW – 3.80 m, SE – 1.20 m,
elev. 286.369 m
Field Inv. No. 112 (Fig. 3 2)

Septimius Severus (193-211 AD)

12. Ob: ⵓ...CE – ... (Laureate bust of Septimius Severus right)
Rev: ⵓ...ΠΡΟΣ ΙС (Female figure standing left, holding uncertain object in outstretched right hand, left hand leaning on long sceptre)
Æ A (1 *assarion*: I denomination); ↗;
17/17.6 mm; 2.74 g
Trench S; NW – 4.40 m, SE – 1.20 m,
elev. 286.579 m
Field Inv. No. 106 (Fig. 3 3)

Diadumenian, Caesar (217-218 AD)

13. Ob: ⵓМ ОΠΕΛ ΔΙΑΔΟΥ – MENIANOC K (Bare-headed bust right, wearing mantle and armour)
Rev: ⵓVII CTA ΛΟΝΓΙΝΟΥ ΝΙΚΟΠΟΛΙΤΩΝ ΠΡΟΣ Ι
→ CTPON (Artemis holding bow in left hand, walking right)
Æ Δ (4 *assarion*: IV denomination); ↗;
26/27.6 mm; 11.70 g
217 AD (Fitz 1966, 50: *M. Statius Longinus*, A.D. 215-217)
Pick 1898, Nr. 1842 (with different variants of the inscriptions); Върбанов 2002/I, № 2944
Trench S; NW – 3.10 m, SE – 2.30 m,
elev. 286.369 m
Field Inv. No. 107 (Fig. 3 1)

Gordian III (238-244 AD)

14. Ob: Obliterated legend (Laureate bust of Gordian III right, wearing mantle and armour)

Оп. Ⲛ...ΚΟΠΟΛΙ... (императорът на кон в галоп надясно, с дясна ръка размахва копие)
 Ⲭ Δ (4 assarii: IV номинал); ↑;
 23,9/25,4 мм; 13,54 г
 241-242/243 г. (Fitz 1966, 53: *Sabinus Modestus*, A.D. 241-242/243)
 Pick 1898, Nr. 2095; Върбанов 2002/I, № 3266
 Сондаж М; СЗ – 5,00 м, ЮИ – 2,14 м, кота 286,699 м
 Пол. инв. № 68 (Обр. 3 4)

I.2.2. МАРЦИАНОПОЛ Макрин (217-218 г.)

15. Л. Ⲛ[AVT K O]ΠΕΛ CH – VH[POC MAKPEINOC] (бюст с лавров венец, наметало и броня, надясно)
 Оп. Ⲛ...[MA]P[KI]ANOPOL[EITΩN] (Хомоноя с калатос на главата седи наляво, държи патера и рог на изобилието)
 Ⲭ Δ (4 assarii: IV номинал); ↙;
 24,5/25,2 мм; 10,57 г
 217-218 г. (Fitz 1966, 50: *P. Fu... Pontianus*, A.D. 217-218)
 Върбанов 2002/I, № 872 (с друг вариант на надписа върху лицевата страна)
 Сондаж Л; СЗ – 5, 10 м, ЮИ – 1,20 м, кота 286,689 м
 Пол. инв. № 60 (Обр. 3 5)

Север Александър (222-235 г.)

16. Л. ⲚAVT K M AVP [CEVH] – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (бюст с лавров венец, наметало и броня, надясно)
 Оп. ⲚΗΓ OVM TEP EBENTINOV MAPKIANOPOLI (ΗΓ и OV в лигатура)
 → TΩN (Тюхе права наляво, в дясна ръка държи кормило, а в лява – рог на изобилието)
 Ⲭ Δ (4 assarii: IV номинал); ↗;
 23,7/24,8 мм; 8,48 г
 226-227 г. (Fitz 1966, 51: *Um. Tereventinus*, A.D. 226-227)
 Pick 1898, Nr. 1037; Върбанов 2002/I, № 1325
 Сондаж М; СЗ – 4,33 м, ЮИ – 4,03 м, кота 286,589 м
 Пол. инв. № 67 (Обр. 3 6)

Rev: Ⲛ...ΚΟΠΟΛΙ... (Emperor on horseback galloping right, waving spear in right hand)
 Ⲭ Δ (4 assarii: IV denomination); ↑;
 23.9/25.4 mm; 13.54 g
 241-242/243 AD (Fitz 1966, 53: *Sabinus Modestus*, A.D. 241-242/243)
 Pick 1898, Nr. 2095; Върбанов 2002/I, № 3266
 Trench M; NW – 5.00 m, SE – 2.14 m, elev. 286.699 m
 Field Inv. No. 68 (Fig. 3 4)

I.2.2. MARCIANOPOLIS Macrinus (217-218 AD)

15. Ob: Ⲛ[AVT K O]ΠΕΛ CH – VH[POC MAKPEINOC] (Laureate bust right, wearing mantle and armour)
 Rev: Ⲛ...[MA]P[KI]ANOPOL[EITΩN] (Homonoia with calathus on her head seated left, holding patera and cornucopia)
 Ⲭ Δ (4 assarii: IV denomination); ↙;
 24.5/25.2 mm; 10.57 g
 217-218 AD (Fitz 1966, 50: *P. Fu... Pontianus*, A.D. 217-218)
 Върбанов 2002/I, № 872 (with different variant of obverse inscription)
 Trench L; NW – 5.10 m, SE – 1.20 m, elev. 286.689 m
 Field Inv. No. 60 (Fig. 3 5)

Severus Alexander (222-235 AD)

16. Ob: ⲚAVT K M AVP [CEVH] – ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (Laureate bust right, wearing mantle and armour)
 Rev: ⲚΗΓ OVM TEP EBENTINOV MAPKIANOPOLI (ΗΓ and OV in ligature)
 → TΩN (Tyche standing left, holding rudder in right hand and cornucopia in left hand)
 Ⲭ Δ (4 assarii: IV denomination); ↗;
 23.7/24.8 mm; 8.48 g
 226-227 AD (Fitz 1966, 51: *Um. Tereventinus*, A.D. 226-227)
 Pick 1898, Nr. 1037; Върбанов 2002/I, № 1325
 Trench M; NW – 4.33 m, SE – 4.03 m, elev. 286.589 m
 Field Inv. No. 67 (Fig. 3 6)

17. Л. QAVT K M AVP CEVH – AAEZANAPPOC (бюст с лавров венец, надясно)
 Оп. $\text{QVII TIB IOVA \Phi HCTOV}$
 MAPKIANOΠOΛITΩN (Хононоя права наляво, в протегната дясна ръка държи патера, а в лява ръка – рог на изобилието)
Æ 1 (4 *assarii*: IV номинал); ↑;
 23,1/24,6 мм; 7,67 г
 227-228/9 г. (Fitz 1966, 51: *Tib. Iulius Festus*, A.D. 227-228/9)
 Pick 1898, Nr. 1012; Върбанов 2002/I, № 1403
 Сондаж М; СЗ – 6,24 м, ЮИ – 2,73 м, кота 286,679 м
 Пол. инв. № 65 (Обр. 3 7)

I.2.3. Хадрианополис Септимий Север (193-211 г.)

18. Л. $\text{QAV K A CEP[T – CEV]HPOC ΠEP}$ (бюст с лавров венец, наметало и броня, надясно)
 Оп. → $[A]ΔPIANO$
 → ΠΟ
 → $ΛEITWN$ (кораб с 4 гребци в движение наляво, в зрънчест кръг)
Æ 1 (4 *assarii*: IV номинал); ↙; 26/26,6 мм; 10,46 г
 Юрукова 1987, № 186 (друг реверсен печат); Върбанов 2002/III, № 1739
 Сондаж Н; СЗ – 3,06 м, ЮИ – 6,02 м, кота 286,859 м
 Пол. инв. № 71 (Обр. 3 8)

Гордиан III (238-244 г.)

19. Л. $\text{QAVT K M ANT – ΓOPΔIANOC [AVT]}$ (бюст с лавров венец, наметало и броня, надясно)
 Оп. $\text{QAD[PIA]NOΠOΛCITΩN}$ (Тюхе права наляво, в дясна ръка държи кормило, а в лява ръка – рог на изобилието)
Æ 1 (4 *assarii*: IV номинал); ↙; 25/26,8 мм; 8,17 г
 Юрукова 1987, № 571; Върбанов 2002/III, № 2318
 Сондаж С; СЗ – 2,50 м, ЮИ – 3,00 м, кота 286,899 м
 Пол. инв. № 86 (Обр. 3 9)

17. Ob: QAVT K M AVP CEVH – AAEZANAPPOC (Laureate bust right)
 Rev: $\text{QVII TIB IOVA \Phi HCTOV}$
 MAPKIANOΠOΛITΩN (Homonoia standing left, holding patera in extended right hand and cornucopia in left hand)
Æ 1 (4 *assarii*: IV denomination); ↑;
 23.1/24.6 mm; 7.67 g
 227-228/9 AD (Fitz 1966, 51: *Tib. Iulius Festus*, A.D. 227-228/9)
 Pick 1898, Nr. 1012; Върбанов 2002/I, № 1403
 Trench M; NW – 6.24 m, SE – 2.73 m, elev. 286.679 m
 Field Inv. No. 65 (Fig. 3 7)

I.2.3. HADRIANOPOLIS Septimius Severus (193-211 AD)

18. Ob: $\text{QAV K A CEP[T – CEV]HPOC ΠEP}$ (Laureate bust right, wearing mantle and armour)
 Rev: → $[A]ΔPIANO$
 → ΠΟ
 → $ΛEITWN$ (Ship with 4 rowers moving left, in dotted circle)
Æ 1 (4 *assarii*: IV denomination); ↙;
 26/26.6 mm; 10.46 g
 Юрукова 1987, № 186 (different reverse seal); Върбанов 2002/III, № 1739
 Trench N; NW – 3.06 m, SE – 6.02 m, elev. 286.859 m
 Field Inv. No. 71 (Fig. 3 8)

Gordian III (238-244 AD)

19. Ob: $\text{QAVT K M ANT – ΓOPΔIANOC [AVT]}$ (Laureate bust right, wearing mantle and armour)
 Rev: $\text{QAD[PIA]NOΠOΛCITΩN}$ (Tyche standing left, holding rudder in right hand and cornucopia in left hand)
Æ 1 (4 *assarii*: IV denomination); ↙;
 25/26.8 mm; 8.17 g
 Юрукова 1987, № 571; Върбанов 2002/III, № 2318
 Trench R; NW – 2.50 m, SE – 3.00 m, elev. 286.899 m
 Field Inv. No. 86 (Fig. 3 9)

I.2.4. СЕРДИКА**Луций Вер (161-169 г.)**

20. Л. Ω AV KAI Λ AVP[H – Λ IOC OVNPOC] (глава без венец, надясно)
 Оп. Ω CEP – Δ ON (Харпократ гол прав наляво, с перчем на главата, дясната ръка вдигната пред устата, в лявата ръка държи рог на изобилието)

Æ A (1 assarius: I номинал); ⚭; 18/20,3 мм; 3,25 г

Христова, Жеков 2007, 26 № 12.8.30.3–4
 Сондаж Т; СЗ – 0,50 м, ЮИ – 4,80 м,
 кота 286,479 м

Пол. инв. № 101 (Обр. 4 1)

I.2.5. Филиппопол**Антонин Пий (138-161 г.)**

21. Л. Ω AVT AI Δ PIA – ANTΩ[NEIN]
 (глава с лавров венец надясно)
 Оп. Ω ΦIAΠΠO – [ΠOΛEIT] (Дионис гол прав наляво, държи кантарос, подпрян на тирс с панделка)

Æ A (1 assarius: I номинал); ⚭; 18,5/19,4 мм; 4,25 г

Мушмов 1924, № 68; Върбанов 2002/III,
 № 774

Сондаж Н; СЗ – 7,00 м, ЮИ – 6,60 м,
 кота 286,249 м

Пол. инв. № 78 (Обр. 4 2)

I.2.6. ДЕУЛТУМ**Север Александър (222-235 г.)**

22. Л. Ω IMP C M AVR SEV –
 ALEXANDER AVG (бюст с лавров венец,
 броня и драпирана дреха, надясно)
 Оп. Ω COL FL PA – C D – EVLT (Хигия
 права надясно, храни змия от патера; вля-
 во до краката на богинята – буква Δ)

Æ Δ (4 assarii: IV номинал); ⚭; 23/24,2 мм; 7,46 г

Драганов 2006, № 459

Сондаж О; дълбочина 0,20-0,40 м

Пол. инв. № 94 (Обр. 4 3)

I.2.7. НИКЕЯ**Гордиан III (238-244 г.)**

23. Л. Ω [M ANT ΓOPΔI]ANOC [AVΓ]
 (бюст с лъчиста корона, надясно)

I.2.4. SERDICA**Lucius Verus (161-169 AD)**

20. Ob: Ω AV KAI Λ AVP[H – Λ IOC OVNPOC] (Wreathless head right)
 Rev: Ω CEP – Δ ON (Naked Harpocrates standing left, forelock, right hand raised to mouth, holding cornucopia in left hand)

Æ A (1 assarius: I denomination); ⚭; 18/20.3 mm; 3.25 g

Христова, Жеков 2007, 26 № 12.8.30.3–4
 Trench S; NW – 0.50 m, SE – 4.80 m,
 elev. 286.479 m

Field Inv. No. 101 (Fig. 4 1)

I.2.5. PHILIPPOPOLIS**Antoninus Pius (138-161 AD)**

21. Ob: Ω AVT AI Δ PIA – ANTΩ[NEIN]
 (Laureate head right)
 Rev: Ω ΦIAΠΠO – [ΠOΛEIT] (Dionysus, naked, standing left, holding cantharus, leaning on ribboned thyrsus)

Æ A (1 assarius: I denomination); ⚭; 18.5/19.4 mm; 4.25 g

Мушмов 1924, № 68; Върбанов 2002/III,
 № 774

Trench N; NW – 7.00 m, SE – 6.60 m,
 elev. 286.249 m

Field Inv. No. 78 (Fig. 4 2)

I.2.6. DEULTUM**Severus Alexander (222-235 AD)**

22. Ob: Ω IMP C M AVR SEV – ALEX-
 ANDER AVG (Laureate bust right, wearing
 armour and drape)

Rev: Ω COL FL PA – C D – EVLT (Hygeia standing right, feeding snake from patera; at her feet left – the letter Δ)

Æ Δ (4 assarii: IV denomination); ⚭; 23/24.2 mm; 7.46 g

Драганов 2006, № 459

Trench O; depth 0.20-0.40 m

Field Inv. No. 94 (Fig. 4 3)

I.2.7. NICAEA**Gordian III (238-244 AD)**

23. Ob: Ω [M ANT ΓOPΔI]ANOC [AVΓ]
 (Radiate bust right)

Оп. → NI|K|AI|E

→ ΩN (три знамена)
 Æ B (2 *асария*: II номинал); ⚡; 20/21,1 мм;
 4,10 г
 Върбанов 2002/IV, № 3604
 Сондаж Н; СЗ – 7,17 м, ЮИ – 1,66 м,
 кота 286,749 м
 Пол. инв. № 72 (Обр. 4 4)

**I.2.8. НЕОПРЕДЕЛЕНА МОНЕТАРНИЦА
 Септимий Север (193-211 г.)**

24. Л. ⚡...KAI Λ CΕΠ – CΕVHP... (бюст на
 Септимий Север с лавров венец, наметало
 и броня, надясно)
 Оп. Изличени надпис и изображение
 Æ Δ (4 *асария*: IV номинал); 26/28,3 мм;
 9,60 г
 Сондаж Н; СЗ – 6,41 м, ЮИ – 7,55 м,
 кота 286,869 м
 Пол. инв. № 69 (Обр. 4 9)

25. Л. Изличен надпис (бюст на Септимий
 Север, надясно)
 Оп. Изличени надпис и изображение
 Æ Α (1 *асарий*: I номинал); 16,2/17,6 мм;
 2,66 г
 Сондаж В/2; СЗ – 1,66 м, ЮИ – 3,85 м,
 кота 286,785 м
 Пол. инв. № 17 (Обр. 4 5)

26. Л. Изличен надпис (бюст на Септимий
 Север с лавров венец, надясно)
 Оп. Изличени надпис и изображение
 Æ Α (1 *асарий*: I номинал); 15/16,3 мм;
 2,00 г
 Сондаж Н; СЗ – 6,79 м, ЮИ – 1,25 м,
 кота 286,799 м
 Пол. инв. № 70 (Обр. 4 6)

27. Л. Изличен надпис (бюст на Септимий
 Север с лавров венец, надясно)
 Оп. Изличен надпис (права фигура)
 Æ Α (1 *асарий*: I номинал); ⚡; 17,5/19 мм;
 2,80 г
 Сондаж Н; СЗ – 6,00 м, ЮИ – 6,50 м,
 кота 286,239 м
 Пол. инв. № 79 (Обр. 4 7)

Rev: → NI|K|AI|E

→ ΩN (three standards)
 Æ B (2 *assarii*: II denomination); ⚡;
 20/21.1 mm; 4.10 g
 Върбанов 2002/IV, № 3604
 Trench N; NW – 7.17 m, SE – 1.66 m,
 elev. 286.749 m
 Field Inv. No. 72 (Fig. 4 4)

**I.2.8. UNIDENTIFIED MINT
 Septimius Severus (193-211 AD)**

24. Ob: ⚡...KAI Λ CΕΠ – CΕVHP... (Laure-
 ate bust of Septimius Severus right, mantled
 and armoured)
 Rev: Obliterated legend and image
 Æ Δ (4 *assarii*: IV denomination);
 26/28.3 mm; 9.60 g
 Trench N; NW – 6.41 m, SE – 7.55 m,
 elev. 286.869 m
 Field Inv. No. 69 (Fig. 4 9)

25. Ob: Obliterated legend (Bust of Septi-
 mius Severus right)
 Rev: Obliterated legend and image
 Æ Α (1 *assarius*: I denomina-
 tion); 16.2/17.6 mm; 2.66 g
 Trench C/2; NW – 1.66 m, SE – 3.85 m,
 elev. 286.785 m
 Field Inv. No. 17 (Fig. 4 5)

26. Ob: Obliterated legend (Laureate bust of
 Septimius Severus right)
 Rev: Obliterated legend and image
 Æ Α (1 *assarius*: I denomination);
 15/16.3 mm; 2.00 g
 Trench N; NW – 6.79 m, SE – 1.25 m,
 elev. 286.799 m
 Field Inv. No. 70 (Fig. 4 6)

27. Ob: Obliterated legend (Laureate bust of
 Septimius Severus right)
 Rev: Obliterated legend (standing figure)
 Æ Α (1 *assarius*: I denomination); ⚡;
 17.5/19 mm; 2.80 g
 Trench N; NW – 6.00 m, SE – 6.50 m,
 elev. 286.239 m
 Field Inv. No. 79 (Fig. 4 7)

Неопределен владетел

28. Л. Изличен надпис (бюст с лъчиста корона наляво, с ризница, наметало и щит)
Оп. Изличен надпис и изображение
Æ B (2 assarii: II номинал); 20,7/23,2 мм; 5,59 г
Сондаж И; СЗ – 4,30 м, ЮИ – 1,90 м, кота 286,739 м
Пол. инв. № 50 (Обр. 4 8)

II. КЪСНОРИМСКИ МОНЕТИ

Максимиан (286-305, 306-308, 310 г.)

29. Л. MAXIMIA – NVS AVG
Оп. VIRTUS – MILITVM
AR argenteus; ↑; 17,2/18,8 мм; 3,34 г
Тицинум, ок. 294 г.
RIC VI, 282 no. 14b
Сондаж Т; СЗ – 1,00 м, ЮИ – 4,30 м, кота 286,379 м
Пол. инв. № 100 (Обр. 5 3)

Галерия Валерия (305-311 г.)

30. Л. GAL VAL – ERIA AVG
Оп. VENERI V – ICTRICI
Δ | :
MKV
Æ follis; ↓; 24,6/25,7 мм; 8,15 г
Кизик, официна Δ, около 311 г.
RIC VI, 590 no. 71
Сондаж И; СЗ – 4,50 м, ЮИ – 4,60 м, кота 286,519 м
Пол. инв. № 49 (Обр. 5 11)

Лициний I (308-324 г.)

31. Л. IMP C VAL LIC LICINIVS PF AVG
Оп. GENIO IMP – E – RATORIS
[· H]TA ·
Æ follis; ↑; 23/26,1 мм; 6,09 г
Хераклея, официна А, 308-309 г.
RIC VI, 535 no. 37b
Сондаж Ц; ЮЗ – 5,50 м, СИ – 2,14 м, кота 286,409 м
Пол. инв. № 122 (Обр. 5 12)

Unidentified Ruler

28. Ob: Obliterated legend (Radiate bust left, with chain armour, mantle and shield)
Rev: Obliterated legend and image
Æ B (2 assarii: II denomination); 20.7/23.2 mm; 5.59 g
Trench I; NW – 4.30 m, SE – 1.90 m, elev. 286.739 m
Field Inv. No. 50 (Fig. 4 8)

II. LATE ROMAN COINS

Maximian (286-305, 306-308, 310 AD)

29. Ob: MAXIMIA – NVS AVG
Rev: VIRTUS – MILITVM
AR argenteus; ↑; 17.2/18.8 mm; 3.34 g
Ticinum, ca. 294 AD
RIC VI, 282 no. 14b
Trench S; NW – 1.00 m, SE – 4.30 m, elev. 286.379 m
Field Inv. No. 100 (Fig. 5 3)

Galeria Valeria (305-311 AD)

30. Ob: GAL VAL – ERIA AVG
Rev: VENERI V – ICTRICI
Δ | :
MKV
Æ follis; ↓; 24.6/25.7 mm; 8.15 g
Cyzicus, officina Δ, ca. 311 AD
RIC VI, 590 no. 71
Trench I; NW – 4.50 m, SE – 4.60 m, elev. 286.519 m
Field Inv. No. 49 (Fig. 5 11)

Licinius I (308-324 AD)

31. Ob: IMP C VAL LIC LICINIVS PF AVG
Rev: GENIO IMP – E – RATORIS
[· H]TA ·
Æ follis; ↑; 23/26.1 mm; 6.09 g
Heraclea, officina A, 308-309 AD
RIC VI, 535 no. 37b
Trench W; SW – 5.50 m, NE – 2.14 m, elev. 286.409 m
Field Inv. No. 122 (Fig. 5 12)

32. Л. IMP LIC LICINIVS PF AVG
Оп. IOVI CON – SERVATORI [AVGG] NN
| €

SIS

Æ follis; ↑; 21/23 мм; 3,26 г
Сисция, официна €; началото на 313 г.
RIC VI, 484 no. 232a
Сондаж Ц; ЮЗ – 5,14 м, СИ – 1,95 м,
кота 286,649 м
Пол. инв. № 125 (Обр. 5 1)

Константин I (307-337 г.)

33. Л. [IMP] CONSTANTINVS PF AVG
Оп. IOVI CONSERVATORI AVGG NN
| Γ

SIS

Æ follis; ↓; 20,8/22 мм; 3,23 г
Сисция, официна Γ, началото на 313 г.
RIC VI, 484 no. 232b
Сондаж X; ЮЗ – 4,60 м, СИ – 1,64 м,
кота 286,559 м
Пол. инв. № 129 (Обр. 5 2)

34. Л. IMP CONSTANTI – NVS AVG
Оп. VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/
VOT PR

PTR

Billon *argenteus*; ↓; 17,3/17,4 мм; 2,19 г
Тревери, 313 г.
King 1987, 200 no. 643; Sear 1988, no. 3853;
Van Meter 2000, 290 no. 17
Сондаж В/2; СЗ – 3,55 м, ЮИ – 1,50 м,
кота 286,68 м
Пол. инв. № 19 (Обр. 5 4)

35. Л. CONSTAN – TINVS AVG
Оп. PROVIDEN – TIAE AVGG

*

ΓSIS (два вписани полукръга)

Æ 3; ↑; 17,3/18,2 мм; 2,68 г
Сисция, официна Γ, 324-330 г. (328-329 г.)
LRBC I, no. 737; RIC VII, 552 no. 214
Сондаж Ц; ЮЗ – 0,45 м, СИ – 5,23 м,
кота 286,389 м
Пол. инв. № 128 (Обр. 5 5)

32. Ob: IMP LIC LICINIVS PF AVG
Rev: IOVI CON – SERVATORI [AVGG] NN
| €

SIS

Æ follis; ↑; 21/23 мм; 3,26 г
Siscia, officina €, beginning of 313 AD
RIC VI, 484 no. 232a
Trench W; SW – 5.14 m, NE – 1.95 m,
elev. 286.649 m
Field Inv. No. 125 (Fig. 5 1)

Constantine I (307-337 AD)

33. Ob: [IMP] CONSTANTINVS PF AVG
Rev: IOVI CONSERVATORI AVGG NN
| Γ

SIS

Æ follis; ↓; 20.8/22 mm; 3.23 g
Siscia, officina Γ, beginning of 313 AD
RIC VI, 484 no. 232b
Trench V; SW – 4.60 m, NE – 1.64 m,
elev. 286.559 m
Field Inv. No. 129 (Fig. 5 2)

34. Ob: IMP CONSTANTI – NVS AVG
Rev: VICTORIAE LAETAE PRINC PERP/
VOT PR

PTR

Billon *argenteus*; ↓; 17.3/17.4 mm; 2.19 g
Treveri, 313 AD
King 1987, 200 no. 643; Sear 1988, no.
3853; Van Meter 2000, 290 no. 17
Trench C/2; NW – 3.55 m, SE – 1.50 m,
elev. 286.68 m
Field Inv. No. 19 (Fig. 5 4)

35. Ob: CONSTAN – TINVS AVG
Rev: PROVIDEN – TIAE AVGG

*

ΓSIS (two inscribed semicircles)

Æ 3; ↑; 17.3/18.2 mm; 2.68 g
Siscia, officina Γ, 324-330 AD (328-329 AD)
LRBC I, no. 737; RIC VII, 552 no. 214
Trench W; SW – 0.45 m, NE – 5.23 m,
elev. 286.389 m
Field Inv. No. 128 (Fig. 5 5)

36. Л. CONSTANTI – NVS MAX AVG
Оп. GLOR – IA EXERC – ITVS (вариант 2)

CONSA

Æ 3; ↓; 18,1/18,7 мм; 2,01 г
Константинополь, оффисина А, 330-335 г.
LRBC I, no. 1005
Сондаж 3; СЗ – 2,30 м, ЮИ – 2,70 м,
кота 286,879 м
Пол. инв. № 37 (Обр. 5 6)

37. Л. CONSTANTI – NVS MAX AVG
Оп. GLOR – IA EXERC – ITVS (вариант 2)

CONSA

Æ 4; ↓; 14,6/15,8 мм; 1,33 г
Константинополь, оффисина А, 335-337 г.
LRBC I, no. 1024
Сондаж И; СЗ – 5,65 м, ЮИ – 4,12 м,
кота 286,419 м
Пол. инв. № 54 (Обр. 5 7)

Константин I (постумна емисия)

38. Л. Изличен надпис
Оп. *Quadrige*
Æ 4; ↓; 14,5/15,1 мм; 1,24 г
Нечетлива монетарница, 337-341 г.
Сондаж Т; СЗ – 0,40 м, ЮИ – 5,00 м,
кота 286,369 м
Пол. инв. № 105 (Обр. 5 8)

Семейството на Константин I

39. Л. Изличен надпис
Оп. Тип GLORIA EXERCITVS (вариант 3)
Æ 4; ↓; 13,6/16,4 мм; 0,97 г
Нечетлива монетарница, 335-341 г.
Сондаж И; СЗ – 5,22 м, ЮИ – 4,70 м,
кота 286,519 м
Пол. инв. № 48 (Обр. 5 9)

40. Л. Изличен надпис
Оп. GLOR – [IA EXERC – ITVS] (вариант 3)

CONSA

Æ 4; ↓; 13,4/14 мм; 1,14 г
Константинополь, оффисина А, 335-341 г.
Сондаж Ц; ЮЗ – 2,60 м, СИ – 3,00 м,
кота 286,409 м
Пол. инв. № 134 (Обр. 5 10)

36. Ob: CONSTANTI – NVS MAX AVG
Rev: GLOR – IA EXERC – ITVS (variant 2)

CONSA

Æ 3; ↓; 18.1/18.7 mm; 2.01 g
Constantinople, officina A, 330-335 AD
LRBC I, no. 1005
Trench H; NW – 2.30 m, SE – 2.70 m,
elev. 286.879 m
Field Inv. No. 37 (Fig. 5 6)

37. Ob: CONSTANTI – NVS MAX AVG
Rev: GLOR – IA EXERC – ITVS (variant 2)

CONSA

Æ 4; ↓; 14.6/15.8 mm; 1.33 g
Constantinople, officina A, 335-337 AD
LRBC I, no. 1024
Trench I; NW – 5.65 m, SE – 4.12 m,
elev. 286.419 m
Field Inv. No. 54 (Fig. 5 7)

Constantine I (posthumous issue)

38. Ob: Obliterated legend
Rev: *Quadrige*
Æ 4; ↓; 14.5/15.1 mm; 1.24 g
Illegible mint, 337-341 AD
Trench S; NW – 0.40 m, SE – 5.00 m,
elev. 286.369 m
Field Inv. No. 105 (Fig. 5 8)

The Family of Constantine I

39. Ob: Obliterated legend
Rev: Type GLORIA EXERCITVS (variant 3)
Æ 4; ↓; 13.6/16.4 mm; 0.97 g
Illegible mint, 335-341 AD
Trench I; NW – 5.22 m, SE – 4.70 m,
elev. 286.519 m
Field Inv. No. 48 (Fig. 5 9)

40. Ob: Obliterated legend
Rev: GLOR – [IA EXERC – ITVS] (variant 3)

CONSA

Æ 4; ↓; 13.4/14 mm; 1.14 g
Constantinople, officina A, 335-341 AD
Trench W; SW – 2.60 m, NE – 3.00 m,
elev. 286.409 m
Field Inv. No. 134 (Fig. 5 10)

Констанс, цезар (333-337 г.)

41. Л. Изличен надпис (бюст наляво)
Оп. Тип GLORIA EXERCITVS (вариант 3)

[C]ON[SA]

Æ 4; ↑; 15/15,5 мм; 0,98 г
Константинопол, 335-337 г.
LRBC I, no. 1030-1031
Сондаж И; СЗ – 5,95 м, ЮИ – 3,00 м,
кота 286,419 м
Пол. инв. № 52 (Обр. 6 1)

Констанций II, цезар (324-337 г.)

42. Л. FL IVL CONSTANTIVS NOB C
Оп. PROVIDEN – TIAE CAESS

*

· SMH[B] ·

Æ 3; ↓; 18,6/19 мм; 2,44 г
Хераклея, oficina B (?), 324-330 г. (324 г.)
LRBC I, no. 885; RIC VII, 550 no. 68
Сондаж III; ЮЗ – 4,87 м, СИ – 1,30 м,
кота 286,569 м
Пол. инв. № 130 (Обр. 6 12)

**Констанций II или Констанс
(август)**

43. Л. Изличен надпис
Оп. Тип VOT/XX/MVLT/XXX
Æ 4; ↓; 13,9/14,7 мм; 1,41 г
Нечетлива монетарница, 341-346 г.
Сондаж В/2; СЗ – 2,30 м, ЮИ – 3,30 м,
кота 286,74 м
Пол. инв. № 20 (Обр. 6 2)

44. Л. Изличен надпис
Оп. Тип VOT/XX/MVLT/XXX
Æ 4; ↓; 14,8/15,3 мм; 2,44 г
Нечетлива монетарница, 341-346 г.
Сондаж Н; СЗ – 7,35 м, ЮИ – 6, 65 м,
кота 286,759 м
Пол. инв. № 80 (Обр. 6 3)

45. Л. Изличен надпис
Оп. Тип VOT/XX/MVLT/XXX

CONS[A]

Æ 4; ↓; 13/14 мм; 0,94 г
Константинопол, oficina A(?), 341-346 г.

Constans, Caesar (333-337 AD)

41. Ob: Obliterated legend (Bust left)
Rev: Type GLORIA EXERCITVS (variant 3)

[C]ON[SA]

Æ 4; ↑; 15/15.5 mm; 0.98 g
Constantinople, 335-337 AD
LRBC I, no. 1030-1031
Trench I; NW – 5.95 m, SE – 3.00 m,
elev. 286.419 m
Field Inv. No. 52 (Fig. 6 1)

Constantius II, Caesar (324-337 AD)

42. Ob: FL IVL CONSTANTIVS NOB C
Rev: PROVIDEN – TIAE CAESS

*

· SMH[B] ·

Æ 3; ↓; 18.6/19 mm; 2.44 g
Heraclea, officina B (?), 324-330 AD (324 AD)
LRBC I, no. 885; RIC VII, 550 no. 68
Trench Y; SW – 4.87 m, NE – 1.30 m,
elev. 286.569 m
Field Inv. No. 130 (Fig. 6 12)

Constantius II or Constans (Augusti)

43. Ob: Obliterated legend
Rev: Type VOT/XX/MVLT/XXX
Æ 4; ↓; 13.9/14.7 mm; 1.41 g
Illegible mint, 341-346 AD
Trench C/2; NW – 2.30 m, SE – 3.30 m,
elev. 286.74 m
Field Inv. No. 20 (Fig. 6 2)

44. Ob: Obliterated legend
Rev: Type VOT/XX/MVLT/XXX
Æ 4; ↓; 14.8/15.3 mm; 2.44 g
Illegible mint, 341-346 AD
Trench N; NW – 7.35 m, SE – 6.65 m,
elev. 286.759 m
Field Inv. No. 80 (Fig. 6 3)

45. Ob: Obliterated legend
Rev: Type VOT/XX/MVLT/XXX

CONS[A]

Æ 4; ↓; 13/14 mm; 0.94 g
Constantinople, officina A (?), 341-346 AD

LRBC I, no. 1064-1065

Сондаж У; СЗ – 5,20 м, ЮИ – 2,50 м,
кота 286,629 м

Пол. инв. № 111 (Обр. 6 4)

46. Л. Изличен надпис

Оп. Тип VOT/XX/MVLT/XXX

Æ 4; ↑; 13/14,6 мм; 1,59 г

Нечетлива монетарница, 341-346 г.

Сондаж Ш; ЮЗ – 4,60 м, СИ – 1,00 м,
кота 286,549 м

Пол. инв. № 136 (Обр. 6 5)

Констанций II, август (337-361 г.)

47. Л. DN CON[STAN] – TIVS PF AVG

Оп. VOT/XX/MVLT/XXX

Æ 4; ↓; 13,7/14,8 мм; 1,27 г

Нечетлива монетарница, 341-346 г.

Сондаж Л; СЗ – 3,89 м, Ю – 2,05 м,
кота 286,719 м

Пол. инв. № 59 (Обр. 6 6)

48. Л. DN CONSTAN – TIVS PF AV[G]

Оп. FEL TEMP [RE – PARA]TIO

(вариант *Falling horseman*, 4)

* |

SMHA

Æ 3; ↓; 16,7/17,9 мм; 2,14 г

Хераклея; oficina A, 346-350 г.

LRBC II, no. 1891

Сондаж А/1; СЗ – 5,15 м, ЮИ – 1,30 м,
кота 286,72 м

Пол. инв. № 10 (Обр. 6 9)

49. Л. DN CONSTAN – [TIVS PF AVG]

Оп. FEL TEMP [RE – PARATIO]

(вариант *Falling horseman*, 4)

Æ 2; ↑; 19,6/21,3 мм; 4,79 г

Нечетлива монетарница, 346-354 г.

Сондаж Ц; ЮЗ – 1,61 м, СИ – 4,08 м,
кота 286,429 м

Пол. инв. № 121 (Обр. 6 13)

50. Л. [DN] CON[STAN] – TIVS PF AVG]

Оп. FEL TEMP [RE – P]ARA[TIO]

(вариант *Falling horseman*, 3)

Æ 3; ↓; 15,2/18,6 мм; 2,36 г

Нечетлива монетарница, 351-361 г.

Сондаж В/2; СЗ – 1,65 м, ЮИ – 3,75 м,
кота 286,80 м

LRBC I, no. 1064-1065

Trench T; NW – 5.20 m, SE – 2.50 m,
elev. 286.629 m

Field Inv. No. 111 (Fig. 6 4)

46. Ob: Obliterated legend

Rev: Type VOT/XX/MVLT/XXX

Æ 4; ↑; 13/14.6 mm; 1.59 g

Illegible mint, 341-346 AD

Trench Y; SW – 4.60 m, NE – 1.00 m,
elev. 286.549 m

Field Inv. No. 136 (Fig. 6 5)

Constantius II, Augustus (337-361 AD)

47. Ob: DN CON[STAN] – TIVS PF AVG

Rev: VOT/XX/MVLT/XXX

Æ 4; ↓; 13.7/14.8 mm; 1.27 g

Illegible mint, 341-346 AD

Trench L; NW – 3.89 m, S – 2.05 m,
elev. 286.719 m

Field Inv. No. 59 (Fig. 6 6)

48. Ob: DN CONSTAN – TIVS PF AV[G]

Rev: FEL TEMP [RE – PARA]TIO (variant

Falling horseman, 4)

* |

SMHA

Æ 3; ↓; 16.7/17.9 mm; 2.14 g

Heraclea; officina A, 346-350 AD

LRBC II, no. 1891

Trench A/1; NW – 5.15 m, SE – 1.30 m,
elev. 286.72 m

Field Inv. No. 10 (Fig. 6 9)

49. Ob: DN CONSTAN – [TIVS PF AVG]

Rev: FEL TEMP [RE – PARATIO] (variant

Falling horseman, 4)

Æ 2; ↑; 19.6/21.3 mm; 4.79 g

Illegible mint, 346-354 AD

Trench W; SW – 1.61 m, NE – 4.08 m,
elev. 286.429 m

Field Inv. No. 121 (Fig. 6 13)

50. Ob: [DN] CON[STAN] – TIVS PF AVG]

Rev: FEL TEMP [RE – P]ARA[TIO] (vari-

ant *Falling horseman*, 3)

Æ 3; ↓; 15.2/18.6 mm; 2.36 g

Illegible mint, 351-361 AD

Trench C/2; NW – 1.65 m, SE – 3.75 m,
elev. 286.80 m

Пол. инв. № 18 (Обр. 6 7)

51. Л. DN CON[STAN – TIVS PF AVG]
Оп. Тип FEL TEMP REPARATIO
(вариант *Falling horseman*, 3)
Æ 3; ↓; 18,2/19,7 мм; 3,71 г
Нечетлива монетарница, 351-361 г.
Сондаж В/2; С3 – 3,09 м, ЮИ – 1,89 м,
кота 286,509 м
Пол. инв. № 24 (Обр. 6 10)

52. Л. Изличен надпис
Оп. Тип FEL TEMP REPARATIO
(вариант *Falling horseman*, 3)
Æ 3; ↓; 15/16,5 мм; 1,92 г
Нечетлива монетарница, 351-361 г.
Сондаж II; ЮЗ – 4,01 м, СИ – 1,11 м,
кота 286,249 м
Пол. инв. № 124 (Обр. 6 8)

**Констанций II (август)
или Юлиан II (цезар)**

53. Л. Изличен надпис
Оп. Тип SPES REIPVBLICE
Æ 4; ↓; 15,5/16,4 мм; 1,79 г
Нечетлива монетарница, 355-361 г.
Сондаж Ч; ЮЗ – 2,22 м, СИ – 4,57 м,
кота 286,389 м
Пол. инв. № 135 (Обр. 6 11)

Валенс (364-378 г.)

54. Л. DN V[ALEN] – S PF AVG
Оп. SECVRITAS – REIPVBLICAE
Æ 3; ↓; 15,7/17,6 мм; 1,83 г
Нечетлива монетарница, 364-378 г.
Сондаж А/2; С3 – 2,57 м, ЮИ – 3,45 м, кота
286,709 м
Пол. инв. № 53 (Обр. 7 1)

55. Л. DN VALEN – [S PF AVG]
Оп. [SECVRITAS – REIPVB]LICAE
Æ 3; ↑; 15,4/16,3 мм; 1,94 г
Нечетлива монетарница, 364-378 г.
Сондаж Х; ЮЗ – 2,89 м, СИ – 3,12 м,
кота 286,429 м
Пол. инв. № 126 (Обр. 7 2)

Field Inv. No. 18 (Fig. 6 7)

51. Ob: DN CON[STAN – TIVS PF AVG]
Rev: Type FEL TEMP REPARATIO (variant
Falling horseman, 3)
Æ 3; ↓; 18.2/19.7 mm; 3.71 g
Illegible mint, 351-361 AD
Trench C/2; NW – 3.09 m, SE – 1.89 m,
elev. 286.509 m
Field Inv. No. 24 (Fig. 6 10)

52. Ob: Obliterated legend
Rev: Type FEL TEMP REPARATIO (variant
Falling horseman, 3)
Æ 3; ↓; 15/16.5 mm; 1.92 g
Illegible mint, 351-361 AD
Trench W; SW – 4.01 m, NE – 1.11 m,
elev. 286.249 m
Field Inv. No. 124 (Fig. 6 8)

**Constantius II (Augustus)
or Julian II (Caesar)**

53. Ob: Obliterated legend
Rev: Type SPES REIPVBLICE
Æ 4; ↓; 15.5/16.4 mm; 1.79 g
Illegible mint, 355-361 AD
Trench X; SW – 2.22 m, NE – 4.57 m,
elev. 286.389 m
Field Inv. No. 135 (Fig. 6 11)

Valens (364-378 AD)

54. Ob: DN V[ALEN] – S PF AVG
Rev: SECVRITAS – REIPVBLICAE
Æ 3; ↓; 15.7/17.6 mm; 1.83 g
Illegible mint, 364-378 AD
Trench A/2; NW – 2.57 m, SE – 3.45 m,
elev. 286.709 m
Field Inv. No. 53 (Fig. 7 1)

55. Ob: DN VALEN – [S PF AVG]
Rev: [SECVRITAS – REIPVB]LICAE
Æ 3; ↑; 15.4/16.3 mm; 1.94 g
Illegible mint, 364-378 AD
Trench V; SW – 2.89 m, NE – 3.12 m,
elev. 286.429 m
Field Inv. No. 126 (Fig. 7 2)

Валентиниан I, Валенс или Грациан

56. Л. Изличен надпис
Оп. Тип SECVRITAS REIPVBLICAE
Æ 3; ↑; 14 мм; 1,33 г
(част от периферията отчупена)
Нечетлива монетарница, 364-378 г.
Сондаж А/2; СЗ – 2,05 м, ЮИ – 3,05 м,
кота 286,68 м
Пол. инв. № 11 (Обр. 7 7)

57. Л. Изличен надпис
Оп. Тип SECVRITAS REIPVBLICAE
Æ 3; ↑; 14,4/15,9 мм; 1,17 г
Нечетлива монетарница, 364-378 г.
Сондаж Т; СЗ – 5,30 м, ЮИ – 0,50 м,
кота 286,649 м
Пол. инв. № 108 (Обр. 7 3)

58. Л. Изличен надпис
Оп. Тип SECVRITAS REIPVBLICAE
Æ 3; ↓; 15,4/16,2 мм; 2,14 г
Нечетлива монетарница, 364-378 г.
Сондаж Т; СЗ – 2,80 м, ЮИ – 2,50 м,
кота 286,369 м
Пол. инв. № 110 (Обр. 7 4)

59. Л. Изличен надпис
Оп. Тип GLORIA ROMANORVM (8)
Æ 3; ↑; 12,4/14,6 мм; 2,02 г
Нечетлива монетарница, 364-378 г.
Сондаж Ч; ЮЗ – 2,71 м, СИ – 3,02 м,
кота 286,409 м
Пол. инв. № 132 (Обр. 7 5)

Валентиниан II, Теодосий I, Аркадий или Хонорий

60. Л. Изличен надпис
Оп. Тип SALVS REIPVBLICAE (2)
Æ 4; ↓; 11,2/13,4 мм; 1,38 г
Нечетлива монетарница, 383-395 г.
Сондаж Ш; ЮЗ – 3,18 м, СИ – 2,74 м,
кота 286,639 м
Пол. инв. № 133 (Обр. 7 8)

Теодосий I (379-395 г.)

61. Л. DN THE[ODO – SIVS PF AVG]
Оп. Тип SALVS REIPVBLICAE (2)
Æ 4; ↓; 12,3/13,8 мм; 1,00 г
Нечетлива монетарница, 383-395 г.

Valentinian I, Valens or Gratian

56. Ob: Obliterated legend
Rev: Type SECVRITAS REIPVBLICAE
Æ 3; ↑; 14 mm; 1.33 g (part of edge broken)
Illegible mint, 364-378 AD
Trench A/2; NW – 2.05 m, SE – 3.05 m,
elev. 286.68 m
Field Inv. No. 11 (Fig. 7 7)

57. Ob: Obliterated legend
Rev: Type SECVRITAS REIPVBLICAE
Æ 3; ↑; 14.4/15.9 mm; 1.17 g
Illegible mint, 364-378 AD
Trench S; NW – 5.30 m, SE – 0.50 m,
elev. 286.649 m
Field Inv. No. 108 (Fig. 7 3)

58. Ob: Obliterated legend
Rev: Type SECVRITAS REIPVBLICAE
Æ 3; ↓; 15.4/16.2 mm; 2.14 g
Illegible mint, 364-378 AD
Trench S; NW – 2.80 m, SE – 2.50 m,
elev. 286.369 m
Field Inv. No. 110 (Fig. 7 4)

59. Ob: Obliterated legend
Rev: Type GLORIA ROMANORVM (8)
Æ 3; ↑; 12.4/14.6 mm; 2.02 g
Illegible mint, 364-378 AD
Trench X; SW – 2.71 m, NE – 3.02 m,
elev. 286.409 m
Field Inv. No. 132 (Fig. 7 5)

Valentinian II, Theodosius I, Arcadius or Honorius

60. Ob: Obliterated legend
Rev: Type SALVS REIPVBLICAE (2)
Æ 4; ↓; 11.2/13.4 mm; 1.38 g
Illegible mint, 383-395 AD
Trench Y; SW – 3.18 m, NE – 2.74 m,
elev. 286.639 m
Field Inv. No. 133 (Fig. 7 8)

Theodosius I (379-395 AD)

61. Ob: DN THE[ODO – SIVS PF AVG]
Rev: Type SALVS REIPVBLICAE (2)
Æ 4; ↓; 12.3/13.8 mm; 1.00 g
Illegible mint, 383-395 AD

Сондаж Ч; ЮЗ – 3,46 м, СИ – 2,09 м,
кота 286,389 м
Пол. инв. 137 (Обр. 7 6)

Аркадий, Хонорий или Теодосий II

62. Л. Нечетлив надпис
Оп. Тип CONCORDIA AVGG

CONS[A]

Æ 3; ↑; 16,5/17,4 мм; 2,35 г
Константинопол, офисина А (?), 400-402 г.
LRBC II, no. 2210-2212
Сондаж В/2; СЗ – 2,40 м, ЮИ – 3,20 м,
кота 286,158 м
Пол. инв. № 23 (Обр. 7 12)

63. Л. Нечетлив надпис
Оп. Тип GLORIA ROMANORVM (21)
Æ 3; ↓; 12,5/14,1 мм; 1,08 г
Нечетлива монетарница, 400-402 г.
Сондаж Е; СЗ – 3,70 м, ЮИ – 3,90 м,
кота 286,819 м
Пол. инв. № 26 (Обр. 7 9)

Хонорий (395-423 г.)

64. Л. DN HONORI – [VS PF AVG]
Оп. Тип VIRTVS EXERCITI (2)

CON[SA]

Æ 3; ↓; 15,6/16,4 мм; 1,54 г
Константинопол, 395-408 г.
LRBC II, no. 2206
Сондаж III; ЮЗ – 4,10 м, СИ – 2,83 м,
кота 286,659 м
Пол. инв. № 131 (Обр. 7 11)

Неопределени (IV в.)

65. Л. Изличен надпис
Оп. Изличени надпис и изображение
Æ 4; 13,8/13,7 мм; 1,15 г
Сондаж В/1; СЗ – 1,75 м, ЮИ – 4,02 м,
кота 286,159 м
Пол. инв. № 25 (Обр. 7 10)

66. Л. Изличен надпис
Оп. Изличени надпис и изображение
Æ 3; 16,3/17,2 мм; 1,70 г
Сондаж З; СЗ – 4,63 м, ЮИ – 4,04 м,
кота 286,769 м
Пол. инв. № 36 (Обр. 7 13)

Trench X; SW – 3.46 m, NE – 2.09 m,
elev. 286.389 m
Field Inv. No. 137 (Fig. 7 6)

Arcadius, Honorius or Theodosius II

62. Ob: Illegible legend
Rev: Type CONCORDIA AVGG

CONS[A]

Æ 3; ↑; 16.5/17.4 mm; 2.35 g
Constantinople, officina A (?), 400-402 AD
LRBC II, no. 2210-2212
Trench C/2; NW – 2.40 m, SE – 3.20 m,
elev. 286.158 m
Field Inv. No. 23 (Fig. 7 12)

63. Ob: Illegible legend
Rev: Type GLORIA ROMANORVM (21)
Æ 3; ↓; 12.5/14.1 mm; 1.08 g
Illegible mint, 400-402 AD
Trench F; NW – 3.70 m, SE – 3.90 m,
elev. 286.819 m
Field Inv. No. 26 (Fig. 7 9)

Honorius (395-423 AD)

64. Ob: DN HONORI – [VS PF AVG]
Rev: Type VIRTVS EXERCITI (2)

CON[SA]

Æ 3; ↓; 15.6/16.4 mm; 1.54 g
Constantinople, 395-408 AD
LRBC II, no. 2206
Trench Y; SW – 4.10 m, NE – 2.83 m,
elev. 286.659 m
Field Inv. No. 131 (Fig. 7 11)

Unidentified (IV c.)

65. Ob: Obliterated legend
Rev: Obliterated legend and image
Æ 4; 13.8/13.7 mm; 1.15 g
Trench C/1; NW – 1.75 m, SE – 4.02 m,
elev. 286.159 m
Field Inv. No. 25 (Fig. 7 10)

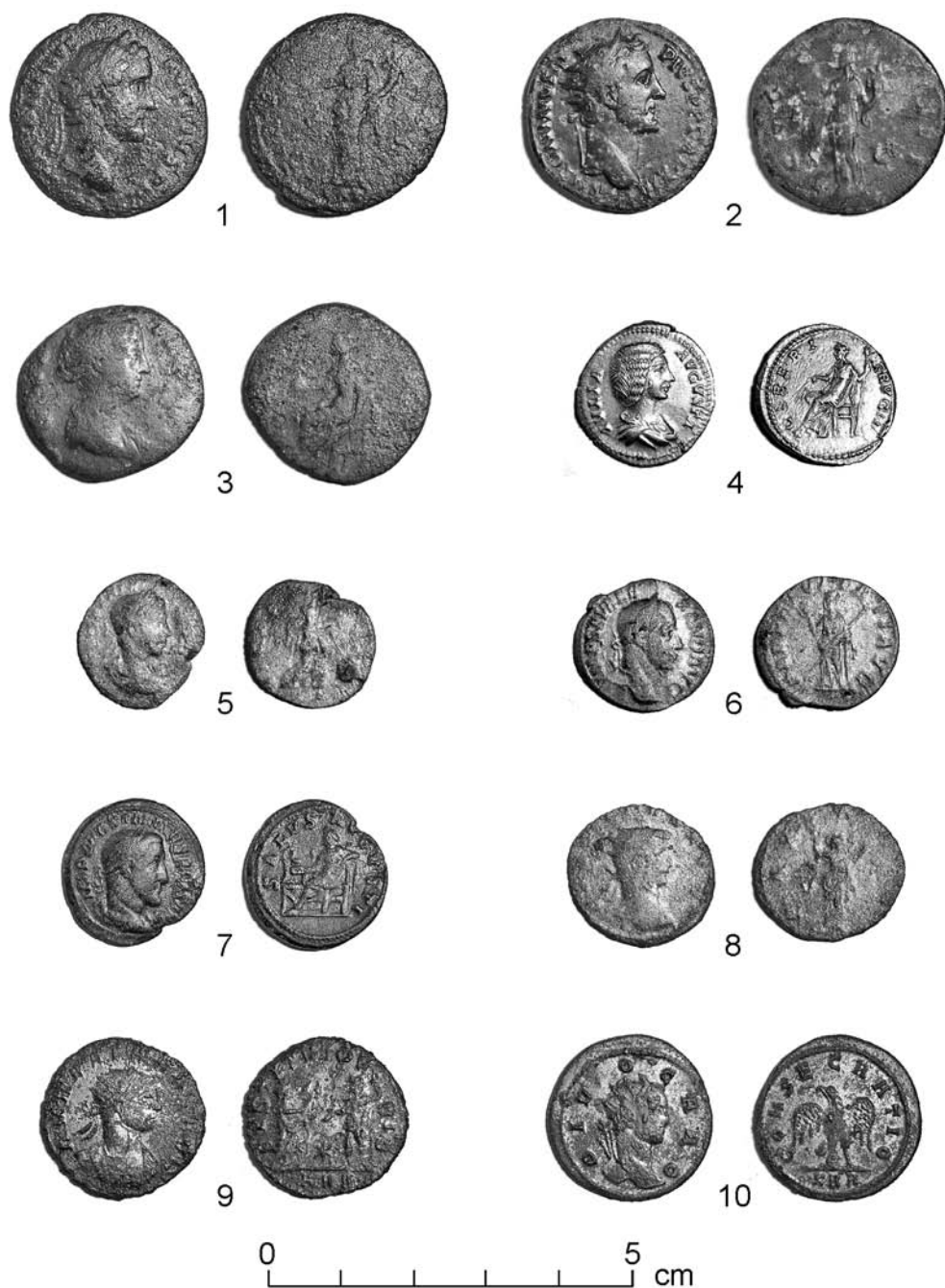
66. Ob: Obliterated legend
Rev: Obliterated legend and image
Æ 3; 16.3/17.2 mm; 1.70 g
Trench H; NW – 4.63 m, SE – 4.04 m,
elev. 286.769 m
Field Inv. No. 36 (Fig. 7 13)

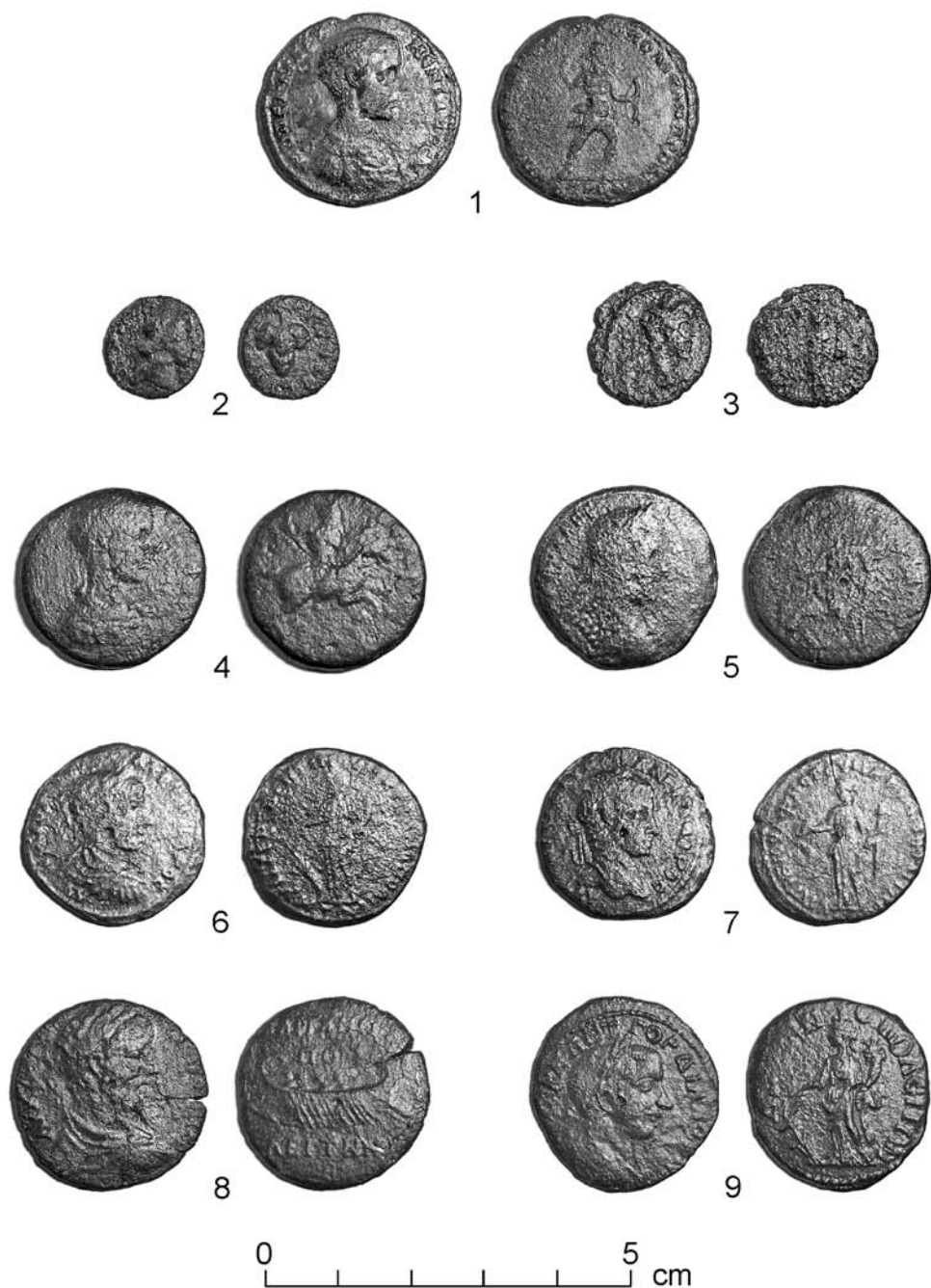
Обр. 1. Пространствено разположение на монетните находки.

Легенда: 1. Емисии преди 324 г.; 2. Емисии от 324 до 356 г.; 3. Емисии след 356 г.

Image 1. Spatial distribution of coin finds. *Key:* 1. Emissions before 324;
2. Emissions from 324 until 356; 3. Emissions after 356.

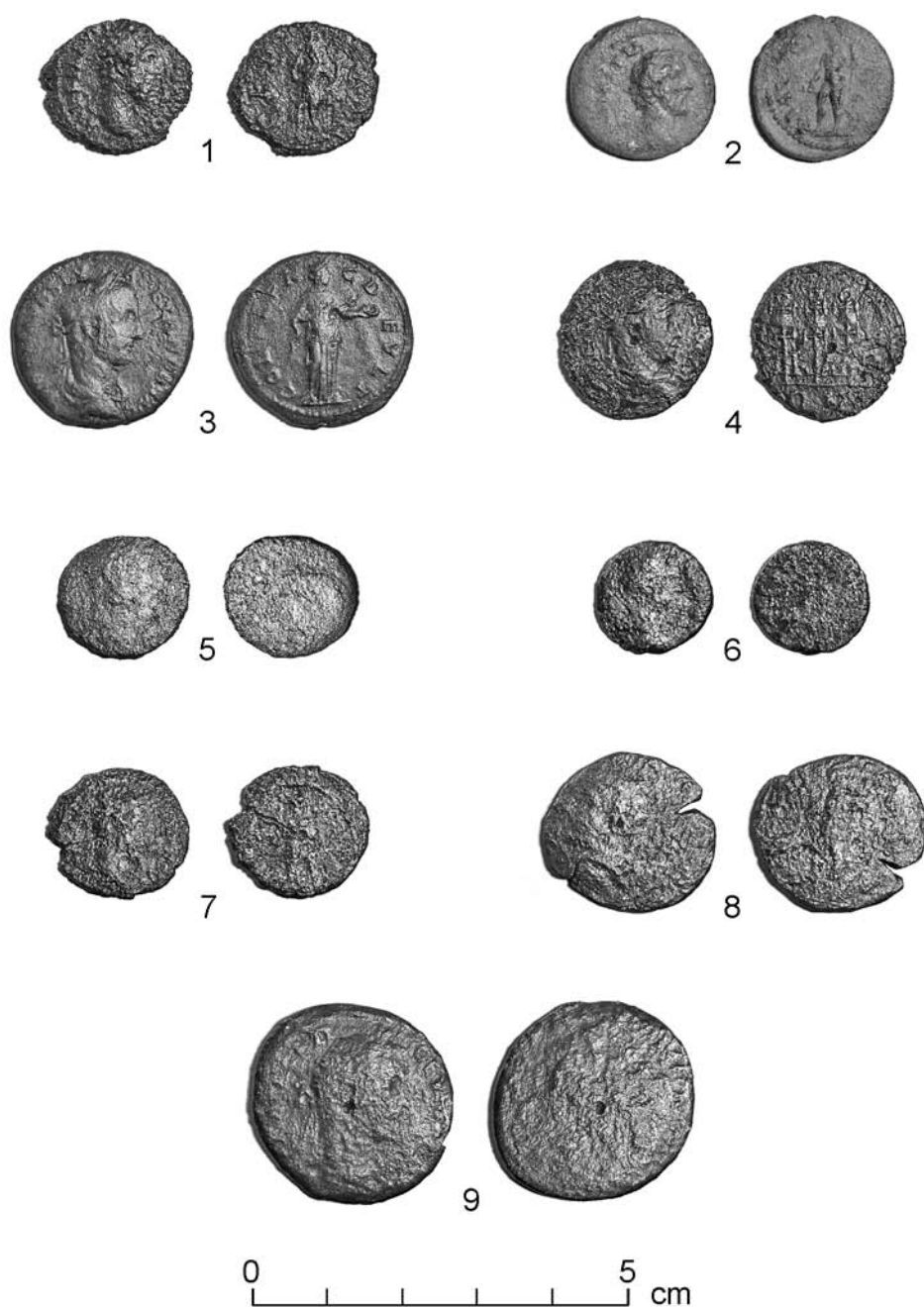

Обр. 2. Имперско монетосечене от периода на Принципата (кат. № 1-10).
Image 2. Imperial coinage from the period of the Principate (catalogue number 1–10)

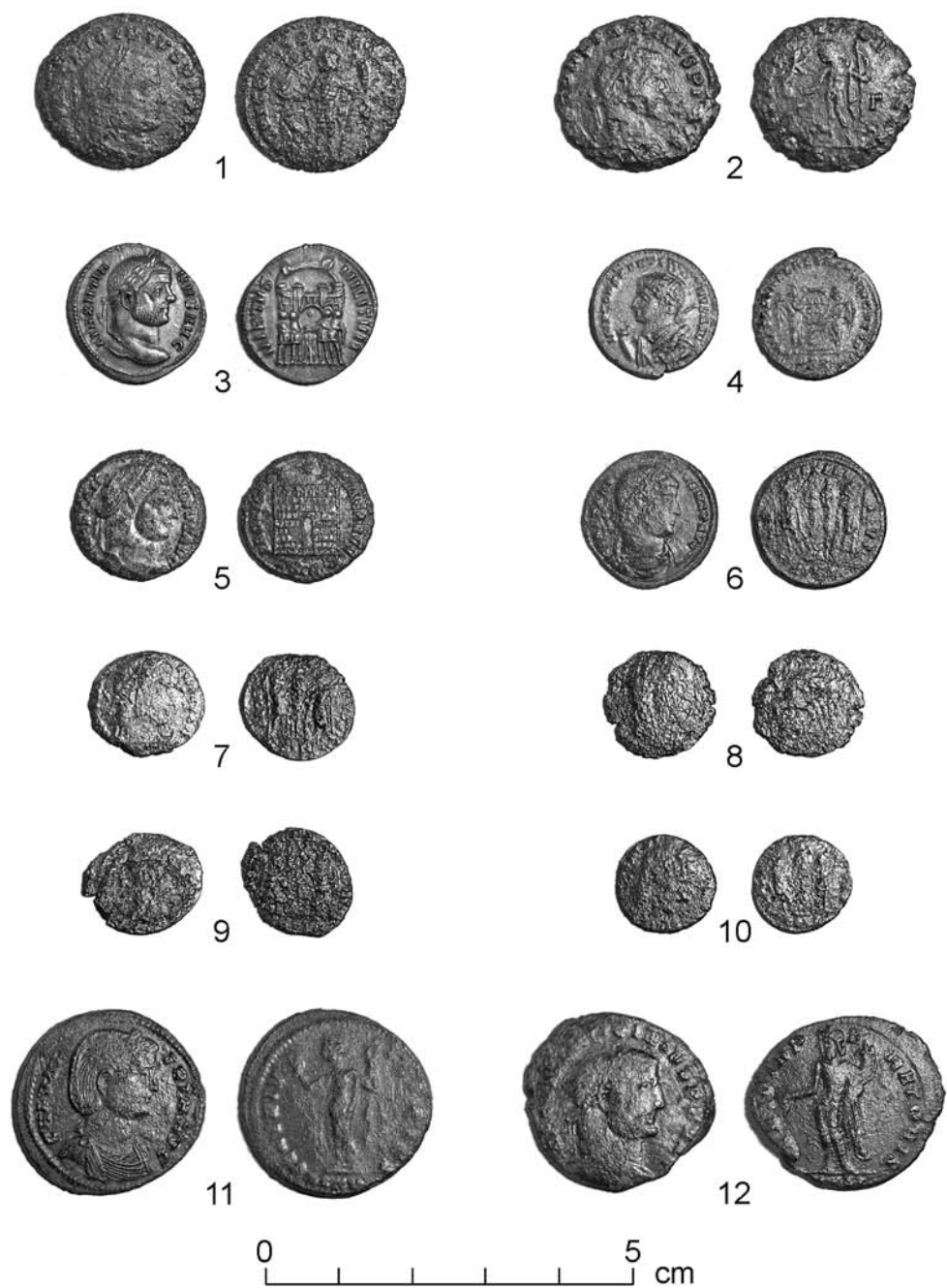
Обр. 3. Провинциално монетосечене – Никополис ад Иструм, Марцианопол, Хадрианопол (кат. № 11-19).

Image 3. Provincial coinage – Nicopolis ad Istrum, Marcianopolis, Hadrianopolis (catalogue number 11-19).

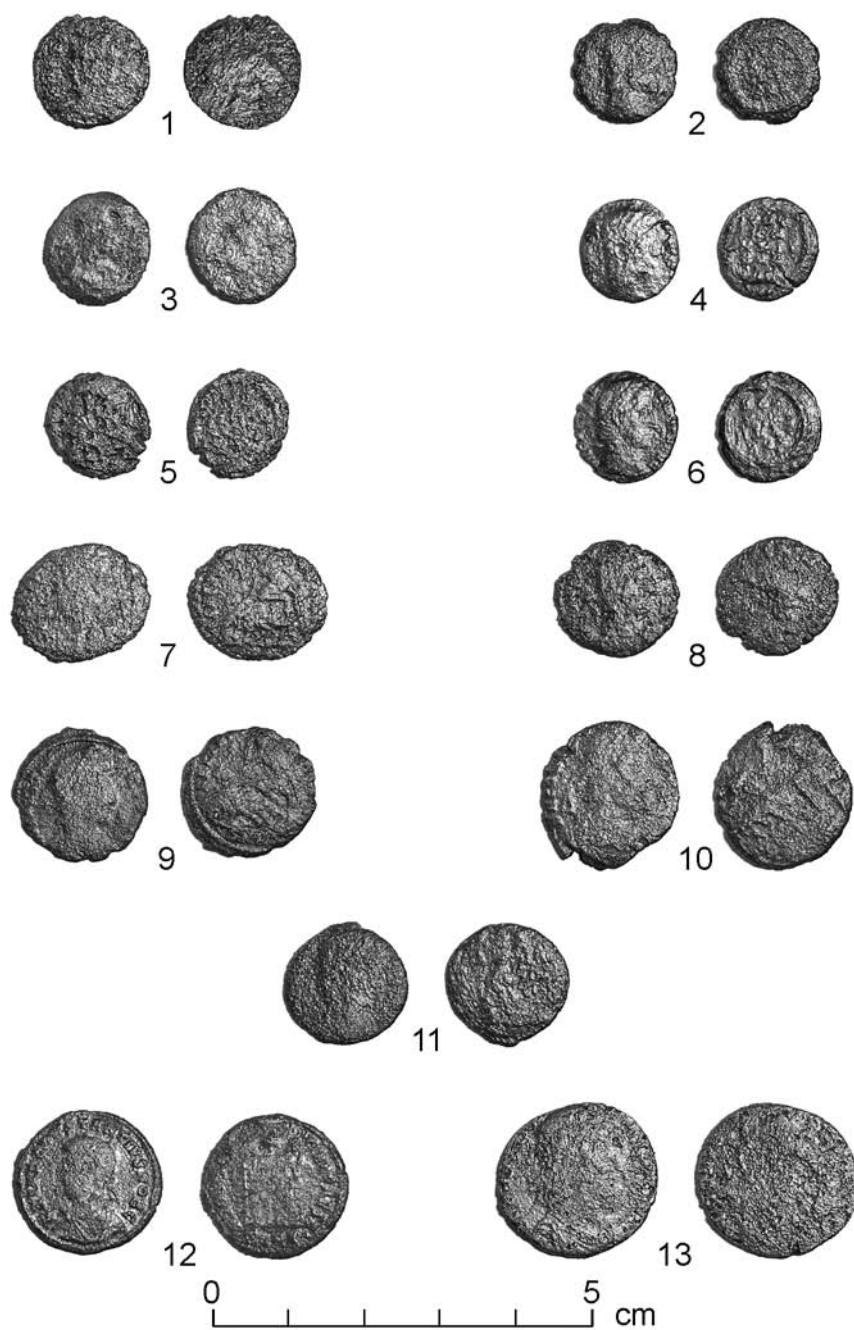

Обр. 4. Провинциално монетосечене – Сердика, Филиппопол, Деултум, Никея, неопределени монетарници (кат. № 20-28).

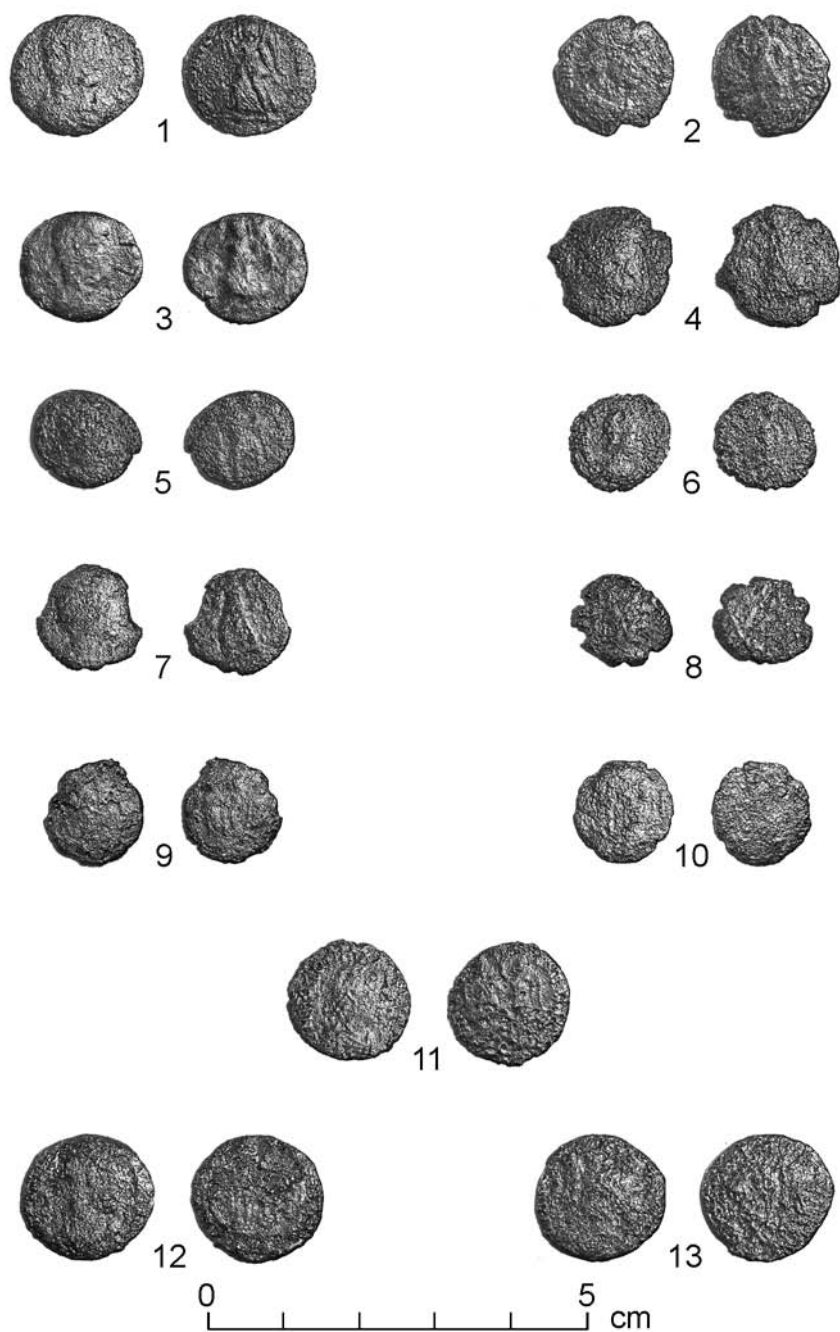
Image 4. Provincial coinage – Serdica, Philippoupolis, Deultum, Nicaea, unknown mints (catalogue number 20-28).

Обр. 5. Късноримски монети (кат. № 29-40).
Image 5. Late Roman coins (catalogue number 29–40).

Обр. 6. Късноримски монети (кат. № 41-53).
Image 6. Late Roman coins (catalogue number 41–53).

Обр. 7. Късноримски монети (кат. № 54-66).
Image 7. Late Roman coins (catalogue number 54-66).

VIII

КЕРАМИЧЕН POTTERY КОМПЛЕКС COMPLEX

Стилиян Иванов Stiliyan Ivanov

В резултат на проведените през 2012 г. археологически проучвания на светилището край Состра в м. „Калугерското“ е събрано известно количество силно фрагментирана битова керамика. Поради характера и състоянието на откритите образци, настоящето представяне се свежда само до кратка типология и илюстриран каталог.

Керамичният комплекс е представен от три основни класа съдове – трапезна, кухненска керамика и амфори (обр. 1). Всеки от тях се дели на групи, а те – на съответни типове. Изработената типология е базирана на документираните по време на проучванията 187 керамични фрагмента. Трябва да се отбележи, че липсата на фрагменти с диагностични характеристики в по-голямата част от керамичния материал затрудни допълнително идентификацията и определянето на формите.

ТРАПЕЗНА КЕРАМИКА

Трапезната керамика от обекта

Following the archaeological excavations of the sanctuary near Sostra in the Kalugerskoto area, carried out in 2012, an assemblage of strongly fragmented pottery was recovered. Due to the type and condition of the uncovered specimens, the current presentation has been narrowed down to a short typology and an illustrated catalogue.

The pottery complex is represented by three basic types of vessels – tableware, kitchenware and amphorae (image 1). Each type is subdivided into groups, which on their turn are classified into types. The present typology is based on 187 pottery fragments, documented during the excavations. It should be noted that the absence of fragments with diagnostic characteristics in the majority of the pottery material additionally hampered the identification and the classification of the shapes.

TABLEWARE

Tableware pottery from the site is represented by platters, plates, bowls and jugs. These account for roughly

е представена от подноси, паници, купи и чаши. Те заемат приблизително 40% от цялото количество на откритата битова керамика.

Подноси. От поднос е открит само един фрагмент (кат. № 1; обр. 1 1). Той е част от правоъгълен поднос, върху чиято периферия е разположен релефен фриз с животински стилизирани орнаменти. Поради лошото състояние на фрагмента е трудно да се определи какви животни са изобразени. Близки паралели предлагат находки на правоъгълни подноси от Долна Мизия – от керамичните центрове край Бутово и Павликени, Великотърновско (Sultov 1985, fig. 51), римското селище край Тученица, Плевенско (Камишева 2006, 86, обр. 13), както и от провинция Дакия (Popilian 1976, fig. 24-26). Проучвателите на тази група съдове ги отнасят най-общо към средата на II – средата на III в (Камишева 2006, 74).

Паници. По време на проучванията беше открит само един фрагмент от паница с равно дъно (кат. № 2; обр. 1 2). Върху вътрешната повърхност на дъното има врязани пояси от радиално разположени насечки. Подобни съдове са познати от римския керамичен център при Хотница, Великотърновско (Sultov 1985, fig. 50/9) и от некропола в м. Гергова черква, намиращ се на около 3 км южно от обекта (Китов 2003, 119, обр. 83). Паницата от некропола е датирана с монети, като най-късните принадлежат на монетосеченето на император Проб (276-282 г.) (Китов 2003, 121-122).

Купи. Откритите фрагменти от купи са обособени в четири типа.

40 percent of the entire recovered pottery.

Platters. Only one fragment of a platter has been uncovered (catalogue number 1; image 1 1). It is a shred of a rectangular platter, decorated with a relief frieze with stylized animal ornaments on the periphery. Due to the poor condition of the fragment it is hard to determine the types of the animals depicted. Close parallels can be made with the rectangular platter finds from Lower Moesia – from the pottery centres near Butovo and Pavlikeni, Veliko Turnovo district (Sultov 1985, fig. 51), the Roman settlement near Tuchenitsa, Pleven District (Камишева 2006, 86, image 13), as well as from the province of Dacia (Popilian 1976, fig. 24-26). The researchers of this group of vessels refer them most generally to the mid 2nd – mid 3rd century period (Камишева 2006, 74).

Plates. During the excavations only one fragment of a plate with a flat bottom was found (catalogue number 2; image 1 2). There are indented bands of radial incisions that run on the inner surface of the bottom. Vessels of a similar type have been known from the Roman pottery centre near Hotnitsa, Veliko Turnovo district (Sultov 1985, fig. 50/9) and from the necropolis in the Gergova Cherkva area, located some 3 km south away from the site (Китов 2003, 119, image 83). The plate from the necropolis is dated by coins, the earliest of which belong to the mint of Emperor Probus (276-282) (Китов 2003, 121-122).

Bowls. The recovered bowl fragments have been grouped into four types. To this group also belongs a

Към тази група принадлежи и един фрагмент от стена с барботинна украса (кат. № 7; обр. 1 3). Този начин на украсяване е широко застъпен в керамичните центрове от територията на Никополис ад Иструм и най-вече в Бутово, където се датира в първата половина на III в. (Иванова 2003, 63).

Тип I (кат. № 4; обр. 1 4). Конична купа с удебелен и извит навътре ръб на устието. Този тип е известен от римската вила при Кралев дол, Пернишко (Найденова 1985, 82, обр. 2/9).

Тип II (кат. № 5; обр. 1 5). Полусферична купа със слабо извит навътре ръб на устието. Близък паралел предлагат купи от римската вила при Ивайловград (Кабакчиева 1986, 106, обр. 3/52), от крайпътните съоръжения на пътя Ескус – Филиппопол в района на Троянския проход (Иванова-Камишева 2004, 84, обр. 53/159) и от Дакия (Popilian 1976, fig. 66/809).

Тип III (кат. № 6; обр. 1 6). Цилиндроконична купа със сложно профилиран ръб под устието. Този тип намира точен паралел в една купа от вилата при Ивайловград (Кабакчиева 1986, 108, обр. 5/93). Според Г. Кабакчиева, тази форма е широко разпространена сред римската керамика в периода от I до IV в (Кабакчиева 1986, 12).

Тип IV (кат. № 7; обр. 1 7). Полусферична купа с извито навън устие във формата на обърнат конус. Типът е засвидетелстван в откритата наблизо пещ за изпичане на битова керамика (Иванова 2003, 61, обр. 38/III 2, 4). Тя е проучена през 2002 г. и се намира на около 200 м южно от светилището. Според проучвателя, пещта е функционирала през III в.

wall fragment, decorated with barbotine patterns (catalogue number 7; image 1 3). This type of decoration is largely present in the pottery centres on the territory of Nicopolis ad Istrum and particularly in Butovo, where it is dated to the first half of the 3rd century. (Иванова 2003, 63).

Type I (catalogue number 4; image 1 4). A conic bowl with a thickened and inverted rim of the mouth. This type is known from the Roman villa at Kraliev Dol, Pernik District (Найденова 1985, 82, specimen 2/9).

Type II (catalogue number 5; image 1 5). Semi-spherical bowl with slightly inverted rim of the mouth. Bowls of a similar form have been registered in the Roman villa near Ivaylovgrad (Кабакчиева 1986, 106, image 3/52), in the roadside facilities on the road Escus – Philippopolis in the Trojan pass region (Иванова-Камишева 2004, 84, image 53/159) and in Dacia (Popilian 1976, fig. 66/809).

Type III (catalogue number 6; image 1 6). Cylindrical-conical bowl with an intricately profiled rim below the mouth. This type has its exact analogue in a bowl from the villa near Ivaylovgrad (Кабакчиева 1986, 108, image 5/93). According to G. Kabakchieva, this shape was largely present in Roman pottery in the period from the 1st until the 4th century (Кабакчиева 1986, 12).

Type IV (catalogue number 7; image 1 7). Semi-spherical bowl with everted mouth in the shape of an inverted cone. This type is found in the pottery kiln, uncovered in the vicinity (Иванова 2003, 61, specimen 38/III 2, 4). It was thoroughly studied in 2002

(Иванова 2003, 57-58). Разглежданият тип купи е известен и от други места, както от керамичните центрове край Никополис ад Иструм (Sultov 1985, fig. 30/3), така и от провинция Дакия (Popilian 1976, fig. 66/804).

Чаши. За наличието на керамични чаши свидетелстват откритите три фрагмента от различни дъна (кат. № 8-10; обр. 2 8-10). За това, че фрагментите принадлежат към групата на чашите, съдим по по-малкия диаметър на дъната. Поради силната им фрагментарност, трудно биха могли да се търсят близки паралели.

КУХНЕНСКА КЕРАМИКА

Кухненската керамика заема приблизително 55% от керамичния комплекс и е представена само от *гърнета*. Според оформлението на горната част и устието, те се разделят на няколко типа.

Тип I (кат. № 15-16; обр. 3 15-16). Типът е представен от две гърнета с изтънен и извит навън ръб на устието. Съдове с подобен профил на устието са известни от кастела Ятрус, където са датирани с монети от втората половина на IV в. (Бьотгер 1978, 27, обр. 1 к).

Тип II (кат. № 17-18; обр. 3 17-18). Гърнета с удебелен и извит навън ръб на устието. Близък паралел на гърнета с подобен профил на устието предлагат съдове от късноантичната кула при крайпътната станция Ад радицес, където са датирани с монети от IV в. (Христов 2012, 44, обр. 18 жс).

Тип III (кат. № 19-20; обр. 3 19-20). Гърнета с плосък издаден навън

and is located some 200 m southwards from the sanctuary. According to the researcher, the kiln functioned in the 3rd century (Иванова 2003, 57-58). This type of bowls is also known from other places, both from the pottery centre near Nicopolis ad Istrum (Sultov 1985, fig. 30/3), and in the Dacia province (Popilian 1976, fig. 66/804).

Jugs. The presence of ceramic jugs is confirmed by the three fragments from different bottoms which were recovered (catalogue number 8-10; image 2 8-10). The small diameter of the bottoms indicates that the fragments belong to the jug group. The fragmentary character of the material prevents the identification of close analogues.

KITCHENWARE POTTERY

Kitchenware accounts for some 55 percent of the pottery complex and is represented by *pots* only. According to the shape of the upper part and the mouth, they have been grouped into several types.

Type I (catalogue number 15-16; specimen 3 15-16). This type is represented by two pots with thinned and everted rim of the mouth. Vessels with similar mouth profile are known from the Iatrus Castellum, where the latter were dated by coins from the second half of the 4th century. (Бьотгер 1978, 27, image 1 k).

Type II (catalogue number 17-18; specimen 3 17-18). Pots with a thickened and everted rim of the mouth. A close analogue of pots with similar profile of the mouth is found in vessels from the late-antiquity tower at the roadside station Ad Radices, where the latter

и навътре ръб на устието и дъговидно оформена шия. Върху горната плоска част на устието има две врязани концентрични окръжности. Идентични съдове са открити около откритата в непосредствена близост до обекта пещ за изпичане на битова керамика (Иванова 2003, 62, обр. 38 5). Тези гърнета принадлежат към тип Б IV от типологията на керамиката от вилата при Ивайловград, където са датирани в периода II-IV в. (Кабакчиева 1986, 137, обр. 34/401-403).

АМФОРИ

Сред керамичния материал се откриват и няколко фрагмента от **амфори**, като те заемат приблизително 5% от цялото количество на документираната битова керамика. Единственото открито устие от тази група (кат. № 11; обр. 2 11) принадлежи към тип IX от типологията на керамиката на вилата при Ивайловград (Кабакчиева 1986, 130, обр. 27/342). Останалите фрагменти са от дръжки, като две от тях са усукани (кат. № 13-14; обр. 2 13-14). Според А. Опаиц, усуканите дръжки са били характерни за т. нар. „трапезни“ амфори, които са широко разпространени в провинциите Скития и Долна Мизия през IV и V в. (Опаиц 2004, 5).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От казаното до тук могат да се направят следните основни изводи:

1. Представеният фрагментарен материал принадлежи към римската провинциалната керамика, харак-

were dated by coins from the 4th century. (Христов 2012, 44, image 18 g).

Type III (catalogue number 19-20; image 3 19-20). Pots with a flat everted and inverted rim of the mouth and an arched neck. On the upper flat part of the mouth there are two incised concentrated circles. Identical vessels have been found near the kiln, uncovered in immediate vicinity of the site (Иванова 2003, 62, image 38 5). These pots belong to type B IV from the typology of the pottery from the villa at Ivaylovgrad, where the latter were dated to the 2nd-4th cc period. (Кабакчиева 1986, 137, img. 34/401-403).

AMPHORAE

Among the pottery material there are also several *amphora* fragments, which account for about 5 percent of the entire documented pottery. The only recovered mouth from this group (catalogue number; image 2 11) belongs to type IX of the typology of pottery from the Roman villa near Ivaylovgrad (Kabakchieva 1986, 130, specimen 27/342). The rest of the fragments are from handles, two of which are twisted (catalogue number 13-14; image 2 13-14). According to A. Opaiț, the twisted handles were typical of the so-called „tableware” amphorae that were exceptionally widespread in the province of Scythia and Lower Moesia in the 4th and the 5th century. (Opaiț 2004, 5).

CONCLUSIONS

From the information presented above the following conclusions can be made:

терна за периода II-IV в.

2. Една част от съдовете могат да се определят като продукция на римските керамични центрове при Бутово и Павликени, а останалите са местно производство, за което свидетелстват паралелите от проучената наблизо пещ за изпичане на битова керамика.

3. Въпреки култовия характер на проучения обект, напълно липсва керамика, която да бъде отнесена към съдовете с култово предназначение.

КАТАЛОГ

1. Фрагмент от устието на *поднос*. Релефни животински изображения върху горната плоска част на устието. Работен на калъп. Оранжево-червена глина без примеси, покрита с недобре запазен червено кафяв лак.

Сондаж 3, втори механичен пласт

2. Фрагмент от дъното на *паница*. Дълбоко врязани линии върху вътрешната повърхност. Оранжева глина без примеси, покрита с недобре запазен тъмночервен лак.

Сондаж 3, трети механичен пласт

3. Фрагмент от стената на *купа*. Релефна украса върху външната повърхност. Розово-червена глина без примеси, покрита с недобре запазен червено-кафяв лак.

Сондаж И, трети механичен пласт

4. Фрагмент от горната част на конична *купа*. Удебелен и слабо извит навътре ръб на устието. Оранжева глина без примеси, покрита с недобре запазен тъмночервен лак. Ду – 20 см; В (запазена) – 4,1 см.

Сондаж О, втори механичен пласт

5. Фрагмент от горната част на цилиндрична *купа*. Слабо извит навътре ръб на устието. Оранжева глина без примеси, покрита с недобре запазен кафяв лак. Ду –

1. The represented fragmentary material belongs to the Roman provincial pottery, typical of the 2nd–4th century period.

2. Part of the vessels can be identified as production of the Roman pottery centres at Butovo and Pavlikeni, while the rest were produced locally, which is confirmed by the parallels of the near-by studied kiln.

3. Despite the cult character of the studied site, pottery, which can be attributed to vessels with cult functions, is fully missing.

CATALOGUE

1. Fragment of the mouth of a *platter*. Relief animalistic images on the upper flat part of the mouth. Mould-made. Orange-reddish pure clay, covered with rather poorly preserved red-brown slip.

Trench H, second mechanical layer

2. Fragment from the bottom of a *plate*. Deep incised lines on the inner surface. Orange clay without inclusions, covered with rather poorly preserved dark red slip.

Trench H, third mechanical layer

3. Fragment from the wall of a bowl. Relief decoration on the outer surface. Pink-red clay without inclusions, covered with rather poorly preserved red-brown slip.

Trench I, third mechanical layer

4. Fragment from the upper part of a conical *bowl*. Thick and slightly inverted mouth rim. Orange clay without inclusions, covered with dark red slip which has been rather poorly preserved. Mouth Diameter – 20 cm; Height (preserved) – 4,1 cm.

Trench O, second mechanical layer

5. Fragment from the upper part of a cylindrical *bowl*. Slightly inverted mouth rim. Orange clay without inclusions, covered with brown slip which has not been very well preserved. Mouth Diameter – 23,5 cm; Height

23,5 см; В (запазена) – 5,2 см.

Сондаж С, втори механичен пласт
(край култово огнище)

6. Фрагмент от горната част на цилиндрикоконична *купа*. Слабо извит навътре ръб на устието. Оранжева глина без примеси, покрита с недобре запазен кафяв лак. Ду – 15,5 см; В (запазена) – 3,0 см.

Сондаж З, трети механичен пласт

7. Фрагмент от горната част на полусферична *купа*. Ниско устие във формата на обърнат конус. Оранжево-червена глина с примес от дребни пясъчни частици. Ду – 22,5 см; В (запазена) – 8,1 см.

Сондаж З, трети механичен пласт

8. Фрагмент от долната част на *чаши*. Ниско столче. Оранжево-червена глина с примес от дребни пясъчни частици. Дд – 4 см; В (запазена) – 2,8 см.

Сондаж И, четвърти механичен пласт

9. Фрагмент от долната част на *чаши*. Подобна на предходната. Оранжева глина с примес от дребни пясъчни частици. Дд – 4,2 см; В (запазена) – 1,4 см.

Сондаж З, втори механичен пласт

10. Фрагмент от долната част на *чаши*. Подобна на предходната. Оранжева глина с примес от дребни пясъчни частици. Дд – 4,3 см; В (запазена) – 3,4 см.

Сондаж И, трети механичен пласт

11. Фрагмент от устието на амфора. Шия във формата на обърнат конус с удебелен и заоблен ръб на устието. Оранжева глина с примес от дребни пясъчни частици. Ду – 12,5 см; В (запазена) – 5,1 см.

Сондаж З, втори механичен пласт

12. Фрагмент от дръжката на амфора. Вертикална, масивна и надлъжно канелирана дръжка. Оранжево-червена глина с примес от дребни пясъчни частици.

Сондаж О, трети механичен пласт

13. Фрагмент от усукана дръжка. Охраво-кафява глина с примес от дребни пясъчни частици.

(preserved) – 5,2 cm.

Trench R, second mechanical layer (near the cult hearth)

6. Fragment from the upper part of a cylindrical conical bowl. Slightly inverted mouth rim. Orange clay without inclusions, covered with rather poorly preserved brown slip. Mouth Diameter – 15,5 cm; Height (preserved) – 3,0 cm.

Trench H, third mechanical layer

7. Fragment from the upper part of a semi-spherical bowl. Low mouth in the shape of an inverted cone. Orange-red clay tempered with fine sand. Mouth Diameter – 22,5 cm; Height (preserved) – 8,1 cm.

Trench H, third mechanical layer

8. Fragment of the lower part of a *cup*. Low foot. Orange-red clay tempered with fine sand. Bottom Diameter – 4 cm; Height (preserved) – 2,8 cm.

Trench I, fourth mechanical layer

9. Fragment of the lower part of a *cup*. Similar to the one above. Orange clay tempered with fine sand. Bottom Diameter – 4,2 cm; Height (preserved) – 1,4 cm.

Trench H, second mechanical layer

10. Fragment of the lower part of a *cup*. Similar to the previous one. Orange clay tempered with fine sand. Bottom Diameter – 4,3 cm; Height (preserved) – 3,4 cm.

Trench I, third mechanical layer

11. Fragment from an amphora mouth. Neck in the shape of an inverted cone with a thickened and rounded rim of the mouth. Orange clay tempered with fine sand. Mouth Diameter – 12,5 cm; Height (preserved) – 5,1 cm.

Trench H, second mechanical layer

12. Fragment from the handle of an amphora. Vertical, solid handle with lengthwise fluting. Orange-reddish clay tempered with fine sand.

Trench O, third mechanical layer

13. Fragment of a twisted handle. Ochre-brown clay tempered with fine sand.

Сондаж И, втори механичен пласт

14. Фрагмент от усукана дръжка. Подобна на предходната. Охраво-кафява глина с примес от дребни пясъчни частици.

Сондаж О, трети механичен пласт

15. Фрагмент от устието на *гърне*. Силно извит навън ръб на устието. Сиво-кафяв цвят на повърхността след изпичането. Глина с примеси от едри и дребни пясъчни частици. Ду - 10,5 см; В (запазена) - 2,6 см.

Сондаж З, трети механичен пласт

16. Фрагмент от устието на *гърне*. Подобно на предходното. Сиво-черен цвят на повърхността след изпичане. Глина с примеси от едри и дребни пясъчни частици. Ду - 19,2 см; В (запазена) - 2,0 см.

Сондаж В/1, трети механичен пласт

17. Фрагмент от устието на *гърне*. Удебелен, заоблен и извит навън ръб на устието. Сиво-кафяв цвят на повърхността след изпичане. Глина с примеси от едри и дребни пясъчни частици. Ду - 17,9 см; В (запазена) - 3,0 см.

Сондаж З, втори механичен пласт

18. Фрагмент от устие на *гърне*. Удебелен и извит навън ръб на устието с ромбовидно напречно сечение. Сиво-кафяв цвят на повърхността след изпичане. Глина с примеси от едри и дребни пясъчни частици. Ду - 20,0 см; В (запазена) - 2,4 см.

Сондаж З, втори механичен пласт

19. Фрагмент от горната част на *гърне*. Издадено навън и навътре плоско устие с две врязани концентрични окръжности върху горната повърхност. Оранжево-червен цвят на повърхността след изпичане. Глина с примеси от дребни пясъчни частици. Ду - 11,5 см; В (запазена) - 4,2 см.

Сондаж З, трети механичен пласт

20. Фрагмент от горната част на *гърне*. Подобно на предходното. Оранжево-червен цвят на повърхността след изпичане. Глина с примеси от дребни пясъчни частици. Ду - 12,6 см; В (запазена) - 6,2 см.

Сондаж З, трети механичен пласт

Trench I, second mechanical layer

14. Fragment of a twisted handle. Similar to the one above. Ochre-brown clay, tempered with fine sand.

Trench O, third mechanical layer

15. Fragment of the mouth of a *pot*. Strongly everted rim of the mouth. Greyish-brown colour of the surface after firing. Clay tempered with big and fine grains of sand. Mouth Diameter - 10,5 cm; Height (preserved) - 2,6 cm.

Trench H, third mechanical layer

16. Fragment from the mouth of a *pot*. Similar to the one above. Greyish-black colour of the surface after firing. Clay tempered with small and bigger grains of sand. Mouth Diameter - 19,2 cm; Height (preserved) - 2,0 cm.

Trench C/1, third mechanical layer

17. Fragment from the mouth of a *pot*. Thickened, rounded and everted rim of the mouth. Greyish-brown colour of the surface after firing. Clay tempered with small and bigger grains of sand. Mouth Diameter - 17,9 cm; Height (preserved) - 3,0 cm.

Trench H, second mechanical layer

18. Fragment from the mouth of a *pot*. Thickened and everted rim of the mouth with a rhomboid cross-section. Greyish-brown colour of the surface after firing. Clay tempered with small and bigger grains of sand. Mouth Diameter - 20,0 cm; Height (preserved) - 2,4 cm.

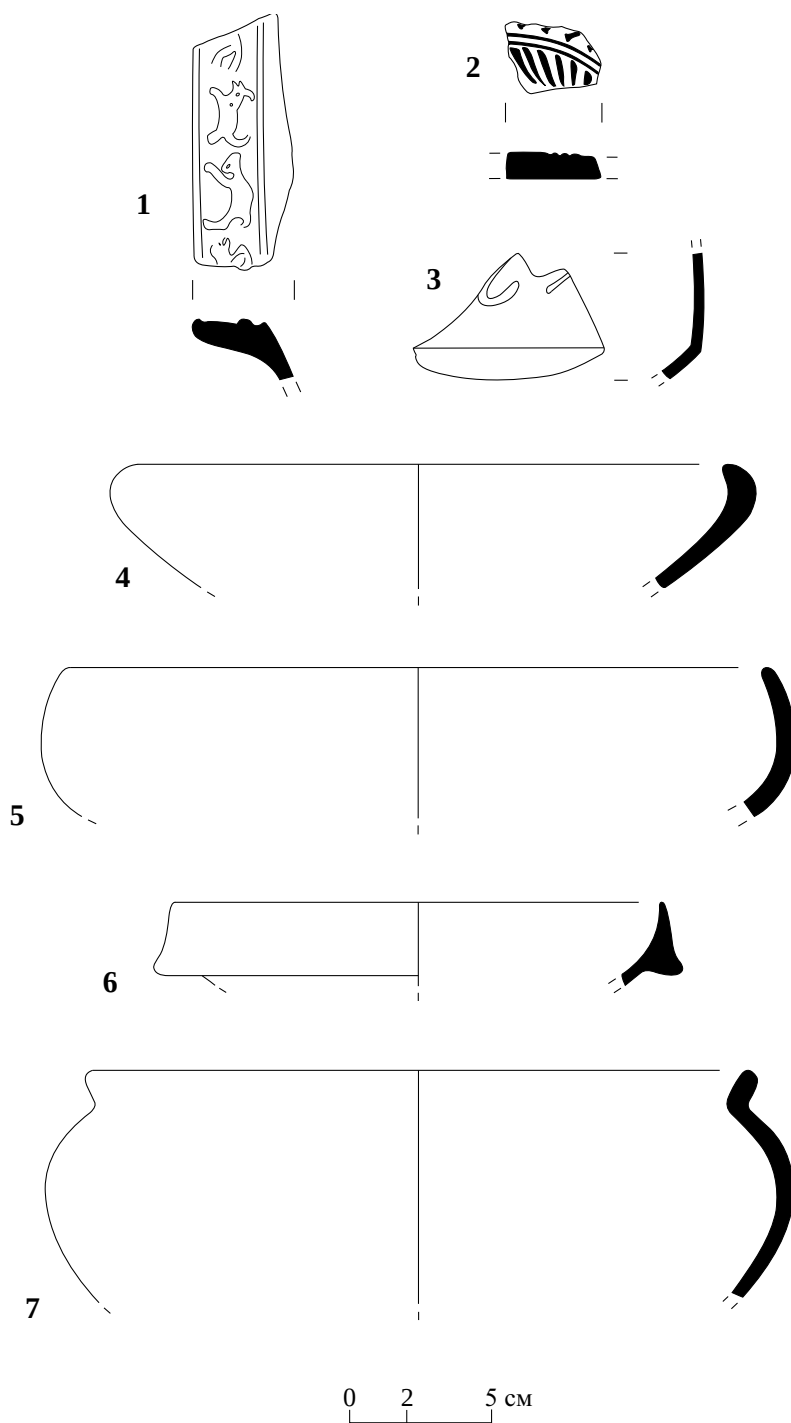
Trench H, second mechanical layer

19. Fragment of the upper part of a *pot*. Everted and inverted flat mouth with two incised concentrated circles on the upper surface. Orange-reddish colour of the surface after firing. Clay tempered with fine sand. Mouth Diameter - 11,5 cm; Height (preserved) - 4,2 cm.

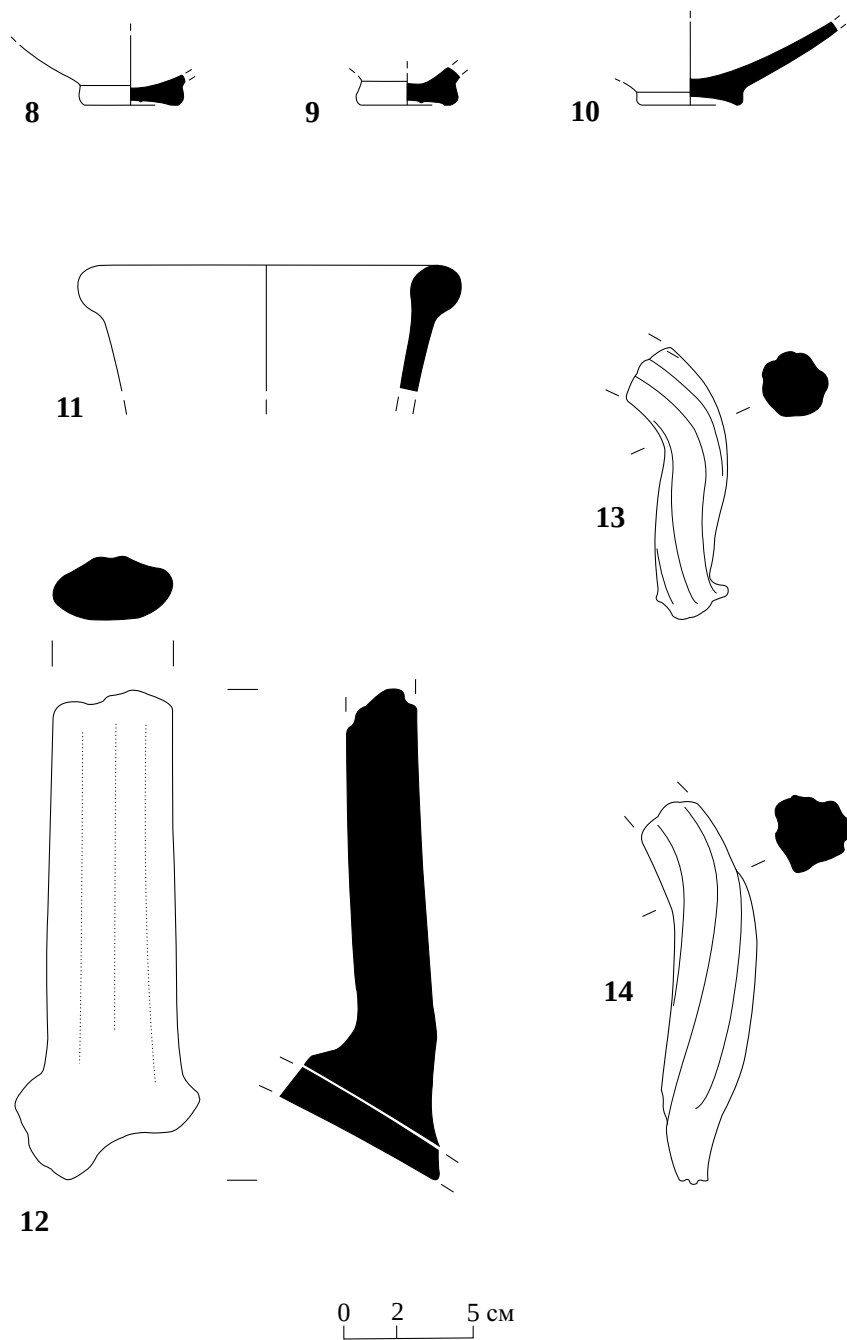
Trench H, third mechanical layer

20. Fragment from the upper part of a *pot*. Similar to the above one. Orange-reddish colour of the surface after firing. Clay tempered with fine sand. Mouth Diameter - 12,6 cm; Height (preserved) - 6,2 cm.

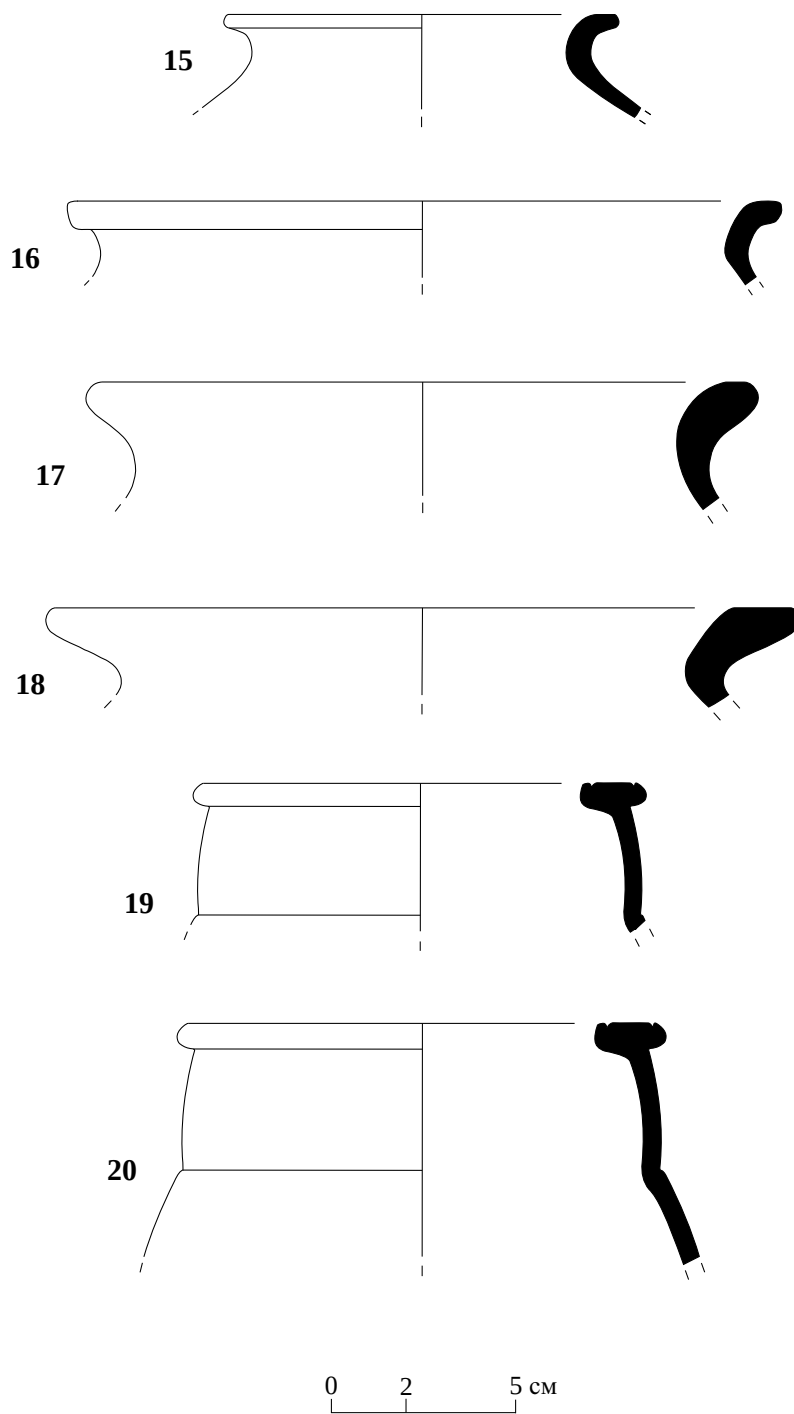
Trench H, third mechanical layer

Обр. 1. Фрагменти от трапезна керамика.
Image 1. Tableware fragments.

Обр. 2. Фрагменти от трапезна керамика и амфори.
Image 2. Tableware and amphora fragments.

Обр. 3. Фрагменти от кухненска керамика.
Image. 3. Kitchenware fragments.

IX

ДРЕБНИ НАХОДКИ SMALL FINDS

Сергей Торбатов Sergey Torbatov

Някои съвременни автори считат, че всички находки в дадено светилище следва да се тълкуват като принадлежащи или към култовия инвентар, или към вотивните приношения (Кузьмина 2011, 35). При проучването на подобни обекти обаче се намират немалко предмети, които не могат да бъдат причислени нито към едната, нито към другата от посочените две категории. Те са твърде разнородни по същност и предназначение. Това, което ги обединява, е само тяхната сигурна непричастност към култовия инвентар и дарствения материал. Тези предмети следва да бъдат обособени в една трета група, която, при цялата условност на формулировката, може да бъде означена като „находки с утилитарно-функционален характер”.

Дребните находки от светилището включват общо 38 предмета. За нито един от тях няма податки, че е съставлявал част от светилищния култов инвентар, поради което всички те следва да бъдат причислени към другите две основни категории.

Some contemporary authors believe that all finds in a given sanctuary should be interpreted as belonging either to the cult inventory or to the votive offerings (Кузьмина 2011, 35). In the exploration of such sites, however, a no small number of objects are found that can not be classified in either of the above categories. They are too diverse in essence and purpose. All they have in common is that they certainly do not pertain to the cult inventory or the offering material. These objects should be put in a third group, which quite arbitrarily, can be called “finds of utilitarian-functional nature.”

The small finds from the sanctuary encompass a total of 38 objects. For none of them there is not any clue that it made up a part of the sanctuary cult inventory, therefore they should all be included in the other two main categories.

FINDS OF UTILITARIAN-FUNCTIONAL NATURE

This group comprises 20 objects of three different types.

НАХОДКИ С УТИЛИТАРНО- ФУНКЦИОНАЛЕН ХАРАКТЕР

Към тази група принадлежат 20 предмета от три различни вида.

Четири от находките са масивни железни гвоздеи с четириъгълно сечение на тялото и различна дължина. Три от тях са с кръгла или плътна полусферична глава (кат. № А-2/1-3), а при четвъртия главата е оформена посредством перпендикулярно извиване и сплесване на единия край (кат. № А-2/4). Деформациите на гвоздеите и тяхното местонамиране (обр. 1) показват, че те по всяка вероятност са били използвани като крепежни елементи в конструкцията на сградната инфраструктура на светилището.

На различни места в проучената територия са намерени пет кабара от обувки (*clavi caligares*) с ромбоидно сечение на тялото и куха полусферична глава (кат. № А-3/1-5). Мнозинството от находките са от района на павираната площадка за депониране на дарове и следва да се тълкуват като „случайни загуби“ в момента на ритуални дейности по време на функциониране на светилището.

Предметите от третия вид от разглежданата категория са 11 железни клина. Всички те са с четириъгълно сечение на тялото и дължина, варираща от 4,55 до 11,8 см (кат. № А-2/1-11). Единият им край е изострен, а другият е извит перпендикулярно или под остър ъгъл и сплеснат. Подобни находки често присъстват в светилищата от римската епоха в пределите на България, макар за тях обикновено да не се споменава в публикациите.

Four of the finds are massive iron nails of rectangular cross-section of the shank and different lengths. Three of them have circular or solid hemispherical head (Cat. No A-2/1-3), while the head of the fourth one is shaped by perpendicularly bending and flattening out of one end (Cat. No A-2/4). The nails deformations and their findspot (Fig. 1) show that by all probability they were used as fasteners in the construction of the building infrastructure of the sanctuary.

At different places in the explored territory five hobnails (*clavi caligares*) were found with rhomboidal cross-section of the shank and hollow hemispherical head (Cat. No A-3/1-5). The majority of the finds come from the area of the paved platform for deposition of offerings and should be interpreted as “accidental losses” during ritual activities when the sanctuary functioned.

The objects of the third type in the category under consideration are 11 iron wedges. All of them have body of quadrangular cross-section and length varying from 4.55 to 11.8 cm (Cat No A-2/1-11). One end is tapered, while the other is bent perpendicularly or at an acute angle and flattened out. Such finds often occur in sanctuaries from the Roman period within the boundaries of Bulgaria, although they are usually not mentioned in the publications. In the cases where the sites were explored satisfactorily, the authors definitely identify them as votive tablet holders (Tsontchev 1941, 72; Венедиков 1952, 209). It is believed that two such wedges were driven in perpen-

В случаите, когато обектите са били проучени задоволително, авторите еднозначно ги определят като държачи на оброчни плочки (Tsontchev 1941, 72; Венедиков 1952, 209). Счита се, че по два такива клина са били забивани перпендикулярно в стена и върху тях е била поставяна самата оброчна плочка. Разликата в тяхната големина се обяснява с различните размери на плочките (Tsontchev 1941, 18). Мнозинството от клиновете от светилището край Состра са намерени безразборно разпилени върху площадката за депониране на дарове и в ограденото дворно пространство (обр. 1), което може да се обясни като следствие от преднамереното разрушаване на светилището, но също така и като резултат от иманярска интервенция и от дългогодишната земеделска обработка на терена.

ДАРОВЕ

Вотивният дар е по правило резултат от обет, направен в състояние на някакво безпокойство, неблагополучие или опасност. Самият обет се обявявал задължително гласно, церемониално и пред възможно повече свидетели. Всъщност, това било вид сделка с божеството/божествата, подчинена на схемата „ако – тогава“. При благополучен изход от проблемната ситуация, изпълнението на обета се считало за неотменимо задължение (Burkert 1985, 68-69).

За вотивен дар можел да служи абсолютно всякакъв предмет (Rouse 1902, 347; Baumbach 2004, 1; Кузьмина 2011, 36-37), дори и такива с минимална стойност, често изработени

дълбоко в земята перпендикулярно до стената и а votive tablet was placed on them. The difference in their size is explained by the different sizes of tablets (Tsontchev 1941, 18). The majority of the wedges from the sanctuary near Sostra were found randomly scattered on the platform for offerings deposition and in the enclosed yard space (Fig. 1), which can be explained as a consequence of deliberate destruction of the sanctuary, but also as the result of treasure-hunters' intervention and the long years of tilling the terrain.

OFFERINGS

Votive offering as a rule is the result of a vow, made in a state of some sort of anxiety, misfortune or danger. The vow was always announced aloud, ceremoniously, before as many witnesses as possible. In fact, it was a kind of a deal with the deity/deities under the scheme "if – then". In case of favourable outcome of the problematic situation, fulfillment of the vow was considered irreversible obligation (Burkert 1985, 68-69).

Any object at all could serve as a votive offering (Rouse 1902, 347; Baumbach 2004, 1; Кузьмина 2011, 36-37), even objects of minimal value often made by the bearer themselves (Burkert 1985, 69), but likewise very expensive jewellery, monumental sculptures, slaves, even entire landed estates (Rouse 1902, 342-344; Burkert 1985, 69-70).

Alongside the embossed tablets, figurines and statuary, among the offerings in the Roman period sanctu-

от самия приносител (Burkert 1985, 69), но така също и извънредно скъпи ювелирни изделия, монументални скулптурни паметници, роби, дори цели поземлени владения (Rouse 1902, 342-344; Burkert 1985, 69-70).

Наред с релефните плочки, статуетките и статуарните групи, сред даровете в светилищата от римската епоха в българските земи са представени широка гама предмети, повечето от които с подчертано утилитарно предназначение – накити, елементи на костюма, монети, керамика, оръдия на труда, оръжия, осветителни тела, ключове и детайли от заключващи механизми, камбанки, прешлени за вретено, тежести за тъкачен стан и т. н. Нормалните места за депониране са специално изградени площадки или жертвеници с различна конструкция, пространството край оградните зидове, стените на отделните сгради в светилищния комплекс, самия храм, обредни ями, а вероятно и нарочните хранилища, т.нар. *favissae* (Rouse 1902, 342-346). Останките от свещения акт на жертвоприношението са били по правило сакрализирани (Burkert 1985, 70). Съзнателното увреждане или поне частична деформация на даровете е масово срещано явление, което обикновено се обяснява със стремеж за тяхното предпазване от профанация при евентуална повторна употреба (Rouse 1902, 346; Jones 1999, 31; Марков 2007, 104-105).

Освен паметниците на вотивната пластика, към групата на даровете от светилището край Состра могат да бъдат причислени 18 от дребните находки. Във видово отношение, те се

ария в българските земи there is a wide range of objects, most of them having distinct utilitarian purpose – adornments, dress elements, coins, pottery, tools, weapons, illuminants, keys and components of locking mechanisms, bells, spindle vertebrae, loom weights, etc. The normal places for deposition are especially built platforms or sacrificial altars of various construction, the space by the fence wall, the walls of the buildings in the sanctuary complex, the temple, ritual pits, and probably the dedicated repositories, the so-called *favissae* (Rouse 1902, 342-346). The remains of the sacrifice were as a rule sacralized (Burkert 1985, 70). The deliberate damage or at least partial deformation of the offerings was a general practice, usually explained as aimed at protecting them from profanation in case of their re-use (Rouse 1902, 346; Jones 1999, 31; Марков 2007, 104-105).

Besides the monuments of votive statuettes, 18 of the small finds can be classified in the group of offerings from the Sostra sanctuary. In terms of kind, they belong to 4 subgroups: weapons, adornments, keys and miscellanea.

Weapons are represented by two iron spearheads (Cat. No B-1/1-2). One was found within the bounds of the temple building, and the other in the unbuilt-up space south of the sanctuary (Fig. 1).

The two spearheads are of the same type but differ in size and some slight details. They have a flat leaf-shaped blade blending in a socket made by symmetrically folding the

разпределят в 4 подгрупи – оръжия, украшения, ключове и разни.

Оръжията са представени с два железни върха на копия (кат. № Б-1/1-2). Единият от тях е намерен в чертите на храмовата постройка, а другият – в незастроено пространство южно от светилището (обр. 1).

И двата върха на копия са от един и същ тип, но се различават по размери и някои дребни детайли. Имат плоско острие с листовидна форма, преминаващо във втулка, изработена посредством симетрично прегъване на двете страници. При единия екземпляр втулката е с конична (кат. № Б-1/1), а при другия – с цилиндрична форма (кат. № Б-1/2). Специфична особеност се явяват двата отвора, пробити в най-широката част на острието, в които са монтирани по една кръгла халка.

Твърде сходни върхове на копия са познати сред находките на римско въоръжение от територията на Долна Дакия. Те са класифицирани от К. Влъдеску като Тип V („ромбоидни, масивни“) (Vlădescu 1974-1975, 40). Посочените примери обаче се свеждат само до 3 екземпляра, намерени при разкопките на каменните кастели край Слъвени и Биволари. Преизграждането в камък на военния лагер край Слъвени е точно датирано в 205 г., откогато насетне, чак до към края на третата четвърт на III в., тук постоянно лагерира кавалерийска помощна част (*ala*) (Vlădescu 1983, 82-85; Vlădescu 1986, 30-34; Gudea 1997, 83-85). Кастелът край Биволари, отъждествяван с античната Arutela, възниква като каменно укрепление още в 138 г. и функцио-

two sheets. One specimen has a conical socket (Cat. No B-1/1), and the other a cylindrical socket (Cat. No B-1/2). A specific feature are the two holes in the broadest part of the blade where a round ring is mounted.

Very similar spearheads are known among the finds of Roman weapons in the territory of Dacia Inferior. These are classified by C. Vlădescu as Type V (“rhomboid, solid”) (Vlădescu 1974-1975, 40). The examples mentioned, however, come down to only 3 specimens found in the excavations of stone castella near Slaveni and Bivolari. The rebuilding of the castrum outside Slaveni in stone is dated precisely, 205 AD, and from that time on till about the end of the third quarter of the 3rd century a cavalry support unit (*ala*) was permanently stationed there (Vlădescu 1983, 82-85; Vlădescu 1986, 30-34; Gudea 1997, 83-85). The castellum outside Bivolari, identified with the ancient Arutela, sprang up as a stone fortification back in 138 AD and functioned till about the end of the first quarter of the 3rd century, when it was abandoned, probably due to a disastrous flood. From the start and as long as it was inhabited a support unit of the *numerus* category camped there (Vlădescu 1983, 92-100; Vlădescu 1986, 36-60; Gudea 1997, 91). From the correlation of the cited chronological data it can be concluded that the spearheads type under consideration most likely dates from the first quarter of the 3rd century. Furthermore, the isolated occurrence of this type and its dubious efficiency as a weapon sug-

нира до към края на първата четвърт на III в., когато е изоставен, вероятно вследствие на катастрофално наводнение. От самото начало и до края на обитаването му в него станува мощна част от категорията *numerus* (Vlădescu 1983, 92-100; Vlădescu 1986, 36-60; Gudea 1997, 91). От корелацията на приведените хронологически данни може да се направи извода, че най-вероятната датировка на коментирания тип върхове на копия е в първата четвърт на III в. Освен това, изолираната поява на типа и твърде съмнителните му бойни качества навеждат на мисълта, че в случая става дума не за същинско оръжие, а по-скоро за някакъв парадно-церемониален атрибут.

Убедително потвърждение на това предположение предлага вотивният материал от светилището на Асклепий Кейладенос до Перник. Сред него присъстват голямо количество върхове на леки копия, 11 от които са съвсем подобни по форма, конструктивни особености и пропорции на тези от светилището край Состра и от двата военни лагера в Долна Дакия (Любенова 1980б, 123-125, № 210-211, 214, 218, 221, 231, 239, 243, 247-248, 252). Всички те са с по два отвора, симетрично пробити в широката част на острието, но при 6 от тях в отворите са били монтирани частично запазени малки стрелички (Любенова 1980б, 124-125, № 218, 231, 239, 243, 248, 252), като същото се допуска и за останалите екземпляри. Както справедливо се отбелязва, това по никакъв начин не е увеличавало поразявящия ефект на оръжията и те едва ли са могли да бъдат

gest that what we are dealing with is not weapon proper but rather some parade-ceremonial attribute.

Convincing confirmation of this hypothesis is provided by the votive material from the sanctuary of Asclepius Keiladenos near Pernik. It includes a large quantity of light spear heads, 11 of which are quite similar in shape, constructive features and proportions to those from the sanctuary near Sostra and the two military camps in Dacia Inferior (Любенова 1980б, 123-125, № 210-211, 214, 218, 221, 231, 239, 243, 247-248, 252). They all have two holes symmetrically perforated in the broad part of the blade, but in 6 of them partially preserved miniature arrows are mounted in the holes (Любенова 1980б, 124-125, № 218, 231, 239, 243, 248, 252), and the same is assumed for the rest of the specimens. As it is justly noted, this in no way increased the efficiency of the weapons and they could hardly be used for hunting or in battle. The same is true for another group of spearheads among those found in the sanctuary near Pernik whose tips are thickened and blunted. This is why the author is inclined to identify them with special cult objects, made and brought as votive offering (Любенова 1980а, 45). The disputable battle properties of the arrow and light spear heads found in the sanctuary near Lilyache made its explorer express doubts about the functional nature of these weapons (Венедиков 1952, 208). In fact, the deposition of models (usually miniature) of various items of weaponry in the sanctuaries was a

употребявани при лов или в бой. Същото в пълна мярка се отнася и за друга група сред намерените в светилището до Перник върхове на копия, чиито върхове са удебелени и затъпени. Ето защо авторът е склонен да ги отъждестви със специални култови предмети, изработени и донесени като оброчен дар (Любенова 1980а, 45). Твърде спорните бойни качества на намерените в светилището край Лиляче върхове на стрели и леки копия карат и неговия проучвател да изрази съмнение относно функционалния характер на тези оръжия (Венедиков 1952, 208). Всъщност, депонирането в светилищата на модели (обикновено в миниатюра) на различни предмети на въоръжението е широко разпространена практика още през архаичната и класическата епоха (Кузьмина 2011, 36).

С известна несигурност към категорията на оръжията може да бъде отнесена още една находка. Става дума за плътен железен предмет със силно издължено тяло, което е с пирамидална форма в широката си част, но постепенно преминава в остър коничен завършек. Предметът силно наподобява т. нар. сауротери, закрепвани в края на дръжката на античните копия и предназначени за тяхното забиване в земята (Bishop, Coulston 1993, 68-69, fig. 35/19-24; Gencheva 2012, 112). Отсъствието на нормалната за изделията от този вид куха монтажна втулка лесно се обяснява с твърде лошата запазеност на находката.

Самостоятелна подгрупа сред даровете от светилището край Состра формират три ключа, два от които са

widely spread practice already in the archaic and classical periods (Кузьмина 2011, 36).

With some uncertainty another find could be classified in the weapons category. Namely, a solid iron object with very elongated body, which is pyramidal in its broad part but gradually tapers to a sharp conical end. The object strongly resembles the so-called sauroter, the butt spike that fitted onto the end of the ancient spears, allowing them to be stuck into the ground (Bishop, Coulston 1993, 68-69, fig. 35/19-24; Gencheva 2012, 112). The absence of the hollow fitting cap normal for this kind of ware is easily explained by the poor preservation of the find.

A subgroup among the offerings from the sanctuary near Sostra is formed by three keys, two of which were found in the enclosed yard space and one in front of its south-eastern façade (Fig. 1).

All three specimens belong to the category of sliding keys (Кызов 2000-2001, 205). Their size gives grounds to assume that they were designed to lock/unlock toilet caskets. The keys' functional part is located at right angles at the end of the body and represents a parallelepiped-shaped block in which teeth of different configurations and position are formed.

Two of the specimens, made respectively of iron (Cat. No B-3/1) and of bronze (Cat. No B-3/2) are of the so-called key-rings type, characterized by short rectangular body attached to a ring. Although designed as rings, their wearing as rings was neither aesthetical nor comfortable,

намерени в ограденото дворно пространство, а третият – пред неговата югоизточна фасада (обр. 1).

И трите екземпляра спадат към категорията ключове, действащи чрез плъзгане (Кузов 2000-2001, 205). Размерите им дават основание да се приеме, че те са били предназначени за отключване/заклучване на тоалетни сандъчета или касети. Функционалната им част е разположена под прав ъгъл в края на тялото и представлява блок с формата на паралелепипед, в който са оформени зъбци с различна конфигурация и разположение.

Два от екземплярите, изработени съответно от желязо (кат. № Б-3/1) и от бронз (кат. № Б-3/2), са от вида на т.нар. пръстени-ключове, отличаващи се с късо четвъртито тяло, прихванато към халка. Макар и моделирани като пръстени, носенето им в качеството на такива не е било нито естетично, нито удобно, поради което се допуска, че те по всяка вероятност са били захващани по някакъв начин към колана (Кузов 2000-2001, 205). Бронзовият пръстен-ключ от светилището изненадващо предоставя едно съвсем категорично потвърждение на това предположение – към халката му е прикрепена частично запазена масивна верижка, което напълно изключва възможността за носенето му на пръст и свидетелства за подвижното му фиксиране към елемент или аксесоар на костюма.

Третият екземпляр е от вида, формулиран в литературата като ключове с плоско тяло (Кузов 2000-2001, 206). Тялото му е силно издължено, с трапецовидна форма. В еди-

therefore it is believed that most likely they were worn somehow attached to one's belt (Кузов 2000-2001, 205). The bronze key-ring from the sanctuary surprisingly provides a definitive confirmation of this assumption – it has a partially preserved massive chain attached to its ring, which rules out the possibility of its being worn on a finger and is evidence that it was movably connected to a dress element or accessory.

The third specimen is of the type formulated in literature as flat body keys (Кузов 2000-2001, 206). Its trapezium-shaped body is very elongated. At one end it ends in a ring, while the other abruptly passes into a perpendicular functional part (Cat. No B-3/3).

The mass spread and use of key-rings in the Roman provinces is broadly assigned to the 2nd-4th century, while the flat body keys coming from secure archaeological environment date to the 3rd-4th century (Кузов 2000-2001, 206-207). The finding of an object of this kind in a cult context is reported in a publication about the Artemis sanctuary near Obedinenie, Veliko Tarnovo region (Цончев 1934, 93). In 2008, during the exploration of a large rammed earth altar in the south-eastern corner of a monumental temple complex of yet unknown dedication in Anhialo, in a context from the second quarter of the 2nd century to the third quarter of the 3rd century, 4 key-rings were found, one of them made from lead and obviously non-functional (Торбатов 2009б, 327-329). A multitude of keys of various kinds and

ния край завършва с халка, а другият рязко преминава в перпендикулярно разположена функционална част (кат. № Б-3/3).

Масовото разпространение и употреба на пръстените-ключове в римските провинции се поставя най-общо във II-IV в., а произхождащите от сигурна археологическа среда ключове с плоско тяло датират от III-IV в. (Кузов 2000-2001, 206-207). За намирането на предмет от този вид в култов контекст се съобщава в публикация за светилището на Артемида край Обединение, Великотърновско (Цончев 1934, 93). През 2008 г., при проучването на голям глинобитен олтар в югоизточния ъгъл на монументален храмов комплекс с неизвестно засега посвещение в Анхиало, в контекст от втората четвърт на II до третата четвърт на III в., бяха намерени 4 пръстена-ключове, единият от които изработен от олово и очевидно нефункционален (Торбатов 2009б, 327-329). Множество ключове от различен вид и метал (желязо, бронз, сребро), както и елементи от заключващи механизми, са намерени в сигурен култов контекст с датировка от втората четвърт до към края на III в. и в големия езически център край Мездра (Торбатов 2009а, 46).

Ключът е предмет, натоварен с изключително богата символика. Счита се, че той, заедно с ключалката, съставляват единен символически комплекс. Ключът е способен да отстрани всякакви материални и духовни прегради. Символизира властта, свободата на действие и на избор, достъпа към вечния живот, мъдростта, знанието, съкровенната

metals (iron, bronze, silver) as well as elements of locking mechanisms have been found in secure cult context dated to the second quarter to about the end of the 3rd century, also in the big heathen centre near Mezdra (Торбатов 2009а, 46).

The key is an object loaded with very rich symbolism. It is believed that the key and the lock constitute a single symbolic complex. The key is able to remove any material or spiritual obstacle. It symbolizes power, freedom of action and of choice, access to eternal life, wisdom, knowledge, inmost secret, security, submission, initiation, and the transition to another state. In ancient mythology the key was an attribute of different deities – Hecate, Persephone, Cybele, Janus, Epona, Mithra, Fides (personification of loyalty), as well as the guards of hell. Since ancient times the key found wide application in magic rituals, believing that it unlocks doors through which prayers reach the gods (ЭС; ЭСГ).

The subgroup of adornments among the offerings from the sanctuary near Sostra includes jewellery and accessories to costumes and accoutrements. The finds come from the space south, east and north-east of the architectural remains (Fig. 1).

The only earring represents an open ring, cast in bronze. Its body is of rounded cross-section and pointed ends (Cat. No B-2/1). It belongs to Type I, variant 1 according to the classification of L. Ruseva-Slokoska, who views the earrings of this kind from the Roman period as the development of a very popular Hellenis-

тайна, безопасността, покорство-то, инициацията и прехода в друго състояние. В античната митология ключът се явява атрибут на различни божества – Хеката, Персефона, Кибела, Янус, Епона, Митра, Фидес (персонификация на верността), както и на стражите на преизподнята. От древни времена той намира широко приложение в магическите обреди, като се смята, че отключва врата, през която молитвите стигат до боговете (ЭСС; ЭСГ).

Подгрупата на украшенията сред даровете от светилището край Состра включва накити и аксесоари към костюма и воинското снаряжение. Находките произхождат от пространството южно, източно и североизточно от архитектурните останки (обр. 1).

Единствената обица представлява отворена халка, отлята от бронз. Тялото ѝ е с обло сечение и изострени краища (кат. № Б-2/1). Принадлежи към Тип I, вариант 1 според класификацията на Л. Русева-Слокоска, която разглежда обиците от този вид от римската епоха като развитие на една много популярна елинистическа традиция (Ruseva-Slokoska 1991, 24-25).

Намерен е и един сребърен пръстен, представляващ обикновена халка с обло сечение (кат. № Б-2/2). Тази съвсем елементарна разновидност пръстени не е намерила място в предложената от Л. Русева-Слокоска класификация (Ruseva-Slokoska 1991, 74-77).

Към аксесоарите на античното облекло принадлежат три фибули, две от които са железни (кат. №

tic tradition (Ruseva-Slokoska 1991, 24-25).

Also a silver ring was found, representing an ordinary ring of rounded cross-section (Cat. No B-2/2). This quite elementary variety of rings has not found a place in the classification proposed by L. Ruseva-Slokoska (Ruseva-Slokoska 1991, 74-77).

The accessories to ancient dress comprise three fibulae, two of iron (Cat. No B-2/6-7), and a silver fibula (Cat. No B-2/8).

The iron fibulae are severely corroded with some parts missing, but they should definitely be classified in the group of the bow fibulae with hinge mechanism (Генчева 1987, 36; Генчева 2004, 37). The two are almost identical in appearance and constructive features, however one (Cat. No B-2/7) has a bronze and not an iron pin. The fibulae were manufactured locally and derive from the Aucissa type. Their smaller size and characteristic merging of the hinge plate with the bow allow their identification with Type 15a in the classification of E. Gencheva – “deriving from the Aucissa type, with reduced plate above the hinge” (Генчева 2004, 43). These fibulae normally are broadly dated to the 2nd-3rd century, however observations are expressed that they are typical for the 2nd rather than the 3rd century, while the too high catch of the better preserved specimen (Cat. No B-2/6) should be taken as an indication that the dating of the monuments under consideration hardly precedes the second half of the 2nd century (Генчева 2004, 44-45).

Б-2/6-7), а третата – сребърна (кат. № Б-2/8).

Железните фибули са силно корозирали и някои техни части липсват, но те уверено следва да бъдат причислени към групата на дълговидноизвитите, с шарнирен механизъм (Генчева 1987, 36; Генчева 2004, 37). И двете са почти идентични по външен облик и конструктивни особености, но едната (кат. № Б-2/7) е снабдена с бронзова, а не с желязна игла. Фибулите са местно производство и произхождат от типа *Aucissa*. По-малките им размери и характерното сливане на плочката на шарнира с лъка позволяват отъждествяването им с Тип 15а по класификацията на Е. Генчева – „произхождащи от тип *Aucissa*, с редуцирана плочка над шарнира” (Генчева 2004, 43). Датировката на тези фибули обикновено се поставя най-общо във II-III в., но са изказани съображения, че те са характерни по-скоро за II, отколкото за III в., а твърде високият иглодържател на по-добре запазения екземпляр (кат. № Б-2/6) следва да се приеме като указание, че датировката на коментираните паметници едва ли предхожда втората половина на II в. (Генчева 2004, 44-45).

Въпреки повредите и липсата на някои от характерните елементи, третата фибула (кат. № Б-2/8) достатъчно сигурно може да бъде определена като Т-образна, от варианта с къси рамена. Това съответства на Тип 23а по класификацията на Е. Генчева, чието разпространение в днешните български земи се отнася към периода от края на II до края на III в. (Генчева 2004, 60).

Despite damages and the absence of some characteristic elements, the third fibula (Cat. No B-2/8) can be identified with sufficient certainty as T-shaped, short-arm variant. This corresponds to Type 23a in the classification of E. Gencheva, whose distribution in the present-day Bulgarian lands is assigned to the period from the end-2nd century to the mid-3rd century (Генчева 2004, 60).

The rest of the objects in the subgroup of adornments are certainly elements of Roman accoutrements.

The partially preserved open-work bronze specimen, Cat. No B-2/3, is a fitting for sword belt – a broad shoulder belt used in the Roman army for carrying a sword. Such fittings were as a rule heart-shaped (Oldenstein 1976, 124-136; Bishop, Coulston 1993, 132, 135), and they were attached to the belt either by a hinge or by a loop of various shape specially made for the purpose. The open-work decorated fittings represent a later typological variety which is thought to have originated in the first half of the 2nd century but was widely spread after the middle of the 2nd through the 3rd century (Oldenstein 1976, 128-129, Taf. 31-33).

It is no problem identifying also the 3D-moulded leaf-shaped pendant with trapezium-shaped loop for hanging (Cat. No B-2/4). This is a fitting for narrow strap known in literature by the term *pteryx*. Such straps were fastened to the lower part of the Roman soldiers' armour to protect the abdomen and groin area (Oldenstein 1976, 142; Генчева 2009, 18). Pendants with a loop for mounting them

Останалите предмети от подгрупата на украшенията със сигурност съставляват елементи от римско воинско снаряжение.

Частично запазеният ажурен бронзов екземпляр с кат. № Б-2/3 е накрайник на портупей – широк презраменен колан, използван в римската армия за носене на меч. Накрайниците с подобно предназначение са по правило сърцевидни (Oldenstein 1976, 124-136; Bishop, Coulston 1993, 132, 135), а прикрепването им към колана се е осъществявало или чрез шарнир, или посредством нарочно оформено за целта ухо с различна форма. Ажурно декорираните накрайници съставляват по-късна типологическа разновидност, за която се допуска, че възниква още през първата половина на II в., но чието по-широко разпространение започва след средата на II и продължава през III в. (Oldenstein 1976, 128-129, Taf. 31-33).

Не представлява никакъв проблем идентификацията и на обемно-моделираната листовидна висулка с трапецовидно ухо за окачване (кат. № Б-2/4). Това е накрайник за тесен ремък, известен в литературата под термина *pteryx*. Такива ремъци са били прикрепвани към долната част на бронята на римските войници и са служили за защита на коремната област и слабините (Oldenstein 1976, 142; Генчева 2009, 18). Висулките с ухо за фиксиране към края на ремъка се причисляват към първата от двете основни групи предмети от този вид (Oldenstein 1976, 142, Kat. Nr. 291-304, Taf. 36). Познати са още през I в., но масовото им разпространение се поставя в периода от началото на

to the end of strap are assigned to the first of the two main groups of objects of this kind (Oldenstein 1976, 142, Kat. Nr. 291-304, Taf. 36). They were known as early as the 1st c. AD but their mass distribution is assigned to the period from the beginning of the 2nd century till around 260 AD and covered all border provinces of the Roman Empire, from Britannia to Dura-Europos (Oldenstein 1976, 142-144; Bishop, Coulston 1993, 132, fig. 91/12-15; James 2004, 85-86, nos. 152-157). Strap fitting-pendants of the commented type have been found in excavations at the sanctuary near Chernovrah and are interpreted as votive offerings, most probably left by soldiers (Бабаков 2006, 155-156, обр. 9).

The third accoutrement from the sanctuary near Sostra is a fragment from an open-work appliqué for soldiers belt, decorated with trumpet-like ornaments (Cat. No B-2/5). It is bronze cast and silver plated. Although the very specific trumpet-like ornamentation is deemed to be influenced by the Celtic tradition, the emergence of products of this kind is assigned to the mid-2nd century. Their spread continued during the first decades of the 3rd century, covering practically all parts of the Roman Empire, however around the middle of the 3rd century they abruptly disappeared everywhere (Oldenstein 1976, 203-207; Генчева 2009, 20-21).

The last subgroup of votive offerings comprises a variety of single objects. The essence and intended purpose of one of them, featuring a flat round body with a hole in the

II в. до около 260 г. и обхваща всички гранични провинции на Римската империя, от Британия до Дура Европос (Oldenstein 1976, 142-144; Bishop, Coulston 1993, 132, fig. 91/12-15; James 2004, 85-86, nos. 152-157). Ремъчни накрайници-висулки от коментирания вид са намерени при разкопки на светилището край Черновръх и се тълкуват като вотивни дарове, по всяка вероятност оставени от войници (Бараков 2006, 155-156, обр. 9).

Третият аксесоар от воинско снаряжение от светилището край Состра е фрагмент от ажурна апликация за войнишки колан, декорирана с тропетовидни орнаменти (кат. № Б-2/5). Отлята е от бронз, а повърхността ѝ е посребрена. Макар твърде специфичната тропетовидна орнаментация да се счита за повлияна от келтската традиция, появата на изделия от този вид се отнася едва към средата на II в. Разпространението им продължава и през първите десетилетия на III в., обхващайки практически всички части на Римската империя, но към средата на III в. те рязко и повсеместно изчезват (Oldenstein 1976, 203-207; Генчева 2009, 20-21).

Последната подгрупа вотивни дарове обединява разнородни, единично представени предмети. Същността и предназначението на един от тях, имащ плоско кръгло тяло с централно пробит отвор (кат. № Б-4/4), са неясни. Неясно е предназначението и на керамичния пул с неправилна кръгла форма, изработен от стена на провинциален римски съд (кат. № Б-4/2).

Сред находките присъства и

centre (Cat. No B-4/4) is unclear. So is the purpose of the ceramic disc of irregular circular shape made from the wall of a Roman provincial vessel (Cat. No B-4/2).

Among the finds there is a small iron knife with blade slightly bent toward the cutting edge (Cat. No B-4/3). Knives of various shape and size are some of the most recurring offerings in the sanctuaries of the Roman period in the Bulgarian lands (Кацаров 1914, 108; Tsontchev 1941, 70-71; Цончев 1940-1941, 68-69; Венедиков 1952, 208-209; Морфова 1957, 307; Любенова 1980a, 45; Андонова 2008, 162-163). It should be explicitly noted that many, if not most of the finds belong to the bow blade type, which resembles only too much the widely spread during the Late Iron Age so-called curved Thracian knives (Топбов 1997, 15-44; Топбов 2005, 358-361), and this should be interpreted as yet another testimony for the steadfastness and conservatism of ritual practices among the autochthonic population.

The last of the votive objects from the sanctuary near Sostra is quite "unconventional" which makes its identification very difficult. It looks like a completely realistic even though 2D modelled wheel of a vehicle whose rim is supported by 6 radial spokes. The rim periphery is decorated on the face side with short incisions. From the wheel centre but on the reverse side an axle protrudes perpendicularly, preserved only partially. I know of no analogue of this find. But since it is clearly a case of

един малък железен нож с леко изви-то към режещия ръб острие (кат. № Б-4/3). Ножовете с различна форма и размери са сред най-масовите дарове в светилищата от римската епоха по българските земи (Кацаров 1914, 108; Tsontchev 1941, 70-71; Цончев 1940-1941, 68-69; Венедиков 1952, 208-209; Морфова 1957, 307; Любенова 1980а, 45; Андонова 2008, 162-163). Специално трябва да се отбележи, че много, ако не дори повечето от находките са от вида с дъговидно извито острие, които твърде много наподобяват широко разпространените през късножелезната епоха т. нар. криви тракийски ножове (Торбов 1997, 15-44; Торбов 2005, 358-361), а това следва да се тълкува като още едно свидетелство за устойчивостта и консервативността на обредните практики сред автохтонното население.

Последният от дарствените предмети от светилището край Состра е съвсем „нестандартен“, което силно затруднява неговата идентификация. Има вид на съвсем реалистично, макар и плоскостно моделирано колело на превозно средство, чието кръжило се поддържа от 6 радиално разположени спици. Периферията на кръжилото е украсена от лицевата страна с къси насечки. От центъра на колелото, но от противоположната страна, се издава перпендикулярно разположена ос, запазена само от части. Аналогии на находката не са ми познати. Тъй като обаче в случая несъмнено става дума за фигурално изображение на колело, склонен съм да го отъждествя с фрагмент от отлят от бронз миниатюрен модел на колесница, която може би е съста-

figural representation of a wheel, I am inclined to identify it with a fragment from bronze cast miniature model of a chariot, which perhaps constituted an element of a more complex statuary composition.

* * *

As a whole, offerings in ancient sanctuaries are normally divided in two main categories: objects especially intended for cult rites and objects used in people's everyday life and economic activity (Domaradzki 1993, 85-86; Домарадски 2002, 72-73).

The significance of each particular object deposited in a given sanctuary as an offering is often very hard to comprehend (Кузьмина 2011, 35). Attempts have been made to differentiate the uninscribed offerings in view of clarifying the divine addressee of the dedication, the gender and occupation of the dedicant and the essence of their vow (Костова 2006, 18, 23, 28), but all this is too speculative and insecure as completely identical objects were deposited as votive offerings in a very large chronological range and in sanctuaries dedicated to different deities (Тонкова 2008, 113). It has been noted, however, that in the different sanctuaries not all categories of objects occur and even when they do they are in various quantitative proportions (Domaradzki 1993, 86; Домарадски 2002, 73; Тонкова 2008, 113-114), which should be interpreted as influenced by the nature of the cult or deity venerated at the respective place.

вявала елемент от една по-сложна статуарна композиция.

* * *

Като цяло, даровете в античните светилища обикновено се разделят на две основни категории: предмети, специално предназначени за култови обреди, и такива, използвани в ежедневния бит и в стопанската дейност на хората (Domaradzki 1993, 85-86; Домарадски 2002, 72-73).

Значението на всеки конкретен предмет, депониран в дадено светилище като дар, често е много трудно разбираемо (Кузьмина 2011, 35). Съществуват опити за диференциация на ненадписаните дарове, с оглед изясняване на божествения адресат на посвещението, пола и занятието на посветителя и същността на неговия обет (Костова 2006, 18, 23, 28), но всичко това е твърде относително и несигурно, тъй като напълно идентични предмети са били поднасяни като вотиви в много голям хронологически диапазон и в светилища, посветени на различни божества (Тонкова 2008, 113). Забелязано е обаче, че в различните светилища не се срещат всички категории предмети, а дори когато присъстват, то те са в различно количествено съотношение (Domaradzki 1993, 86; Домарадски 2002, 73; Тонкова 2008, 113-114), което следва да се тълкува като повлияно от същността на почитания на съответното място култ или божество.

Твърде разностранната божествена натура на Тракийския конник и множеството локални нюанси в изповядването на неговия култ съвсем естествено предполагат голямо

The rather versatile divine nature of the Thracian Horseman and the multitude of local nuances in professing this cult naturally presuppose a great diversity in the votive gifts offered him. Evidence of this is also the material from the Sostra sanctuary, despite its paucity. Only 4 of the finds can be attributed to the category of objects of cult nature – the two spear heads, the wheel from a miniature model of a chariot, and the ceramic disc¹. All the rest are of pronounced utilitarian nature. Noteworthy among them are the sauroter and the accoutrements which are sure indication that among the visitors of the sanctuary there were (quite a few?) Roman soldiers. Furthermore, it should be noted that none of the securely dated offerings date later than the middle/third quarter of the 3rd century AD, consequently here, like in the majority of the so far explored sanctuaries in the Bulgarian lands, the votive offerings in the Late Roman period were mainly in the form of coins.

¹ About the appurtenance of the discs to this category, see: Domaradzki 1993, 86; Домарадски 2002, 73.

разнообразие на поднасяните му оброчни дарове. За това свидетелства и материала от светилището край Состра, въпреки неговата малочисленост. Към категорията на предметите с култов характер могат да бъдат причислени само 4 от находките – двата върха на копия, колелото от миниатюрен модел на колесница и керамичният пул¹. Всички останали са с подчертано утилитарен характер. Сред тях особено внимание заслужават сауротера и елементите от воинско снаряжение, които са сигурна индикация, че сред посетителите на светилището е имало и (немалко?) римски войници. Освен това, специално трябва да се отбележи, че сред даровете със сигурно установена датировка няма такива, които да са по-късни от средата/третата четвърт на III в., от което следва, че и тук – подобно на мнозинството от проучените досега светилища в българските земи, вотивите през късно-римския период са били основно във вид на монети.

КАТАЛОГ

А. НАХОДКИ С УТИЛИТАРНО-ФУНКЦИОНАЛЕН ХАРАКТЕР

А-1. Клинове

1. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; д. (тяло) 7,05 см; д. (извита част) 2,6 см; максимално сечение 0,85 x 0,85 см.

Сондаж А/1; СЗ – 0,70 м, ЮИ – 4,60 м, кота 286,955 м

Пол. инв. № 1 (Обр. 2 8)

¹ За принадлежността на пуловете към тази категория вж.: Domaradzki 1993, 86; Домарадски 2002, 73

CATALOGUE

A. FINDS OF UTILITARIAN-FUNCTIONAL NATURE

A-1. WEDGES

1. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and flattened out; length (shank) 7.05 cm; length (bent part) 2.6 cm; maximum cross section 0.85 x 0.85 cm.

Trench A/1; NW – 0.70 m, SE – 4.60 m, elev. 286.955 m

Field Inv. No. 1 (Fig. 2 8)

2. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and

2. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; д. (тяло) 4,55 см; д. (извита част) 2,5 см; максимално сечение 0,5 x 0,6 см.

Сондаж А/1; СЗ – 1,20 м, ЮИ – 4,95 м, кота 286,990 м

Пол. инв. № 2 (Обр. 2 10)

3. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е извит под остър ъгъл и сплеснат; д. (тяло) 7,0 см; д. (извита част) 1,7 см; максимално сечение 0,65 x 0,85 см.

Сондаж А/3; СЗ – 4,40 м, ЮИ – 1,30 м, кота 286,81 м

Пол. инв. № 3 (Обр. 2 6)

4. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е извит под остър ъгъл и сплеснат; д. (тяло) 7,6 см; д. (извита част) 3,1 см; максимално сечение 1,3 x 0,9 см.

Сондаж А/2; СЗ – 0,95 м, ЮИ – 4,90 м, кота 286,92 м

Пол. инв. № 8 (Обр. 2 12)

5. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; деформиран; д. (тяло) 10,0 см; д. (извита част) 2,2 см; максимално сечение 0,5 x 0,85 см.

Сондаж 3; СЗ – 5,63 м, ЮИ – 5,30 м, кота 286,519 м

Пол. инв. № 31 (Обр. 2 1)

6. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; деформиран; д. (тяло) 11,8 см; д. (извита част) 1,78 см; максимално сечение 0,7 x 1,2 см.

Сондаж 3; СЗ – 2,67 м, ЮИ – 3,90 м, кота 286,859 м

Пол. инв. № 32 (Обр. 2 11)

7. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; д. (тяло) 8,0 см; д. (извита част) 2,14 см; максимално сечение 0,85 x 1,13 см.

Сондаж 3; СЗ – 1,32 м, ЮИ – 3,70 м, кота 286,819 м

Пол. инв. № 33 (Обр. 2 7)

8. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е извит под остър ъгъл

flattened out; length (shank) 4.55 cm; length (bent part) 2.5 cm; maximum cross section 0.5 x 0.6 cm.

Trench A/1; NW – 1.20 m, SE – 4.95 m, elev. 286.990 m

Field Inv. No. 2 (Fig. 2 10)

3. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end bent at acute angle and flattened out; length (shank) 7.0 cm; length (bent part) 1.7 cm; maximum cross section 0.65 x 0.85 cm.

Trench A/3; NW – 4.40 m, SE – 1.30 m, elev. 286.81 m

Field Inv. No. 3 (Fig. 2 6)

4. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end bent at acute angle and flattened out; length (shank) 7.6 cm; length (bent part) 3.1 cm; maximum cross section 1.3 x 0.9 cm.

Trench A/2; NW – 0.95 m, SE – 4.90 m, elev. 286.92 m

Field Inv. No. 8 (Fig. 2 12)

5. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and flattened out; deformed; length (shank) 10.0 cm; length (bent part) 2.2 cm; maximum cross section 0.5 x 0.85 cm.

Trench H; NW – 5.63 m, SE – 5.30 m, elev. 286.519 m

Field Inv. No. 31 (Fig. 2 1)

6. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and flattened out; deformed; length (shank) 11.8 cm; length (bent part) 1.78 cm; maximum cross section 0.7 x 1.2 cm.

Trench H; NW – 2.67 m, SE – 3.90 m, elev. 286.859 m

Field Inv. No. 32 (Fig. 2 11)

7. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and flattened out; length (shank) 8.0 cm; length (bent part) 2.14 cm; maximum cross section 0.85 x 1.13 cm.

Trench I; NW – 1.32 m, SE – 3.70 m, elev. 286.819 m

Field Inv. No. 33 (Fig. 2 7)

и сплеснат (част от него липсва); д. (тяло) 8,01 см; д. (извита част) 2,64 см; максимално сечение 0,65 x 0,67 см.

Сондаж И; СЗ – 6,30 м, ЮИ – 2,40 м, кота 286,559 м

Пол. инв. № 55 (Обр. 2 13)

9. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е извит под остър ъгъл и сплеснат; д. (тяло) 9,32 см; максимално сечение 1,38 x 0,8 см.

Сондаж С; СЗ – 4,80 м, ЮИ – 1,45 м, кота 286, 629 м

Пол. инв. № 104/1 (Обр. 2 9)

10. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; д. (тяло) 7,03 см; максимално сечение 1,38 x 0,8 см.

Сондаж С; СЗ – 4,80 м, ЮИ – 1,45 м, кота 286, 629 м

Пол. инв. № 104/2 (Обр. 2 15)

11. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е извит под остър ъгъл и сплеснат; д. (тяло) 8,24 см; д. (извита част) 4,8 см; максимално сечение 0,86 x 1,1 см.

Сондаж Ц; СИ – 2,45 м, ЮЗ – 3,41 м, кота 286,439 м

Пол. инв. № 113 (Обр. 2 14)

А-2. Гвоздеи

1. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; глава с неправилна полусферична форма; деформиран; д. (тяло) 12,2 см; диам. (глава) 2,97/3,35 см; максимално сечение на тялото 0,8 x 1,08 см.

Сондаж Ж; СЗ – 5,50 м, ЮИ – 2,45 м, кота 286,719 м

Пол. инв. № 34 (Обр. 2 4)

2. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; глава с неправилна кръгла форма; д. (тяло) 9,9 см; диам. (глава) 2,04/2,4 см; максимално сечение на тялото 1,5 x 0,94 см.

Сондаж З; СЗ – 4,35 м, ЮИ – 6,36 м, кота 286,719 м

Пол. инв. № 43 (Обр. 2 3)

3. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; глава с неправилна кръгла форма; д.

8. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end bent at acute angle and flattened out (part of it missing); length (shank) 8.01 cm; length (bent part) 2.64 cm; maximum cross section 0.65 x 0.67 cm.

Trench I; NW – 6.30 m, SE – 2.40 m, elev. 286.559 m

Field Inv. No. 55 (Fig. 2 13)

9. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end bent at acute angle and flattened out; length (shank) 9.32 cm; maximum cross section 1.38 x 0.8 cm.

Trench R; NW – 4.80 m, SE – 1.45 m, elev. 286.629 m

Field Inv. No. 104/1 (Fig. 2 9)

10. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and flattened out; length (shank) 7.03 cm; maximum cross section 1.38 x 0.8 cm.

Trench R; NW – 4.80 m, SE – 1.45 m, elev. 286.629 m

Field Inv. No. 104/2 (Fig. 2 15)

11. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end bent at acute angle and flattened out; length (shank) 8.24 cm; length (bent part) 4.8 cm; maximum cross section 0.86 x 1.1 cm.

Trench W; NE – 2.45 m, SW – 3.41 m, elev. 286.439 m

Field Inv. No. 113 (Fig. 2 14)

А-2. NAILS

1. Iron; shank of quadrangular cross-section; head of irregular hemispherical shape; deformed; length (shank) 12.2 cm; diameter (head) 2.97/3.35 cm; maximum cross section of shank 0.8 x 1.08 cm.

Trench G; NW – 5.50 m, SE – 2.45 m, elev. 286.719 m

Field Inv. No. 34 (Fig. 2 4)

2. Iron; shank of quadrangular cross-section; head of irregular circular shape; length (shank) 9.9 cm; diameter (head) 2.04/2.4 cm; maximum cross section of shank 1.5 x 0.94 cm.

Trench H; NW – 4.35 m, SE – 6.36 m, elev. 286.719 m

(тяло) 12,1 см; диам. (глава) 1,9 см; максимално сечение на тялото 0,7 x 0,9 см.

Сондаж К; СЗ – 2,15 м, ЮИ – 7,87 м, кота 286,869 м

Пол. инв. № 56/2 (Обр. 2 2)

4. Желязо; тяло с четириъгълно сечение; единият край е перпендикулярно извит и сплеснат; деформиран; д. (тяло) 17,0 см; д. (извита част) 2,8 см; максимално сечение 1,07 x 0,7 см.

Сондаж Н; СЗ – 5,45 м, ЮИ – 3,07 м, кота 286,799 м

Пол. инв. № 63 (Обр. 2 5)

А-3. КАБАРИ ОТ ОБУВКИ

1. Желязо; тяло с ромбоидно сечение, леко извито; полусферична глава; д. (тяло) 1,0 см; диам. (глава) 0,57/0,7 см.

Сондаж А/2; СЗ – 1,70 м, ЮИ – 4,40 м, кота 286,600 м

Пол. инв. № 6 (Обр. 3 1)

2. Желязо; тяло с ромбоидно сечение, подгънато в края; полусферична глава; д. (тяло) 0,85 см; диам. (глава) 0,38/0,63 см.

Сондаж А/2; СЗ – 1,60 м, ЮИ – 3,30 м, кота 286,620 м

Пол. инв. № 7/1 (Обр. 3 3)

3. Желязо; тяло с ромбоидно сечение, подгънато в края; полусферична глава; д. (тяло) 1,2 см; диам. (глава) 0,77/0,82 см.

Сондаж А/2; СЗ – 1,60 м, ЮИ – 3,30 м, кота 286,620 м

Пол. инв. № 7/2 (Обр. 3 4)

4. Желязо; тяло с ромбоидно сечение, подгънато в края; полусферична глава; д. (тяло) 1,05 см; диам. (глава) 0,6/0,65 см.

Сондаж А/2 СЗ – 1,13 м, ЮИ – 4,20 м, кота 286,630 м

Пол. инв. № 12 (Обр. 3 2)

5. Желязо; тяло с ромбоидно сечение; полусферична глава; краят отчупен; д. (тяло) 0,75 см; диам. (глава) 0,9 см.

Сондаж Б/3; С – 0,55 м, Ю – 4,85 м, кота 286,900 м

Пол. инв. № 16 (Обр. 3 5)

Field Inv. No. 43 (Fig. 2 3)

3. Iron; shank of quadrangular cross-section; head of irregular circular shape; length (shank) 12.1 cm; diameter (head) 1.9 cm; maximum cross section of shank 0.7 x 0.9 cm.

Trench K; NW – 2.15 m, SE – 7.87 m, elev. 286.869 m

Field Inv. No. 56/2 (Fig. 2 2)

4. Iron; shank of quadrangular cross-section; one end perpendicularly bent and flattened out; deformed; length (shank) 17.0 cm; length (bent part) 2.8 cm; maximum cross section 1.07 x 0.7 cm.

Trench N; NW – 5.45 m, SE – 3.07 m, elev. 286.799 m

Field Inv. No. 63 (Fig. 2 5)

А-3. HOENAILS

1. Iron; shank of rhomboidal cross-section, slightly bent; hemispherical head; length (shank) 1.0 cm; diameter (head) 0.57/0.7 cm.

Trench A/2; NW – 1.70 m, SE – 4.40 m, elev. 286.600 m

Field Inv. No. 6 (Fig. 3 1)

2. Iron; shank of rhomboidal cross-section, bent at the end; hemispherical head; length (shank) 0.85 cm; diameter (head) 0.38/0.63 cm.

Trench A/2; NW – 1.60 m, SE – 3.30 m, elev. 286.620 m

Field Inv. No. 7/1 (Fig. 3 3)

3. Iron; shank of rhomboidal cross-section, bent at the end; hemispherical head; length (shank) 1.2 cm; diameter (head) 0.77/0.82 cm.

Trench A/2; NW – 1.60 m, SE – 3.30 m, elev. 286.620 m

Field Inv. No. 7/2 (Fig. 3 4)

4. Iron; shank of rhomboidal cross-section, bent at the end; hemispherical head; length (shank) 1.05 cm; diameter (head) 0.6/0.65 cm.

Trench A/2 NW – 1.13 m, SE – 4.20 m, elev. 286.630 m

Б. ДАРОВЕ**Б-1. Оръжия**

1. Връх на копие – желязо; острие с листовидна форма; в двете страници на острието са пробити отвори, в които са монтирани кръгли халки; острието преминава във втулка с конична форма, изработена посредством симетрично прегъване на двете страници; д. 11,75 см; макс. ш. (острие) 3,42 см; д. (втулка) 5,15 см.; диам. (втулка) 2,02 см.

Сондаж И; СЗ – 4,60 м, ЮИ – 5,00 м, кота 286,509 м

Пол. инв. № 57 (Обр. 3 7)

2. Връх на копие – желязо, острие с листовидна форма; в двете страници на острието са пробити отвори, в които са монтирани халки (сега части от тях липсват); острието преминава във втулка с цилиндрична форма, изработена посредством симетрично прегъване на двете страници; д. 8,7 см; макс. ш. (острие) 3,27 см; д. (втулка) 3,9 см.; диам. (втулка) 1,4 см.

Сондаж Н; СЗ – 3,67 м, ЮИ – 5,31 м, кота 286,869 м

Пол. инв. № 75 (Обр. 3 8)

3. Сауротер (?) – желязо; тяло с четириъгълно сечение, преминаващо в изострен завършек с обло сечение; д. 10,2 см; максимално сечение на тялото 1,0 x 1,1 см.

Сондаж Н; СЗ – 3,44 м, ЮИ – 5,13 м, кота 286,829 м

Пол. инв. № 64 (Обр. 3 9)

Б-2. Украшения

1. Обица – бронз; отворена халка; тяло с обло сечение, с изострени краища; диам. 1,3 см.

Сондаж Х; СИ – 1,16 м, ЮЗ – 5,15 м, кота 286,389 м

Пол. инв. № 116 (Обр. 4 4)

2. Пръстен – сребро; халка с обло сечение; диам. 1,84 x 1,91 см.

Сондаж Ч; ЮЗ – 2,43 м, СИ – 3,58 м, кота 286,409 м

Пол. инв. № 138 (Обр. 4 12)

Field Inv. No. 12 (Fig. 3 2)

5. Iron; shank of rhomboidal cross-section; hemispherical head; end broken off; length (shank) 0.75 cm; diameter (head) 0.9 cm.

Trench B/3; N – 0.55 m, S – 4.85 m, elev. 286.900 m

Field Inv. No. 16 (Fig. 3 5)

B. OFFERINGS**B-1. WEAPONS**

1. Spear head – iron; leaf-shaped blade; holes perforated in both sheets of the blade where round rings are mounted; blade blends in a conical socket made by symmetrically folding the two sheets; length 11.75 cm;

max. width (blade) 3.42 cm; length (socket) 5.15 cm; diameter (socket) 2.02 cm.

Trench I; NW – 4.60 m, SE – 5.00 m, elev. 286.509 m

Field Inv. No. 57 (Fig. 3 7)

2. Spear head – iron; leaf-shaped blade; holes perforated in both sheets of the blade where rings are mounted (now parts of them are missing); blade blends in a cylindrical socket made by symmetrically folding the two sheets; length 8.7 cm;

max. width (blade) 3.27 cm; length (socket) 3.9 cm; diameter (socket) 1.4 cm.

Trench N; NW – 3.67 m, SE – 5.31 m, elev. 286.869 m

Field Inv. No. 75 (Fig. 3 8)

3. Sauroter (?) – iron; shank of quadrangular cross-section, tapering into an end of rounded cross-section; length 10.2 cm; maximum cross section of shank 1.0 x 1.1 cm.

Trench N; NW – 3.44 m, SE – 5.13 m, elev. 286.829 m

Field Inv. No. 64 (Fig. 3 9)

B-2. ADORNMENTS

1. Earring – bronze; open ring; body of rounded cross-section, with pointed ends; diameter 1.3 cm.

Trench V; NE – 1.16 m, SW – 5.15 m, elev. 286.389 m

Field Inv. No. 116 (Fig. 4 4)

3. Накрайник на портупей – бронз; лят, ажурен; плоско тяло със сърцевидна форма и удебелен остър долен край; горната част липсва; вис. 3,7 см; ш. 2,9 см.

Сондаж Н; СЗ – 7,49 м, ЮИ – 3,78 м, кота 286,759 м

Пол. инв. № 62 (Обр. 4 10)

4. Ремъчен накрайник-висулка – бронз; обемно листовидно тяло, завършващо в острия край с гранула; от противоположната страна има трапецовидна окачалка; вис. 3,55 см, ш. 1,55 см.

Сондаж Ч; ЮЗ – 2,02 м, СИ – 3,56 м, кота 286,369 м

Пол. инв. № 139 (Обр. 4 11)

5. Фрагмент от коланна апликация – бронз, посребряване; ажурно тяло с украса от тропетовидни орнаменти (запазена е незначителна част); от задната страна е оформен перпендикулярно разположен издатък за прикрепване към колана; запазени размери 1,93 x 0,87 см.

Сондаж П/1; СЗ – 3,55 м, ЮИ – 1,83 м, кота 286,829 м

Пол. инв. № 76 (Обр. 4 7)

6. Фибула – желязо; високо краче с иглодържател; дъговидно извит лък с четириъгълно сечение, трапецовидно разширяващ се в предната част; шарнирно прикрепена игла (част от нея е отчупена); д. 7,06 см, вис. (лък) 3,3 см.

Сондаж Ц; СИ – 2,82 м, ЮЗ – 3,70 м, кота 286,239 м

Пол. инв. № 114 (Обр. 4 2)

7. Фибула – желязо, бронз; лъкът с крачето са изработени от желязо, а иглата – от бронз; дъговидно извит плосък лък (0,95 x 0,28 см), трапецовидно разширяващ се в предната част; частично запазено краче (иглодържателят е отчупен); д. 7,31 см, максимална ш. (лък) 3,23 см; вис. (лък) 2,5 см.

Сондаж И; СЗ – 6,13 м, ЮИ – 4,80 м, кота 286,519 м

Пол. инв. № 47 (Обр. 4 5)

8. Фибула – сребро; полукръгъл лък с осмоъгълно сечение; в предната част на лъка е оформен малък цилиндричен издатък; на-

2. Ring – silver; ring of rounded cross-section; diameter 1.84 x 1.91 cm.

Trench X; SW – 2.43 m, NE – 3.58 m, elev. 286.409 m

Field Inv. No. 138 (Fig. 4 12)

3. Sword-belt fitting – bronze; cast, open-work; flat heart-shaped body with thickened pointed lower end; upper part is missing; height 3.7 cm; width 2.9 cm.

Trench N; NW – 7.49 m, SE – 3.78 m, elev. 286.759 m

Field Inv. No. 62 (Fig. 4 10)

4. Strap fitting-pendant – bronze; bulging leaf-shaped body ending in a granule at the lower end; trapezium-shaped hanging loop on the opposite side; height 3.55 cm, width 1.55 cm.

Trench X; SW – 2.02 m, NE – 3.56 m, elev. 286.369 m

Field Inv. No. 139 (Fig. 4 11)

5. Belt appliqué fragment – bronze, silver-plated; open-work body decorated with trumpet-like ornaments (only a very small part reserved); on the reverse side a perpendicular protrusion is formed for fastening to belt; preserved dimensions 1.93 x 0.87 cm.

Trench P/1; NW – 3.55 m, SE – 1.83 m, elev. 286.829 m

Field Inv. No. 76 (Fig. 4 7)

6. Fibula – iron; high leg with catch; arched bow of quadrangular cross-section, trapezoidally widening in the front part; hinged pin (part of it is broken); length 7.06 cm, height (bow) 3.3 cm.

Trench W; NE – 2.82 m, SW – 3.70 m, elev. 286.239 m

Field Inv. No. 114 (Fig. 4 2)

7. Fibula – iron, bronze; bow and leg are made from iron, and the pin from bronze; arched flat bow (0.95 x 0.28 cm), trapezoidally widening in the front part; partially preserved leg (catch is broken off); length 7.31 cm, maximum width (bow) 3.23 cm; height (bow) 2.5 cm.

Trench I; NW – 6.13 m, SE – 4.80 m, elev. 286.519 m

Field Inv. No. 47 (Fig. 4 5)

пречните рамена, в които е лежала оста на шарнира, са отчупени; издължено краче с оформен в него тръбовиден иглодържател; в тилната част на лъка има връзване, върху което е намотана бронзова тел; иглата липсва; дълж. 6,77 см; вис. (лък) 2,0 см;

Сондаж О; И – 2,92 м, З – 7,00 м, кота 286,659 м

Пол. инв. № 82 (Обр. 4 9)

Б-3. Ключове

1. Пръстен-ключ – желязо; силно корозирал; кръгла плоска халка (част от нея е отчупена, но в наличност); перпендикулярно разположена работна част с правоъгълна форма; д. 3,8 см; диам. (халка) 2,46 см; ш. (халка) 0,8 см; размери на работната част 2,63 x 1,7 x 0,7 см.

Сондаж К; СЗ – 2,15 м; ЮИ – 7,87 м, кота 286,869 м

Пол. инв. № 56 (Обр. 4 1)

2. Пръстен-ключ – бронз; кръгла халка с елиптично сечение; перпендикулярно разположена работна част с правоъгълна форма; към халката е прикрепена верижка, от която са запазени две звена във форма на осморки; диам. (халка) 2,32 см; размери на работната част 2,4 x 1,77 см.

Сондаж С; СЗ – 4,55 м, ЮИ – 2,53 м, кота 286,909 м

Пол. инв. № 103 (Обр. 4 3)

3. Ключ – бронз; издължено трапецовидно тяло, завършващо с елипсоидна халка; перпендикулярно разположена работна част с правоъгълна форма; д. 4,75 см; размери на работната част 2,15 x 1,05 см;

Сондаж О; З – 2,10 м, И – 8,70 м, кота 286,619 м

Пол. инв. № 77 (Обр. 4 6)

Б-4. VARIA

1. Фрагмент от модел на колесница (?) – бронз; ажурна изработка; колело с плътна кръгла периферия и 6 радиално разположени спици; украса от къси радиални насечки по периферията от едната страна; от центъра на колелото от обратната страна започва перпендикулярно разположена

8. Fibula – silver; semicircular bow of octagonal cross-section; in the front part of the bow a small cylindrical protrusion is formed; transverse arms, where the hinge axle lay, are broken; elongated leg with tubular catch formed in it; in the rear part of the bow there is an incision round which bronze wire is wound; pin is missing; length 6.77 cm; height (bow) 2.0 cm;

Trench О; E – 2.92 m, W – 7.00 m, elev. 286.659 m

Field Inv. No. 82 (Fig. 4 9)

В-3. KEYS

1. Key-ring – iron; severely corroded; round flat ring (part of it is broken but present); perpendicular working part of rectangular shape; length 3.8 cm; diameter (ring) 2.46 cm; width (ring) 0.8 cm; working part dimensions 2.63 x 1.7 x 0.7 cm.

Trench К; NW – 2.15 m; SE – 7.87 m, elev. 286.869 m

Field Inv. No. 56 (Fig. 4 1)

2. Key-ring – bronze; round ring of elliptical cross-section; perpendicular working part of rectangular shape; a chain is attached to the ring of which only two loops are preserved in the shape of figure eight; diameter (ring) 2.32 cm; working part dimensions 2.4 x 1.77 cm.

Trench R; NW – 4.55 m, SE – 2.53 m, elev. 286.909 m

Field Inv. No. 103 (Fig. 4 3)

3. Key – bronze; elongated trapezium-shaped body ending in elliptical ring; perpendicular working part of rectangular shape; length 4.75 cm;

working part dimensions 2.15 x 1.05 cm;

Trench О; W – 2.10 m, E – 8.70 m, elev. 286.619 m

Field Inv. No. 77 (Fig. 4 6)

В-4. VARIA

1. Fragment from a model of chariot (?) – bronze; open-work; wheel of solid circular periphery and 6 radial spokes; decoration of short radial incisions on periphery on one side; from the wheel centre on the reverse

ос със запазена дължина 2,5 см; деформирано; диам. 2,02 см.

Сондаж В/3; ЮИ профил, кота 286,469 м

Пол. инв. № 28 (Обр. 4 13)

2. Пул – глина; изработен от стена на съд; цвят охра; неправилна кръгла форма; част от периферията липсва; диам. 4,42/5,11.

Сондаж В/3; СЗ – 1,40 м, ЮИ – 3,80 м, кота 286,52 м

Пол. инв. № 27 (Обр. 3 6)

3. Нож – желязо; едноостро тяло с триъгълно сечение, леко извито към режещия ръб; къс клин за закрепване към дръжка; д. 10,75 см, ш. 1,43 см.

Сондаж Ц; СИ – 1,70 м, ЮЗ – 5,69 м, кота 286,279 м

Пол. инв. № 115 (Обр. 3 10)

4. Предмет с неясно предназначение – бронз; плоско тяло с неправилна кръгла форма и централно пробит отвор; диам. 1,5/1,65 см; диам. (отвор) 0,44 см.

Сондаж Б/1; С – 1,27 м, Ю – 3,96 м, кота 287,110 м

Пол. инв. № 13 (Обр. 4 8)

side an axle protrudes perpendicularly, of preserved length 2.5 cm; deformed; diameter 2.02 cm.

Trench C/3; SE profile, elev. 286.469 m
Field Inv. No. 28 (Fig. 4 13)

2. Disc – clay; made from vessel wall; ochre colour; irregular round shape; part of periphery missing; diameter 4.42/5.11 cm.

Trench C/3; NW – 1.40 m, SE – 3.80 m, elev. 286.52 m

Field Inv. No. 27 (Fig. 3 6)

3. Knife – iron; single-edged body of triangular cross-section, slightly bent toward the cutting edge; short wedge for fastening to handle; length 10.75 cm, width 1.43 cm.

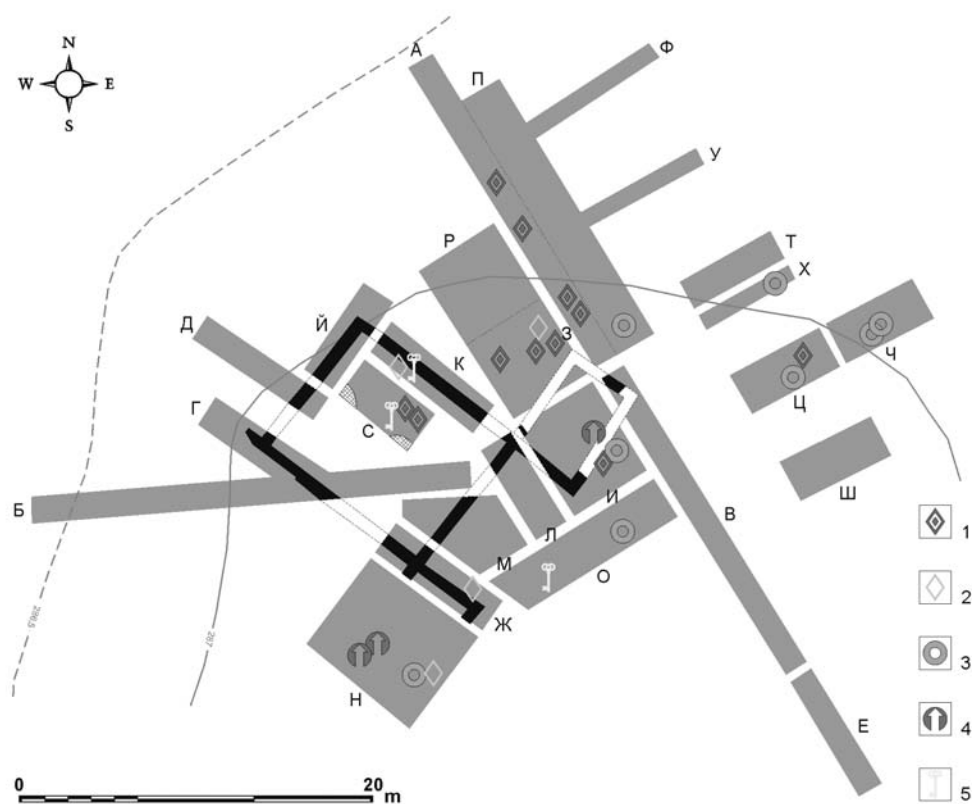
Trench W; NE – 1.70 m, SW – 5.69 m, elev. 286.279 m

Field Inv. No. 115 (Fig. 3 10)

4. Object of unclear purpose – bronze; flat body of irregular circular shape and hole in the centre; diameter 1.5/1.65 cm; diameter (hole) 0.44 cm.

Trench B/1; N – 1.27 m, S – 3.96 m, elev. 287.110 m

Field Inv. No. 13 (Fig. 4 8)

Обр. 1. Пространствено разположение на дребните находки.

Легенда: 1. Клинове; 2. Гвоздеи; 3. Украшения; 4. Оръжия; 5. Ключове.

Image 1. Spatial distribution of the small finds.

Key: 1. Wedges; 2. Nails; 3. Adornments ; 4. Weapons; 5. Keys

Обр. 2. Дребни находки (клинове и гвоздеи).
Image 2. Small finds (wedges and nails).

Обр. 3. Дребни находки (оръжия, кабари от обувки, *varia*).
Image 3. Small finds (weapons, shoe tacks, *varia*).

Обр. 4. Дребни находки (украшения, varia).
Image 4. Small finds (adornments, varia).

X

ЖИВОТИНСКИТЕ КОСТИ ОТ СВЕТИЛИЩЕТО ANIMAL BONES FROM THE SANCTUARY

Лазар Нинов Lazar Ninov

Светилището на Тракийския конник край Состра е между малкото цялостно проучени извънградски светилища от римската епоха в българските земи. Значителна част сред находките от свещеното пространство (около 300 м²) съставляват животинските кости. Такива са намерени в 12 от общо 25 осъществени сондажа (Таблицы 2-4).

Броят на животинските кости и фрагменти от тях е 248. Теглото им е 4 кг. Това дава представа в каква степен е фрагментиран остеологическият материал. Останките са само от бозайници. Идентифицирани са 6 вида животни – говедо, овца, коза, свиня, елен и дива свиня. Животинският свят от околността е много слабо представен. Изцяло липсват останки от птици, охлюви, риби, миди и т. н., въпреки че те са част от характерната фауна на региона и предвид близостта на р. Осъм.

Всички животински останки могат да се обединят в две групи – до-

The sanctuary to the Thracian Horseman near Sostra is among the few thoroughly studied out-of-town sanctuaries from the Roman Period in Bulgarian lands. Animal bones account for a significant part of the finds in the sacred area (about 300 m²). They were found in 12 of a total of 25 trenches (tables 2–4).

The animal bones and fragments recovered amount to 248. Their total weight is 4 kg. This illustrates the level of fragmentation of the osteologic material. The remains belong to mammals only. Six taxa of animals were identified – cattle, sheep, goat, pig, deer and wild pig. The fauna in the region is very poorly represented. Remains from birds, snails, fish, molluscs, etc are totally absent, although they form part of the typical fauna of the region due to its proximity to the Osam River.

The animal remains can be divided into two groups – domestic and wild mammals.

As Table 1 shows, the domestic animals are represented with 235

машни и диви бозайници.

От Таблица 1 се вижда, че домашните животни са представени с 235 кости или 94,76 %, а дивите – с 13 кости или 5,24 % (обр. 1). Друг количествен показател е минималния брой на индивидите. При домашните животни той е 27 или 79,41 %, а при дивите – 7, т. е. 20,59 %. Домашните животни са разпределени много неравномерно (обр. 2). Доминира говедото, с 188 кости или 80,81 %. По друг показател – минимален брой на индивидите, говедото също е доминиращо, с 14 броя или 51,85 %. На второ място са малките преживни – овце и кози, с 41 кости или 17,45 % от костите на домашните животни. Те са на второ място и по минимален брой на индивидите – 10 или 37,04 %. На последно място е свинята, с едва 6 кости и зъби или 2,55 %, и минимален брой на индивидите 3 или 11,11 %.

Дивите животни са дива свиня и елен. От Таблица 1 се вижда, че от дива свиня има 8 кости и зъби от общо 4 индивида. Костите от елен са 5 от 3 индивида. Процентният им дял се вижда в таблицата. Информативен е процентният дял на всеки отделен вид спрямо всички животни.

Разположението на животинските кости в различните структури на светилището и прилежащите му участъци е представено на Таблицы 2, 3 и 4, за да се интерпретират в контекстуален аспект.

Най-голямо количество кости има в централната част на сондаж И. Те са намерени в долните пластове – трети и четвърти, с монети от III-IV в. Това не е случайно. Именно

bones or 94,76 percent, and the wild – with 13 bones or 5,24 percent (image 1). Another quantitative indicator is the minimum number of animals (MNI). For the domestic animals it is 27 or 79,41 percent of the whole, and for the wild animals it is 7, i. e. 20,59 percent. The domestic animals are distributed very unevenly (image 2). Cattle dominate the assemblage, with 188 bones or 80,81 percent. In terms of another indicator – minimum number of individuals, cattle is again the most abundant – 14 in number or 51,85 percent. The small ruminants – sheep and goats, are represented with 41 bones or 17,45 percent of all bones of the domestic animals. They also rank second in terms of a minimum number of individuals – 10 or 37,04 percent. Last is the pig, with as little as 6 bones and teeth or 2,55 percent, and a minimum number of individuals 3 or 11,11 percent.

The wild animals are represented by the wild pig and the deer. As Table 1 shows there is an assemblage of 8 bones and teeth from a total of 4 individuals of wild pig. The deer bones are 5 from 3 individuals. The percentage is given in the table. The number of each individual species as a percentage of the total has an informative character.

The distribution of the various animal bones in the different structures of the sanctuary and its adjacent sections is represented in Tables 2, 3 and 4, so that they can be interpreted in a contextual aspect.

The biggest number of bones is found in the central part of trench I. They were recovered from the lower layers – third and fourth, with coins

там е храмовата постройка с жертвеника. В този сондаж най-голяма е концентрацията на говежди кости – 67. На второ място са костите от овце – 19. Следват кости от домашна свиня – 2, и глиг на глиган. В съседния сондаж Л има следи от огнище и малко кости от говедо, овце и отново глиг на глиган. По костите няма следи от огън. В сондаж С, разположен северозападно от сградата с жертвеника, е локализирано огнище на нивото на стерилния лъос и по-голямо струпване на кости: от говедо – 31, овца – 2, и елен – 3 (Таблица 4). Източно от храмовата постройка, в сондаж В има относително по-голямо количество кости, които са само от домашни животни – едри и дребни преживни и свиня (Таблица 2). В останалите сондажи животинските кости са от долните пластове и, както се вижда от Таблицы 2-4, са единични. Общото разпределение на остеологичния материал е представено в Таблица 5.

Жертвените животни са убивани на различна възраст. Това се вижда на Таблицы 2-4, данните от които са обобщени в Таблица 5. Представени са четири възрастови групи – *infans*, *juvenilis*, *subadultus* и *adultus*, без старческата – *senilis*. При едрите и дребни преживни броят на възрастните е най-голям. При свинете са предпочитани животни от ранните възрастови групи – *infans* и *juvenilis*. Ловувани са израснали елени и диви свине. Има предпочитания към по-едър дивеч.

Количеството на костите и култовия характер на изследвания обект не позволяват да се правят по-кате-

from the 3rd–4th cc. This is not accidental. This is the exact area where the temple building with the altar was located. In this trench cattle bones have the biggest concentration – 67. They are followed by the bones from sheep – 19 in number. Next come the bones of domestic pigs – 2, and one tusk of a wild boar. In the neighbouring trench L there are traces of a hearth and a small number of bones from cattle, sheep and again a tusk of a wild boar. No traces of burning have been found on the bones. In trench C, located northwest of the building with the altar, a hearth was localized at the level of the sterile loess – with a bigger assemblage of bones: cattle – 31, sheep – 2, and deer – 3 (Table 4). East of the temple building, in trench B, there is a relatively bigger assemblage of bones, which belong to domestic animals only – big and small ruminants and pigs (Table 2). In the remaining trenches the animal bones are from the lower layers and, as can be seen from Tables 2–4, are singular. The general distribution of the osteologic material is represented in Table 5.

Sacrificial animals were killed at various ages. This can be seen from Tables 2–4, the data from which have been summarized in Table 5. Four age groups are represented – *infans*, *juvenilis*, *subadultus* and *adultus*, without the old age one – *senilis*. With the big and small ruminants the number of the adults is dominant. As for pigs, mainly animals from the early age groups – *infans* и *juvenilis* were preferred. Adult deer and wild pig were hunted. Larger game was preferred.

The number of the bones and the cult character of the studied site do not

горични заключения за икономиката и бита на хората. Археолозите намират категорични доказателства за наличие на светилище и ритуални действия. Археозоологическите изследвания потвърждават това. Става въпрос за обичай и изисквания от култов характер.

От Таблица 2 се вижда, че костите от говеда и дребни преживни (овце и кози), са всички или почти всички части на скелета. Това са главните жертвени животни, използвани за месо и други ритуални действия. Съвсем различни са нещата с домашната свиня. Останките от свине са зъби и фрагменти от раменни и бедрени кости, т. е. части, около които има много и първокласно месо. Очевидно в светилището е консумирано свинско месо, но в малко количество. Паралелните археозоологични изследвания от крайпътния комплекс и кастела Состра, който е на 750 м от светилището, показват, че свиневъдството има значителен дял в стопанството на населението в района. Следователно, не липсата на свине, а други мотиви от култов характер са причина за малкото количество свинско месо в светилището. Тази констатация се потвърждава при съпоставки с остеологични колекции от други светилища на Тракийския конник. Такова синхронно светилище е това при с. Даскалово, датиращо от края на II до към средата на IV в. (Таблица 6). Там на първо място са костите от овце и кози, следвани от говеда. Свинете имат много малък дял, а костите от коне са метаподии и зъби, които са попаднали случайно, разнесени от

provide for more categorical conclusions on the economy and daily life of the people. Archaeologists find categorical evidence on the existence of a sanctuary and ritual practices. The archaeozoological analysis confirms it. There were ceremonies and observances of a cult character.

Table 2 shows that the bones from cattle and small ruminants (sheep and goats), are complete or almost complete parts of the skeleton. These are the main sacrificial animals, used for meat and other ritual practices. The domestic pig represents a totally different case. The remains from pig are mainly teeth and fragments of humeral and femoral bones, i. e. parts, which have a lot and high-quality meat. Obviously pork was consumed in the sanctuary but in small quantities. The parallel archaeological studies of the roadside complex and the Sostra Castellum, located 750 m away from the sanctuary, point out that pig breeding played a significant part in the economy of the population in the region. Therefore not the absence of pigs but rather reasons of cult character explain the small amount of pork in the sanctuary. This conclusion is attested when a comparison is drawn with osteologic collections from other sanctuaries to the Thracian Horseman. Such a synchronic sanctuary is the one at the village of Daskalovo, dating back to the late 2nd II until around the middle of the 4th century (Table 6). The majority of the bones there are from sheep and goats, followed by those of cattle. Pigs account for a very small fraction from the total, while the bones from horses consist of metapodia and teeth, which appeared there accidentally, brought

кучета (Иванов, Василев 1980, 95-105). В друго тракийско светилище при с. Черновръх, Община Трявна, жертвените животни принадлежат само на дребни преживни – овце и кози (Таблица 8).

Светилището на тракийския конник при Черновръх, Тревненско, е близко до проученото светилище край Состра като организация на култовото пространство и поднасяни дарове. Проучвателите на светилището разграничават три периода в съществуването му: елинистическа епоха (IV-I в. пр. Хр.), римска епоха (II-III в.) и късноримска епоха (втора половина на III – средата на IV в.) (Бараков, Иванов 2008, 484-486). Жертвените животни от този обект принадлежат само на дребни преживни – овце и кози. Костите са от предните и задните крайници и са фрагментирани. Има две агнета и четири възрастни индивида (*adultus*).

В тракийското светилище от II-IV в. край с. Баткун жертвените животни са говеда (35,5 %), овце/кози (63,0 %), елен (0,5 %), глиган (0,5 %) и мечка (0,5 %) (Tsontchev 1941, 73). От близкото до него тракийското светилище при с. Варвара (също от II-IV в.) жертвените животни са говеда, овца, коза, елен и сърна, без повече данни (Цончев 1940-1941, 74).

Култът към тракийския конник Херос не е единственият изповядван култ от войниците и цивилните жители на Состра и околността. Свидетелства за това има в епиграфските паметници от кастела и характера на специфична военна архитектура, които имат отношение към импера-

by dogs (Иванов, Василев 1980, 95-105). In another Thracian sanctuary at the village of Chernovruh, Tryavna municipality, the sacrificial animals are only small ruminants– sheep and goats (Table 8).

In term of organization of the cult space and offerings, the sanctuary to the Thracian Horseman at the village of Chernovruh, Tryavna region, is close to the studied sanctuary near Sostra. The researchers of the sanctuary identify three periods in its existence: Hellenistic period (4th-1st cc B.C.), Roman period (2nd-3rd cc) and the Late Roman period (second half of the 3rd– mid 4th cc.) (Бараков, Иванов 2008, 484-486). Sacrificial animals from this site are only small ruminants– sheep and goats. The bones are from front and hind limbs and are fragmented. Two lambs and four adult individuals (*adultus*) have been identified.

In the Thracian sanctuary from the 2nd-4th cc near the village of Batkun the sacrificial animals include cattle (35,5 percent), sheep/goats (63,0 percent), deer (0,5 percent), boar (0,5 percent) and bear (0,5 percent) (Tsontchev 1941, 73). The sacrificial animals from the near-by Thracian sanctuary at the village of Varvara (which too dates back to the 2nd-4th cc.) are cattle, sheep, goats, deer and roes, with no further information available (Цончев 1940–1941, 74).

The cult to the Thracian Horseman Heros was not the only cult practiced by the military and the civilian population of Sostra and the vicinity. This is evidenced by the epigraphic monuments from the Castellum and the type of the specific military architecture, related to the cult to the emperor and the

торския култ и култа към знамената на военните части (Христов 2003а, 31-39). В кастела са намирани оброчни плочки на бога-конник, мраморна статуетка на бог Пан и мраморна статуетка на Митра. Последната се свързва както с почитането на Митра от войниците в кастела, така и от търговците и занаятчиите извън крепостта. Г. Китов открива камей от лазурит с изображение на Изида в могила № 2 от могиления некропол на викуса южно от кастела Состра (Китов 2003, 108-109). Това е още едно доказателство за почитане на източни божества. В кастела са засвидетелствани култа към Херакъл и богинята Кибела. Култовите предмети са открити без ясен контекст и засега трудно могат да се свържат със структури, които биха могли да са светилища.

Животните заемат важно място в обредността и общоприетите традиции, вкоренени дълбоко в бита на хората. Основни жертвени животни в светилищата на Тракийския конник са домашните животни – преди всичко овца, коза, говеда и свиня. Рядко се срещат единични кости от еквида. Жертването на домашни животни не е случайно, а целенасочено – продукт на системен и целенасочен труд и усилия, жертва, която има достойна стойност за участниците в ритуала. За вида и големината на кръвната жертва от значение са материалните възможности на богомолеца. Някои автори предполагат, че едри и дребни преживни – говеда, овце и кози са клани винаги за религиозни нужди като част от ритуала.

cult to the banners of the military divisions (Христов 2003а, 31–39). In the Castellum votive tablets to the God-Horseman, a marble statuette of God Pan and a marble statuette of Mithras were found. The latter is connected with the worship of Mithras both by the soldiers in the Castellum and by the tradesmen and craftsmen outside its walls. G. Kitov uncovered a lazurite cameo with the image of Isis in mound number 2 of the mound necropolis in the vicus south from the Castellum of Sostra (Китов 2003, 108–109). This is yet another proof of the worship of eastern deities. In the Castellum there is evidence of the cult to Heracles and to the Goddess Cybele. The cult objects which were uncovered have no clear context and so far they can hardly be related with structures, which might have functioned as sanctuaries.

Animals occupy a central place in the ritual practices and generally-accepted traditions, rooted deeply in the daily life of the people. Main sacrificial animals in the sanctuaries to the Thracian Horseman were the domestic animals – mostly sheep, goats, cattle and pigs. Single bones of equids are scarce. The sacrificing of domestic animals is not an accidental but a purposeful act – a product of systematic and deliberate activities and practices, a sacrifice which has a worthy value for the participants in the ritual. The species and the size of the blood sacrifice depend on the material well-being of the worshipper. Some authors suggest that always big and small ruminants – cattle, sheep and goats were slaughtered for religious needs as part of the ritual.

In some sanctuaries to the Thra-

В някои от светилищата на Тракийския конник се откриват останки от полезен дивеч – елен, сърна и дива свиня. Като правило количеството на костите не е голямо. В две от светилищата – с. Даскалово и с. Баткун има хищници. За Баткун няма данни какви са костите. По-голям интерес представляват костите от светилището при с. Даскалово. Там има кости и зъби от главите на 5 вълка, долни челюсти и зъби на 6 мечки и долни челюсти и горни и долни зъби от 4 глигана. Следователно, става въпрос за трофеи – кости и зъби от главите на най-силните и свирепи хищници и всеядни по нашите гори. В светилището са оставяни най-впечатляващите части, където е силата и нападателната мощ на тези зверове. Подобна ситуация има и в светилището в м. Калугерското. Тук има фрагменти от глиги на 4 глигана. В митологичните традиции зъбите се възприемат като вместилище на най-важните внушения на животното. Митологичното съзнание съсредоточава сакралната сила в зъбите и особено в челюстта при хищниците и всеядните (Шалганова 2007, 30-50). Подобни зъби и челюсти има в храмове и погребения. Във фолклора често се използват семантично важни части от цялото. Те символизират цялото животно и неговите характеристики по принципа *pars pro toto* – цялото животно и неговите съществени характеристики (Маразов 1992; Георгиева, Спиридонов, Рехо 1999).

Обредните действия обикновено завършват с трапеза, а самото хранене е част от жертвоприноше-

cian Horseman osseous remains from beneficial game animals have been uncovered – deer, roe and wild pig. As a rule the quantity of the bones is not big. In two of the sanctuaries – in the village of Daskalovo and in the village of Batkun – the bones are from carnivores. There is no data on the types of bones in Batkun. Of larger interest are the bones from the sanctuary at the village of Daskalovo. These are teeth and bones from the skulls of five wolves, lower jaws and teeth of six bears and lower jaws and upper and lower teeth of 4 wild boars. It can be inferred that these were trophies – bones and teeth from the heads of the strongest and most fierce carnivores and omnivores in our woods. In the sanctuary were deposited their most impressive parts, in which the strength and the attacking power of the beasts resides. Similar is the case with the sanctuary in the Kalugerskoto area. There are fragments from tusks of four boars. In the mythological tradition teeth are perceived as quintessence of the most important connotations of the animal. The mythological consciousness concentrates the sacral power of the carnivores and omnivores in the teeth and in the jaws in particular (Шалганова 2007, 30–50). Similar teeth and jaws are found in temples and burials. Folklore often uses semantically important parts of the whole. They symbolize the entire animal and its characteristics on the *pars pro toto* principle – the entire animal and its essential characteristics (Маразов 1992; Георгиева, Спиридонов, Рехо 1999).

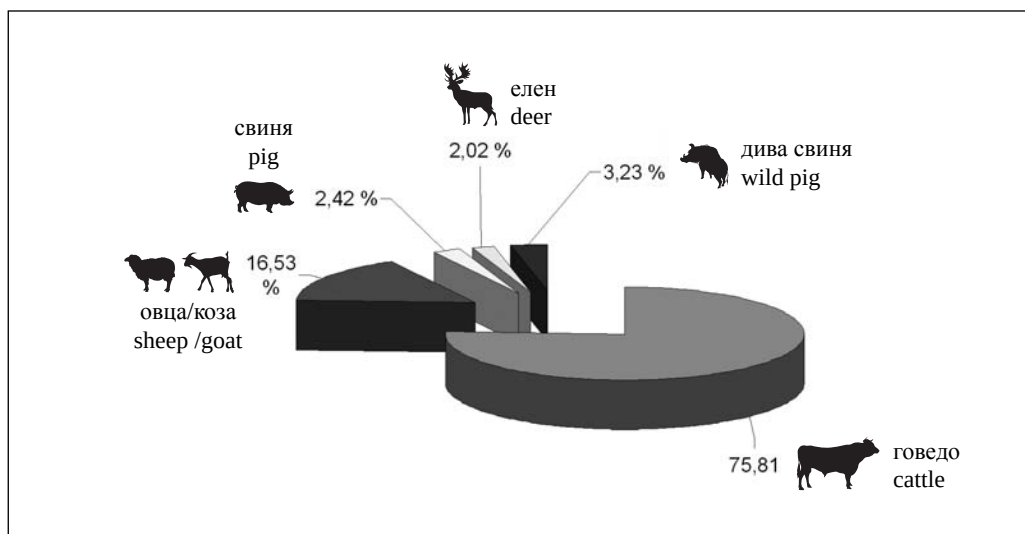
The ritual practices usually end up with a feast - consumption itself is part

нието. Чрез смъртта на животното, неговото разчленяване и изяждане се измолва благосклонността и помощта на божеството за достигане и осъществяване на желаното. В пиршеството символично участва и божеството. На него никога не се дават хубавите части от животното (Нинов 2008). Достатъчни са аромата от месото или изгорените кости и вътрешности. Остатъците от костите се изгарят или оставят по определен начин, който не винаги е разбираем, на територията на светилището.

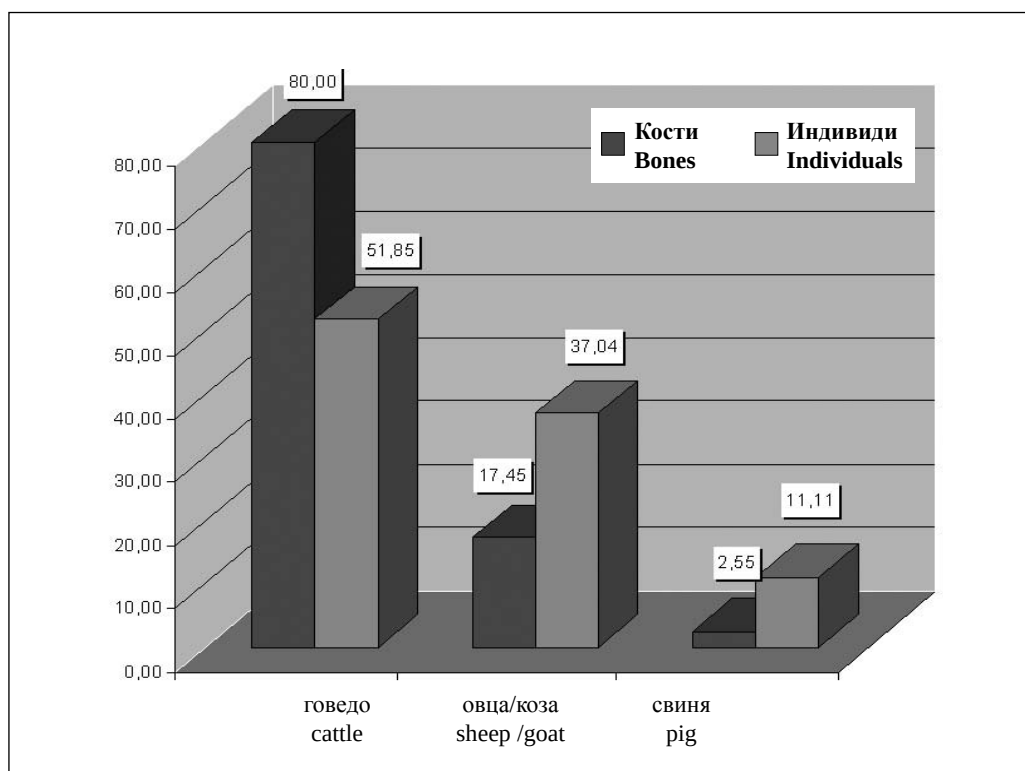
of the sacrifice. Through the death of the animal, its disarticulation and its consumption the worshippers entreat the deity's benevolence and aid in achieving and fulfilling their desires. The deity symbolically participates in the feast as well. It is never offered the best parts of the animal (Ninov 2008). The smell of the meat or the burned bones and internal organs are considered enough. The remains of the bones are either burned or left on the site of the sanctuary in a certain manner, which is not always easy to interpret.

Таблица 1. Видов състав на жертвените животни от светилището.
Table 1. Species composition of sacrificial animals in the sanctuary.

Видове животни Species	кости / bones			индивиди / individuals		
	брой number	% от групата % of the group	% от общия брой % of the total number	брой number	% от групата % of the group	% от общия брой % of the total number
Mammalia						
Говедо / Cattle (<i>Bos taurus</i> L.)	188	80,00	75,81	14	51,85	41,18
Овца и коза / Sheep and goat (<i>Ovis aries</i> L. / <i>Capra hircus</i> L.)	41	17,45	16,53	10	37,04	29,41
Свиня / Pig (<i>Sus scrofa dom.</i> L.)	6	2,55	2,42	3	11,11	8,82
Общо домашни бозайници Domestic mammals in total	235	100,00	94,76	27	100,00	79,41
Елен / Deer (<i>Cervus elaphus</i> L.)	5	38,46	2,02	3	42,86	8,82
Дива свиня / Wild pig (<i>Sus scrofa fer.</i> L.)	8	61,54	3,22	4	57,14	11,77
Общо диви бозайници Wild mammals in total	13	100,00	5,24	7	100,00	20,59
Всички бозайници Mammals total	248		100,00	34		100,00

Обр. 1. Видов състав на жертвените животни от светилището.
Image 1. Species composition of sacrificial animals in the sanctuary.

Обр. 2. Видов състав на жертвените животни от светилището.
Image 2. Species composition of sacrificial animals in the sanctuary.

Таблица 2. Разпределение на костите
по видове животни и части на скелета в отделните сондажи.

Table 2. Distribution of the bones in terms
of animal species and skeletal parts in the different trenches.

Части от скелета Skeleton parts	сондаж Б trench B	сондаж В trench C				сондаж Ж trench G	сондаж З trench H		
	говедо / cattle	говедо / cattle	овца/коза sheep /goat	овца / sheep	свиня / pig	говедо / cattle	говедо / cattle	овца / sheep	елен / deer
proc. corn.								1	
neurocranium		2							
viscerocranium		2					4		
dentes sup./inf.		2	2		1		3		
mandibula	2	1	1						
hyoid									
atlas									
epistropheus									
vertebrae	1	2							
costae		4							
sternum									
scapula		1					2		
humerus		4			1		3		1
radius		3	2	2					
ulna									
carpale									
metacarpus							1		
phalanges ant.		1							
pelvis							1		
femur		4			1		2		
patella									
tibia	1	4	2			1			
fibula									
talus									
calcaneus									
tarsus		1							
metatarsus			1						
phalanges post.									
сума / amount	4	31	8	2	3	1	16	1	1
индивиди / individuals	1	2	1	1	1	1	1	1	1
infans			1						
juvenilis		1		1	1			1	
subadultus		1					1		
adultus	1					1			1

Таблица 3. Разпределение на костите
по видове животни и части на скелета в отделните сондажи.

Table 3. Distribution of the bones in terms
of animal species and skeletal parts in the different trenches.

Части от скелета Skeleton parts	сондаж И trench I				сондаж Л trench L			сондаж Н trench N	
	говедо / cattle	овца / sheep	свиня / pig	дива свиня wild pig	говедо / cattle	овца / sheep	дива свиня wild pig	говедо / cattle	дива свиня wild pig
proc. corn.	1								
neurocranium	3	2			1				
viscerocranium	5							1	
dentes sup./inf.	4			3	2	1	1		1
mandibula	3	1							
hyoid									
atlas									
epistropheus									
vertebrae	4								
costae	21				2			4	
sternum									
scapula	5								
humerus	4	3						2	
radius	4	2							
ulna	1								
carpale									
metacarpus	1								
phalanges ant.	1								
pelvis								1	
femur	4	4	2	2				2	
patella									
tibia	5	6			2				
fibula									
talus									
calcaneus									
tarsus									
metatarsus	1	1							
phalanges post.									
сума / amount	67	19	2	5	7	1	1	10	1
индивиди / individuals	2	3	1	2	1	1	1	1	1
infans	1	1							
juvenilis			1		1	1		1	
subadultus									
adultus	1	2		2			1		1

Таблица 4. Разпределение на костите по видове животни и части на скелета в отделните сондажи.

Table 4. Distribution of the bones in terms of animal species and skeletal parts in the different trenches.

Части от скелета Skeleton parts	сондаж С trench Q			сондаж Т trench T		сондаж Х trench U		сондаж Ц trench V		сондаж Ч trench W	
	говедо / cattle	овца / sheep	елен / deer	говедо / cattle	овца / sheep	говедо / cattle	овца / sheep	говедо / cattle	свиня	елен / deer	дива свиня wild pig
proc. corn.											
neurocranium											
viscerocranium											
dentes sup./inf.	5	1		3	2		2	2	1		1
mandibula	2	1					1				
hyoid											
atlas											
epistropheus											
vertebrae						1					
costae	10			1							
sternum											
scapula	3							1			
humerus	1										
radius			1			2					
ulna			1					1			
carpale											
metacarpus											
phalanges ant.				1							
pelvis						2					
femur	5					1	1				
patella											
tibia	4			2			1	1			
fibula											
talus					1						
calcaneus			1					1			
tarsus											
metatarsus										1	
phalanges post.	1			1				1			
сума / amount	31	2	3	8	3	6	5	7	1	1	1
индивиди / individuals	2	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
infans									1		
juvenilis	1							1			
subadultus					1						
adultus	1	1	1	1		1	1			1	1

Таблица 5. Видов състав на животните
и разпределение на техните кости.
Table 5. Species composition and distribution of bones.

Части от скелета Skeleton parts	говедо / cattle	овца/коза sheep /goat	овца / sheep	свиня / pig	елен / deer	дива свиня wild pig
proc. corn.	1		1			
neurocranium	6		2			
viscerocranium	12					
dentes sup./inf.	19	2	6	2		6
mandibula	10	1	3			
hyoid						
atlas						
epistropheus						
vertebrae	8					
costae	42					
sternum						
scapula	12					
humerus	14		3	1	1	
radius	9	2	4		1	
ulna	2				1	
carpale						
metacarpus	2				1	
phalanges ant.	3					
pelvis	4					
femur	18		5	3		2
patella						
tibia	20	2	7			
fibula						
talus			1			
calcaneus	1				1	
tarsus	1					
metatarsus	1	1	1			
phalanges post.	3					
сума / amount	188	8	33	6	5	8
индивиди / individuals	14	1	9	3	3	4
infans	1	1	1	1		
juvenilis	5		3	2		
subadultus	2		1			
adultus	6		4		3	4

Таблица 6. Видов състав на жертвените животни от светилището на Херос Асклепий Кейладен в кв. Даскалово – Перник (по Иванов, Василев 1980, 95-105).

Table 6. Species composition of the sacrificial animals from the sanctuary to Heros Asclepius Keiladen in Daskalovo residential district, Pernik (according to Ivanov, Vassilev 1980, 95-105).

Видове животни Species	кости / bones			индивиди / individuals		
	брой number	% от групата % of the group	% от общия брой % of the total number	брой number	% от групата % of the group	% от общия брой % of the total number
Mammalia						
Кон / Horse (Equus caballus L.)	3	1,16	0,97	2	4,35	3,17
Говедо / Cattle (Bos taurus L.)	113	43,46	36,45	13	28,26	20,64
Овца и коза / Sheep and goat (Ovis aries L. / Capra hircus L.)	133	51,15	42,90	27	58,70	42,86
Свиня / Pig (Sus scrofa dom. L.)	11	4,23	3,55	4	8,69	6,35
Общо домашни бозайници Domestic mammal in total	260	100,00	83,87	46	100,00	73,02
Елен / Deer (Cervus elaphus L.)	2	0,04	0,65	1	5,88	1,59
Сърна / Roe (Capreolus capreolus L.)	1	0,02	0,32	1	5,88	1,59
Дива свиня / Wild pig (Sus scrofa fer. L.)	25	0,50	8,07	4	23,53	6,34
Мечка / Bear (Ursus arctos L.)	13	0,26	4,19	6	35,30	9,52
Вълк / Wolf (Canis lupus L.)	9	0,18	2,90	5	29,41	7,94
Общо диви бозайници Wild mammals in total	50	100,00	16,13	17	100,00	26,98
Всички бозайници Mammals in total	310		100,00	63		100,00

Таблица 7. Видов състав на жертвените животните от светилището на Херос Karabasmos в Одесос (по Ivanov 1969, 375-377).

Table 7. Species composition of the sacrificial animals from the sanctuary to Heros Karabasmos in Odessos (according to Ivanov 1969, 375-377).

Видове животни Species	кости / bones			индивиди / individuals		
	брой number	% от групата % of the group	% от общия брой % of the total number	брой number	% от групата % of the group	% от общия брой % of the total number
Mammalia						
Говедо / Cattle (Bos taurus L.)	81	30,68	30,00	11	35,48	29,73
Овца и коза / Sheep and goat (Ovis aries L. / Capra hircus L.)	94	35,61	34,82	7	22,58	18,92
Свиня / Pig (Sus scrofa dom. L.)	89	33,71	32,96	13	41,94	35,13
Общо домашни бозайници Domestic mammals in total		100,00	97,78	31	100,00	83,78
Aves						
Домашна кокошка / Chicken (Gallus dom. L.)	2	-	0,74	2	-	5,41
Pisces						
Риби / Fish Pisces sp.	3	-	1,11	3	-	8,11
Bivalvia						
Миди (стриди) / Molluscs (oysters) Ostrea edulis L.	1	-	0,37	1	-	2,70
Фауната общо Fauna in total	270		100,00	37		100,00

Таблица 8. Видов състав на животните
от светилище на Тракийския конник край с. Черновръх, Община Трявна.

Table 8. Species composition from the sanctuary
to the Thracian Horseman near the village of Chernovruch, Tryavna district.

Видове животни Species	Кости bones		Индивиди individuals	
	брой number	%	брой number	%
Mammalia				
Овца/коза / Sheep/goat (Ovis aries L. / Capra hircus L.)	5	31,25	2	0,33
Овца / Sheep (Ovis aries L.)	11	68,75	4	0,67
Домашни бозайници Domestic mammals	16	100,00	6	100,00
Фауната общо Fauna in total	16	100,00	6	100,00

ЗАКЛЮЧЕНИЕ CONCLUSIONS

Светилището на Тракийския конник край Состра е с ясно изразен крайпътен характер. Разположено е на около 750 м северно от военния лагер, в периферията на обширен крайлагерен викус, само на няколко десетки метра от трасето на една от най-важните трансбалкански комуникационни линии през цялата епоха на римското владичество – пътя от Ескус за Филипопол. Заема равнинен терен, без видим в днешно време ритуален фокус.

Проучената светилищна инфраструктура включва малък еднопространствен храм, конструктивно свързан с него ограден двор с два стационарни жертвеника във вид на кръгли наземни огнища и обширна павирана площадка, разположена непосредствено северно от тях, която може да се приеме като място, предназначено за депониране на votivни паметници. Има основания да се предполага, че западно от оградения двор е съществувало още едно помещение, напълно унищожено към днешно време. Околовръстен зид, заграждащ целия комплекс, не беше регистриран.

The sanctuary of the Thracian Horseman at Sostra is of a definitely roadside type. It is located about 750 m to the north of the military camp, in the periphery of a large out-of-camp vicus, just tens of metres from the route of one of the most vital Trans-Balkan communication lines under the entire Roman domination, the road from Oescus to Philippopolis. It is located in a flat countryside without any ritual focus visible nowadays.

The explored infrastructure of the sanctuary includes a small temple forming a single undivided space, an enclosed courtyard constructively connected to it with two stationary altars in the form of round ground fireplaces and a vast paved ground, located immediately to the north of those, which presumably was a place intended for depositing votive artefacts. There is every reason to believe that to the west of the enclosed precinct, there was another chamber, which had been reduced to rubble by now. Now a surrounding wall, enclosing the entire compound was documented.

The cultural layer of the explored

Културният пласт в проучената площ беше изключително тънък, като достигането на стерил се осъществяваше на максимална дълбочина около 0,60 м. В резултат на дългогодишна земеделска обработка на терена и интензивна иманярска интервенция, находките, датиращи в различно време между II и IV в., се откриваха в хаотичен порядък, без ясна стратификация.

Общият брой на паметниците на вотивната пластика, придобити в хода на археологическите разкопки и случайно намерени в предходните години, възлиза на 94 фрагмента от оброчни плочки (само 4 изцяло запазени екземпляра) и 5 фрагмента от статуарни групи. За други 5 релефа от същото място или най-общо от района на Состра вече е съобщавано в по-стари публикации. Всички вотивни паметници от светилището са посветени на Тракийския конник, с изключение само на един, съдържащ част от надпис, в който е споменат Аполон Херос. Определението е извършено по типологичните групи на В. Хофилер и Г. Кацаров. При по-добре запазените оброчни плочки са отразени и иконографските видове, в някои случаи с подвидове по класификацията на Д. Ботева. За определянето на женските фигури в изобразените сцени е използвана типологията на Т. Стоянов, която е предпочетена пред тази, предложена от М. Оперман.

Повечето от откритите на територията на светилището оброчни плочки принадлежат към Тип В (Конник по време на лов). Най-късният датиран въз основа на епиграф-

area was very thin and an archaeologically sterile layer occurred at a maximum depth of about 0.60 m. As a result of long years of cultivation of the land by farmers and intensive treasure-hunting interventions, the finds dating to various periods between the second and the fourth century, were discovered in disorder without clear stratification.

The pieces of votive statuary found in the course of the archaeological excavation and the artefacts encountered by chance over the previous years total 94 fragments of votive tablets (of them, only 4 intact) and 5 fragments of statuary groups. Earlier publications have informed about other 5 pieces in relief from the same place or, generally, from the region of Sostra. All the votive artefacts from the sanctuary are dedicated to the Thracian Horseman, except for only one containing part of an inscription mentioning Apollo Heros. The defining was done according to the typological groups of V. Hoffiller and G. Katsarov. The better-preserved votive tablets represent the iconographic types and in some cases, subtypes in accordance with the classification of D. Boteva. In defining the female figures in the represented scenes, the typology of T. Stoianov was used, which was chosen over the one proposed by M. Opermann.

Most of the votive tablets discovered on the site of the sanctuary belong to Type B (A hunting horseman). The latest artefact dated on the ground of epigraphic data could be referred to the third quarter of the third century at the earliest.

ски данни паметник може да бъде отнесен най-рано към третата четвърт на III в.

Върху общо 10 от достигналите до нас оброчни паметници от светилището са запазени останки от гръцки и латински надписи. Името на божеството, комуто е посветен съответния паметник, присъства само в четири от тях, в три от които адресат е Тракийския конник, чието име е предадено в различни варианти – "Ηρως, "Ηρων, Ero. В един от случаите е споменат синкретизирания персонаж Аполон Херос, непознат в епиграфската традиция. Имена на посветители присъстват в шест от надписите. Само в два надписа се съдържат текстологични аргументи за прецизация на датировката, според които единият е отнесен към първата половина на III в., а другият – към третата четвърт на III в.

В хода на проучването бяха намерени общо 66 римски и късно-римски монети. Повечето от тях са силно износени, което свидетелства за продължителното им участие в паричното обращение преди момента на тяхното депониране. Най-ранната датирана монета е отсечена в 139 г., но, съдейки по състоянието ѝ, тя едва ли е била депонирана преди средата на II в., което е и най-вероятното време за възникване на светилището. Монетният материал очертава неговото нормално функциониране до към средата на III в. Ясно очертаващият се хиатус в монетната среда, обхващащ времето от края на управлението на Гордиан III до това на Галиен, съвпада с масираните готски нашествия от средата на III

Remains of Greek and Latin inscriptions are preserved on a total of 10 of the extant votive artefacts. The name of the god to which the respective artefact is dedicated is present in only four of those and in three of them the addressee is the Thracian Horseman, whose name is rendered in various versions: "Ηρως, "Ηρων, Ero. In one of the cases, the syncretized character of Apollo Heros, unknown in the epigraphic tradition, is mentioned. Names of dedicators occur in six of the inscriptions. Only two of the inscriptions contain textual material that suggests precise date, according to which one of those was referred to the first half of the third century and the other, to the third quarter of the third century.

During the exploration a total of 66 Roman and Late Roman coins were found. Most of them are severely worn, which is evidence that they had been long in circulation prior to the moment of their deposition. The earliest dated coin was struck in 139 AD but judging by its condition it was hardly deposited before the mid-second century, which is the most likely time the sanctuary came into existence. The coin material indicates normal functioning of the sanctuary up to around the middle of the third century. The clearly marked hiatus in the circulating medium, stretching from the end of the reign of Gordian III till the reign of Gallienus, coincides with the massive invasions by the Goths in the mid-third century, which affected this region too, perhaps even temporarily rendering the Sostra military camp functionally worthless. The sanctuary

в., които чувствително засягат и този район, довеждайки може би дори и до временно излизане от функционална годност на военния лагер Состра. Светилището очевидно споделя съдбата на близко разположения кастел. Не дълго след това, най-късно във времето на Галиен, култовият обект е възстановен и отново е в действие. От тук насетне монетната серия продължава без драстични прекъсвания чак до началото на V в. Най-късните екземпляри принадлежат към емисии от периода 400-402 и 395-408 г. Нито стратиграфската позиция, нито пространственото разположение на монетните находки, не могат да дадат еднозначен отговор на въпроса докога продължава нормалната култова дейност в светилището и откога започва тайното поклонничество на ревностните езичници пред неговите останки. Малко вероятно е то да надживява края на шестото/първата третина на седмото десетилетие на IV в., по което време недалеч от това място е изградена и започва да функционира християнска църква.

Керамичният комплекс от светилището принадлежи към римската провинциалната керамика, характерна за периода II-IV в. Една част от съдовете могат да се определят като продукция на римските керамични центрове при Бутово и Павликени, а останалите са местно производство. Въпреки култовия характер на обекта, напълно липсва керамика, която да бъде отнесена към съдовете с култово предназначение.

Дребните находки от светилището включват общо 38 предмета.

evidently shared the fate of the nearby castellum. Before long, in the time of Gallienus at the latest, the cult site was restored and functioned again. From that time on the coin series continues without any drastic interruptions until the beginning of the fifth century. The latest specimens belong to emissions in the periods 400-402 and 395-408. Neither the stratigraphic position nor the spatial location of the coin finds can provide a single answer to the question till when the normal cult activity in the sanctuary near Sostra went on and when the secret worship of its remains by zealous heathens started. It is highly improbable that it survived the end of the sixth / the first third of the seventh decade of the fourth century, when in the vicinity a Christian church was built and started functioning.

The pottery complex of the sanctuary belongs to the Roman provincial earthenware, typical of the second through the fourth century. Some of the vessels could be defined as production of the Roman pottery centres at Butovo and Pavlikeni, while the rest have been made locally. Despite the cultic nature of the site, there is no pottery at all, which could be regarded as utensils used in religious rituals.

The small finds from the sanctuary total 38 objects. None of them gives any clues to have been part of the religious inventory of the sanctuary, for which reason all of them ought to be classified into two major categories: objects of utilitarian and functional type and votive offerings. Among the precisely dated offerings there are no dated later than the mid-

За нито един от тях няма податки, че е съставлявал част от светилищния култов инвентар, поради което всички те следва да бъдат причислени към две основни категории: предмети с утилитарно-функционален характер и вотивни приношения. Сред даровете със сигурно установена датировка няма такива, които да са по-късни от средата/третата четвърт на III в., от което следва, че и тук – подобно на мнозинството от проучените досега светилища в българските земи, вотивите през късно-римския период са били основно във вид на монети.

Значителна част сред придобития подемен материал от светилището съставляват животинските кости. Те се разглеждат като останки от извършени на място жертвоприношения или като депонирани в качеството на дарове ловни трофеи. Домашните животни са представени с 94,76 %, а дивите – с 5,24 % от находките. Сред домашните животни доминира говедото, следвано от малките преживни (овце и кози) и свинята. От дивите животни са засвидетелствани дива свиня и елен.

Светилището на Тракийския конник край Состра е сред малкото археологически проучени култови обекти от римската епоха в българските земи. Въпреки възможните пропуски, надяваме се, че своевременното публикуване на теренните констатации и предложената интерпретация ще са от полза за настоящите и бъдещи проучватели на тази проблематика.

or the third quarter of the third century, consequently here the votives during the Late-Roman period have been more often than not in the form of coins, very much like in most of the explored for now sanctuaries in Bulgarian lands.

Animal bones account for a significant portion of the unearthed material, recovered from the sanctuary. They are interpreted as remains from sacrifices, performed on the site or as hunting trophies, deposited as gifts. The domestic animals represent 94.76 percent, and the wild 5.24 percent of the osseous finds. Of the domestic animals cattle dominate the assemblage, followed by the small ruminants (sheep and goats) and the pig. Of the wild animals wild pig and deer are attested.

The sanctuary of the Thracian Horseman at Sostra is among just the few archaeologically explored religious sites of the Roman period in Bulgarian lands. Hopefully, the timely publication of the field findings and the offered interpretation, despite any possible lapses, might be of use to current or future explorers of the same range of problems.

ЛИТЕРАТУРА LITERATURE

- Андонова 2008:** А. Андонова. Метални инструменти от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 159-164.
- Балболова-Иванова 1988:** М. Балболова-Иванова: Средновековното укрепено селище и некропол в м. Малкото кале при с. Добродан, Троянска селищна система. – Културно-историческото наследство на Троянския край. София, 1988, 1, 21-28.
- Бараков 2006:** В. Бараков. Култът към Херос в хинтерланда на емпорион Дискодуратере. – Археология, 2006, 1-4, 152-161.
- Бараков 2007:** В. Бараков. Новооткрито светилище на Тракийския конник край Трявна. – Известия на Исторически музей – Велико Търново, 22, 2007, 39-51.
- Бараков 2009:** В. Бараков. Тракийски светилища в Централния Предбалкан. – В: Х. Попов, А. Тенчова (ред.). Сборник в памет на професор Велизар Велков. Велико Търново. 2009, 57-74.
- Бараков, Иванов 2008:** В. Бараков, Р. Иванов. Разкопки на Тракийско светилище в м. Елова могила до с. Черноврѣх, община Трявна. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 484-486.
- Бешевлиев 1952:** В. Бешевлиев. Епиграфски приноси. София, 1952.
- Бешевлиев 1965:** В. Бешевлиев. Проучвания върху личните имена у траките. София, 1965.
- Борисов 1992:** Б. Борисов. Археологически проучвания в м. „Царичина” край Големо село, Кюстендилско. – Известия на Исторически музей – Кюстендил, 4, 1992, 253-261.
- Ботева 1985а:** Д. Ботева. Тракийското светилище на Асклепий Лименос край Сливница. – В: М. Тачева (ред.). Историко-археологически и етнографски изследвания в Софийски окръг. I (Студентски проучвания VII/1). София, 1985, 23-36.
- Ботева 1985б:** Д. Ботева. Оброчни паметници от светилището на Асклепий Лименос край Сливница, Софийски окръг. – Археология, 1985, 4, 31-38.

- Ботева 2003:** Д. Ботева. „Лов на мечка” върху оброчните релефи на Тракийския конник (анализ на база данни). – Известия на Катедра „Българска история и археология” и Катедра „Обща история” – ЮЗУ „Неофит Рилски” – Благоевград, 1, 2003, 91-99.
- Ботева 2007:** Д. Ботева. Оброчните плочки на Тракийския конник като знакова система (анализ и интерпретация на база данни). Автореферат на дисертационен труд за получаване на научната степен „доктор на историческите науки”. София, 2007.
- Ботева 2008:** Д. Ботева. За произхода и значението на Сабазиевия жест. – В: Д. Димитрова, Г. Китов (ред.). По пътя на миналото. Сборник научни статии по повод 65-годишнината на д-р Георги Китов: Траколожка експедиция за могилни проучвания. София, 2008, 54-60.
- Ботева 2008а:** Д. Ботева. За датирането на тракийските посветителни паметници. – Известия на Регионален исторически музей – Русе, 12, 2008, 212-224.
- Ботева 2008б:** Д. Ботева. Тракийски култ или култ в Тракия. – В: Д. Маджаров, К. Стоилов (ред.). В света на човека. Сборник в чест на проф. д.и.н. Иваничка Георгиева, 2. София, 2008, 9-17.
- Ботева 2008в:** Д. Ботева. Репроблематизация на надписа и изображението върху вотивния релеф с трикефален конник от Коматевото. – Нумизматични, сфрагистични и епиграфски приноси към историята на Черноморското крайбрежие. Международна конференция в памет на ст. н. с. Милко Мирчев, Варна, 15-17 септември 2005 г. (Acta musei Varnaensis, 7-2). Варна, 2008, 278-290.
- Ботева 2010:** Д. Ботева. Сцена на възлияние и жертвоприношение при посветителните релефи на Тракийския конник. – In: Stephanos Archaeologicos in honorem Stephcae Angelova (Studia Archaeologica Universitatis Serdicensis, Supplementum V). Sofia, 2010, 277-289.
- Ботева 2011а:** Д. Ботева. Семиотичен поглед към тракийските вотивни релефи. – In: Varia Thracica. Studia in honorem Mariae Čičikova. Sofia, 2011, 116-123.
- Ботева 2011б:** Д. Ботева. Посветителни релефи на Тракийския конник с изображение на (коленичил) бик, нападат от лъв. – В: Terra antiqua Balcanica et Mediterranea. Сборник в чест на Александър Минчев (Acta musei Varnaensis, 8-1). Варна, 2011, 141-162.
- Ботушарова 1948:** Л. Ботушарова. Тракийското светилище при Дюлево. – Годишник на Народния археологически музей – Пловдив, 1, 1948, 61-74.
- Буюклиев, Шаранков 2004:** Х. Буюклиев, Н. Шаранков. Два новооткрити паметника от Пизос. – Епохи, 2004, 1-2, 199-211.
- Бьотгер 1978:** Б. Бьотгер. Домашна керамика от IV-VI в. от Ятрус (Долна Мизия). – Археология, 1978, 2, 26-32.
- Велков 1921:** И. Велков. Антични паметници из България. – Годишник на Народния музей, 1921, 198-216.

- Велков 1932-1934:** И. Велков. Археологически материали. – Годишник на Народния музей, 6, 1932-1934, 61-97.
- Велков, Александров 1994:** В. Велков, Г. Александров. Епиграфски паметници от Монтана и района. Монтана, 1994.
- Венедиков 1946:** И. Венедиков. Кратки вести от разни места. – Известия на Българския археологически институт, 15, 1946, 228-235.
- Венедиков 1952:** И. Венедиков. Светилището при с. Лиляче. – Известия на Археологическия институт, 18, 1952, 195-214.
- Венедиков 1978:** И. Венедиков. Релефът на Трите нимфи от Ново село, Сливенски окръг. – Известия на Националния исторически музей, 2, 1978, 119-136.
- Вълчев 2011:** И. Вълчев. Извънградските светилища в римската провинция Тракия (I-IV век). Автореферат на дисертация за присъждане на образователната и научна степен „доктор”. София, 2011.
- Върбанов 2002/I:** И. Върбанов. Гръцки императорски монети и техните стойности. Каталог. Том I. Дакия, Горна и Долна Мизия. Бургас, 2002.
- Върбанов 2002/III:** И. Върбанов. Гръцки императорски монети и техните стойности. Каталог. Том III. Тракия (от Сердика до Хадрианопол), Тракийски Херсонес, Тракийски острови, Македония. Бургас, 2002.
- Върбанов 2002/IV:** И. Върбанов. Гръцки императорски монети и техните стойности. Каталог. Том IV. Западна Средиземноморска област, Гърция и Гръцки острови, Мала Азия, Източна Средиземноморска област. Бургас, 2002.
- Върбанов 2011:** В. Върбанов. Спасителни археологически разкопки на територията на римския кастил Сексагинта Приста в Русе през 2009 г. – Известия на Регионален исторически музей – Русе, 14, 2011, 158-239.
- Върбанов, Драгоев 2007:** В. Върбанов, Д. Драгоев. Спасителни археологически проучвания на територията на римския кастил Сексагинта Приста в Русе. – В: Археологически открития и разкопки през 2006 г. София, 2007, 260-262.
- Върбанов, Драгоев 2010:** В. Върбанов, Д. Драгоев. Спасителни археологически разкопки на територията на римския кастил Сексагинта Приста в Русе. – В: Археологически открития и разкопки през 2009 г. София, 2010, 320-321.
- Генчева 1987:** Е. Генчева. Типология и датиране на ранноримските фибули от Южна България. – Археология, 1987, 4, 30-43.
- Генчева 2004:** Е. Генчева. Римските фибули от България от края на I в. пр. н. е. до края на VI в. на н. е. Велико Търново, 2004.
- Генчева 2009:** Е. Генчева. Римският ажурен колан от България. – Археология, 2009, 3-4, 11-27.
- Георгиев 1977:** В. Георгиев. Траките и техният език. София, 1977.
- Георгиева, Спиридонов, Рехо 1999:** Р. Георгиева, Т. Спиридонов, М. Рехо. Етнология на траките. София, 1999.

- Герасимов 1939:** Т. Герасимов. Светилище на Тракийския конник при с. Ручей. – Известия на Българския археологически институт, 13, 1939, 323-327.
- Герасимова-Томова 1972:** В. Герасимова-Томова. Посвещение на Асклепий от село Даскалово. – Музеи и паметници на културата, 1972, 4, 7-10.
- Герасимова-Томова 1980:** Надписите от светилището на Асклепий Кейлайден. – В: Тракийски паметници. Том II. Тракийски светилища. София, 1980, 48-94.
- Геров 1961:** Б. Геров. Проучвания върху западнотракийските земи през римско време. I. – Годишник на Софийския университет – филологически факултет, LIV, 3, 1959/1960 (1961), 153-407.
- Гочева 1984:** З. Гочева. Религиозният живот на Никополис ад Иструм. – В: В. Гюзелев (ред.). Сборник в памет на проф. Станчо Ваклинов. София, 1984, 87-92.
- Гочева 2001:** З. Гочева. Епитетът $\text{HP}\Omega\text{S}$ и култът на основното конно божество на траките. – В: МИФ 7: $\alpha\text{πο}\theta\acute{\epsilon}\omega\varsigma$ (на акад. Димитри Сергеевич Раевски). София, 2001, 444-451.
- Гущераклиев 2003:** Р. Гущераклиев. Колективна монетна находка от село Горна Росица, Севлиево, II-III в. Циркуляция на бронзови монети на градски управи по теченията на реките Видима, Росица и Янтра. – Известия на Исторически музей – Ловеч, 6, 2003, 21-88.
- Динчев 2002:** В. Динчев. По въпросите за религията и етническата принадлежност на селското население в днешната българска територия през IV в. сл. Хр. – В: *Studia Archaeologica*, 2 (Сборник изследвания в чест на проф. Атанас Милчев). София, 2002, 136-157.
- Добруски 1895:** В. Добруски. Материали по археологията на България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 12, 1895, 318-338.
- Добруски 1900:** В. Добруски. Материали по археологията на България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 16-17, 1900, 3-146.
- Добруски 1901:** В. Добруски. Материали по археологията на България. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 18, 1901, 704-812.
- Добруски 1907:** В. Добруски. Тракийско светилище на Асклепия до Глава Панега. – Археологически известия на Народния музей, 1, 1907, 3-86.
- Домарадски 2002:** М. Домарадски. Тракийските култови места (втората половина на II – I хилядолетие пр. Хр.). – В: Сборник изследвания в чест на професор Атанас Милчев (*Studia archaeologica, Supplementum II*). София, 2002, 57-85.
- Дончева 1998:** И. Дончева. Свидетелства за култа към Асклепий в Карасура. – *Seminarium Thracicum*, 3 (Първи академични четения в памет на акад. Г. Кацаров), 1998, 147-155.
- Драганов 2006:** Д. Драганов. Монетосеченето на Деултум. София, 2006.
- Дремсизова-Нелчинова, Слокоска 1978:** Ц. Дремсизова-Нелчинова, Л. Слокоска. Археологически паметници от Кюстендилски окръг. София,

1978.

- Дуриданов 1976:** И. Дуриданов. Езикът на траките. София, 1976.
- Дякович 1924:** Б. Дякович. Барелефи на Тракийския конник. – Годишник на Народната библиотека Пловдив, 1924, 135-174.
- Иванов, Василев 1980:** С. Иванов, В. Василев. Животински кости от светилището. – В: Тракийски паметници. Том II. Тракийски светилища. София, 1980, 95 – 105.
- Иванов, Христов 2009:** Р. Иванов, И. Христов. За военното присъствие в Состра през принципата. – Известия на Специализирания музей за резбарско и зографско изкуство, 2, 2009, 78-85.
- Иванова 2003:** М. Иванова. Пещ за битова керамика край с. Лешница, Община Ловеч. – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, 1. Велико Търново 2003, 57-64.
- Иванова-Камишева 2004:** М. Иванова-Камишева. Керамични и стъклени съдове от римската епоха от пътни станции и крайпътни съоръжения по трасето на античния път Ескус – Филипопол (отсечка Ad radices – Montemno). – В: Римски крайпътни станции на пътя Ескус – Филипополис. Ад радицес – Монтемно – Суб радицес. В. Търново, 2004, 61-107.
- Кабакчиева 1986:** Г. Кабакчиева. Керамика от вилата при Ивайловград, II – IV в. (Разкопки и проучвания, 15). София, 1986.
- Камишева 2006:** М. Камишева. Глинени подноси от римската епоха от античното селище край с. Тученица, Плевенско. – Известия на Националния исторически музей, 16, 2006, 71-92.
- Кацаров 1910:** Г. Кацаров. Принос към археологията на България. – Известия на Българското археологическо дружество, 1, 1910, 111-119.
- Кацаров 1911:** Г. Кацаров. Антични паметници из България. – Известия на Българското археологическо дружество, 2, 1911, 175-190.
- Кацаров 1914:** Г. Кацаров. Светилище на Зевса и Хера при Копиловци (Кюстендилско). – Известия на Българското археологическо дружество, 4, 1914, 80-112.
- Кацаров 1925:** Г. Кацаров. Тракийското светилище при с. Дийникли. – Юбилеен годишник на Народната библиотека в Пловдив, 1925, 127-169.
- Китов 2003:** Г. Китов. Некрополите на Состра. – В: Состра, 1. Проучване на римска крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис. Велико Търново, 2003, 72-140.
- Ковачев 2000:** Г. Ковачев. Божествата на Туида. Сливен, 2000.
- Кожухаров 1998:** Р. Кожухаров. Монети на градовете в Долна Мизия и Тракия от II-III в., циркулирали в Русенския край. – В: Монети от Русенския край. Русе, 1998, 57-87.
- Колев 1985:** В. Колев. Монетите от светилището. – В: Историко-археологически и етнографски изследвания в Софийски окръг. I (Студентски проучвания VII/1). София, 1985, 93-185.
- Костова 2006:** К. Костова. Свещени места и ритуални структури от бронзо-

- вата епоха в Древна Тракия (III-II хил. пр. Хр.). Типология и проблеми на интерпретацията. София, 2006 (автореферат на дисертация за получаване на научна и образователна степен “доктор”).
- Кузов 2000-2001:** Х. Кузов. Ключалки и ключове за тоалетни сандъчета от римската епоха във Варненския археологически музей. – Известия на Народния музей – Варна, 36-37 (51-52), 2000-2001, 188-211.
- Кузьмина 2011:** Ю. Кузьмина. О критериях идентификации античных святилищ. – Российская археология, 2011, 3, 33-41.
- Любенова 1973:** В. Любенова. Светилище на Херос-Асклепий в квартал Даскалово, Перник. – Векове, 1973, 4, 37-41.
- Любенова 1980а:** В. Любенова. Керамика, метални и стъклени предмети. – В: Тракийски паметници. Том II. Тракийски светилища. София, 1980, 38-47.
- Любенова 1980б:** В. Любенова. Каталог на материалите от светилището. – В: Тракийски паметници. Том II. Тракийски светилища. София, 1980, 106-138.
- Любенова 1980в:** В. Любенова. Заключение. – В: Тракийски паметници. Том II. Тракийски светилища. София, 1980, 138-140.
- Любенова 1985:** В. Любенова. Античен производствен и търговски център край Радомир (предварително съобщение). – Археология, 1985, 3, 26-37.
- Маджаров 2009:** М. Маджаров. Римски пътища в България. Принос в развитието на римската пътна система в провинциите Мизия и Тракия. Велико Търново, 2009.
- Маразов 1992:** И. Маразов. Видимият мит. София, 1992.
- Марков 2007:** В. Марков. Културно наследство и приемственост. Наследство от древноезическите свети места в българската народна култура. Благоевград, 2007.
- Морфова 1957:** З. Морфова. Светилище на Зевс и Хера при Гаганица, Берковско. – Известия на Археологическия институт, 21, 1957, 302-308.
- Мушмов 1912:** Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. София, 1912.
- Мушмов 1924:** Н. Мушмов. Античните монети на Пловдив. – Годишник на Народната библиотека в Пловдив, 1924, 181-287.
- Мушмов 1926:** Н. Мушмов. Монетите и монетарниците на Сердика. София, 1926.
- Найденова 1985:** В. Найденова. Римската вила в с. Кралев дол, Пернишки окръг (Разкопки и проучвания, 14). София, 1985.
- Нинов 2008:** Л. Нинов. Животински останки на светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 185-189.
- Овчаров 1977:** Т. Овчаров. Историческото минало на село Крън, Старозагорски окръг, според писмените извори и археологическите проучвания. – Трудове на Великотърновския университет „Кирил и Методий” – Фа-

- култет за история, 14, 3, 1976-1977, 179-216.
- Оперман 1970:** М. Оперман. За оброчните плочки на ловуващия Тракийски конник от римската епоха в България. – Археология, 1970, 2, 19-32.
- Оперман 1973:** М. Оперман. Към хронологията и калсификацията на паметниците на тракийския конник от тип А. – Археология, 1973, 3, 1-14.
- Петровић 1975:** П. Петровић. Палеографја римских натписа у Горњој Мезији. Београд, 1975.
- Стоянов 1987:** Т. Стоянов. За иконографията и семантиката на женските изображения в паметниците на Тракийския конник. – Векове, 1987, 1, 18-30.
- Табакова-Цанова 1961:** Г. Табакова-Цанова. Тракийското светилище при с. Виден, Старозагорско. – Известия на Археологическия институт, 24, 1961, 203-219.
- Табакова-Цанова 1980:** Г. Табакова-Цанова. Светилището на Аполон Терадеенос при с. Крън, Старозагорско. – В: Тракийски паметници. Том II. Тракийски светилища. София, 1980, 173-190.
- Тачева 1999:** М. Тачева. Тракийското светилище на Асклепий Лименос край град Сливница (територията на Сердика) и неговият епиграфски архив. – В: *Thracia Antiqua*, 10 (In memoriam prof. Georgi Mihailov), 1999, 152-169.
- Тачева-Хитова 1982:** М. Тачева-Хитова. История на източните култове в Долна Мизия и Тракия VI в. пр. н. е. – IV в. от. н. е. София, 1982.
- Тонков, Христов 2012:** Н. Тонков, И. Христов. Геофизично проучване на античен обект в района на кастела Состра, Троянско. – В: Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 283.
- Тонкова 2008:** М. Тонкова. Даровете от късножелязната епоха от светилището при Бабяк, Западни Родопи. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 95-119.
- Торбатов 2001:** С. Торбатов. Античното култово средище край Телериг (предварително съобщение). – Научни съобщения на Съюза на учените в България – клон Добрич, 3, 2001, 141-147.
- Торбатов 2005:** С. Торбатов. "Ηρος 'Ηφάίστος (предварителни данни за античния култов център край Телериг, Южна Добруджа). – In: *Heros Hephaisτος. Studia in honorem Liubae Ogdenova-Marinova*. Veliko Tarnovo, 2005, 80-91.
- Торбатов 2005:** С. Торбатов. "Ηρος 'Ηφάίστος (предварителни данни за античния култов център край Телериг, Южна Добруджа). – In: *Heros Hephaisτος. Studia in honorem Liubae Ogdenova-Marinova*. Veliko Tarnovo, 2005, 80-91.
- Торбатов 2009а:** С. Торбатов. Мездра през римската епоха и късната античност. – В: Л. Крумова (ред.). Мездра. Кратък исторически очерк. София, 2009, 33-51.
- Торбатов 2009б:** С. Торбатов. Археологически проучвания на античния Анхиало. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София,

- 2009, 327-330.
- Торбатов 2012:** С. Торбатов. Гарнизонът на Сексагинта Приста през I – III в. – Известия на Регионален исторически музей – Русе, 15, 2012, 111-161.
- Торбатов, Иванова 2012:** С. Торбатов, Б. Иванова. Археологически проучвания на многослоен обект Калето в град Мездра. – В: Археологически открития и разкопки през 2011 г. София, 2012, 274-275.
- Торбов 1997:** Н. Торбов. Криви тракийски ножове от III в. пр. Хр. – I в., открити в Северозападна България. – Известия на музеите в Северозападна България, 25, 1997, 15-46.
- Торбов 2005:** Н. Торбов. Криви тракийски ножове от Северозападна България (разпространение, датировка и произход). – In: Heros Nephaisistos. Studia in honorem Liubae Ogneva-Marinova. Veliko Tarnovo, 2005, 358-367.
- Тотевски 1991:** Т. Тотевски. Случайни археологически находки от Троянско. – Културно-историческо наследство на Троянския край, 4, 1991, 3-24.
- Тъпкова-Заимова, Велков 1958:** В. Тъпкова-Заимова, В. Велков. Itinerarium Antonini Augusti. Увод, превод и бележки от Василка Тъпкова-Заимова и Велизар Велков. – В: Латински извори за българската история, 1. София, 1958, 9-45.
- Филипова, Прокопов 2008:** С. Филипова, И. Прокопов. Монети от светилището при Бабяк. – В: М. Тонкова, А. Гоцев (ред.). Тракийското светилище при Бабяк и неговата археологическа среда. София, 2008, 165-178.
- Филов 1906:** Б. Филов. Помощните войски на римската провинция Мизия. – Известия на Историческото дружество, 2, 1906, 41-90.
- Христов 2003а:** И. Христов. Епиграфски паметници от Состра. – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, 1. Велико Търново 2003, 31-39.
- Христов 2003б:** И. Христов. Селище в м. „Калугерското”. – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, 1. Велико Търново 2003, 56-57.
- Христов 2003в:** И. Христов. Антична кула в м. „Ломешки ханчета”. – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, 1. Велико Търново 2003, 51-55.
- Христов 2006а:** И. Христов. Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, 2. Велико Търново, 2006.
- Христов 2006б:** И. Христов. Состра. Римският град в полите на Хемус. Велико Търново 2006.
- Христов 2007:** И. Христов. Антични и средновековни крепости в Централна Стара планина. Велико Търново, 2007.
- Христов 2008:** И. Христов. Крепостта Состра, император Галиен и кохортата на „Възвращащите”. Велико Търново, 2008.
- Христов 2011:** И. Христов. Кастелът Состра на пътя Ескус – Филипополис. Строителни периоди в изграждането на укрепления лагер и неговото раз-

- витие от II-V век. – Известия на Национален исторически музей, 23, 2011, 60-81.
- Христов 2012:** И. Христов. *Ad radices*. Римска крайпътна станция на пътя Ескус-Филипополис. София, 2012.
- Христов 2013:** И. Христов. Основи на дървен римски мост над река Осъм върху трасето на пътя Ескус – Филипополис до кастела Состра. – Известия на Национален исторически музей, 25, София, 2013 (под печат).
- Христов, Бинев 2003:** И. Христов, М. Бинев. Раннохристиянска базилика в м. „Гергюва черква” – В: Состра. Проучване на римската крайпътна станция и кастел на пътя Ескус – Филипополис, 1. Велико Търново 2003, 64-71.
- Христова, Жеков 2007:** Н. Христова, Г. Жеков. Монетосеченето на Тракия I – III в. Сердика. Благоевград, 2007.
- Христова, Жеков 2009:** Н. Христова, Г. Жеков. Монетосеченето на Долна Мизия I–III в. Никополис ад Иструм. Благоевград, 2009.
- Цончев 1934:** Д. Цончев. Новооткрито светилище на Артемида. – Известия на Българския археологически институт, 8, 1934, 92-99.
- Цончев 1940-1941:** Д. Цончев. Тракийското светилище при с. Варвара, Пазарджишко и старините в съседната околност. – Годишник на Пловдивската Народна библиотека и музей, 1940-1941, 61-87.
- Цончев 1961:** Д. Цончев. Новооткрити паметници от Стрелча. – Археология, 1961, 4, 44-46.
- Цончев 1963:** Д. Цончев. Археологически паметници по южните склонове на Панагюрска Средна гора. София, 1963.
- Цочев, Димов 1996:** М. Цочев, М. Димов. Непубликувани монети на Никополис ад Иструм. – Известия на Исторически музей – Велико Търново, 11, 1996, 211-214.
- Църов 1990:** И. Църов. Паметници на римската бронзова пластика от Историческия музей във Велико Търново. – Годишник на музеите от Северна България, 16, 1990, 31-42.
- Църов 1999:** И. Църов. Някои аспекти на култа към Тракийския конник в regio Nicopolitana. – Известия на Исторически музей – Велико Търново, 14, 1999, 78-87.
- Шалганова 2007:** Т. Шалганова. Символика на глиганските зъби в архаичната култура (неолитна – бронзова епоха) – Годишник на Националния археологически музей, 11, 2007, 30-50.
- ЭСС:** Ключ. – В: Энциклопедия знаков и символов, <http://www.znaki.chebnet.com>.
- ЭСГ:** Ключ. – В: Энциклопедия символики и геральдики, <http://www.symbolarium.ru>.
- Юрукова 1987:** Й. Юрукова. Монетосеченето на градовете в Долна Мизия и Тракия II-III в. Хадрианопол. София, 1987.
- Alexandrescu-Vianu 1980:** М. Alexandrescu-Vianu. Remarques sur l'héroisa-

- tion thrace. – *Dialogues d'histoire ancienne*, 6, 1980, 101-108.
- Alexandrov 2012:** O. Alexandrov. Roman Army Religion in the Province Moesia. – In: L. Vagalinski, N. Sharankov, S. Torbatov (eds.). *The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th c. AD)*. Sofia, 2012, 271-289.
- Aricescu 1977:** A. Aricescu. *Armata în Dobrogea romană*. București, 1977.
- Barrandon, Callu, Brenot 1977:** J. Barrandon, J. Callu, C. Brenot. The Analysis of Constantinian Coins (A.D. 313-40) by Non-Destructive Californium 252 Activation Analysis. – *Archaeometry*, 19, 1977, 173-186.
- Baumbach 2004:** J. Baumbach. *The Significance of Votive Offerings in Selected Hera Sanctuaries in the Peloponnese, Ionia and Western Greece*. Oxford, 2004.
- Beneš 1978:** J. Beneš. *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*. Praha, 1978.
- Bishop, Coulston 1993:** M. Bishop, J. Coulston. *Roman Military Equipment from the Punic Wars to the Fall of Rome*. London, 1993.
- Boteva 2005:** D. Boteva. „Combat against a lion” on the votive plaques of the Thracian Rider (a database analysis). *Thracia*, 16, 2005, 209-222.
- Boteva 2007:** D. Boteva. *Dedications with Roman Names and the Indigenous Cult of the Thracian Horseman (a reprint)*. – *Archaeologia Bulgarica*, 2007, 3, 75-89.
- Boteva 2011:** D. Boteva. The “Thracian Horseman” reconsidered. – In: I. Haynes (ed.). *Early Roman Thrace. New Evidence from Bulgaria (Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series 82)*. Portsmouth- Rhode Island, 2011, 84-105.
- Burkert 1985:** W. Burkert. *Greek Religion*. Cambridge – Massachusetts, 1985.
- CCET II/1:** Z. Goceva, M. Oppermann. *Corpus cultus Equitis Thracii*, II, 1. Monumenta inter Danubium et Haemum reperta. Leiden, 1981.
- CCET II/2:** Z. Goceva, M. Oppermann. *Corpus cultus Equitis Thracii*, II, 2. Monumenta inter Danubium et Haemum reperta. Leiden, 1984.
- CCET IV:** N. Hampartumian. *Corpus cultus Equitis Thracii*, IV. Moesia inferior (Romanian section) and Dacia. Leiden, 1979.
- CCET V:** A. Cermanović-Kuzmanović. *Corpus cultus Equitis Thracii*, V. Monumenta intra fines Iugoslaviae reperta. Leiden, 1982.
- Christov 2001:** I. Christov. *Rock Sanctuaries of Mountain Thrace*. Veliko Tarnovo, 2001.
- CIL:** *Corpus inscriptionum Latinarum*. Vol. I-XVII. Berolini, 1853-2000.
- Clark 2007:** V. Clark. *Billon Coinage from Trier*. – <http://www.constantinethgreatcoins.com/billon/>
- Conrad 2004:** S. Conrad. *Die Grabstelen aus Moesia inferior. Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonografie*. Leipzig, 2004.
- Cope 1973:** L. Cope. The Metallurgical Examination of a Debased Silver Coin of Maximinus Daza Issued by Constantine I. – *Archaeometry*, 15, 1973, 2, 221-228.
- Corbier 2008:** M. Corbier. Coinage and taxation: the state's point of view, A.D. 193-337. – In: *The Cambridge Ancient History. Volume XII. The Crisis of Em-*

- pire, A.D. 193-337. Cambridge, 2008, 327-392.
- Detschew 1957:** D. Detschew. Die thrakischen Sprachreste (Schriften der Balkan-kommission, Linguistische Abteilung, XIV). Wien, 1957.
- Dintchev 1998:** V. Dintchev. On the Ethno-Cultural Features of the Village Popu-lation on the Present Bulgarian Territory in the 4th Century AD. – *Archaeologia Bulgarica*, 1998, 2, 64-87.
- Domaradzki 1993:** M. Domaradzki. Les lieux de culte thraces (deuxième moitié du IIe – Ier mill. av. J.-C.). – *Хелис*, 3, 1993, 1, 69-108.
- Dumont 1876:** A. Dumont. Inscriptions et monuments fugures de la Thrace. Par-
is, 1876.
- Fitz 1966:** J. Fitz. Die Laufbahn der Statthalter in der römischen Provinz Moesia inferior. Weimar, 1966.
- Gencheva 2012:** E. Gencheva. Roman Military Equipment from the Bulgarian Lands (1st – 3rd c. AD). – In: L. Vagalinski, N. Sharankov, S. Torbatov (eds.). *The Lower Danube Roman Limes (1st – 6th c. AD)*. Sofia, 2012, 83-119.
- Georgieva 1965:** I. Georgieva. Der wildtragende Thrakische Reitergott. – *Eirene. Studia Graeca et Latina*, 4, 1965, 111-122.
- Goceva 1976:** Z. Goceva. Le culte d'Apollon en Thrace. – *Pulpudeva*, 1, 1976, 221-224.
- Goceva 1977:** Z. Goceva. Epitheta des Apollon in Thrakien. – *Thracia*, 4, 1977, 207-223. **IGBulg.:** *Inscriptiones graecae in Bulgaria repertae*. Edidit Georgi Mihailov. Vol. I-V. Serdicae, 1958-1997.
- Gudea 1997:** N. Gudea. Der Dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 44, 1997, 2, 1-113.
- Gusterekliiev 2012:** R. Gusterekliiev. Sostra. – In: R. Ivanov (ed.). *Tabula Imperii Romani – K-35/2 – Philippopolis*. Sofia, 2012, 354-356.
- Hoffiler 1902:** V. Hoffiler. Thrački konjanik. – *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 6, 1902, 1, 192 – 209.
- ILBulg.:** *Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae*. Edidit Boris Gerov. Serdicae, 1989.
- ISM V:** *Inscripțiile din Scythia Minor. Vol. V. Capidava – Troesmis – Noviodu-num*. Adunate, traduse, însoțite de comentarii și indici de Emilia Doruțiu-Boi-lă. București, 1980.
- Ivanov 1969:** S. Ivanov. Tierknochen aus dem Heiligtum des Herus Karabasmus in Odessos. – In: *Actes du Premier congrès international des études balkaniques et sud-est européennes*, II. Sofia, 1969, 375-377.
- Ivanov, Barakov 2006:** R. Ivanov, V. Barakov. Ein Heiligtum des Thrakischen Reiters bei Trjavna. – In: *Pontos Euxeinos. Beiträge zur Archäologie und Ge-schichte des antiken Schwarzmeer- und Balkanraumes*. In honorem Manfred Oppermann zum 65. Geburtstag. Langenweißbach, 2006, 253-264.
- James 2004:** S. James. The Excavations at Dura-Europos conducted by Yale Uni-versity and the French Academy of Inscriptions and Letters 1928 to 1937. Fi-

- nal Report VII. The Arms and Armour and other Military Equipment. London, 2004.
- Jones 1999:** D. Jones. Peak Sanctuaries and Sacred Caves in Minoan Crete. Comparison of Artifacts (Studies in Mediterranean Archaeology and Literature, 156). Jonsered, 1999.
- Jurukova 1981:** J. Jurukova. Die Münzprägung von Bizye (Schriften zur Geschichte und Kultur der Antike, 18). Berlin, 1981.
- Kazarow 1938:** G. Kazarow. Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien (Dissertationes Pannonicae, ser. II, fasc. 14). Budapest, 1938.
- King 1987:** C. King. Roman Silver Coins. Vol. V. Carausius to Romulus Augustulus. London, 1987.
- LRBC I:** P. Hill, J. Kent. Late Roman Bronze Coinage. Part I. The Bronze Coinage of the House of Constantine. A.D. 324-346. – In: Late Roman Bronze Coinage. A.D. 324-498. London, 1965.
- LRBC II:** R. Carson, J. Kent. Late Roman Bronze Coinage. Part. II. Bronze Roman Imperial Coinage of the Later Empire. A.D. 346-498. – In: Late Roman Bronze Coinage. A.D. 324-498. London, 1965.
- Matei-Popescu 2001-2002:** F. Matei-Popescu. Trupele auxiliare romane din Moesia Inferior. – Studii și cercetări de istorie veche și arheologie, 52-53, 2001-2002, 173-242.
- Matei-Popescu 2010:** F. Matei-Popescu. The Roman Army in Moesia Inferior (The Centre for Military Studies 7). Bucharest, 2010.
- Mrozewicz 2010:** L. Mrozewicz. Palaeography of Latin Inscriptions from Novae (Lower Moesia). Poznań, 2010.
- Oldenstein 1976:** J. Oldenstein. Zur Ausrüstung römischer Auxiliareinheiten. Studien zu Beschlägen und Zierat an der Ausrüstung der römischen Auxiliareinheiten des obergermanisch-raetischen Limesgebietes aus dem zweiten und dritten Jahrhundert n. Chr. – Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 57, 1976, 49-374.
- Opaiț 2004:** A. Opaiț. Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th - 6th centuries AD) (BAR, International Series 1274). Oxford, 2004.
- Oppermann 2006:** M. Oppermann. Der thrakische Reiter des Ostbalkanraum im Spannungsfeld von Graecitas, Romanitas und lokalen Traditionen (Schriften des Zentrums für Archäologie und Kulturgeschichte des Schwarzmeerraumes 7). Langenweißbach, 2006.
- Pick 1898:** B. Pick. Die antiken Münzen von Dacien und Moesien. Band I/1. Berlin, 1898.
- Popilian 1976:** G. Popilian. Ceramica romană din Oltenia. Craiova, 1976.
- RIC III:** H. Mattingly, E. Sydenham. The Roman Imperial Coinage. Vol. III. Antoninus Pius to Commodus. London, 1930
- RIC IV/1:** H. Mattingly, E. Sydenham. The Roman Imperial Coinage. Vol. IV. Part I. Pertinax to Geta. London, 1936.
- RIC IV/2:** H. Mattingly, E. Sydenham, C. Sutherland. The Roman Imperial Coin-

- age. Vol. IV. Part II. Macrinus to Pupienus. London, 1938.
- RIC V/1:** P. Webb. The Roman Imperial Coinage. Vol. V. Part I. London, 1927.
- RIC V/2:** P. Webb. The Roman Imperial Coinage. Vol. V. Part II. London, 1933.
- RIC VI:** C. Sutherland. The Roman Imperial Coinage. Vol. VI. From Diocletian's reform (A.D. 294) to the death of Maximinus (A.D. 313). London, 1967.
- RIC VII:** P. Bruun. The Roman Imperial Coinage. Vol. VII. Constantine and Licinius A.D. 313-337. London, 1966.
- Rouse 1902:** W. Rouse. Greek Votive Offerings. An Essay in the History of Greek Religion. Cambridge, 1902.
- Ruseva-Slokoska 1991:** L. Ruseva-Slokoska. Roman Jewellery. A Collection of the National Archaeological Museum – Sofia. Sofia, 1991.
- Schönert-Geiss 1990:** E. Schönert-Geiss. Das moesisch-thrakische Währungssystem in der römischen Kaiserzeit. – *Klio*, 72, 1990, 1, 3-105.
- Sear 1988:** D. Sear. Roman Coins and their Values. London, 1988.
- Seure 1912:** G. Seure. Étude sur quelques types curieux du cavalier Thrace. – *Revue des études anciennes*, 14, 1912, 1-62.
- Smith 1870:** W. Smith. Dictionary of Greek and Roman Antiquities. Vol. 2. Boston, 1870.
- Spaul 2000:** J. Spaul. Cohors². The evidence for and short history of the auxiliary infantry units of the Imperial Roman Army (BAR International Series 841). Oxford, 2000.
- Stevenson, Smith, Madden 1889:** S. Stevenson, C. Smith, F. Madden. A Dictionary of Roman Coins: Republican and Imperial. London, 1889.
- Sultov 1985:** B. Sultov. Ceramic Production on the Territory of Nicopolis ad Istrum (2nd-4th century) (Годишник на Софийския университет „Климент Охридски“ – исторически факултет, LXXVI, 2, 1983). София, 1985.
- Tačeva-Hitova 1978:** M. Tačeva-Hitova. Über die Gotterpitheta in den griechischen Inschriften aus Moesia inferior und Thracia (Untersuchungen zur Geschichte der antiken Religionen. VII). – *Bulgarian Historical Review*, 1978, 3, 52-65.
- Tomaschek 1893:** W. Tomaschek. Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung. II, 2. – *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, 131/1, 1983, 1-52.
- Tsontchev 1941:** D. Tsontchev. Le sanctuaire thrace près du village de Batkoun. Sofia, 1941.
- Vagalinski 1997:** L. Vagalinski. On the Upper Chronological Limit of the Votive Reliefs of the Thracian Horseman. – *Archaeologia Bulgarica*, 1997, 2, 46-50.
- Van Meter 2000:** D. Van Meter. The Handbook of Roman Imperial Coins. A Complete Guide to the History, Types and Values of Roman Imperial Coinage. New York, 2000.
- Varbanov 2012:** V. Varbanov. Barbarian Invasions in the Roman Provinces of Lower Moesia and Thrace in the Mid-3rd c. AD and the Coin Hoards from That Period. – In: L. Vagalinski, N. Sharankov, S. Torbatov (eds.). *The Lower Dan-*

- ube Roman Limes (1st – 6th c. AD). Sofia, 2012, 289-309.
- Venedikov 1976:** I. Venedikov. The Thracian Horseman. – In: A. Fol, I. Venedikov, D. Popov. Thracian Legends. Sofia, 1976, 9-37.
- Vlădescu 1974-1975:** C. Vlădescu. Observații asupra tipologiei armamentului roman din Dacia Inferior. – Studii și materiale de muzeografie și istorie militară, M.M.C., 7-8, 1974-1975, 23-54.
- Vlădescu 1983:** C. Vlădescu. Armata romană în Dacia Inferior. București, 1983.
- Vlădescu 1986:** C. Vlădescu. Fortificațiile romane din Dacia Inferior. Craiova, 1986.
- Vlahov 1986:** K. Vlahov. Die thrakische Religion nach den sprachlichen Angaben. – Pulpudeva, 5, 1986, 122-124.
- Wagner 1938:** W. Wagner. Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus. Berlin, 1938.